

Pep Vila

PARAULARI DE CADAQUÉS

Repertori auxiliar de veus, mots,
expressions i conceptes

Girona

2020

© Josep Maria Vila Medinyà pel text
© Dani Vivern Lladó per la «Presentació»
© Josep Maria Vila Medinyà i Maria Toldrà Sabaté per l'edició

Enviat el 8 de juny de 2020. Publicat per primera vegada a la web *Vademècum*
<<https://mariatoldra.com/>> el setembre de 2020.

PRESENTACIÓ

La lexicografia, segons el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, és la «branca de la lexicologia aplicada que s'ocupa de la confecció de diccionaris o lèxics». Posats a fer, definim també «lexicologia»: la «branca de la lingüística que estudia el lèxic d'una llengua». Segons tot això, tindriem al davant una espècie de diccionari, en aquest cas del subdialecte cadaquesenc. Però, com veurem, cal matisar moltíssim aquesta primera impressió.

En Pep Vila, de formació filològica, no para de fer incursions en la poètica, el teatre popular i la literatura en general, especialment del Rosselló. Sovint, la recerca de parèmies, refranys, «ditzos» –castellanisme molt corrent entre els nostres avis– cançons populars i altres manifestacions de la parla del poble fa que en Pep s'endinsi indefectiblement en el camp de l'etimologia, de la història local, del buidatge de revistes i diaris d'època i, sobretot, en la consulta inesgotable d'arxius de tota mena. I en surten fruits tan esponerosos com aquest llibre.

Si algú es planteja l'aventura de confegir un lèxic de localismes –com aquest sobre la parla de Cadaqués– ha de tenir clar que necessitarà temps, paciència i paper. La llengua té moltes manifestacions, i no es pot acotar dins l'oficialitat d'un diccionari normatiu. Perquè les llengües són com éssers vius, com plantes que evolucionen, generen mutacions, s'empelten d'altres espècies i presenten variants locals com a adaptació al clima, la geografia, la història i els costums del lloc on «viuen».

Quan la meva mare, la Maria Teresa Lladó, va morir, aviat farà deu anys, els germans vam començar a recollir expressions –localismes, sobretot– que feia servir habitualment, i avui ja poc o gens usades. Vam creure que només serien unes quantes desenes... Però a hores d'ara –i tot i descomptant-ne les d'ús més o menys general en el territori catalanoparlant– en tenim més d'un miler i mig. Ara imagineu-vos la feinada de recollir tot allò que defineix un subdialecte com el cadaquesenc: la manera amb què tot un poble matisa, afina, delimita i acolorix el «seu» català. Amb el seu propi bagatge lèxic i els seus trets fonètics i morfològics, la gent de Cadaqués afirma, insinua, insulta, estima, ridiculitza, renega, resa, feineja, medita, viu i mor «nos amb nos», com diuen allà: és a dir, a la seva manera.

Doncs bé, tota aquesta feinada l'ha feta en Pep Vila amb una paciència admirable, i amb un resultat brillant. No espereu, però, una mena de tesi doctoral o un assaig especialitzat ni, com dèiem al principi, un «diccionari». Evidentment, com a bon filòleg, en Pep segueix les regles essencials que ha de tenir un treball d'aquestes característiques. Però en comptes de quedar-se en la definició d'un mot, en l'enumeració de les seves variants i en les referències on n'ha trobat l'entrellat, fa

«excursions» i ens regala amenitats: ara una anècdota, després un fet històric curiós, aquí una etimologia inesperada, i més enllà una hipòtesi que estimula la imaginació.

Dit d'una altra manera: el seu recull, ben extens, recorda molt més l'estil desimbolt de Joan Coromines en el seu magne *Diccionari etimològic* que no pas l'academicisme d'un *Alcover-Moll*. És un treball que es pot llegir tot seguit, o espi-golant-lo aquí i allà, com vulgueu. Però el lector hi trobarà, de ben segur, ressons similars als que guarnien el parlar dels seus pares, avis o besavis, i que ara van desapareixent. Gràcies a en Pep Vila i a d'altres investigadors com ell, en tindran constància les generacions futures.

Dani Vivern Lladó

UNS MOTS PREVIS ENTRE ROQUISSARS

Passen paraules com núvols
pel cel blanc del pensament.
Narcís Comadira

Tots els vocables del diccionari són poètics.
Pere Quart

De sempre he tingut un afany, com un entomòleg apassionat i aficionat, per classificar, catalogar i explicar com era i com és el món canviant i mestís de les paraules, dels modismes, dels refranys, frases fetes en expressió d'ús corrent, dels mots procaços i grollers. En aquest *Paraulari* n'hi ha ben pocs. Alguns m'han estat explicats amb la boca petita. Em veig lligat al poder que m'imposa la nostra tradició verbal. Tot forma part de la memòria dels parlants. Des de la meua època d'estudiant de filologia catalana vaig adonar-me que la llengua serveix de porta d'entrada en molts camps de la vida diària. Encara, però, no sé si la llengua dona forma a la societat o bé és aquesta la que configura la llengua. Totes les llengües poden ser analitzades des de molts aspectes diferents, fins i tot dels llenguatges figurats. A grans trets podem estudiar-la des de dues dimensions: temps i espai. En el primer cas, fixant-nos en l'etimologia i la història de la llengua; en el segon, des d'un punt de vista intern i dialectològic. Com diria Màrius Serra, jo també fa anys que transito pel senderol verbívor. Treballo per convicció d'identitat. Voltaire, a la fi de la seva obra *Càndid*, apuntava que cadascú havia de conrear el seu propi jardí.

Dedicat fa anys a estudiar el poble i les institucions de Cadaqués –fills d'una terra dura– en els seus diversos registres, cada vegada que em trobava amb un mot, una veu, escoltada i sentida, que encara rumbejava, una expressió, un modisme que em cridava l'atenció, que es perdia, me l'apuntava en una llibreta i després el passava a un registre informàtic. Vet aquí la tria, el modest resultat. Aquest és un treball pautat i metòdic, malgrat els errors que hi pugui haver en la seva confecció. Animo els hipotètics lectors que em facin arribar els seus suggeriments per millorar-lo i augmentar-ne el cabal. Parlo sovint d'un temps que no he conegut, però gràcies a les seves veus l'he estimat. Aquest nou treball és, de fet, una altra manera d'encarar-nos amb uns períodes històrics caracteritzats per uns hàbits avials, restringits. D'aquí que hi hagi un bon nombre d'expressions plebees, de noms de peixos enxarxats, de feines agrícoles, de professions desaparegudes, moments de lleure, ordenat tot amb corc d'arxiver, en paraules de J. V. Foix.

En una ocasió (4-1-1906) Joaquim Garcia Girona, castellanenc de Bennassa, col·laborador i corresponsal de l'obra del *Diccionari*, autor del famós *Bolletí*, va enviar a l'apòstol de la llengua mallorquí, mossèn Antoni Maria Alcover, col·lector de mots, des del Seminari de Saragossa, una carta que entre altres coses deia: «A

Déu nos sigui retret, hi poso casi tots los dies una pedreta, vullch dir, que seguixch apuntant en ma llibreta les paraules que cada dia me sosvénen, y les noves que oich als meus companys de Seminari» (*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XCIV, 2018, p. 56).

Tot salvant les distàncies, jo també he pretès fer el mateix. Com diuen o deien a Mallorca, «feina que feina, molta feina per fer». Aplego en aquest *Paraulari* el meu cloper particular, alçat amb pedres i pedretes dels altres, ara al servei de la meva collita i de la col·lectivitat catalanoparlant, tot un seguit d'observacions lingüístiques, la majoria lèxiques, que tenia apuntades a partir de lectures de documents que vaig haver de consultar. Soc fill d'una tradició llibresca en procés d'extinció, en temps de descompte. La feina que m'he imposat té també les seves complicacions. Primer cal cercar el document adient, i després llegir-lo amb atenció; mirar d'extreure'n els nuclis d'interès, i valorar-los. Els mots s'han de passar pel sedàs dels diccionaris i vocabularis per filtrar-los. Un cop transcrits, cal proposar-ne una definició en cas que no en tinguin, una ubicació en l'espai i en el temps, etc. El recull també s'ha construït amb veus escoltades al poble uns trenta anys enrere.

Mentre que la meva admirada Ernesta Sala i Brusés va publicar el seu *Lèxic de Cadaqués* (1983), malauradament exhaurit i introbable, sobre els seus estudis de toponímia del lloc, gairebé tot a partir de la parla vivent, natural, casolana, amb enquestes locals i qüestionaris a particulars del poble (pagesos, pescadors, mestresses de casa, gent d'ofici divers), jo he obrat en sentit contrari per arrodonir més aquesta parcel·la del lèxic. Per a ella, la primera font d'informació va ser el contacte amb la gent del poble. Una part de la seva família era cadaquesenca, i això ajudava molt. N'és un fet determinant. Des de llavors ha plogut molt i s'ha perdut molta roba fent bugada. Els interessats en el tema ara també poden consultar i adherir-se al grup de Facebook *Jo també parli cadaquesenc*, un espai que compta amb més de vuit-cents participants i en el qual una gent entusiasta lluita per registrar i compartir mots i expressions encara vives al poble.

Per contra, gairebé el noranta per cent de les entrades d'aquest *Paraulari* tenen un origen escrit. Provenen de la recopilació de dades d'altres llibres i de manuscrits. També, a voltes, he demanat a diverses persones del poble sobre el sentit o altre d'una expressió, com a l'enyorat Firmo Ferrer, Moisès Tibau, Pere Vehí, etc. N'he escoltat d'altres sense dir-los res. Fa uns anys, a l'estiu i tardor de 2008, a la residència de persones grans del poble, a l'antic hospital, vaig entrevistar diverses vegades, en dies alterns, una dona allí internada, de cognom Ballesta. Tenia, per fer-ho, el beneplàcit de la direcció de l'establiment. De fet, va ser la directora qui me la va recomanar, perquè tenia una memòria prodigiosa. Recordo que em va proporcionar aclariments preciosos sobre diversos dialectalismes que es feien servir, veus marineres, dotades encara d'un cert prestigi i de vitalitat, costums, facècies del poble, etc. El seu home havia aixecat moltes parets seques. Recordo que em va explicar la dita «peix fa mal a peix», en el sentit que més o menys tothom es mossega, i que de sempre els més grossos es mengen els petits. També vol dir que la

competència a voltes és ferotge i que cal mesurar les pròpies forces. I aquest altre: «Anar de la col a la bleda i de la bleda a la col», és dir, anar d'un lloc a altre sense treballar.

Sol Ixent

La lectura i el posterior despullament, com si fossin fitxes, de gairebé tot el periòdic quinzenal *Sol Ixent*, fruit de la iniciativa d'un grup d'intel·lectuals del poble, va ser tota una sorpresa. El periòdic, en una primera etapa, va sortir al carrer, cada quinze dies, des de 1923 fins al 1935. Al costat d'articles històrics que mostren un incipient sentiment de patriotisme local, de localisme geogràfic, n'hi havia d'altres de costumistes, de creació (poesia floral, patacades i prosa), pseudoliteratura, meteorològics, relacionats amb l'agricultura i la pesca, el món associatiu popular, el religiós, l'administració municipal, etc., que m'han permès augmentar considerablement el cabal lingüístic d'aquest *Paraulari* que és extens però mai no prou exhaustiu. És sabuda, arreu de Catalunya, la importància que, durant el primer terç del segle XX, van tenir les revistes de tot tipus, tendències i orientacions en el redreçament cultural català. El mercat literari presentava ja una certa volada. Tota cultura, en un sentit ampli, no deixa de ser un agregat extens i variat de símbols i de pràctiques que demanen una certa coherència social i humana, la llengua, la totalitat de l'esperit.

Tot i les seves limitacions, la majoria de col·laboradors de *Sol Ixent* —que mantenen la unitat del grup— escriuen en un català acolorit, dialectal, en un moment que encara era viu i arrelat el parlar salat de Cadaqués. Una certa puresa de la parla, localismes i vulgarismes inclosos, es va traslladar, amb pocs filtres, al paper escrit. La norma fabriana s'aplicava amb màniga ampla. El peculiar aïllament geogràfic del poble, amb moltes i moltes esclertes, va ajudar a mantenir-hi uns hàbits socials molt arrelats, una certa idiosincràsia que els redactors i col·laboradors de la publicació van saber traslladar, sobretot pel que feia al lèxic. Pels volts dels anys trenta del segle passat, el negoci de la pesca a l'encesa, amb tot el seu llenguatge específic i els seus estris i mètodes, gairebé havia desaparegut per no haver-se sabut adaptar a les noves tècniques amb barques a motor, molt més potents, que venien d'altres punts de Catalunya, del País Valencià i d'Andalusia. La vinya ja havia perdut importància. Aquests factors van afavorir la pobresa i l'emigració, el trencament en aquella mena d'oasi. El turisme, senzillament, no existia. Només uns centenars de famílies de Figueres i de Barcelona es desplaçaven al poble durant l'estiu.

Ara i aquí he defugit, però, d'incorporar-hi dites i refranys, mots recollits a Cadaqués, publicats per altres autors (Vicenç Canòvas, Montserrat Contos, Elda Cruaïnes, etc.) Crec que seria una falta de consideració i de respecte fer-me'ls meus, sense més ni més, a tall de còpia o d'escàner. Faig una excepció amb un treball de Frederic Rahola, de 1918, que transcriu comentat en un apèndix perquè s'aparta del que generalment s'ha admès, i havia passat per malla. Tots sabem que Cadaqués havia estat una illa lingüística, però mai han viscut tan aïllats de tots i de tothom.

Moltes dites, locucions i frases fetes recollides a Cadaqués no són privatives del lloc, ni tan sols d'indrets de marina. Només de Cadaqués? Les expressions pròpies de la vila són poques, difícils de demostrar. Per tot això cal ser cautelosos en donar-los un registre privatiu. La majoria de refranys recollits a Cadaqués els trobem amb variants i variables a tot el nostre domini lingüístic. Cadaqués no fou mai un espai tan tancat com alguns proclamen. Segons els padrons, l'any 1787 tenia 1.598 habitants, contra els 2.818 de 1870. El nombre de persones que hi vivien va baixar a 1.543, l'any 1887, per la situació de misèria, per la pèrdua de la vinya i per l'emigració. Bona part de la població anava i venia, i hi havia contactes a diari amb el món exterior, principalment per mar. Les dites i els refranys viatgen en l'espai i en el temps, amb variants, per tota la romanitat. Igualment passa amb les lletres per al Ball de la Patacada. La majoria pertanyen al cançoner català en general, adaptades per a l'ocasió, llevat de les que va reescriure i polir Iu Sala, algunes publicades a *Sol Ixent* (vegeu l'Apèndix). Amb altres noms les patacades es ballaven per Carnestoltes i altres diades a Palamós, a Arenys de Mar i a pobles del massís de Montserrat.

Tampoc no he volgut incorporar-hi, llevat de casos puntuals, en haver-los extret i aconseguit d'altres registres, les variants, els mots i les expressions copiats dels treballs de l'Ernesta Sala, d'Arnald Plujà i dels vocabularis que figuren a la fi de les obres d'en Firmo Ferrer, entre d'altres fonts. Crec que totes les aportacions que s'han fet, fins al dia d'avui, són materials auxiliars que es complementen amb els meus. Soc potser dels pocs que s'han llegit, gairebé sencer, el contingut de la primera època del periòdic *Sol Ixent* (1923-1935), una mina d'informacions poc explotada. També he llegit amb gust l'obra d'autors del lloc: Frederic Rahola, Víctor Rahola, Anna Maria Dalí, Heribert Gispert, Firmo Ferrer, entre d'altres, i algunes lletres soltes refetes per Iu Sala per al Ball de la Patacada, els goigs, etc. Sense anar més lluny, l'any 2011 F. Ferrer publicava un llibre amb més de cinc-cents mots sobre aquest territori, moltes paraules del qual tenen a veure amb oficis i maneres de treballar perduts. L'univers simbòlic de Dalí, el seu joc de màscares, l'aura fictícia que despenen molts dels seus textos, que donarien per fer un llibre a part, tampoc no ha estat considerat, a excepció d'un parell o tres d'entrades.

Fixem-nos en un article d'un tal Pepet, un pseudònim que no he sabut identificar. Aquest autor va transcriure a la revista *Sol Ixent* de l'any 1929 una conversa captada en un carrer de Cadaqués entre dues dones. No sé si era la llengua viva i espontània que es parlava llavors o bé una reconstrucció arqueològica. Veurem, però, tot el que s'ha perdut i erosionat en el camp de la llengua. Com diu l'autor:

Ací va un original sainet agafat a vol de pluma (sic) amb quadros i tot. Ah! I amb idioma nadiu. I el que no ho entengui que vagi a passar un estiu a Cadaqués i s'assabentarà de la filologia d'aquests mots, que no hi ha cap acadèmic capaç de desvirtuar-la. Anem al gra.

—Nena! Com és! —Mira; vaig a vendre aquests quatre llembuscas [*raïms bords*, i, per extensió, *quatre coses*]. —Què portes? —Poca cosa: quatre divinos [*serrans petits*] i potser hi ha una terça de fulles d'olivera. —No hi ha res per fer amb suc? —Hi ha quatre escanyagats [*peix menut*] i algun cagot [*tipus de peix*]

(*Apropant-s'hi*). A veure? Mira't això quin magnà! [*mannà*] —Ja pots dir que sí! —I encara et queixes? —No me n'he de queixar? Tens de contar que de les tres del matí que masega [*que pateix al treballar*], es pobre d'es meu marit. —Paciència! Es meu ha de treballar de sol a sol per guanyar un trist durot.

—Si, però és dematí pudeu fer matinada; mira com t'engreixes... veus. —Carai, carai... que estàs d'orga [*estar de bon humor*]. Ets tu que sempre menges peix fresc.

(EN PEPET, «Pincellades», *S. I.*, 15-6-1929, p. 9)

Amb ulls de caçador

Crec que aquest *Paraulari* ajudarà a entendre moltes coses d'abans: fets històrics, socials, mots nàutics, girs, veus, etc. Entenc que és una altra manera de fer història. El seu ús actual és mínim, si és que ja no ha desaparegut. És un recull d'un món que gairebé no existeix. El recanvi generacional, els canvis que ens imposa la societat, l'escola, la immigració... han modificat comportaments i valors. Tots anem mig uniformats, amb els vestits que ens manen posar. S'hi expliquen maneres de fer que tenen un valor antropològic afegit, contrastat. Mostren formes del viure rural, abans de l'emigració de gent de poble per manca de treball; de professions, de l'entrada del turisme, del món del cotxe i de la televisió pels volts de 1960, de la destrucció de maneres d'entendre la vida en col·lectivitat (el treball a l'horta, la vinya i a olivar, la pesca ancestral). A través dels mots d'altres èpoques reconstruïm una part de la memòria del passat que podrà servir per fer estudis comparatius, monografies dialectals, etc. No deixa de ser un humil homenatge a la meua llengua. Com diuen a França de la seva: «C'est cette langue qui nous habite et que nous habitons, cette langue qui nous fait vivre». E. Cioran ho va dir d'una altra manera: «No s'habita un país, s'habita una llengua». Vull deixar clar que molts dels mots aquí enregistrats no pertanyen només al patrimoni cadaquesenc. Altra volta insisteixo que la porta de sortida i d'entrada al lloc sempre ha estat ampla. Moltes paraules comunitàries no són exclusives d'un sol jardí. Són altres maneres de dir les coses. Quan en un lloc sentim un mot, no vol dir que hagi de ser originari d'allí. El magnífic llibre de Lluís Feliu i Pumarola *Recull casolà* (2012), de mots i expressions recollides a la veïna Llançà i a l'Alt Empordà, em corrobora aquesta intuïció. En el món social de llavors, aquestes dites, expressions, sentències i falques lingüístiques feien molt de servei a tothom. Abundaven de valent per tot arreu, una per a cada tasca a fer o per somniar.

Ernesta Sala ens ha il·lustrat sobre el parlar de Cadaqués. Sabem que té unes característiques fonètiques, morfològiques i sintàctiques pròpies. El lingüista mossèn Antoni Maria Alcover, en una visita molt primerenca que va fer al poble, ja ho va assenyalar (vegeu Apèndix V). És un parlar diferenciat que malauradament es va perdent. Ja a l'any 1979 un erudit local, Gerard Duran, publicava l'article «Cadaqués vol que se servi sa parla» (*Punt Diari*, 21-8-1979), on demanava respecte per aquesta singularitat. Trenta anys després la realitat contrastada és molt pitjor.

Les noves maneres de viure ho han modificat tot. Mentre redactava aquest pròleg tenia sobre la taula de treball els dos excel·lents articles de Josep Torroella Prats «Paraules que s'han perdut a l'Empordà» (*Llengua Nacional*, I i II, 108-109, setembre-desembre 2019). Veig que també coincideix amb moltes de les meves apreciacions aquí esbossades. El conjunt de parles que van des de Cadaqués a Martinet de Cerdanya s'anomena català septentrional de transició. Aquest tema ha estat estudiat per Montserrat Adam Aulinas en la seva tesi publicada sobre aquesta matèria. Cal situar, però, aquesta varietat dins del català oriental central. Núria Busquet també ens ha ofert un llibre interessant sobre *El parlar salat* (2011). Hi ha qui sosté que l'empordanès seria una subvarietat dialectal gironina. El nord del català central comparteix també alguns trets morfològics amb el rossellonès. Moltes d'aquestes paraules, dites i expressions recollides a Cadaqués també es fan presents a tot l'Alt Empordà i, per extensió, al català de les comarques veïnes, al Rosselló. Fèlix i David Casellas són autors d'un *Vocabulari de les comarques gironines* (2003) que també és molt útil per buscar-hi particularismes. Altrament molts d'aquests girs i paraules figuren documentats, amb matisos, en altres dialectes diferents, però no en el sentit estudiat. En darrer terme tot forma part de la mata de jonc que relliga la nostra llengua sencera. En certa manera podríem dir que tots els catalanoparlants som de Cadaqués.

No puc considerar de cap manera un diccionari aquesta modesta contribució. Deixem-ho en un modest vocabulari base, auxiliar per a futurs treballs de més envergadura. És més senzill. Cada terra fa sa guerra, i cada lloc té la seva manera de dir les coses. Als anys trenta del segle passat Joaquim Ruyra ja es queixava de la quasi desaparició del blanenc per influència barcelonina. Només he volgut posar per escrit aspectes del lèxic de Cadaqués, sobre la seva circumstància vital, en la seva riquesa i varietat de registres documentals, històrics i literaris. La majoria de mots i expressions aquí consignats ja són fòssils. Vull dir que ja no es fan servir, però almenys han quedat fixats en el paper. Si n'assenyalo l'autor, la pàgina i el lloc on foren escrits, no deixa de ser un testimoni comprovable de com i quan s'usaven, i la seva recepció popular o erudita. M'he perdut en la nostàlgia dels temps passats, ho sento! Estic, però, mig satisfet d'haver fet aquest buidatge, d'incorporar als nostres repertoris vocables mai no enregistrats, noves accepcions, avançaments en la data d'una documentació que proposa el DCVB, castellanismes ja vius als anys vint del segle passat, neologismes, gal·licismes, llenguatge tècnic lligat a alguns oficis, etc. Més d'un mot és, de ben segur, desfigurat per la pronúncia popular del lloc i per variants fonètiques, i l'ortografia actual potser no és la correcta. Alguns d'aquests també hi tenen cabuda. Alguns sons i morfologies canvien en segons quines boques.

Com deia en una ocasió Francesc de Borja Moll, un altre filòleg mallorquí, s'han de fer lectures dels papers amb «ulls de caçador» encara que, a voltes, tornis a casa amb el sarró buit o bé mig ple. Com que l'enyorança és un motor de reflexió — els cadaquesencs ho són molt — la majoria de les veus aquí recollides tenen un matís descriptiu, i canten paradisos perduts fins que van a morir en els diccionaris. Soc conscient que en aquest *Paraulari* hi pot mancar informació lingüística diversa

d'algunes de les paraules i els girs aquí proposats: la definició, que a voltes no he sabut aclarir convenientment, el gènere, l'ortografia fluctuant, la pronunciació, l'etimologia... Almenys, però, en queda un registre escrit per si algú vol continuar aquesta tasca infinita que podria no acabar-se mai. A la fi del treball incorpore la principal bibliografia utilitzada. Com he apuntat al principi, gairebé no he fet recerques orals, però sí sobre el paper, i també de telefòniques –moltes– a l'enyorat Firmo Ferrer.

Els mots, les locucions, els modismes, els pocs refranys incorporats, s'entren en negreta, pel primer mot important, sovint aleatori (substantiu, verb, adjectiu) com en qualsevol diccionari, amb un ordre alfabètic a partir de la seva lletra inicial. Intento, sempre que puc, explicar el significat de cada mot, la frase feta. Si el mot principal presenta ramificacions, l'explico en una entrada secundària. Si una paraula té diverses accepcions, es van numerant internament (1. 2. 3., etc.). A continuació cito l'autor i l'obra on s'ha documentat el mot, i la pàgina. Poso en cursiva la paraula o la frase que m'ha servit d'exemple. Els títols dels principals llibres o articles despullats, les abreviacions i sigles s'incorporen a la bibliografia final d'obres citades. He procurat transcriure els textos tal com me'ls he trobat, amb lleugers canvis pel que fa a l'accentuació, l'ús de majúscules i minúscules, puntuació, etc.

En comptades ocasions faig referència puntual a personatges del poble, a figures històriques conegudes, a episodis cabdals en la vida d'una comunitat. El tema dalinià gairebé no l'he considerat. Per estimular la curiositat dels hipotètics lectors, hi he inclòs referències a autors i obres poc conegudes del gran públic. Soc conscient que alguns lectors trobaran a faltar aquest o aquell mot, com el diuen o com l'havien sentit dir, amb variants, als pares o als avis, al carrer, en jocs de la infància, a l'escola... Més d'una definició potser no satisfarà tothom. Ben segur que en els treballs, abans esmentats, d'Ernesta Sala, de Firmo Ferrer, d'Heribert Gispert, d'Arnald Plujà, en la pàgina *Jo també parli cadaquesenc* hi trobareu informació complementària a la meua, etc.

En uns apèndixs publico la relació d'uns quants treballs que, a parer meu, tenen un interès filològic, a voltes discutible, revisable a la llum de nous estudis i recerques. A més d'alguns privilegis de la vila, hi incloc aportacions de mossèn Alcover, de Frederic Rahola, de Gaietà Rahola, de Firmo Ferrer, d'Ernesta Sala, d'Arnald Plujà que han aplegat topònims, noms de lloc, expressions literàries, refranys recollits al poble o als masos del cap de Creus. De la revista *Sol Ixent* en transcriu dos articles que m'han semblat molt interessants per a l'estudi dels topònims, per la gran riquesa de llengua que ens transmeten. El d'Iu Sala (1868- 1931), un home fonamental en la vida intel·lectual del poble, fundador de *Sol Ixent* i que, a voltes, ens recorda la manera com escrivia Ruyra, permet conèixer de primera mà com funcionava la pesca de l'encesa al cap de Creus, a la fi del segle XIX. Aquest treball reproduïx la parla costanera dels pescadors en fer les maniobres per acostar-se i cobrar la mola de peix. Quan les bombolles apareixien a flor d'aigua, el llagut de foc anava fins el calador. També transcriu algunes mostres del cançoner: una nadala, una composició amorosa recollida a Queralbs, una de política, una vintena

de cançons escollides per al Ball de la Patacada, refetes per Iu Sala, i publicades per fascicles a *Sol Ixent*.

A tots els que m'han ajudat, moltíssimes gràcies. Els qui ho saben i els qui no. Ha estat un plaer compartir temes de llengua amb gent que malauradament ja no hi és. Sempre que parlava amb algú del poble, no m'oblidava d'apuntar els girs puntuals. Volia fer-vos partícips –per diverses raons, ja ho veureu vosaltres mateixos– del procés i simplificació que viu la nostra llengua, de com dia a dia es van devaluant molts dels nostres recursos expressius. La dinàmica evolutiva de la societat i de les llengües fa que tot quedi suplantat per altres realitats. Molts cadaqueses de tota la vida, que tenen negocis al poble, parlen en castellà als seus treballadors sud-americans. Com volen que aquesta gent s'arrel·li al territori? Ja estem perdent els referents lingüístics. Els vincles indistriables entre llengua i territori s'estan esguerdant. La substitució lingüística és imparable. Anem cap a un món unívoc i convencional. El tremp d'una llengua es nota en les seves expressions genuïnes, erosionades d'una generació a l'altra. Fins i tot el granit més poderós, a la llarga, lentament entra en descomposició en sauló. Wittgenstein ja va parlar del caire obert, plural, il·limitat dels llenguatges humans, del seu context, de la influència que tenen en la formació de les persones. Les paraules –les d'aquest vocabulari, també– volen en llibertat fins que, extenuades pel viatge de la vida, cauen i s'esllavissen per la fondalada de l'oblit. Ara van a morir als diccionaris. A través dels canvis en el lèxic, l'ús que en fan els seus parlants, podem reconstruir l'estudi evolutiu de les societats. A més d'un, les peripècies de les paraules, el seu inventari, els pot semblar un deix romàntic. *Que reste-t-il de nos amours?*

Feia potser més de vint anys que tenia aquest llibret mig embastat. La clausura monacal imposada per la pandèmia d'arrel medieval que tots coneixeu m'ha permès deixar-lo tal com avui arriba al lector. El 9 de setembre de 1651, Joan Francesc Vila, notari de Vic –potser hi tinc un parentiu llunyà–, escrivia en una carta privada: «Nostre Senyor per sa Divina Misericòrdia nos vulla remediar i als demés preservar». Com diu un dels poemes dels *Carmina Burana*: «La vida detestable / ara esmussa, / ara esmola / com per joc el pensament, / i dissol com si fos glaç / la pobresa / i el poder». Potser un virus és una altra forma transformadora de la vida, i ens interpel·la contra la vanitat de l'espècie. És, doncs, en les diades del confinament que dono per tancat, que no vol dir acabat, aquest enfilall de mots.

Espero que aquest estil, aquest *Paraulari* portàtil, de butxaca, fet de petits fragments minúsculs, de curtcircuits que guspiregen paraules, de cèl·lules definitòries, us pugui arribar a interessar. He fet collita del que ha estat dit i parlat. «Cal llegir per escriure, escriure per pensar, pensar per viure», com afirmava E. Canetti.

Agraeixo l'ajut final, en la confecció del llibre, de Maria Toldrà, Maria Pérez Lorenzo, Moisès Tibau i Dani Vivern. A totes i tots el sentiment de la més viva gratitud. Dedico aquest treball a Ernesta Sala i Firmo Ferrer Casasevall, dos excepcionals estudiosos de la polièdrica realitat cadaquesenca.

Can Llagosta, Palol d'Onyar, maig de 2020

PARAULARI DE CADAQUÉS

Repertori auxiliar de veus, mots,
expressions i conceptes

PEP VILA

Per record als qui vindran après de nosaltros.
Document cadaquesenc de 29-12-1641

A

acafarat. — Aqueferat. Que té molt a fer. «*Acafarat* amb el peixàs» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

acantellat. — Mot que sembla simplement una catalanització del castellà *acantilado*, però Bartumeus el diferencia d'espadat («los espadats que la formen, en gran part *acantellats*»), escriu a la tercera conferència. «Per les penyes i *acantellats*» (*D. A.*, *Lo cap de Creus*, 36).

acaptari. — «Acte de captar, especialment per subvenir a les necessitats d'altri o per una obra d'interès col·lectiu» (DCVB). L'any 1436 els diputats del General de Catalunya donen permís als cònsols de la vila per fer captes per tal de construir una torre de defensa al port de Cadaqués per així poder defensar-se dels moros: «que facin *acaptaris* convertidors en la dita construcció de la dita torre» (Josep Rahola, *S. I.*, 7-7-1984).

aclucar els ulls. — Morir-se. «Quan aquestos *acluquen* l'ull» (*S. I.*, 25-4-193?, n. 189). «Fulano s'ha *aclucat*» (Llofriu) (DCVB).

aditament. — Afegit. «Són molts los carrers tortuosos y costaners, portant *aditaments* de banchs de pedre seca y enfilalls de parres, que'n fan un conjunt tot estrany ensemps que típic y hermós» (J. Albert i Traiter, «Cadaqués», *La Il·lustració Llevantina*, n. 12).

adorar. — Daurar un retaule. «Que sia lo mestre qui havia *adorat*» (doc. 1671, *D. A.*, *Ordinacions*, p. 130).

aèreo-carril. — Telefèric o aeri. «L'*aèreo-carril* que transporta» (*S. I.*, 17-7-1930, n. 169).

afaïçonar. — Obrar, arreglar. «Blanca i bella la vila de Cadaqués, bressada per la mar llatina que *faisonà* el caràcter dels seus fills, noble pel seu passat, d'un esdeveniment falaguer, tot el qui la conegui ha de retre-li homenatge de la seva admiració, assenyalant-la com una de les joies més preades de la Costa Brava» (Carles Rahola, «Cadaqués», *El Autonomista*, 30-07-1925).

afeixar. — Disposar un tros de terra en feixes. Travesseres afeixades.

afrenallar. — Galeres afrenellades. Amarrar amb frenells. En les armades antigues s'afrenellaven unes naus amb les altres per formar un estol compacte i evitar que es fiquessin per enmig d'elles les naus enemigues. També s'afrenellaven els remes de part de dins de la nau, de manera que estiguessin ben acostats al buc perquè els vaixells es poguessin posar ben atracats. «En Ramon Marquet e En Berenguer Mallol faeren *affranellar* les galees ab franells llarchs, e amarraren tots los remes en frenells llarchs, per ço que'ls enamichs no's poguessen metre entre ells entro que ells se volguessen, que donassen los remes de llonch e que s'acostassen a mans» (DCVB, Muntaner, *Cròn.*, c. 130, combat de Cadaqués).

afreu. — Freu. «Estret; llenca de mar entre dues terres pròximes» (DCVB). «Hasta el *afreu* de la Clavaguera, no muy lejos del promontorio del Cabo de Creus» (F. Rahola, *Algunas noticias*, 464).

afumacassoles. — Mal cuiner. «Ets un afumacassoles» (Pla, *Contraban*).

agafar. — Verb. **1. No agafar ni un xanguet.** Locució. No pescar res de res (*S. I.*, 17-5-1930, n. 165). **2. Agafar la son.** Apoderar-se. Locució. «Sembla que la *son m'agafa*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*). **3. Agafar un gat.** Anar begut. «*Agafar un gat com un temple*» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

agallinats. — Acovardits. «N'hi ha de gent en Cadaqués, los enviï allí y están tan *agallinats*, que es forços treurer-los-ne: hi resolt dir-les que si no entenen pelear» (J. Rahola i S., *Cad. en el segle XVII*, 1640-1643, p. 29).

agromandir. — Persona o animal enllaminit. *Agromandit*. Gal·licisme.

agrumar. — «Reunir en grums» (DCVB). **1.** «El peix per la claror de la llum es reunia en *grum*» (una petita massa), s'agrumava (F. Ferrer, *Coses*, 38). **2. Agrumollir.** «Peixos *agrumollits* per abastar qualche vianda» (*S. I.*, 30-7-1927, n. 99).

agullonar. — Estimular. «Seria convenient *agullonar* la persecució d'aquest animal» [la guilla] (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

Aigua. — **1. L'any de l'aigat.** Aiguat. El poble recordava la força dels elements en l'*aiguat* de santa Elena, de 18 d'agost de 1921, que es va endur un pont al mig de la població. **2. De l'aigua al plat.** Dit del peix que es menjava sortint de l'aigua sense netejar-lo, sense gairebé preparació culinària. **3. Aigua salmàstica.** «Quan s'hi troba una lleugera quantitat de sal, però quan encara no podem qualificar-la de salada... Potser és una deformació del mot francès *saumatre*» (F. Ferrer, *Cadaqués des de l'arxiu*, 69). **4. Són aigües de xaloc.** Els vents de xaloc no eren gens favorables per a la pesca de l'encesa. Quan en feia, els pescadors se'n queixaven amb aquesta frase sentenciosa perquè sovint tornaven amb les xarxes buides. **5. Aigües plenes.** Mar alta. **6. Aigües seques.** Mar molt baixa. **6. Dita: No trobar aiga en mar.** Anar perdut per la vida. (Comunicació de Moisès Tibau).

aiguabatent. — El DCVB defineix aquest mot, sense documentar-lo, com a «superfície exposada a la pluja», és a dir, un indret on bat l'aigua. Heribert Gispert té

uns versos que diuen: «corprèn el remolí, l'*aiguabatent*, / baterell de la mar encrespada» (Gispert, *Des des banc*, 127).

aiguabatre, soroll de l'. — L'aigua quan bat les roques.

aiguacuit. — Matèria gelatinosa que se dissol en aigua calenta i serveix per aferrar fusta (DCVB). Entrava en la construcció de l'orgue de Cadaqués (doc. 1689, E. Serna, J. Serra, «La construcció d'un orgue barroc a Cadaqués», AIEE, 2002).

aiguada. — Provisió d'aigua dolça per al consum de la tripulació d'una nau. També situa el lloc de l'*aiguada* (*La Veu de l'Empordà*, 27-12-1930, p. 6).

aigumoix. — Paratge en què la terra està saturada d'aigua. A Cadaqués alguns torrents que desemboquen a la platja, en contacte amb l'aigua del mar, provoquen *aiguamoixos*.

ailantus. — **Ailant.** L'*Ailanthus altissima* és un arbre, adaptat a la brisa marina, que ajudava a ombrejar el passeig del General Escofet de Cadaqués. El desembre de 1927 es començà a substituir pels tamarius, que aguantaven millor l'efecte de les sals marines.

aixabuscat. — Amb pluja forta. Castellanisme. «Cel brut i *aixubuscat*» (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10).

aixapar. — Verb transitiu. Obrir una cosa en dues parts fent-hi un tall; «mestre d'axa, mestre d'axa / *axàpa*, per mor de Déu» (Rahola, *L'Oasis*, 55).

aixecar la camisa. — Frase feta dita per boca d'una persona que se sent enganyada o burlada. Enganyar algú amb malícia per llavors riure-se'n.

aixella de fusta. — **1.** Les portadores. Solia ser una feina reservada a les dones, que traslladaven les semals plenes de raïm d'un lloc a altre i s'ajudaven d'unes aixelles de fusta que posaven sota un punt o encaix dels semalers. **2.** Rebava axil·lar que porten els cofins per a impedir que la pasta d'oliva caigui (DCVB).

aixerrac. — Espardenya vella que es posava oberta de la part del taló. *Anar eixarrancat*.

ajupir — Que ajupin l'os, que treballin. Dita: **aquet no *ajup* pas l'os**. (Comunicació de Moisès Tibau).

alarb. — Persona esquerpa, de tracte difícil. (Comunicació de Moisès Tibau).

albacora. — Peix de pas. Mena de tonyina, també anomenada «arbecona», «baco-retes». Era abundant al cap de Creus. (Nadal, *Pesca*).

alastris. — Per elàstics. Vulgarisme. Tires, cintes de goma. «Un parell de *alastris*» (doc. de 1819, Arxiu Municipal Cadac., top. 355).

alba de gavatx. — La dita: **alba de gavatx, sol a mitja cama** es deia a l'Empordà quan algú s'aixecava tard i gandulejava.

albat. — Infant mort abans de l'edat de la raó. «Ha tingut la dissort de totjust nada, la seva formosa filla» (*S. I.*, 31-12-1931, n. 202).

Albert, Josep. — El dimecres 26 de juliol 1628, Enric d'Aragó, comte d'Empúries, duc de Cardona, que venia de Girona, va visitar la vila, cap i casal dels seus dominis. Els cònsols de Castelló, amb el poble al darrere, el van anar a rebre, li van fer un homenatge, li donaren la benvinguda. Un noiet de Cadaqués, Josep Albert, que estudiava gramàtica a Castelló, que possiblement sabia de música i de cant, fou l'encarregat de rebre'l. Estava amagat dins una magrana artificial que davallava per una politja possiblement des d'una torre d'una construcció veïna. Li va cantar uns versos llatins compostos per un mossèn del poble. N'oferim també la traducció catalana de Narcís Figueras Capdevila.

Allí des de la alta torre baxà una magrana (artificiosament tenia un minyó dintre), la qual magrana anava baxant poch a poch axí com dit Duch s'anava acostant. En fi, uberta la magrana, lo minyó que's deya Josep Albert, natural de Cadaqués (vassal de sa excel·lència y estudiant gramàtica en Castelló) li cantà estos versos sàfics y adònics, fets per mossèn Castelló, prevere, beneficiat de Santa Maria de esta vila. (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 143)

*Sit salus haeres, Dominum precamur,
O, Deus noster, populare Villae,
Et comes fortis, sophiae sacratae
Emporiarum.
Rite l[a]etatur bonitate tua,
Ore praesego, faciem petivit,
Reddit has claves populus perennes
Castilionis.*

[Salut per vós al Senyor demanem,
Vós que hereteu la populosa vila
dedicada al saber, i sou valent
comte d'Empúries.
Com cal s'alegra de la bondat vostra,
solemne es posa a la vostra presència
i us lliura eixes eternes claus el poble
de Castelló.]

El noi li va donar la clau de la vila. Un cònsol li va recordar que havia de jurar els privilegis de la vila:

Y acabat son cant, allargant la mà dreta besant un bella y gentil clau que aportava en ella, la donà a sa Excel·lència. Y dit Pere Costa, Cònsol en Cap, li dix: “Ab ella té V. E. las del nostre cor”. Y dit senyor la tornà y encomanà al dit Cònsol, lo qual humilment li suplicà fos servit jurar los privilegis com bé sos predecessors avian acostumat... Y en assò, tornant-se'n pujar la magrana uberta fins am mig ayre poch a poch anava lo minyó cantant ab melodia aquest vilancico...

albes postes. — «Al llegar el momento de lo que se llamaba *albes postes*, que según la duración del día y en verano correspondía aproximadamente a eso de las nueve de la noche, hora solar» (Josep Rahola; D. A., *Ordinacions*, 135).

albre. — Abre (arbre). Forma documentada a molts pobles de l'Alt Empordà. «Una biga de *albra* blanch» [per a l'orgue] (M. Moli, «Bartomeu Triay... L'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708)», AIEG, 2007).

alçar el campanar. — Una part dels guanys de la pesca es destinaven a alçar el campanar de l'església. «Part per cala per alçar lo *campanar*» (doc. 8-4-1681, D. A., *Ordinacions*, p. 136).

alfalfs. — Per alfals. Planta lleguminosa. Vegeu l'entrada «cuscuta».

Alger. — Capital d'Algèria. «A 16 de Juliol 1584, vingue avís que lo virrey de *Alger* ab 24 fustas havia saquejat Cadaqués» (*Les Rúbriques de Bruniquer*).

alguer. — Lloc on es fan algues. Un estiuejant barceloní a Cadaqués, que va redactar un tractat de pesca, el senyor Francisco de Villanueva, escrivia aquest text: «Per altra part sembla com si m'hagués dut la flaire dels *alguers* d'eixas delitoses platges i oratjat amb sos brises sanitoques» (*S. I.*, 1-8-1923, n. 3).

alirots. — Les aletes del peix. «Amb els alirots estesos» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 5).

allogar. — Llogar. «Casa per *allogar* amb jardí». Anunci aparegut a *S. I.*, 15-11-32, p. 3.

almoníac. — Amoníac. Vulgarisme (al DCVB hi ha la variant *armoniac*). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 41).

alo alet. — De pressa i corrents «I alo alet anem fent via» (*S. I.*, 10-12-1927, n. 108).

alsa, aquí! — Expressió exclamativa usada per denotar sorpresa, admiració, desaccord (*S. I.*, 29-1-1927, 87). *Alsa, Manela!*

altom, altomòvil. — Vulgarisme per automòbil. També en deien l'«*alto*». «L'«*alto*» en lloc de dir «*auto*»» (H. Gispert, *C. autèntic*, 64).

alumbrat públic. — Castellanisme. Anunci de societat (*S. I.*, 15-7-1923, n. 2).

alverguetes. — Creueres. «Bastonets units formant creu i envescats per la punta, que es posen entre les branques d'un arbre i serveixen per agafar ocells» (DCVB).

amanir la bossa. — Locució: Preparar; disposar els diners. «Tothom pot ja començar d'*amanir la bossa*» (*S. I.*, 29-8-1925, n. 53). Es tractava de comprar bitllets per a la rifa de Nadal.

amanyotar. — Verb possiblement derivat de manyoc. Aquí té el sentit d'apilotar, agafar. En el *chistabino*, varietat de l'aragonès, existeix el verb amanyotar (agrupar, juntar). «L'*amanyoto* per les ganyes» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 3).

ambulant, un. — Persona que venia coses pels carrers del poble (*S. I.*, 12-5-1928, n. 118).

americana. — Dansa d'origen cubà (DCVB). Una «*americana*» (*S. I.*, 27-3-1926, 67). Possiblement es ballava al poble per influència dels *americanos*.

ametlló. — Fruit de l'ametller.

ametlloner. — Ametller.

amolar. — Fer mola, apilonar-se. «El peix viu amolat».

amors avials. — Propi dels avantpassats. «So un rebrot llunyà d'un es amor avial» (*S. I.*, 28-8-1924, p. 18).

amos de la fusta. — Amos de l'embarcació. (F. Ferrer, *Contraban*, p. 117).

amploia. — Peix semblant a la sardina, però més petit i no tan bo (DCVB, sense documentació). «Trobant un xic d'*amploia*» (*S. I.*, 18-7-1925, n. 50). En castellà, *espadín* (DCVB). (Escofet, *Memòries*).

amura. — «Part posterior de la proa, on les taules o planxes del forro exterior comencen a corbar cap a la roda». «Volgué mantenir-se a l'*amura*» (F. Ferrer, *Contraban*, p. 120).

anacarat. — De matèria blanca i iridescent com el nacre. Adjectiu no enregistrat al DCVB. «Quan el cel pal·lideix i esdevé *anacarat*» (M. Ibáñez Escofet, *La memòria és un gran cementiri*).

anants i vinents. — Persones que anaven i venien a la vila per un temps curt.

anar. — Verb. 1. **Anar acarenat**, anar begut. 2. **Anar a cavall de l'egua blanca.** Es deia de la persona que pagava interessos per deures contrets. 3. **Anar a la vila.** Quan, en altres èpoques, la vila de Cadaqués estava emmurallada, els qui vivien fora d'aquest perímetre encerclat havien d'entrar-hi pels tres portals oberts. Llavors deien que «*anaven a vila*». 4. **Anar al llit descalç i amb les tripes al ventre.** Locució que es feia servir quan volies castigar un infant sense sopar (*S. I.*, 3-5-1930, p. 4). 5. **Anar amb les orelles dretes.** Locució. Estar atent a allò que es diu o passa. 6. **Anar carregat d'estrep.** Es deia quan algú feia o expressava una cosa fora de lloc. «Ah, que en portes d'*estrep!*» (H. Gispert, *C. autèntic*, 64). 7. **Anar ranco.** Ranc. Coix. Persona que camina malament. «El maleït poagre que a l'un el fa *anar ranco*» (Roca, *Estiuejant*). 8. **Anar a retir.** Abans que arribés l'electricitat a Cadaqués, quan fosquejava les noies havien d'anar *a retir*. (A. M. Dalí, *Miratges*, 41). 9. **Anar als vaixells.** Anar a galeres. 10. **Anar a la roba.** En l'argot de l'època significava «anar a beure, fer beguda en hores de treball». «En certes feines *anar a la roba* o sigui fer beguda» (*S. I.*, 28-10-1923, n. 9). 11. **Anar a ses roques de fora.** Anar a pescar garotes (*S. I.*, 30-1-1929, n. 135). 12. **Anar a Cadaqués.** En altres èpoques arribar fins a Cadaqués des de Figueres, de Roses o de Llançà amb tartanes o cavalleries —l'ordinari, que en deien—, que feia funcions de correu postal. No deixava de ser una odissea d'hores i hores entre camins polsosos, plens de sots. La gent del poble se sabien de cor aquesta cançoneta dialogada que es cantava amb ironia a les tavernes, al banc d'en Sinofós. Mentre un interlocutor deia:

Vostè que se'n va a Nàpols
no hi vagi pas vostè;
vingui-se'n amb nosaltres
que anem cap a Argelès.

L'altre contestava enfurismat:

No me'n vaig cap a Nàpols
ni tampoco a Argelès;
agafo l'ordinari
i me'n vaig a Cadaqués.

àncora aterrada. — Abaixada. Es posava així quan l'embarcació no calava gaire.

andana. — Sèrie de vaixells col·locats un al costat de l'altre. (DCVB, Escofet, *Memòries*).

anforeta de remitger. — La que portava cadascun dels mariners que van amb una barca de pesca a les ordres del patró. «Fa l'efecte d'una *anforeta de remitger* de galera» (F. Rahola, «En lo fons del mar», *Il·lustració Catalana*, any III, p. 184).

ànimes de gat. — Tipus de núvols blancs i esfilagarsats. «Ànimes de gat sotils y lleugers passen per l'aire» (F. Rahola, *Paisatge*).

anou. — Per nou. Fruit del noguer. També per indicar l'*anou* del coll.

anticuela. — Lluentó. «Les ales poch segures, totes plenes d'*anticueles*» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-1919, p. 242).

quants anys tens? — A aquesta pregunta amable, la gent solia contestar: «Queixals i dents i un dia més d'ahir».

anxova. — 1. Dita cadaquesenca: **No me reca s'anxova, si no és suc d'es tupí.** Venia a significar: «Enyoro poder menjar anxova confita» (*S. I.*, 15-10-1927, n. 104). Locució empordanesa: **Defensar el tupí:** defensar-se la vida, procurar-se aliment. 2. **Venda d'anxova salmorrada.** De les pesqueries del cap de Creus. «En llaunes, barrils, barrilets i esgranada» (*S. I.*, 15-7-1923, n. 2). 3. **Anxoves Costa Brava.** Cadaqués. «De la Casa Rubiès & Mussons. Són les preferides dels bons gourmets». Cristina, 12. Barcelona. Anunci aparegut a *S. I.*, 15-1-1933, n. 224. 4. **Anxova madurada o curada.** Escaparrada el mateix dia, s'havia pogut confitar amb garanties de poder-ne menjar més endavant.

anxovera. — Xarxa per pescar anxoves (Nadal, *Pesca*, 44). Anxovera. «Se venen dugues *anxoveres* sardinal [*xarxa de forma especial, usada per pescar sardines*] noves». Anunci. (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

apaiat. — Es diu del peix quan està tranquil després de les albes, en fer-se fosc. Llavors és el moment ideal per calar es joeller (tipus de xarxa). (Comunicació de Moisès Tibau). Aquest adjectiu surt consignat al DCVB, sense definir, en un text del poeta J. V. Foix: «Miràvem les noies apaiades en un planell submarí».

aparionar. — Posar a parells. «Amb els dos Cucurucucs *aparionats* als extrems» (*S. I.*, 15-7-1923, n. 2).

aplanat, estar. — Moix, amb aspecte de cansat, sense voluntat. «Estaba *aplanat* en començar el discurs» (*S. I.*, 2-6-1928, n. 119).

apretar. — **1. Apretada.** Encaixada de mans. «No és sa *apretada* flonja i cerimoniosa» (D. A., *El Cap de Creus*, 38). **2. Apreteu fort ara que ve la ratxa.** Expressió exclamativa usada per denotar sorpresa, admiració, desacord. Aguanteu-vos!

aranya. — **1.** Peix tan exquisit com verinosa és la punxada. (*S. I.*, 17-11-1934, n. 256) **2. Aranyeta.** Insecte. Diminutiu d'aranya. (*S. I.*, 30-3-1929, p. 5).

arbequina. — Varietat arbequina. «Oliveres; avui per avui no n'hi ha com les *herbequines*, de ràpit desenrotllo, però, mai altes, tan, que amb una petita escala se poden cullir totes les olives» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

arbres per a ornat. — Per fer bonic. (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

arcova. — Per alcova. «A les seves *arcoves* i exhibeixen l'artificial, construïda amb tota mena de potingues» (*S. I.*, 28-2-1929, n. 137).

arjau. — Peça que serveix per fer anar el timó. En el context de la frase significa fer el camí de la vida. «Com un *arjau* en ruta sense bords» (M. Ibáñez E., *La memòria és un gran cementiri*, 34).

armadora de plom. — Pes que se subjectava en el bolitx, l'art de pescar, perquè no quedés suspès sense tocar fons. De no quedar arrapat al sòl, el peix s'escaparia per sota. (Nadal, *Pesca*, 50).

armallada. — Per armellada. «Ormeig de xarxa que es cala a fons, no gaire lluny de la costa, vorejant el roquissar» (DCVB). «Varen perdre quatre armellades que tenien calades a sa costa de fora» (Gispert, *Des des banc*, 142). Vinga s'*armallada* (*S. I.*, 15-4-1929, p. 8). Per a la pesca artesanal n'hi havia de diversos tipus: *fina*, per a peixos de preu, *de llagosta*, *soltes*, *bolitxes*, etc. (Nadal, *Pesca*, 54). Pescar amb armellada.

armar. — Verb. **1. armar la xarxa.** Conjunt d'operacions de disposar una peça de xarxa, reforçant les vores amb fil més gruixut, entestant els arpions i encunyant les teles; a les quals operacions, quan són fetes pel mateix pescador, s'afegeixen també les de posar suros, ploms i cordes, i tenyir la xarxa amb escorça de pi, o sia, en resum, disposar la xarxa per a pescar (DCVB). **2. Armar el timó.** Estar un home vora la canya o la roda del timó per dirigir aquest (DCVB). **3. Armar el seu rem.** Posar els *rems* a la barca (*S. I.*, 17-5-1930, n. 165).

arrenca-queixals. — Persona malfeinera que fa extracció de dents. Antic barber. Despectiu. «Combatent com uns *arrenca-queixals*» (*S. I.*, 22-3-1931, n. 186).

arribar. — Verb. **1. Arribar fet un sant Llätzer.** Parèmia que significa presentar un aspecte lamentable. «Qui més qui menys *arribava a casa seva fet un sant Llätzer*» (*S. I.*, 3-5-1930, n. 164). **2. Arribar fet un pop o una esponja.** Quedar xop per la mullena d'una gran ploguda. (*S. I.*, 15-1-1933, n. 224).

arri corda. — Arriar, donar corda. Fer baixar la vela o la verga d'una vela per mitjà de cordes. Aquí significa fer esforços inútils «Tot es dematí *arrií corda* a un carai...» (S. I., 29-8-25, n. 53).

artilleria. — El Baluard de Cadaqués disposava de material de guerra per a moments difícils i compromesos. «La *artilleria*..., bax la torre y bestió de la vila abastarien a vedar l'entrada del port en cas que las galeras francesas volguessen...» (doc. de 1625, *Dietari Pujades*, III, 200).

arròs s'estira. — Locució: l'arròs creix, es dilata, el dinar és a punt. (S. I., 15-2-1930, n. 159).

art. — Ormeig de xarxa que se cala en la mar i es tira des de terra. **1. Art de dia.** Pesquera que es feia el darrer dia de l'any. També era conegut com l'art de la Marès. Era una pesca artesanal a la badia feta per pescadors ja grans. **2. Art per a agulles.** Agulla. Peix de la família dels escomberesòcids (DCVB). (S. I., 13-2-1926, n. 64). **3. De l'art que belluga, noies!** Les peixateres de Cadaqués anunciaven amb aquesta crida les sardines arribades, pescades amb l'art. Encara vives. (S. I., 15-1-1932, n. 203). **4. Artet.** Ormeig de xarxa, de la mateixa forma del bou, però molt més petit, que és estirat des d'una barca i serveix per agafar peix petit (DCVB, sense documentació). Dues enceses en actiu servei amb *artet* per torn, D'un anunci aparegut a S. I., d'1-5-1926, n. 69.

artista. — Joc de mots. Persona que tira l'art a Cadaqués.

artó. — «Art de pescar, de forma molt semblant a l'art de bou, però amb les cames més llargueres» (DCVB). «Cobrant les cames de l'*artó*» (Rahola, *Marina Mercant*, 45).

ascurterat. — Esquarterat. Tallar una persona o animal fent-ne quarters o trossos (DCVB). (Crònica de l'època de la guerra del francès [1814] citada per F. Ferrer, *Topònims de Cadaqués*, 122).

asi bateix! — «Ací bateig!». Crit que es deia en el moment de començar a tirar bateig amb el repartiment de llaminadures, monedes, etc. (S. I., 15-12-1932, n. 222).

assabaig. — Atzabeja. Varietat de lignit dur. Negre com l'*assabaig*, però amb transparències i lluïssors d'estrelles en les hores fosques de la nit (Roca, *Estiuejant*).

assaborejar. — Assaborir. «Acompanyats del proverbial pa de casa, *assaborejat* tot» (S. I., 30-5-1931, n. 192).

assats. — Prou, molt. Arcaisme. «És cosa *assats* difícil calcular» (S. Dalí, *Empordà Federal*, 26-5-1923).

assistència. — Al segle XIX, d'un dia d'estada a l'hospital de pobres de la vila, d'una permanència, en deien una *assistència*.

assitiar. — Sitiar. «Dilluns a VII de dit [juny de 1655] se tingué nova certa com los anamichs francesos estavan en un exèrcit en lo Enpurdà y tanian *acitiat* a Cadaqués ab dit exèrcit per ter[r]a y ab algunas galeras per mar y aquell avían rendit amb pactes» (*Manual de novells ardots, vulgarment apel·lat Dietari de l'Antich Consell*

Barcelona, XVI (13 octubre 1652 – 30 de novembre 1658), Barcelona: Imprenta d'Henrich i Companyia, 1918).

assolar. — Batre les olives que després recollirien les collidors.

assossar. — Acte d'amorrar o acostar una nau a la platja. «Havien vist a les distintes civilitzacions *assossar* a les nostres platges» (Rahola, *Marina mercant*, 37).

astilleru. — Drassana. Castellanisme. Taller del mestre d'aixa que funcionava al poble, de Manuel Berenguer, conegut com «l'astilleru». «Hi tenia montat el seu *astillero*» (*S. I.*, 31-5-1929, n. 143).

a tambor batent. — Colpejar la superfície de l'aigua prop d'una xarxa calada per tal d'espantar el peix i fer que s'emalli (DIEC2).

atipar un gat. — **No n'hi ha prou per atipar un gat.** Dita. Es deia quan a taula hom servia una quantitat ridícula d'un menjar o d'una provisió. També quan la compra o la pesca havien estat insuficients.

atorrollar. — Atordir, confondre. «La civilització m'*atorrolla*» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 117).

atorronar. — «S'*atorrona*: es talla en terrossos» (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 63).

atxacosos. — Gent amb problemes de salut. «No se admeteran los habitants simplemente *atxacosos*» (J. Rahola, *Hospital Cadaqués*, 63).

aurada. — Per orada, peix teleosti de l'espècie *Chrysophrys aurata* (DCVB). (*S. I.*, 26-3-1932, p. 2).

aurella. — Orella.

auriola. — Per aurèola. Vulgarisme. Esplendor de glòria. (*S. I.*, 28-2-1925, p. 3).

auserda. — Per userda. Forma dialectal.

auto, l'. — Autobús. Ja arriba l'«autu», deia la gent del poble quan al vespre tornava el cotxe de línia que havia sortit de Cadaqués, passava per can Sagué, Roses i Castelló fins a arribar a Figueres en unes tres hores de viatge penós i perillós. Als anys trenta del segle passat, en un lloc mal comunicat, la novetat no deixava de ser important.

avantguardisme. — Moviment artístic aparegut a la primera meitat del segle XX. «Fins a aparèixer l'*avantguardisme*» (*S. I.*, 15-6-1932, n. 213).

avestrussos. — Per «estrussos» (*S. I.*, 9-5-1931, n. 190).

avi cardaire, l'. — Malnom que apareix en una cançó usada pel ball de la Patacada. «Vaig trobar l'*avi cardaire* / que rosegava un vaixell».

avia, fer. — Fer via, avançar, anar de pressa.

avinença. — En el sentit de pacte. Celebrem que entre els propietaris, arrendataris i treballadors hi hagi hagut una *avinença* (*S. I.*, 31-12-1931, n. 202).

avís de moros. — Informacions que denunciaven la presència de naus enemigues. La universitat pagava aquestes guaites. «Dia 7 d'agost avís de moros de Roses; 17 d'octubre de Llançà; 30 d'octubre avís de moros de Gerona del governador; a 15 novembre avís de moros de Palamós, no era del tot nits...; a dit a un home aporta dit avís en la Selva y no li volgueren donar més de 6 sous, y era de nit; a 9 desembre avís de moros remès per lo senyor governador» (comptes municipals, any de 1766. *Lo que aniré pagant dels emoluments del comú en 1766 essent regidors Rafel Llorens y sos Companys*, Arxiu Municipal de Cadaqués).

axarxiot. — Filat de pescar, xarxa. (D. A., *Ordinacions*, 120).

B

badar. — Obrir sense separar completament les seves parts. **1.** «En Sebastià no badava boca» (usat en una frase interrogativa, negativa o condicional). **2.** «El portal de la casa era mig badat».

baina. — Baina. Persona de mala conducta moral, de mals sentiments. «Seràs un vaina!» (H. Gispert, *Des des banc*).

babeca. — Persona excessivament crèdula. «*Babeca* dels meus somnis pressentida / dona'm un glop de l'aigua desitjada» (Víctor Rahola, *El Doll*, poema).

bajaneria. — Qualitat de bajanada. Feta o dita pròpia de bajà, irracional. «A les *bajaneries* de “La Galeria!”» (*S. I.*, 17-7-1930, n. 169).

bajanet. — Bajà. «Beneitot, mancat del bon ús de la raó» (DCVB). «I bramava com un *bajanet*» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 4).

balandra. — «Barca d'un sol pal, aparellat amb una vela de pailebot, que se diu major, i un o més flocs» (DCVB). A Cadaqués, des dels anys vint del segle passat, se celebraven regates per la Festa Major, en la qual hi participaven balandres del poble i de forasters. (OCPC, IX, 257). «Llueix en el nostre port un formós balandre de regata aparellat de *guairo*» [amb veles triangulars] (*S. I.*, 30-9-32, p. 2). També hem trobat escrit «balandro de recreu» (*S. I.*, 15-10-1932, n. 218).

balcó dels ulls. — Amb els ulls oberts. «Sotjant amb l'animeta abocada en el balcó dels ulls» (*S. I.*, 28-8-1924, n. 29).

balda. — Galleda. «A tirar-los-hi, despullats, dotzenes i dotzenes de *baldes* d'aigua» (*S. I.*, 15-3-1930, n. 161).

baldera. — Balder. Que no ve just, sinó que cap amplement dins el seu receptacle. Les anxoves es confitaven en uns barrilets de fusta de roure o de castanyer. La tapadora era baldera perquè el confitat respirés i no es podrís.

balisa cega. — A l'any 1918 als Furallons hi havia col·locada una balisa cega, sense llum, que indicava un possible perill.

balls. — **1. Ball de sa Patacada.** Ses patacades eren cançons iròniques, amoroses, plenes de malícia que es cantaven en rotllana per Carnaval i en altres festivitats. N'hi ha d'improvisades i també de literàries. Algunes lletres són conegudes a tot el nostre domini lingüístic. És un ball rodó que té una certa semblança amb la sardana, encara que els passos i els moviments de translació siguin laterals. Al llarg d'aquesta obra donarem mostres d'algunes de les seves lletres. En ballaven en altres llocs de Catalunya encara que amb altres noms. (Vegeu també l'entrada **Patacada**).

2. Ball de pinyata. Ball que es feia el primer dia de Quaresma. La pinyata era l'olla que es penjava enmig de la sala del ball, en la qual hi havia llatinadures i sorpreses (S. I., 15-2-1934, n. 245). **3. Ball de Rams.** Ball típic que en alguns llocs del país se solia ballar per la festa major. Ball a la sala social; a la mitja part se ballarà el típic «Ball de Rams». A grans trets era un ball, sempre en parella, i tenia dues passades. En la primera, anomenada passada de lluïment, hi participaven els balladors que més o menys l'havien assajat. Després d'una sèrie de danses vuitcentistes, la segona passada era oberta al públic de la sala. Se'n deia «del ram» perquè les noies balladores en duïen un a la mà. (S. I., 15-7-1923, n. 2). **4. Ball de vetlla.** Ball de nit. «Desseguida comensà el *ball de vetlla*, que acabà a tres quarts de dotze» (S. I., 27-2-1926, n. 65). **5. Ball infantil.** Pels volts de 1920, a Cadaqués per la festivitat del Dijous Gras es feia un ball infantil. **6. Ball del Drac.** Ball primitiu que s'havia dansat a Cadaqués fins a mitjan segle XX. «Formaven una llarga renglera d'homes joves agafats l'un darrere l'altre; el primer duïa una teia encesa a la boca i tot dansant procurava agafar els que ocupaven els darrers llocs de la cua per veure si els podia cremar; aquests, sense deixar de seguir els passos de la dansa, feien tots els esforços imaginables per tal d'escapar la persecució del cap i evitar la cremada consegüent. Aquest ball és d'un caràcter ben primitiu i salvatge. El nom de Drac donat pel poble a aquest ball és ben adequat i és suggerit, sens dubte, per la visió de la llarga corrua girant, voltant i recargolant-se. Aquesta visió i el foc espurnejant del cap dóna una veritable idea d'una llarga cuca o drac contorsionant-se i espetegant. Aquest ball és igual al Contrapàs de la teia de l'Alt Pallars» (*Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, I, Barcelona, 1936, 227). Mentre dansaven, els integrants del ball cantaven aquella coneguda cantarella, pronunciant «tió» i no «tio». Un tió és un tros de soca: «Jo te l'encendre / el tió, tió fresco. / Jo te l'encendré / el tió de paper. // El que ballava contestava: No me l'encendràs / el tió, tió fresco. / No me l'encendràs / el tió de detràs». Es ballava també el **7. Ball de l'escombra**, que no he pogut determinar amb justesa.

ballar-la negra. — Passar-ho malament. Locució. «Aquesta istiu la nostra vila la ballarà molt negra» (S. I., 17-5-1930, n. 165).

ballaruga. — Acte o ganes de ballar. «Ballarugues» (S. I., 1-9-1930, n. 172).

ballenot. — Balenot. Mamífer de l'orde dels cetacis. Intensiú de «balena». Castellanisme. «Un *ballenot* de prop de cent pams» (S. I., 15-2-1929, p. 3). «El ballenot

feia un tuf intens d'àcid úric, de quitrà i alga podrida, que tapava els esperits» (J. M. de Sagarra, *All i salobre*).

ballera. — Ganes de ballar. «Un ball que dona *ballera*» (*S. I.*, 1-5-1926, n. 69).

ballester. — Ocell semblant a l'oreneta, però d'ales més llargues. «El xerroteig dels *ballesters*» (*S. I.*, 30-11-1932, n. 221).

balorda. — Suro gros que va fix en la part inferior del maià, en l'ormeig de l'art de pesca. «I prenguerem la *balorda*» (Nadal, *Pesca*, 56).

balosa. — Peix. «Els gòbits, les baloses, els roms i altres peixets» (F. Ferrer, *Coses*, 126).

balou. — Poc compacte. Referit a la massa de com són fets els crespells. (*Els crespells*, poema de Víctor Rahola).

baluard de la torre de la punta. — Al segle XVII (1635) aquest era el lloc de reunió del Consell de la vila de Cadaqués. Així s'encapçalaven les actes: «Ajustat y congregat el Consell... en el *baluard*...».

banasta. — Espècie de cabàs planer o pala de vímets amb un mànec a cada costat, que serveix per tragar terra (DCVB). «Agafa una *banasta* amb dues o tres arros» (*S. I.*, 30-6-1930, p. 5).

banc de si no fos. — Banc de pedra, situat a es portal, a la pujada des rastell, refet amb les restes del vell pont de la riera que l'aiguat de Santa Elena (1921) es va emportar. També conegut com a banc del senat (1930). Ernesta Sala grafia «banc d'en *sinofós*». Allí la gent gran del poble hi explicava les seves mancances de salut, que gairebé sempre començaven amb la frase «si no fos per...». Fages de Climent va dedicar-li el cant XXXII del seu *Somni de Cap de Creus*. «On se troben els pedrissos del famós banc del Si-no-fos apoiats en las parets de l'Aduana, punt de reunió diària, abans i després de les sis de la tarda» (Roca, *Estiueig*). Vegeu el poema de Víctor Rahola, «El Banc d'en Sinofós», a *Cadaquesenques*.

bancada. — Massa, conjunt de peix. «*Bancades* de verat».

barba de gat. — Sistema de fondeig d'un vaixell, en què s'empren les dues àncores –o els dos ferros–, situades una a cada costat de la proa, de tal manera que formen un angle ben obert, per donar més seguretat (*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*). «Dues àncores i *barba de gat*» (Pla, *Aigua de mar*, 279).

Barba-rossa. — Sota el nervi de pedra que sosté el púlpit de predicació, a l'església de Santa Maria hi ha esculpida en pedra una imatge del temible Barba-rossa (Khair ed-Din), el llegendari pirata, al servei del soldà otomà, que el 5 d'octubre de l'any 1543 va atacar Cadaqués, en va incendiar l'església, en cremà l'arxiu i l'edifici que llavors servia com a hospital. També va entrar a les viles de Roses i Palamós. És a partir del segle XVI, després d'aquesta desgràcia, quan el temple es va ampliar amb la fesomia que coneixem ara. **Barba-rojus.** Vulgarisme. Al·lusions a les escomeses del pirata i almirall otomà Barba-rossa (*S. I.*, 10-8-1932, n. 215).

barberol. — Torb o remolí de vent que sol venir de tramuntana i és perillós per a les barques. «Cent grops de la gropada sofí lo *barberol*» (F. Rahola, *L'Oasis*, 62). També es diu de l'escuma que fan les ones quan es revolten. (F. Rahola, *Paisatge*).

barbotell. — Barbutell. Bombolla d'aigua petita. Mot no enregistrat al DCVB. «És un *barbotell* —feu el pare. —D'anxova o de sardina, Joan?» (Nadal, *Pesca*, 54).

barca. **1.** — **barca de càrrec.** D'ofici públic de certa autoritat, de càrrega. «Dis-sapte a 18 arribà a Quedaqués una barca de *càrrech*» (doc. de 1604, *Dietari Puja-des*, I, 385). **2. Barca de foc.** Barca que va a l'encesa. «Allí en diuen barques de foc» (D. A., *Lo cap de Creus*, 32). **3. Barca parada cria llimac.** Locució. Qui no podia o no volia anar a pescar no obtenia cap guany. Algú va dir que el llimac era un caragol bohemí, que ni tenia casa ni la respecta. **4. Barca del sardinal.** També anomenada sardinaler. Llagut a vela llatina, de cinc a set metres de llargada. **5. Barca corallera.** «Nova *barca corallera*» (*S. I.*, 15-1-1932, n. 203).

es barco de l'aiga. — Encara que des de 1954 el poble tenia aigua potable, els pous s'assecaven i l'aigua començava a sortir salada. Durant els estius de 1967, 1968 i 1969 hom podia veure ancorat a la badia es «*barco de l'aiga*». Venia de Sant Pere Pescador i duia 2.000 metres cúbics d'aigua per a les necessitats estiuenques de la població.

barda, cel clar amb. — Barda. Núvol blanquinós, de forma llarguera, que es posa al cim dels Pirineus, i mentre es veu, sol bufar la tramuntana (Empordà). (DCVB). (*S. I.*, 1-2-1930, p. 9).

barjaula. — També «*berjaula*». «Dona egoista, que només pensa de posar-se bé ella» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 100).

barògraf. Baròmetre que inscriu gràficament les indicacions (DCVB, sense documentació). «Cadaqués ha de tenir-ne» (*S. I.*, 15-3-29, p. 3).

barquejar. — Anar amb barca per trajecte curt. «Haviem de sortir amb ella a *barquejar*» (*S. I.*, 15-5-1926, 70).

barretet. — Mol·lusc dels gèneres *Patella*, *Fisurella* i *Pileopsis*, que viu arrapat a les roques (DCVB). (*S. I.*, 12-3-1927, n. 90).

barretina. — Barret en forma de bossa llarguera. «Ítem una *barretina* a lo senyor Alferes Albert» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

barril. — **1. barril d'anxova.** L'any 1689 els cònsols de la vila van fer venir a Cadaqués Francesc Espelt, mestre organista de Figueres, perquè inspeccionés un lloc per posar l'orgue. Li donaren com a paga una dobla (una moneda que variava de valor segons el lloc) i un barril d'anxova. (M. Moli, «Bartomeu Triay... L'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708)», AIEG, 2007). **2. Barrils alquitranats.** El quitrà, que s'usava per calafatar els llaguts, servia també per fer llum per la Festa Major. «Tot enllumenat per alguns *barrils alquintranats*» (*S. I.*, 28-6-1924, n. 25).

barroell. — Barruell. **1.** Palet de riera o de platja. **2.** Tipus de pedres rodones que quan es piquen una contra les altres en surten espurnes. (Comunicació de F. Ferrer). «Pedra de forma irregular, que no és de pissarra, més aviat diria que té alguna beta de marbre, i és arrodonida per l'acció dels cops de mar que les arrossegueu per les platges» (*S. I.*, 13-6-2010, p. 40).

bascarsí. — Bergansí. Peça de goma, d'os, de metall o d'altra matèria, que posaven penjada amb una cadeneta al coll dels infants perquè la rosegassin i es facilités la dentició (DCVB). Uns agnus [reliquiari que duu gravada la imatge de l'anyell representant Jesucrist de plata] y un bascarsí de plata, usat. (Inventari Nadal, 1781).

basculada. — De bascular. Fer un moviment alternatiu d'alçar i baixar, com el de la bàscula (DCVB). «Llevat d'algun petó robat o alguna basculada» (Gispert, *Des des banc*, 144).

bastrús. — Beneitot, curt d'enteniment (DCVB, sense documentació). «Qui és aqueix fotut *vestrús*» (*S. I.*, 7-1984, 7, s/p).

bateau. — Embarcació gran. Gal·licisme. «Aquest és un bon *bateau*, fava, que jo us ho dic» (Pla, *Contraban*).

batedor. — Instrument que serveix per batre. Colpejar la superfície de l'aigua prop d'una xarxa calada per tal d'espantar el peix i fer que s'emballi (DLC.iec). «Hurra i més hurra / pels *batadors*!» (*S. I.*, 15-4-1929, p. 8).

batuda a la Perafita. — Conjunt de treballs agrícoles que es fan per separar el gra de la palla. «La *batuda* està en el seu ple... Adés els bons batedors que tenim a prop» (Carles Rahola, *S. I.*, 15-8-1927, p. 13).

bau. — **1.** Cada una de les bigues que van col·locades de babord a estribord d'un vaixell (DCVB). **2.** Cova, esvoranc, roca foradada. «Baixava al fons del mar en el lloc a on hi havia *baus* i *baumes*» (*S. I.*, 24-10-1931, n. 199). Segons Pla, un bau és un niell de profunditat, és a dir, un roc que transporta a sobre unes braces d'aigua. (Pla, *Aigua de mar*, 165). Penombres del bau.

baumat. — Foradat, buit de dintre. L'aigua i la sal han anat *baumant* les roques.

bavard. — Persona xerraire, difícil de creure. Del francès *bavard*, gal·licisme. «En Miquel és un bavard reconegut».

bavejar. — Deixar caure baves. «Un tercer *babejarà* davant dels Simonets» (*S. I.*, 28-2-1929, p. 3).

bec de roca. — Penya que es prolonga i s'avança horitzontalment més que el terreny circumdant (DCVB). (*S. I.*, 2-8-1930, n. 170).

Belisario. — Nom de guerra amb què era conegut l'artista, professor de música i polític republicà «de cepa» Francesc Godo Tuègols, mort a Santiago de Xile el 22 d'agost de 1932. (*S. I.*, 31-8-1932, n. 216).

bell Cadaqués de dolça anomenada — Així anomenava a Cadaqués l'escriptora Víctor Català: «Cadaqués, *bell Cadaqués* / de la dolça anomenada... / Si no sab, amor, lo qu'es / vina a fer-hi una pasada» (Víctor Català, *S. I.*, 28-8-1924, p. 8).

bellor. — Qualitat de bell. «Per a gaudir de les naturals *bellors*» (*S. I.*, 31-10-1925, n. 57).

bellugadís. — Moviment. «Vellugadís de faldilles vaporoses» (*S. I.*, 30-7-1927, n. 99).

benà. — Tira de tela o d'altra matèria flexible que serveix per lligar una part del cos, generalment per efectes terapèutics (DCVB). «Ítem, dos *venas* de tela blanca per sangrar, una caballera y tres parells de mitjas de fil blanch» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

benaventurats els mansos que sempre aniran esquilats. — Reescriptura, en clau irònica, de la dita bíblica: «Benaventurats els pobres d'esperit perquè d'ells és el regne del cel» (versicle 3 del Sermó de la Muntanya). (*S. I.*, 9-4-1927, n. 92).

berberol. — Remolí de vent (DCVB).

bersim. — Bersim o bersin. També anomenat «Trèvol d'Alexandria». Tipus de farratge que a voltes substituïa els camps d'usurda. (*S. I.*, 15-8-1927, p. 19).

besamans al duc i a la duquesa d'Empúries. — Cadaqués pertanyia al comtat d'Empúries. En època d'Enric d'Aragó-Cardona-Córdoba i Enríquez de Cabrera (1588-1640) i de la seva dona, Catalina Fernández de Córdoba, el Consell de la vila va acordar que un grup de cònsols escollits anessin a Castelló d'Empúries a besar-los les mans en senyal de respecte i de cortesia. [7-10-1635]. Eren els seus senyors naturals. Calia afalagar-los, i fer-los presents per a quan convingués. «Aserca de anar ha *bessar las mans* al señor duch y duchesa a Castelló i que i vajan lo cònsol... a besar-los les mans i aquesta és la voluntat de la més part del Consell» (*Llibre de conclusions*, 1635, fol. 55r). El dia 14 d'octubre del mateix any deliberen «aserca de fer un prasant de coral a la señora duchessa. Tot lo Consell és de parer que se li fassa al prassent... i aquesta és la voluntat del Consell».

besar la sabata. — Fer grans demostracions de gratitud i d'humiliació. «Tots teniu de *besar-me la sabata*» (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47).

bescambrar. — Bescanviar. Vendre. «*Bescambrades* en plata acunyada o en bitllets de banc» (*S. I.*, 25-4-1931, n. 189).

bescuit. — El 16 de novembre de 1628 dues galeres arriben a Cadaqués per proveir-se de bescuit. El bescuit era un pa cuit dues vegades perquè s'assequés i durés molt de temps, que servia per proveir les barques i armades (DCVB). «Lo Duch de Ferdinandina a punta de dia despedí del port de Rosas dos galeres per a Cadaqués, per a pendrer *bescuit*» (Casas, *Dietari Pujades*, 168). Ítem un sac de bescuits» (doc. de 1713, arxiu de F. Ferrer, Cadaqués). «Que se n'és anat ab un lahut ab *bescuyt* que han embarcat» (doc. de 25-6-1605, *Dietari Pujades*, I, 482).

bestiar cabriu. — Forma dialectal derivada del llatí *caprivum*. A les masies del cap de Creus «s’hi cria bestiar *cabriu*, de llana y mular» («Cadaqués», Botet i Sisó, *Geografia General Catalunya*).

beta. — Pastera, barca plana, sense quilla. «Amb la seva famosa beta» (*S. I.*, 31-5-1929, n. 143).

bigòs. — Espècie d’aixada amb ferro de dues puntes. «Les dues punxes del qual, llimades per la mateixa terra» (F. Ferrer, *Coses*, 7). Magencar, cavar per segona vegada les oliveres, les vinyes, es feia amb un bigòs: «majenca amb es *bigòs*».

bilit. — Bèlit. Joc de nois (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

bisar i trisar. — Repetir, executar per segona i tercera vegada un fet. «Desijant-li llargs anys de vida i salut per a què pugui *bisar i trisar* aquestes ofrenes» (*S. I.*, 1-9-1925, 51).

bisbe. — «El *Bisbe* de Girona / una bofetada dóna». Ho deia gent descreguda quan el bisbe de la diòcesi anava a confirmar la mainada del poble.

bisbot. — Ventrell del porc farcit de pasta de botifarra (DCVB). «Bisbots figuerens» (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

bistri. — Joc de nois que es practicava a Cadaqués: «Un noi, el qui “paga”, es posa girat d’esquena als altres; aquests se’n van a amagar-se per diferents indrets i donen el crit de “bistri”; el qui paga surt i procura descobrir algú dels amagats, i en descobrir-ne un, diu “bistri fulano!” o “bistrat fulano!”, anomenant-lo per son nom; si no l’endevina, segueix “pagant” el mateix i torna començar el joc; si l’endevina, surt corrents l’endevinat procurant agafar el qui l’ha “bistrat”, i si l’atrapa torna a amagar-se de bell nou; ara, si no l’atrapa queda detingut, i el qui “paga” segueix “bistrant” altres jugadors, fins que els ha bistrats tots» (DCVB). (Comunicació de Moisès Tibau).

bisu. — Per bis, peix de la família dels escòmbrids. «*Bisus* i ublades» (oblades). (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

bita. — «Peça de fusta o de ferro molt gruixada, col·locada verticalment sobre la coberta d’un vaixell, i a la qual s’enrevolten i fan fermes les amarres» (DCVB). «A guisa de *bites*» (*S. I.*, 12-12-1925, 60, p. 2).

bitotxo. — Mol·lusc comestible que també és conegut com a «patata de mar», «botifarra de mar» o «*bitoixo*». Presenta uns filaments de nyama groguenca que es mengen. Segons Firmo Ferrer fou batejat amb aquest nom pels bussos grecs que pels volts de 1930 van venir a Cadaqués. Abans no es coneixia ni s’apreciava.

blancall. — 1. «Blancall de plateta». Moneda de plata (*S. I.*, 15-1-1927, n. 86). 2. Clapa de peix. «El primer blancall ens diu que ja tornem pescar» (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

blat. — Demanda dels senyors de Cadaqués de blat a Barcelona per a la seva vila. «A 4 de Setembre 1474, en lo Consell de la 24.na de Corts se mostra que Roses, y Cadaquers eran del General de Cathalunya, y â 25 de Maig 1481, los Deputats

Senyors de Cadaquers demanaren *blats* a la Ciutat per dita Vila» (*Les Rubriques de Bruniquer*). Els arrendaments de la vila prohibien el frau de vendre mestall com si fos blat de qualitat. «Si vol vendra farina de *mastall* que la venga per mestall y no per blat bo» (Notaria Castelló 1600, 1703-1704, full solt, notari Verdalet).

blau Cadaqués. — **1.** Blau elèctric amb el qual s'ha repintat molta de l'arquitectura local al poble, i que no convenç tothom. En canvi la casa Serinyana té a les façanes un blau cel més esvaït. En una ocasió una persona em va dir: «M'agrada més el blau elèctric que presenten els verats acabats de pescar». **2.** Pedra blava. Sulfat de coure. Amb aquest mineral diluït s'ensulfataven les vinyes.

blavet. — Punt de blau. Antigament es rentava la roba amb blavet, que donava un punt blau a la roba blanca. També les habitacions interiors de moltes cases del poble i masos de pagès es pintaven amb un blauet clar.

bledarrave. — Planta. «Bledarraves gegants en blanc, vermell i groc» (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

bobò. — Cosa dolça; lllaminadura. «No és més que un *bobó* de lo nostre i com aquests bobons podem abocar-ne un sac» (*S. I.*, 30-6-1930, n. 168).

bocamoll. — «Qui xerra sense discreció coses que hauria de tenir secretes» (DCVB). «Perquè tothom sàpiga que és un *bocamoll*» (F. Ferrer, *Contraban*, 71).

Bofill, Nicolau. — Nicolau Bofill era un adroguer i confiter de Cadaqués. D'entre dels seus béns, que la seva muller va encomanar d'inventariar amb motiu de la seva mort, l'any 1643, destaco aquest material que tenia a la botiga per confeccionar productes de la seva especialitat. Bofill també venia llibres d'ensenyament, quaderns, robes, tabac, etc. Així podem conèixer de primera mà quins requisits menjaven, com era el Cadaqués llaminer: «Ítem un parol de fer torrons, bons»; «altra parol de fer confitura bo»; «un altra parol de fer nugada [*salsa de nous*] gran bo»; «altra parolet de fer bascuy»; «dos naulés per fer neulas bons», etc. (Inventari Bofill [17-3-1643]. Notaria Falcó de Castelló d'Empúries, CA 1377).

boga. — Peix del gènere *Box boops*. «Varen fer quatre viatges de *boga*» (*S. I.*, 31-3-1935, n. 262).

boguera. — Nansa per pescar bogues.

boi. — Per bosc. Una cançó on figura el mot «boy» fou recollida a la frontera francesa (DCVB). «Jo me n'aní al *boi* / al boi a casar (sic) olives, / Mentre sóc en el boi / me'n plantuc una espina». Cançó usada per al ball de la Patacada (OCPCm, 1928).

boira. — **1.** Dita: «**Quan hi ha boira i gargal, prepara sa samal**». Indicatiu que s'arriba a setembre i es pot començar a preparar la verema. **2. Boiregassa.** Boira molt espessa.

bois. — Per boigs. A Cadaqués havia existit «La Torre des *Bois*», avui enderrocada, que guardava gent amb problemes de salut mental.

bògit. — Vogí o vògit. Aparell compost d'una combinació de rodes dentades que, mogut pel moviment circular d'una perxa empesa per una bístia, fa funcionar una

sínia, un trull, una premsa, etc. Que ningú aboqués els samalons plens d'olives al «bògit» (H. Gispert, *C. autèntic*, 46).

boixa. — «Peça de fusta cilíndrica o troncocònica que va col·locada en el centre de la roda del carro» (DCVB). D'un anunci aparegut a *S. I.*, 1-5-1926, 69.

boixet. — «Peça tornejada de fusta, de vidre o de metall, de forma de boix de morter però molt més petita, que serveix per fer randa al coixí» (DCVB). «El dringar dels *boixets* és l'únic soroll» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 110).

bol. — Conjunt de xarxa per a pescar. **Fer bol**. Calar la xarxa d'arrossegall. Els bols es podien numerar: primer bol, segon bol, bol de nit o de matinada, etc. (D. A., *Ordinacions*, 120).

bola. — **1**. Mentida que es va estenent. **2. Boles del radar**. Sobre les tres boles del radar que coronaven la muntanya del Pení, les antenes de vigilància, el poeta Fages de Climent va construir aquest punyent epigrama: «Amb tot això del Pení, / Pepsi-cola, radar, àtom / engegaran a parir / l'Empordà sense ultimàtum».

boldeta. — Mena de corda que es feia servir en la pesca de l'encesa. «Calant l'art i amb ells la mola de peix, tornant deixar les cordes o *boldetes* necessàries fins amarrar a la cala» (Nadal, *Pesca*, 50).

boldró. — Conjunt de persones. «Per un *boldró* de patriotes, vol dir una noble inquietud que batega» (*S. I.*, 1-8-1923, n. 3).

bolets camperols. — Bolets que es fan pels prats i espais oberts.

boleta de sanidad. — Certificat, permís que s'havia d'aconseguir per navegar en temps de pesta. (Doc. de 15-4-1721, D. A., *Ordinacions*, p. 165).

bolitx. — **1**. Art de pescar, de la mateixa forma que l'art de bou, però més petit i de malla més estreta (DCVB). «Y los moros ... lensaren un bolitx que era dins la lahut» (doc. de 25-6-1605, *Dietari Pujades*, I, 481). **2. Bolitxa**. Tipus de xarxa usades per a la pesca artesanal. «Les *bolitxes*, xarxa especial, amb molt de bos, d'uns 160 metres de llargària per uns 30 d'alçada» (Nadal, *Pesca*, 54).

ollar. — Fer bombolles damunt l'aigua, quan hi havia una mata de peix submergida. (Comunicació de F. Ferrer, DCVB).

ollatí. — Bolletí, butlletí, permís per acreditar una feina. (Doc. de 1702, D. A., *Ordinacions*, p. 149).

bolsa pentinera. — Bossa amb estris per a pentinar-se. (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers (1694-1709). Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

bomba. — Artefacte explosiu. L'historiador i cronista F. Monsalvatje explica en el seu *Nomenclator histórico de las iglesias parroquiales y ... santuarios y capillas de la provincia de Gerona* (1908) que en el sostre de l'església de Santa Maria hi havia una bomba pintada: «en el techo con el año 1684, indica que un proyectil de la escuadra francesa horadó la boveda en aquella fecha» (142). La referència a aquesta

bomba, i al fet miraculós que no va fer mal, surt consignada en una estrofa dels *Goigs que a la sua patrona Maria Santíssima de Esperansa canta la vila de Cadaqués* (Girona: Successors de F. Geli): «Quan burla l'irreverència / de la bomba, que vomita: / portento que a tots excita».

bombarda. — Buc de dos pals veles quadrades que porta morters instal·lats a proa. «Entrà una *bombarda* de Lloret venia de Tunis carregat de fabas y sent y tantas corteras de blat» (crònica de Pere Anton Moret, arxiu F. Ferrer, 1794-1795).

a bon compte. — Com a part d'una quantitat a satisfer. «*A bon comte* de las cent que fan lo dot ... Per no saber de escriurer, firmo jo Francisco Vidal» (document matrimonial de Josep Cebrià. Cadaqués, 7-2-1791).

bordegàs. — Noi entremaliat, xicot. Colles de vells i *bordegassos* (Agulló, *Mari-nes*, 43).

borinot. — **1.** Home impertinent, que sol parlar molt a cau d'orella i ficar-se on no el demanen (DCVB). Els borinots eren segons diuen de la rassa bóc (*S. I.*, 16-6-1928, p.4). **2. Borinots.** Baldufes de mala qualitat que no giraven prou bé. (H. Gispert, *C. autèntic*, 24).

borni. — Quan algú s'entrebancava massa sovint, hom li deia: «Salta, *borni*, que hi ha un rec».

borratxillo. — Postre dolç amarat de vi o licor, a voltes amb mel.

borregos de Sant Joan. — Especialitat de pastisseria dolça. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 47).

borromar. — Tenir les oliveres la mostra a punt, preparades per florir. «Es queixa de què *borromen* les oliveres» (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162). Borromada. (*S. I.*, 15-5-1929, n. 142).

bos. — Bossa de xarxa (?) d'emmallament. «Les bolitxes, xarxa especial, amb molt de *bos*» (Nadal, *Pesca*, 54).

bosseta. — «L'embarcació més petita d'a bord, que té forma de gussi, és a dir que és de rodes igual» (DCVB, sense documentació). «La meva embarcació preferida era una bosseta... i amb les "llargades" (vent fort del sud i sud-oest) del mes d'agost lliscava lleugera damunt de l'aigua» (Gispert, *C. autèntic*, 28).

bossí. — Saquet manual. Els obrers de Sant Sebastià del Pení captaven almoines amb un *bossí* (doc. de 1629). «En que s'hi captessin els hi llensarien el *bossí* fora la església» (*S. I.*, 29-3-1930, p. 2).

bot. — «Recipient format d'un cuiro de cabra o de xot, que cosit i empegat serveix per contenir oli, vi o altre líquid» (DCVB). **1.** «Els bots de vi constitueixen una mesura de capacitat, ja que els feien de seixanta litres ... Així les botes de mitja pipa, les feien de quatre bots; les pipes de vuit bots i els bocois, de deu» (F. Ferrer, *Contraban*, 100). **2. A bot.** «Els escorxadors escorxaven els vedells *a bot*, és a dir sense tallar la pell pel ventre, per a poder, més tard, fabricar els bots per a posar-hi vi, sobretot per al transport amb mules» (F. Ferrer, *Contraban*, 100). **3. Bots.** Quan

veieu una persona dalt d'una figuera palpa que palpa i sense collir cap figa, és que nomes troba bots (figues verdes); hi ha bots de pesca, bots d'oli i de vi, el bot/vot (dels promesos; vots que són trumfos). I si jo ara punxés a vostès amb una agulla, els hi asseguro que també farien un bot (*S. I.*, 31-7-1926, n. 75). **4. Bot.** Moviment ràpid. «La tardor fa quatre *bots*» (*S. I.*, 17-10-1924, p. 2). **5. Bot.** «Embarcació petita, de construcció igual que la dels gussis però amb la roda de proa més alta que l'orla, i amb molta quilla i molta amplària» (DCVB). *Bot palangrer*: el bot que té coberta. **6. Bot automòbil.** «Embarcació petita, de construcció igual que la dels gussis però amb la roda de proa més alta que l'orla, i amb molta quilla i molta amplària» (DCVB). Bot automòbil d'auxili, insubmergible, que duia el nom de Miquel Aguirre. Estava sempre disposat davant del local de salvament de naufragats del poble, entitat fundada en 1884. Fou construït l'any 1909 pel mestre d'aixa Manuel Berenguer.

és una bota de vi agre. — Antigament es deia quan a una casa hi naixia una nena. Llavors, com que no guanyava cap jornal i només es podia casar, es convertia en un destorb per a la família. (*S. I.*, 31-7-1926, n. 75).

botavant. — Pal llarg ferrat per un cap com l'usat pels raiers, els pescadors, etc., per evitar de topar amb les ribes o amb altres embarcacions. Locució: «Engegar al *botavant*!». Engegar una persona que molesta.

botigues. — Barraques, albergs comunals oberts a tothom, majoritàriament per a refugi de pescadors, esmentats en el *Llibre de la ordenació de la pesquera de Cadaqués* (segles XVI-XVIII). S'hi guardaven les xarxes, els ormeigs.

botimell. — Porció de raïm. Gotimell. «Es *botimells* més encarrensits» (Gispert, *Des des banc*, 148).

botir. — Inflar, fer augmentar de volum. «Les figues *butiran*, home!» (*S. I.*, 15-4-1930, p. 2). Tinc la cama botida.

botzinar. — Persona que remuga, que es queixa. «*El bonzinar* de la gentada» (*S. I.*, 1-8-1925, n. 51).

bouera. — Bovera. «Dona que pastura o guarda els bous» (DCVB). «Pobre vella *bouera* / l'en fan anà a guardà» (usada com a cançó de la patacada, XXIII).

bous, parella dels. — «Quan les dues barques formen la parella del *bou*; el peix que agafen es diu peix de bou» (DCVB). «Entra una parella de *bous* que ha fet poca pesquera» (*S. I.*, 14-11-25, 58). (F. Rahola, *Paisatge*, 837).

braça. — «Mida longitudinal equivalent a 1,67 m i que originàriament és la distància que hi ha des de l'extrem d'una mà a l'extrem de l'altra tenint els braços estesos en línia recta» (DCVB). «Y se glasà per los teulats que avia taulat fèyan una *brasa* de candela y dorà quinze días» (crònica de Pere Anton Moret, arxiu F. Ferrer, 1794-1795).

bracejar. — Estirar les braces per un o altre costat del vaixell, des de la coberta, per posar la verga en direcció convenient segons l'angle que haja de formar amb la

direcció del vent (DCVB). «O *brasejant*, la vela en popa per fugir» (*S. I.*, 28-8-1924, n. 29).

braçol — Cordellina de tres o quatre pams de llargària, que va penjada una a cada braça de la mare o *braçolí* del palangre i en l'extrem duu fermat un tros de pèl de cuca amb un ham (DCVB). També s'anomenava «madra». Servien per a la pesca del palangre. (Nadal, *Pesca*, 54).

braçolada — Conjunt de braçols d'un palangre. «I un tros de *braçolada*» (*S. I.*, 30-9-1934, n. 254).

brama. — Era un antic giny per a pescar. Més enllà de Massa d'Or hi ha la Brama de Cadaqués, que fou rica en corall, en peix i en llagostes, perquè hi havia un corrent d'aigua dolça.

branc. — Branca grossa. «La tempesta va trencar un *branc* del plataner».

brandilla. — Per barandilla. Calia per a la construcció de l'orgue de Cadaqués. Balustrada o paret baixa. «Brandillas que estan sobre las gelosies» (M. Moli, «Bartomeu Triay... L'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708)», AIEG, 2007). Als envelats que s'aixecaven per la festa major, a la sala d'actes de la Societat l'Amistat, hi havia una *brandilla* de ferro que delimitava l'espai dedicat al ball.

brat. — Peix. Per «verat».

brema. — Per verema. «Comença la *brema*» (*S. I.*, 30-9-25, 55). En moments difícils molta gent de Cadaqués anava amb colles a la *brema* a França. Per contra, al segle XIX, abans de la fil·loxera, persones de la Garrotxa es desplaçaven a Cadaqués per collir raïms. (*S. I.*, 19-10-1929, n. 152).

brena. — Coca rodoneta que els pastors se'n duïen quan anaven a pasturar els ramats.

brenar de cassola i tupí. — Abundant. «Branada grossa que servia quasi per supá» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

bricoc. — «Per abricoc». Mot sense documentació al DCVB. (H. Gispert, *C. autèntic*, 26).

brillejar. — Lluir vivament. «*Brillegen* los estels en l'estesa volta» (D. A., *Lo cap de Creus*, 56).

briqueti. — Sardineta, barreja de peix blau menut. «És que anem amb es llagut de foc, és clar, i la veritat per cremar per quatre *briquetis*» (Gispert, *Des des banc*, 139). «Portar o haver-hi molt de *briqueti*». A Cadaqués també es diu de la persona fatxenda, que es dona molta importància sense tenir-ne. Totes les formes que hem consultat en diferents idiomes (*briqueta*, *briquete*, *briquette*...) remetent al francès *brique* (rajol) i al seu diminutiu *briquette*, que es fan servir per designar «rajols» de matèria combustible compactada (carbó, serradures, paper...). Al *Grand Robert* no hi ha cap al·lusió a cap nom de peix. Antigament, *briquet*, que ara és sobretot un encenedor, havia tingut algun significat amb «possibilitats metafòriques» per designar un peix: «sabre court et recourbé de l'infanterie» o «couteau à longue lame»,

però no hem trobat res més. Melitó, a les seves *Memòries*, el fa equivaldre a «amploia». El *briqueti* se solia menjar fregit, sencer, sense netejar-lo un per un.

brisa. — Conjunt de pellofes, rapa i pinyolada del raïm premsat o trepitjat, al qual s'ha llevat el most (DCVB). (*S. I.*, 30-1-1926, 65).

brolla. — Conjunt d'arbrissons que fan soca que rebrota i no solen formar corona alta. «Ficada entre la *brolla*» (*S. I.*, 31-5-1929, n. 143).

bronso. — Bronze. «Canons de bronso» (crònica setcentista de Pere Antoni Moret citada per F. Ferrer, *Topònims de Cadaqués*, 122).

brou. — Aigua amb un excés de sal que serveix per conservar el peix, les olives, etc. Les olives se salaven amb un brou una mica espès.

bruc. — Tipus d'alga marina. Entre els matolls d'una planta de color marró, *brucs* en diem. (Gispert, *Des des banc*, 134). *Brucs* roquers (Rahola, *Cadaquesenques*, 41).

brunyor. — Per *bunyor*. Forma usual a l'Empordà, la Selva, el Pla de l'Estany, el Gironès i la Garrotxa. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 45).

brus. — Escombra. (Comunicació de Moisès Tibau).

buc, torrent de. — És el que forma la platja de Portlligat. Antigament era un lloc ple de *bucs* d'abelles.

bucatar. — Rusc. Lloc on hi ha posats bucs d'abelles.

budellada. — Conjunt del budells. Els nusos de la *budellada* (*S. I.*, 15-6-1932, n. 213). Nom satíric que donen als habitants de Boadella els dels pobles veïns.

bufa. — Dialectal per bomba o bufeta de goma que hom infla amb aire o amb un gas lleuger i que serveix de joguina o de guarniment en una festa (dic. GEC). «La festa de les *bufes*, de les pistoles...» (*S. I.*, 16-5-1931, p. 2).

bufar. — «Expel·lir enèrgicament l'aire per la boca per expressar gran irritació» (DCVB). «I si te dic que ahir, en dir-li “adéu”, me va *bufar*?» (A. M. Dalí, *Tot l'any* 100).

bufarut. — Vent impetuós i arremolinat. (F. Rahola, *Paisatge*, 837). A Catalunya hi ha la creença que el bufarut o vent arremolinat porta el dimoni embolicat, el qual, per no ser vist, s'embolcalla amb el vent i alça una polseguera que enterboleix l'espai i es posa als ulls, i dificulta la vista, i així pot anar tranquil·lament pel món sense que el vegem. La gent sol senyar-se quan fa vent polsós, per evitar que la pols entri en els ulls i, amb ella, la malignitat diabòlica. Si entra una brossa dins l'ull, entre altres fórmules per fer-la sortir hi ha la següent oració: «Brull, brull, / bufarull, / una brossa tinc a l'ull; / si és del diable, no la vull; / si és de la Verge Maria, / sí que la vull, / brull, brull». El vent bufarut és considerat com a procedent de l'infern, portador de mals i perjudicador de les collites. (Amades, *Astron.* 311). (DCVB).

bufera. — Vent que bufa molt fort.

bufetada que es perd. — Cop donat a la cara amb la mà plana que no arriba a més. Títol d'una notícia aparegut a *S. I.*: «Aquell propinà una senhora *bufetada* a aquest» (*S. I.*, 31-8-1933, n. 235).

bufets. — **1.** Buf de la tramuntana. **2.** Bufet. Part de vela que deixen lliure quan, en cas de molt de vent, pleguen la restant per creure del cas no aprofitar sinó aquella (Cadaqués, Roses, l'Escala) (DCVB).

Bugati. — Bugatti és una marca de cotxes francesa fundada l'any 1909 per Ettore Bugatti (1881-1947). La revista *Sol Ixent*, en uns apunts de societat, explicava l'arribada a poble d'estiuejants il·lustres com la família Dalí, o de Lluís Francés, de Barcelona, «amb el seu *bugatti*» (*S. I.*, 30-4-1927).

bugia. — Crustaci petit. Cigala (dita també llagosta lluisa o bugia). «Agafeu un *bugia* amb els ous» (*S. I.*, 17-9-1927, n. 102).

buidar muscles. — Menjar musclos. «*Buidaré* uns quants *muscles* a la teva honor» (*S. I.*, 26-9-1924, n. 31).

buina de bou. — Excrement de bou. (*S. I.*, 31-5-1929, n. 143).

búixola. — Brúixola. Instrument que serveix per determinar direccions. «Una *búxula* de navegació» (*Inventari Ballesta*, 1840).

bujol. — Recipient de fusta, en forma de con truncat invertit, format de dogues subjectades amb cèrcols (DCVB, Escofet, *Memòries*).

bujola. — Gavadal de fusta per a rentar plats. (A. Grieria, *La casa*, 239).

bull — Budell. «I dintre el *bull* li trobaren» (*S. I.*, 30-9-1934, n. 254).

bullabesa catalana. — Dionís Busquets, mestre cuiner, considerava que un dels plats més emblemàtics de la cuina cadaquesenca era el peix en suc, «comparant-lo amb la xamosa i saborosa *bollavesa*». En va publicar la recepta de com fer-la a *S. I.*, 28-5-1927, n. 95.

bullir. — **1.** «Bullir dintre del seu magí». Cavil·lar, imaginar-se coses, tenir cabòries. «Que bull dintre del seu magí a estones» (*S. I.*, 28-10-1923, n. 9). Bullir l'olla, per fer. **2.** Atipar-se. «Algun peixet per fer bullir l'olla» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82). **3.** Fan *bullir l'olla* a casa del veí. Xafardejar (*S. I.*, 26-2-1927, n. 89).

burilles o butitlles. — Làmines de sucre amb anís molt populars a Cadaqués, una variant de les coques de vidre. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 73).

burjal. — Barra de ferro que per un cap fa ganxo i per l'altre va ficada a un mànec llarg de fusta, i serveix per remenar el foc en el forn (DCVB). «Ítem lo *burjal* de ferro per lo forn usat» (*Inventari Nadal*, 1781).

burjó. — Perxa llarga acabada en ganxo, que serveix per remoure el caliu i atiar el foc de dins el forn (DCVB). «Un *burjó* de ferro y una pala de fusta per lo forn» (*Inventari Ballesta*, 1840).

bus. — Explorador del fons del mar. «Acabo de donar una conferència vestit de “bus” amb un tap de “Mercedes Benz”, dalt del casc de l’escafandre» (Londres, 26-6-1936) (Santos, *S. Dalí corresponçal*, 154).

buscall. — Tros de soca. Per extensió es diu a un cretí, a un estúpid: «Ets un *buscall*!».

Busquets Buixeda, Dionís. — Mestre de cuina de Cadaqués que regularment publicava notes i receptes de la seva especialitat a la revista *Sol Ixent*, de Cadaqués (1927). Eren creacions culinàries originals, al costat de recreacions d’altres de la cuina catalana i internacional més conegudes. «El destí d’un poble depèn de la manera d’alimentar-se» és un aforisme que va publicar a *S. I.*, 26-2-1927, n. 89.

butxaquejar. — Remenar la mà per dins les butxaques per cercar alguna cosa. Acció molt comuna quan la gent portava rellotge de butxaca.

butures. — Operacions de *buturatge*, *butures*, *buturades* que no hem sabut documentar. Les plantes es polvoritzaven durant el mes de gener o febrer amb un insecticida perquè llevessin millor. (*S. I.*, 30-7-1929, p. 8).

C

ca, barret. — Expressió per desmentir l’afirmació d’algú, significant que va equivocat: «*¡Ca, barret!* Endarrera, mai» (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

cabal. — Diners, béns. «S’emportaven nostres *cabals*, nostres estalvis» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

cabec. — Per *càvec*. Peix de la família dels raids: *Raia marginata*. (*S. I.*, 31-3-1932, p. 2).

cabells per sa gorra. — Dita: «Ja no tenim cap més element de vida si no és el mar, que ja ho diu l’adagi *cabells per sa gorra*». No posseïm res més. (*S. I.*, 28-3-1925, n. 43).

cabra, plaga de — Més coneguda en altres llocs per *aranyó*. «Insecte coleòpter de la família dels fleotrípids: *Phloeothrips oleade* Costa (Cat.); cast. *barrenillo*. És molt petit (devers dos mil·límetres de llarg), de forma oval llargueruda i de color negrosa. En l’estat de larva és blanc i té fortes mandíbules, amb les quals forada i obre galeries a l’escorça de les soques de les oliveres i fa molt de mal a aquests arbres» (DCVB) (Escofet, *Memòries*).

Cabrisas, Sebastià. — L’any 1831 ja hi havia a la vila un confiter i adroguer amb aquest cognom. (D’una *Lista de sujeros propuestos para oficios...* Arxiu de l’Ajuntament). L’any 1842 treballava per a la confraria del «Sant Crusifici» de Cadaqués: «Pagat a Sabastià Cabrisas, adroguer per la sera (cera) se ha presa» (Arxiu Parroquial de Cadaqués).

cabrot. — Espècie de cranc gros que habita en l'arena, a la vorera de la mar. Mot sense documentar al DCVB. (Josep Pla, *Cadaqués*, Barcelona: Editorial Juventud, 1947, 164).

cacahuero. — Sobrenom d'un botiguer de Cadaqués, de nom Joan Ventós, que venia cacauets. (Ferrer, *Cadaqués, contat...*, 48).

cacerola de vi. — Atuell de cuina. Casserola. Segons quins treballs, llavors es pagaven en espècie, menjar o beure sobretot. A Pere Aleix Trèmols li donen una *cacerola* de vi «per quant anaren cercar las bigas» per a la construcció de l'orgue a Sant Pere Pescador. (Doc. segle XVIII, Arxiu Parroquial, construcció de l'orgue de Cadaqués).

caçar racons. — Variant de la locució «*saber tots els racons*», conèixer bé una situació. *Cassa recons* (*S. I.*, 16-6-1930, n. 167).

cacic. — En altres moments de la història a tots els pobles hi havia cacics, gent poderosa que feia i desfeia en el món de la política, dels negocis, el treball, a la vida quotidiana. La premsa de Figueres i de Cadaqués dels anys trenta del segle passat es feia ressò del poder que tenien certes persones. De Cadaqués en podríem donar uns quants noms i cognoms. Heus aquí una definició plena de fel: «A quina raça pertany el *cacic*? A la del *Cocodrillus vulgaris*, que s'alimenta amb preferència de carn de gos i pertany a l'ordre dels *Emydosauros*, classe *Rèptils*, ordre dels *Vertebrats*, sub regne *Animal*, però dels més animals. A l'antropòfaga» (*S. I.*, 10-12-1927, p. 8).

caciquil, xarxa. — Pròpia de cacics. «Aquella *xarxa caciquil* i dominadora que la monarquia estengué» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

Cadaqués. — 1. No entrem a polemitzar sobre l'etimologia del nom de Cadaqués, de cap de Creus (*Caput Crucis*). Adreço els interessats a la lectura de l'erudit treball d'Enric Carreras, *Les referències a Cadaqués...* de l'any 2004, que trobareu referenciat a la bibliografia. Hi trobareu les referències als documents més antics, raonats i explicats. Fins i tot l'eminent lingüista Joan Coromines, parafrasejant Tucídides, explicava que el nostre Cadaqués seria, doncs, el port *Kata-Kairus*. Pella i Forgas, en canvi, creia que l'origen de Cadaqués era sard. Com veieu, la història i la controvèrsia venen de lluny. 2. **Els límits de Cadaqués.** Acte de jurisdicció sobre els territoris. En un plet que l'any 1672 es va jutjar a la Reial Audiència de Barcelona, entre les universitats de Cadaqués i de Roses, a propòsit de la titularitat de la capella de Sant Sebastià i les pesqueres de Jòncols i la Pelosa, hi podem llegir aquesta descripció de la part extrema on acabava el seu territori. El relator fou don Narcís Anglasell, del Consell de sa Magestat. «Lo que se corabora, de què lo terme de la vila de Cadaqués té sos certs límits, y aquell afronta a sol ixent, y migdia ab lo mar, a ponent part ab la roca anomenada Morisca o Morena, y de dita roca se va discorrent per un torrent amunt, que se anomena lo torrent del mas Margarit, y de dit torrent se'n munta per amunt, y agafa un camí, que ve del coll de la Vinya vella, y aquel va seguint per amunt de la montaña, y pasa per davant de un corral anomenat d'en Vardera y de dit corral se'n va muntant, dit termes empre seguint dit camí al

coll anomenat dels Sarraïns, y de dit coll passant tot a vora del Puigtallat; y de aquí pasa per havant de ahont hi havia una creu que es diu lo coll de les Forques, y a tremuntana part ab terras del mas Llobatera, y part ab terras del mas Perafita, y de aquí afronta ab lo terme de la Selva, fins arribar al mar, dins las quals confrontacions se troba situada la dita montanya del Paní, com consta dels testimonis ministrats per esta part» (Article 12, p. 4-5. Imprès. *Memorial fet en favor de la vila de Cadaqués. Scedula resolutive en favor de la Universitat, y particulars de la vila de Cadaqués*. Arxiu parroquial de Cadaqués).

3. Cadaqués definit per Salvador Dalí: «Cadaqués era justesa d'anatomia de cranc amb forta olor de garota» (*S. I.*, 15-2-1929, n. 136).

4. Cadaqués (quatre refranys geogràfics) sobre el poble. «A Cadaqués, nós ab nós». «Escudella de Cadaqués, naps i cols i no res més». «Si cap amic meu no hagués dit res no hauria hagut d'anar per bobo a Cadaqués». «El secret de Cadaqués, que només el van saber els de la vila i els forasters» (Joan Amades, *Folklore de Catalunya*, Barcelona: Selecta, 1979, p. 1209). Altra dita: «Molt costa anar a Cadaqués, però encara costa més anar-se'n» (J. Roca i Roca, *La Vanguardia*, 15-8-1897, p. 1).

5. Parròquia de Cadaqués. Una parròquia no només és una llista de rectors més o menys ordenada en l'espai i un temps determinat, com a participants i intermediaris que eren d'una cultura dominant. A l'Antic Règim era una microinstitució que gaudia de molt de poder, molt lligada a la universitat de lloc, a les relacions familiars i locals, als grups socials que manaven. A més del calendari litúrgic, dels oficis del culte, de les pràctiques devocionals, no podem obviar la problemàtica del seu finançament, la presència d'obrers i fidels amb els seus mecanismes d'elecció, com a col·laboradors de les confraries, fent tasques de suport a l'església, organitzant celebracions festives, etc. L'arxiu parroquial de Cadaqués, ric i prou ben conservat, ofereix moltes possibilitats d'estudi sobre les mentalitats socials. Els rectors estaven facultats per admetre i redactar testaments en moments complicats. Al poble, no tothom era tan descregut com molts es poden pensar. Existia una religiositat popular poderosa, que complia els preceptes dominicals, aixoplugada en diverses institucions; La Confraria de l'Altar de Santa Llúcia (1774-1860); la Confraria de la Minerva (1828-1852); la Confraria de l'Altar de Sant Antoni de Pàdua (1796-1856); la Confraria de Nostra Senyora de la Soledat (1694-1861) que organitzava la processó de la Mare de Déu de la Soledat, el Divendres Sant.

6. Port de Cadaqués. En la Guerra del Segadors (1640) els ports de Palamós i Cadaqués eren considerats estratègics per a la salvaguarda del Principat: «... procurant per los tots medis possibles que si dites armes y municions no poden anar ab la seguretat y promptitud que convé per mar, vajan per terra, pus altrament seria la total perdició de tot lo Principat y sos comtats que's perdés ningú dels dits *dos ports*; y que aquesta resolució se fasse a saber al savi Concell de Cent» (Basili de Rubí, *Les Corts Generals de Pau Claris*, Barcelona, 1976, p. 220).

7. Francesos a Cadaqués. Durant la Guerra dels Segadors (15-9-1641) els cònsols de Cadaqués es queixen a la Generalitat dels abusos que fan les tropes franceses al poble. «Hi ha més d'un any patex continuats allotjaments, i en temps del senyor arquebisbe de Burdeos se allotjaren passats de dos mil y cinc-cents; avui no hi ha roba de lli i de la llana, perquè tot ho rompen o roben; i tots los soldats volen estar dins los murs, que

hi ha cent cases petites, i los soldats ab tan gran número fan tantes insolències que es poden considerar, oprimint-nos tant que ja són arribats a no perdonar a les dones, rompent-los lo cap, pegant-los ab tota publicitat [*públicament*]; al fi som més que esclaus de dits soldats, dient-nos paraules ignomioses, tractant-nos a tots los catalans de traidors a nostre Rey, i altres coses... Los fruits de la terra son pa, vi i oli; lo any passat i est tots se són perduts, i ja vuy són veremades les vinyes; essent estada la major anyada nos havia Déu dada anys ha, sens poder-nos aprofitar de cosa, i no hi ha poder pescar. Vèjan Vostres Excel·lències com se podrá víurer» (*Memorial Histórico Español, de la Real Academia de la Historia*, XXIII, p. 348).

cadaula. — Pestell.

cadavre. — Per cadàver.

càdec. — 1. Planta de la família de les coníferes, que té un cert parentiu amb el ginebre. 2. Francisco de Zamora Peinado (1757-1812), magistrat, escriptor, cronista, viatger espanyol, que alguns diuen que era un espia, va viatjar per Catalunya. En el seu viatge a Cadaqués, el gener de 1790, va apuntar que el topònim del poble derivaria de la planta del càdec: «Por la mañana antes de salir, vimos el pueblo, advirtiéndome que puede tomar su origen del nombre de la planta que ellos llaman càdec de que tanto abunda el territorio; es lo que llaman cedra, cuyo fruto llevamos» (F. Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona: Curial, 1973, 349). 3. Joan Amades comenta al *Folklore de Catalunya (Rondallística)*, Barcelona: Selecta, 1950, p. 1532) una llegenda de l'any 1922, explicada per Teresa Raban, de Cadaqués: «Era un paratge abundant en càdec o sia ginebres. Un capità de nau tenia molt dolor i es féu el propòsit d'atracar en un platja on hi hagués ginebres. En passar per Cadaqués els sembla veure'n. Tres homes amb una barca s'hi acostaren, i en comprovar que allò que veien eren càdec cridaren als de bord: — Càdec és». «Els càdec de Portlligat recorden una discutida etimologia de Cadaqués, en lloc de Cap de Quers» (Fages de Climent, *Somni de Cap de Creus*, 167).

cafetera. — «Una *cafatera* y un colador, tot de llauna usat» (*Inventari Ballesta*, 1840).

cagar, ves a — Exclamació que s'usava per engegar algú a passeig.

cagarra. — Peix, saupa petita.

cagarrells. — Olives petites, caigudes abans de madurar i seques pel sol (Escofet, *Memòries*). També eren anomenades pinyols o cagots. «Les primeres premsades foren de *cagarrells* i donaren vuit quarts d'oli per premsada» (*S. I.*, 31-10-25, 57).

cahic o esquif. — Barca lleugera, que es sol dur dins un vaixell o barca més gran per anar a terra, per a explorar la mar, etc. (DCVB) «Saltaren en un *cahic* o esquif per pendre terra a la Pelosa, cala entre Cadaqués y Cap de Creus» (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 152).

caique. — «I no et descuidis des *caique* perquè em sembla que tindrem una nit molt freda» (Gispert, *Des des banc*, 140).

caixa. — **1. Caixa de mariner.** Caixa amb una tapadora, que en alguns llocs se'n deia «d'esquena d'ase», on els mariners hi guardaven les seves pertinences. «Primo, una *caixa de mariner* petita, ferrada ab son pany sens clau, usada. Ítem, altre caixa de mariner ab son pany y clau usada» (*Inventari Rahola*, 1764). **2. Caixa de ferro.** «Caixa forta. També li va arribar a la *caixa de ferro*» (*S. I.*, 15-1-1927, n. 86).

caixeta d'olors. — Saquet que aromatitzava la roba. «Ítem, una *caxeta de olores* ab sinch parells de guants y una lliura de tabaco» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

cala, deixar la. — **1.** A la pesca de l'encesa, les cales se sortejaven. Calia deixar la cala quan hi entrava un altra pescador afortunat. **2. Cala venturera.** Quan anaves a pescar a una cala que no t'havia tocat per sorteig. (D. A., *Ordinacions*, p. 135). **3. Cala reial.** Ara és sinònim de bonica. En altres èpoques s'anomenaven així les cales de Mar d'Avall des de cap de Creus a Portlligat, on s'obtenia un bon rendiment de pesca. **4. Cala Torta.** Cala de naturalesa mineral, esculpida en pedra, que té una entrada irregular, i només permet l'entrada d'embarcacions neumàtiques. Recorda la silueta de la lletra zeta. Antigament al fons s'hi amagava el contraban desembarcat. Encara avui és apreciada pels pescadors per les garotes que s'hi crien.

calada la corona. — La corona és la bossa posterior de l'art de bou i d'altres arts de pescar, a la qual va a parar el peix agafat. (DCVB; D. A., *Ordinacions*, 135).

calador. — Lloc apte per calar-hi les xarxes (DCVB).

calafat, indústria del. — Qui té per ofici *calafatar* barques (*S. I.*, 15-1-1930, p. 5).

calament. — Acte de calar un conjunt d'ormeigs.

calamarsos. — Mol·lusc cefalòpode (F. Rahola, *Paisatge*, 837).

calament. — Lloc on es tira dins l'aigua un art de pesca, un ormeig, un escandall.

Calanans. — Lloc on es calaven les nanses, segons etimologia popular. També hem trobat escrit «calanaus». Segons Joan Coromines (*OnomCat*, III, 183), Calanans prové de Carenan(t)s, del verb carenar, «donar carena» a una nau capgirant-la per tal d'adobar-la o calafatar-la. Coromines esmenta també les pronunciacions Caranans i Calanaus.

calanca. Cala petita, estreta.

calàput — Calàpet. Animal amfibi. «milers de *calaputs*» (*S. I.*, 31-10-1933, n. 339).

calar. — Dita: **Qui se l'ha calat, que se la llevi.** Al·lusió a la xarxa, però també que cadascú s'ha de responsabilitzar dels seus actes.

calces. — Peça de vestit que cobria el peu i la cama, ajustant-se al contorn d'aquesta (DCVB). El que ara en diem pantalons. **1.** «Calces arriades que portava» (*S. I.*, 18-7-1925, p. 5). **2.** *Anar de calça*, o de calces: anar de cos (Alt Empordà) (DCVB). **3.** «*Anar amb les calces ben cordades*», significava espavilar-se tot sol. **4. Calces.** «Les *calçes* et son curtes». Frase construïda amb el verb auxiliar ésser. **5.** Dita:

Ésser més murri que En Calces, ésser molt mal intencionat. **6.** «Porta les *calses plenes*» (*S. I.*, 14-8-1925, 52, p. 4).

calçotets. — Pantalons de dona. «Uns *calçotets* de cotó per dona, tot usat» (*Inventari Ballesta*, 1840).

calder. — Atuell d'aram o de ferro per escalfar aigua.

calderó. — «Espècie d'olla d'aram amb ansa» (A. Grieria, *La casa*, 241).

Caldeya. — Nom fictici que va fer servir el novel·lista francès Henri-François Rey (1920-1987) per descriure un estiu esbojarrat a Cadaqués a la seva novel·la *Les pianos mécaniques* (1962), traduïda al castellà com *Los organillos* (1963). L'any 1965 el director espanyol Juan Antonio Bardem en va fer l'adaptació cinematogràfica.

caldo de gallina. — Tabac de picadura bast que preferentment es fumava fins la segona meitat del segle XX. Així s'anomenaven els «Ideales», embolcallats en un paper grogós.

calents de vi. — Beguts, borratxos. «Això sí, ben calents de vi» (Doc. de 1795, F. Ferrer, *El general de Cadaqués*, 2006, p. 146).

calet. — Imbecil. «Home que, amb pretensions de senyoriu o distinció, resulta ésser rústic i sense il·lustració (DCVB)».

caletre. — Capacitat intel·lectual. «Soch d'un home de *caletre*» (Rahola, *L'Oasis*, 162). Nosaltres no tenim *caletre* per dir les coses (*S. I.*, 15-5-1930, n. 163).

calfreròtic. — De calfred (?), moviment reflex involuntari. «¡El *calfreròtic* que't dona i li dones, / tot el mar el ritme, tot el mar el sent!» (*S. I.*, 26-9-1924, p. 3).

caliquenya. — Caliquenyo. Tipus de cigarro. En femení. «Li agrada més la *caliquenya*» (*S. I.*, 15-1-1934, 243).

calisses. — Calcàries. No figura al DCVB. «Amb masses *calisses*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 78).

call. — Camí, espai estret. Barri on habitaven els jueus. Del mot hebreu *qahal*, que significa «assemblea» o «sinagoga». «A Cadaqués, castell important del Comtat... també els jueus hi tenien estada. En nostres temps se manté encara'l carrer del *Call*» (F. Rahola, revista *Catalana*, 14-9-1919, n. 72, p. 242).

calli, santa cristina, calli! — Ho deien per cridar l'atenció a algú sobre una cosa que ocorre sobtadament (*S. I.*, 15-1-1932, n. 203).

calma xitxa. — Castellanisme. «Al matí *calma xitxa*, llevetx a la tarda» (*S. I.*, 3-7-1926, 73). **2. Calma blanca**. Tranquil·litat de la mar o de l'atmosfera amb un fons de núvols blancs (*S. I.*, 14-5-1927, n. 94).

calmenjassos. — Algues, plantes marines conegudes com a *calmenjassos*. «Mireu com se remouen dintre la mar blava» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167, p. 3).

calistresa. — Mot no enregistrat ni documentat als nostres diccionaris històrics que a Cadaqués expressa situació d'escassetat, misèria, pobresa.

calsilla. — Calcetes? «Y unes *calsilles* dolentes» (Inventari *Baranguer*, 1783). «Ítem un parell de calsillas de ceda blanca y un parell de mitjas blancas» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

me'n calsu amb Judes. — Eufemisme per «cagar-se» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

caluix de col. — Tija, tronc d'una planta.

camastro. — Llit pobre, en males condicions. Castellanisme. «Al sostre hi ha penjat un *camastro*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

cambra. — 1. **Cambra de bany.** Lavabo (*S. I.*, 16-5-1931, n. 191). 2. **Cambra fosca.** Lloc on es revelaven les fotografies. «S'emportà dintre la *cambra fosca* tot el millor que veié» (*S. I.*, 15-4-1929, n. 140).

cametes / en llapissera. — «Malnoms pels quals era conegut per la gent republicana el rei Alfons XIII, donada la seva complexió física» (H. Gispert, *C. autèntic*, 16).

camí per a llevant. — 1. Països situats a la part oriental de la Mediterrània. «Y lo endemà a punta de dia feren camí per a llevant. Dos més eran passades a Quedaqués» (Doc. 12-11-1605, *Dietari Pujades*, I, 402). 2. **Camins de carrabiners.** Al costat del far del cap de Creus hi havia la caserna dels carrabiners, abandonada l'any 1940. Els contrabandistes es guardaven prou de transitar per aquests camins.

caminal. — Camí estret que passa per enmig del camp. «Els aspres *caminals* cadaquesencs» (*La Veu de l'Empordà*, 15-11-1919, p. 3).

camisa. — 1. **Sa camisa n'est tan poca, que es forat del cul no em toca.** Es deia d'una persona que anés vestida amb quatre parracs. 2. **Camisa d'olià.** Teixit molt fi procedent d'Holanda. Castellà: holán. «Se fa una camisa “d'olià”, i les noies li diuen...» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 100).

camisola. — Camiseta, peça de vestit que es duu davall la camisa que s'usava per anar a dormir. Amb *camisola* ja havia baixat del llit. (*S. I.*, 22-12-1923, n. 13).

campana de Cadaqués, La. — Era una campana de busseig, un artefacte de fusta i bronze, dissenyada per Andreu Ximénez, un militar austriacista per tal de recuperar els béns, diner oficial (metalls preciosos i monedes, sobretot) de l'*Annunziata* i la *Gran Pelikana*, dos vaixells que van naufragar en aigües del cap de Creus (el diumenge 22 de març de 1654), en època de la Guerra dels Segadors. Fou portada des de Barcelona per les autoritats del Principat. Llavors manava el virrei Joan Josep d'Àustria. Cal dir que va funcionar amb èxit, malgrat que alguns bussos van patir accidents per no fer la descompressió, perquè la campana es quedava sense una reserva d'aire. Heu-ne aquí la descripció: «Era la *fábrica de la campana de manera ceñida fuertemente con faxas de hierro, tenía dentro un cruzero donde avían de asentarse los buzos, que con ella baxavan para el beneficio de la plata. El*

*ámbito y circuito de dicha campana era grande y así para que se hundiese en el agua se le ponían alrededor por la parte exterior muchas medallas de plomo, hasta el peso de diez quintales o quarenta arrobas, de donde se dexa considerar quan grande sería el tamaño de la campana. Baxava hasta siete u ocho palmos del fondo del mar y allí quedava suspendida». Defensa iuridica en favor del doctor Antonio Pastor de Costa... (Barcelona, Antonio Lacavalleria, 1659). D'aquest invent se'n va fer ressò el *Journal des Sçavans* (dilluns, 4-4-1678, p. 137), primera revista científica publicada a Europa (París). En aquesta publicació reproduïen un gravat de com es creu que fou construïda.*

campanes. — Les campanes de l'església de Cadaqués també s'havien finançat amb les penes del peix. «Que la Cala que no arribi a 20 parts, que doni a cada 20, peixos un; per fer les *campanes*» (Doc. de 1680. *S. I.*, 15-12-1932, n. 222).

Quan al poble se sabia que un cadaquesenc havia mort lluny de la llar, hi havia un toc de campana especial, a *mort de fora*. «El dia 8 d'aquest mes, les campanes tocant *mort de fora* a la una de la tarda, ens assabentem d'haver-se traspassat a Sant Domènec (Haití...)» (*S. I.*, 15-5-1926, 70, p. 7).

camperol. — «Bolet de la família dels *agaricacis*: *Psalliota campestris* L. (Empordà). Es fa de 6 a 12 cm. de diàmetre; té la cama blanca, el damunt del barret d'un color rosat, i sota el barret té ratlles radiades moradenques que tornen negres quan es va fent vell» (DCVB). «Tots eren *camperols* i ben sencers» (*S. I.*, 29-5-1926, 71, p. 7).

canalonis. — Canelons. (*S. I.*, 27-3-26, 67). El DCVB documenta el mot amb un text de Salvador Espriu.

canard. — *Lancer des canards* (gal·licisme). Escampar una notícia falsa. «I si l'idea llançada arriba a realitzar-se i no és un canard» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 5).

canari. — Tipus de nau que usaven a Cadaqués per al comerç marítim. (Rahola, *Marina Mercant*, 108).

canastró. — Calastró. Romana amb un sol plat al capdavant (VCG). «Balança que en lloc de plats té un ganxo a cada banda, i a un ganxo hi pengen la mercaderia i a l'altre els pesos» (DCVB). «Amb un *canastró* que mai no s'acaba d'entendre prou bé i que a cada instant perd l'equilibri, pesen el peix» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 106).

canat. — «Bastiment de fusta amb brèdoles travesseres de canya o de fusta, damunt les quals es posa fruita, taps o altres coses a assecar» (Empordà, La Selva) (DCVB). «Omplenaven saques i *canats*» (*S. I.*, 17-10-1925, 56, 2).

Cançons. — **1. Cançó de Carnestoltes.** Aquesta estrofa es cantava pels volts de 1930: «Carnestoltes voleu fer/ i no teniu cansalada: / aneu as cul de s'Agullé / i pagueu-li caixalada!» (*S. I.*, 20-2-1932, n. 205). **2. Cançó de les mentides.** La cantaven els pescadors del cap de Creus i el Maresme per pescar roncadors. Aquest peix, quan dorm, ronca. Els pescadors els podien ben localitzar per aquesta circumstància. Acostaven cautelososament la barca ben a la vora de l'indret on els sentien roncar, sens moure fressa, per tal de no despertar-los. Quan hi eren ben a la vora

cantaven ràpidament aquesta cançó. *Se non è vero, è ben trovato* (Amades, *Folklore de Catalunya. Cançoner. Cançons de pescador*, n. 2.287). Amades hi publica el text de la cançó (vegeu apèndix). **3. Cançó per a no ofegar-se.** La cantava la quitxalla quan aprenia a nadar posats dins d'una semal. Les cames i braços fora, que movien a ritme de tall de rem. Cantada per Martí Vergés, de Cadaqués a Joan Amades (1918) (*Folklore de Catalunya*, núm. 193): «Gira cap aquí, / gira capa allà, / tu ru ru ru ru / tu ru ru ru rà» **4. Cançó per fer ploure:** «Les bèsties que van per terra / no saben pas de volar / i els núvols que van per l'aire / poden nedar per la mar». Cantada per Teresa Raban, de Cadaqués (1925). (Amades, *op. cit.*, núm. 2.457). **5. Cançó de salar peix.** Es treballava cantant el text de la cançó *La Vilana*, variant de la del Comte Floris. Cantada per Teresa Raban, de Cadaqués (1922). (Amades, *op. cit.*, núm. 2.321). **6. Cançó de bressol.** Cançó d'acusada simplicitat, tant verbal com melòdica. Són sons estranys acompanyats d'una tonada: «Io, io, ioi, io, io / io, io, eta, ioi, ioi, io, io, / io, io, eta, io, io, iana, io, / io, eta, ioi, ioi, ioi, io» (Joan Amades, *Folklore de Catalunya*, Barcelona, Selecta, 1979, p. 2). Cantada per Lucrècia Raban, de Cadaqués (1925).

Caner, Diego . — Desgràcia. Pescador negat. «Als vint-y-hu novembre mil set-cents sexanta-tres se negà a Cap de Creus Diego Caner, pescador de adat quantasinch ans, natural de la Escala, bisbat de Gerona, y fou aportat en la parròquia de Cadaqués. Fou conegut per tal per a Pera Ballesta y Juan Antoni Palau y Francisco Custou de la present parròquia. Se li donà sepultura... a son cadàver en lo cementiri parroquial de Santa Maria de Cadaqués als vint-y-tres dels dit ab la ascistència del rector, dos vicaris, reverent Escofet organista y Mestre d'oficis simples. Doctor Josep Aloy, prevere, rector» (Arxiu Parroquial Cadaqués 02, 1762-1813).

Canfarró. — Gafarró. Ocell. Dita: **El camfarró ho és de debò.** Es tracta d'un ocell molt petit.

canilla de gossos. — Conjunt de gossos de caça.

canó llença-caps. — Aparell comprat per a l'estació de salvament de naufrags de Cadaqués. Des d'un vaixell podia llançar una bala que portava una corda a més de quatre-cents metres de distància (*S. I.*, 13-9-1924, n. 30).

canot. — Del francès *canot*, procedent del castellà *canoa*, adaptació d'una paraula arawak (llengua aborigen de les Bahames) amb el mateix significat. La font: 1613. Qualsevol de les distintes embarcacions esportives menors. «De *canots* en varen venir de la part de Rosas i de la Selva» (*S. I.*, 1-8-1925, 51). El senyor Escofet té un magnífic *canot* i una feblesa tota especial per omplir-lo de convidats» (Planes, *Variacions*).

cansalada de tossino. — L'arrendador de la carnisseria del Cadaqués havia de tenir bones carns: «Sàpia lo qui arrendarà que ha de tenir *canselada de tosino* bona y rebedora» (Arrendaments vila de Cadaqués, 1706-1707, Notaria 1604, Castelló d'Empúries).

cansar. — Adagi: «Qui no es *cansa*, alcança» (*S. I.*, 19-10-1929, n. 152).

canti la paella, que. — És a dir, que perquè canti i alegri l'estómac, ha de contenir menges saboroses. «Deixa't de sentimentalismes: la qüestió és que *canti la paella*» (S. I., 15-3-1930, p. 5).

cantoria. — Conjunt dels cantors d'un cor. «Ab molta solemnitat de molta *cantoria*» (doc. 1641). (S. I., 15-1-1930, p. 2).

cantos rodats. — Palets de riera, simple adaptació del castellà *cantos rodados*. (D. A., *Lo cap de Creus*, 30).

cantant. — Nunci, subhastador, manifestar els preus d'una mercaderia. (Doc. de 9-9-1705, D. A., *Ordinacions*, p. 150).

canya de bambú. — Primitiu fusell per practicar la pesca submarina als inicis de l'escafandrisme. «Una *canya de bambú* lleugera i forta, llarga d'uns tres metres, acabada amb una baqueta d'acer» (S. I., 26-3-1932, n. 207).

canut. — El simpàtic joc de la petadora es feia amb el canó o canut de saüc foradat. «Farem un *canut* de saüc». Dites: **salut i força al canut; salut i que l'any vinent sigui més gros i gruixut**.

cap. — **1. Cap de Creux**. Entre els anuncis de la revista *Sol Ixent*, n'apareix un d'*Anxova de Cap de Creux*. La millor en mena, preu i presentació. Iu Sala. Cadaqués. Gal·licisme. «Començarà l'explanació de la carretera del *Cap de Creux*» (S. I., 17-10-25, 56). **2. Cap de brot**. El millor de la seva espècie, el més eminent. (S. I., 31-8-1932, n. 216). **3. Cap de fondeig**. Deixar caure l'àncora a l'aigua i arriar la llargada de cadena. «El cap de fondeig es mantenia tens» (Pla, *Aigua de mar*, 302). **4. Cap de moro**. Carassa o també cap de turc. Sota de l'orgue de l'església parroquial de Cadaqués hi havia penjat un cap de moro, avui desaparegut, que simbolitzava el triomf en la batalla de Lepant (1571) de la coalició cristiana contra el poder otomà. Se'n conserva una fotografia de Valentí Fargnoli, que va visitar el poble pels volts de 1920. Aquests símbols també es trobaven a la Catedral de Girona, Perpinyà, Castelló d'Empúries, etc. En diades assenyalades, hàbils organistes parroquials improvisaven com a solistes notes de sons aguts, talment com xiscles i plors, que simbolitzaven la derrota de la flota turca. Era de fusta de boix. Segons el contracte de construcció de l'orgue de l'església de Santa Maria, exhumat per M. Moli, era un cap de turc o «gigante colgado por los cabellos y con la boca abierta». La barba fou feta amb tres cues d'animals, ben segur de cavalls. Aquesta figura atemoriria Salvador Dalí quan de petit anava a l'església. «Sota de l'orgue hi ha una testa de gegant, penjada pels cabells i amb la boca oberta. Aquesta testa m'havia pertorbat de petit i recordo haver-la mirada amb por» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 136). **5. Cap de diables**. Nom popular amb el qual, al segle XVII, els navegants batejaven el cap de Creus: «Monte antiguamente llamado *Cap de Diables*, por los muchos fracasos y perdidas de navíos y otras embarcaciones, que enfrente de dichas peñas an sucedido y suceden cada dia» (*Defensa Jurídica a favor del doctor (sic) Antonio Pastor de Costa...*. Por el doctor (sic) Juan Bautista Capdevila y de Arro... En Barcelona: en la Enprenta de Antonio Lacavalleria. Año MDC.LXI, 3).

cap de Creus. — «La catorzena gràcia de l'Empordà és el cap de Creus que s'enfonsa com punxeguda llança en el flanc de la mar profunda... Hi ha quelcom en l'ànima empordanesa que no s'explicaria sense la presència d'aquella immensa cavalcada de roques pirenenques, atretes mar endins per les eòliques ressonàncies de la lira d'Orfeu. Damunt de la mola sembla que et trobis en la proa tallant d'una nau gegantina que marxa impàvida rompent les ones bramulants que rere el vel de blanca escuma harmonitzen tota una simfonia de blans de zèfir i de verds de maragda amb reflexos indefinibles d'àgates i robins, morats i roses que transparenten l'ombra dels espadats i de les cales, i els sorrals i les roques, i l'espessa forra de les algues marines» (Pere Coromines, «El cap de Creus», dins *Llibre de Mar*, Ajuntament de Barcelona, Comissió de Cultura, 1921. [Del llibre *Les gràcies de l'Empordà*]).

capa. — Peça de roba d'abric. «Ítem una *capa* bona de color de ala de corb (corb) [ala de corb: color negre blavosenc]» (Inventari *Baranguer*, 1783). **2.** En els acabaments, finals de les parets seques s'hi col·locaven unes lloses o pedres grosses, anomenades capes.

caparrassa. — Mal de cap, malestar general. «Avui m'he aixecat amb caparrassa»

capatassa. — Dona que dirigia i portava la vent cantant en el grup de ballaires que participaven en el ball de la patacada. La cançó també era patrimoni de la dona.

capsa de bròquil. — La part més mengívola del bròquil. En el mateix article hi figura també *pinya de bròquil*. (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

capceta. — Embolcall que fa l'espiga de blat. «Per a què més tard saltin els granets d'or de ses *capcetes* que porten en son sí l'alba farina...» (*S. I.*, 1-5-26, 69).

Capella de Sant Baldiri. — Després dels Sants Abdó i Senén. Es conserva una llicència de demanar caritat per ornar la capella dels sants Joan i Baldiri (any 1403). (J. M. Marquès, *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona*, Diputació, 2000, 55).

capellana. — Per *capellà*. Peix de la família dels gàdids (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21).

capital de taquilla. — Fer diners en una representació teatral (*S. I.*, 13-6-1925, n. 48).

capot de mariner. — Peça llarga d'abric, generalment de burell o altra roba gruixuda, amb mànegues i capulla (DCVB). «Un *capot* pelut de mariner. (*Inventari Ballesta*, 1840). «Capot de mariner llarch, dit de moro». Altra *capot* ab caputxó de cordellat, usat» (*Inventari Rahola*, 1764).

cap-rodo. — Tenir rodaments de cap.

capsus. — Botifarra de mar. «És probablement la *Holoturia tubulosa*, que a Menorca és anomenada *verga mansa*» (DCVB).

car. — La punta de la vela llatina que està més prop de popa, és a dir, que toca en la perxa anomenada *car*. «Amb el *car* associat (lligat estret) a la roda (peça corbada, de fusta o de ferro, posada com a prolongació de la quilla, des de la qual s'alça per

formar la peça principal de la proa i de la popa d'una embarcació), l'escota (cap de corda) cassada» (estirada, tensada) (Pla, *Aigua de mar*, 286).

cara feroche. — «Amb cara de dolent». Del francès *féroce* (*S. I.*, 16-7-1927, n. 98).

carabassa. — 1. Dita: **Qui en fa massa, té el cap de carabassa.** 2. **A veure si sant Jaume... voldrà destapar i buidar la carbasseta** (farà ploure). (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

caragol de fulles. — Floc de fulles arremolinades que formen com un caragol (F. Rahola, *Paisatge*, 837).

carall. — 1. «**Mal carall de bol**». En el llenguatge de la gent de mar indicava una calada dolenta o «marso» (Plujà, *DTEG*, 116). 2. Imprecació: «**mal carall te fot!**»; 3. **Carat de canalla**, mireu que fa unes dolenteries! (*S. I.*, 26-3-1932, 2). 4. **Malcarat.** Lleig de cara, repulsiu. Segons l'explicació d'una dona de Montcada, *carall* era el renec de la Mare-de-Déu (!): «diu que Maria Santíssima va anar a comprar alls i els trobava molt cars, i se n'anava dient: «Car all! Car all!»; i d'aquí ve que aquest renec el diuen els capellans i tot» (DCVB). 4. **Carai!, ja era hora d'acabar aquesta cançó.** Dit per expressar impaciència davant d'una situació. S'usa com a interjecció. Apareix amb moltes variants de forma, per eufemisme. (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10).

caralló. — Mot preromà que significa «roca voltada d'aigua o entre els penya-segats». Un dels illots situats a la punta dels Tres Frares, divisòria dels termes marítics entre Cadaqués i Port de la Selva. (Plujà, *DTEG*, 116).

caramelles. — A Cadaqués com en molts altres llocs de l'Empordà hi havia el costum de cantar caramelles, cançons populars per Pasqua. Al poble hi havia dues cobles nombroses: de la Joventut i la d'Art i Joia. També per Pasqua de Resurrecció arribava l'hora de sortejar les cales de pesca per a l'encesa. (*S. I.*, 14-4-1928, n. 116). El cor d'Art i Joia cantava per aquestes diades «La batuda de saupes», cançó de Bonifaci Escofet que encara avui es pot escoltar a la xarxa en versió del Grup Cap de Creus.

caratsus, faig jo. — Expressió per expressar impaciència contra algú. (*S. I.*, 15-2-1930, n. 159),

carbó. — En el llenguatge dels pescadors del cap de Creus era un «illot» en el pas de les embarcacions, que sura no més de cinc centímetres. (Nadal, *Pesca*, 52). Roca negrosa, passat el golf de la Tamariua.

me'n vaig a carenar. — Donar carena a una embarcació, fer-li un adob general. Poc abans de morir, sabent-se ja molt malalt, Fredric Rahola i Trèmols (Cadaqués, 1858 -1919), polític i economista, va confessar a Joaquim Moner, íntim amic seu: «Me'n vaig a carenar» (*La Veu de l'Empordà*, 15-11-1919, p. 3).

carga. — Mesura. Els raïms es podien mesurar en *cargues*. A Cadaqués, l'any 1893, una carga equivalia a 125 quilos.

cargolament de budells. — Mal de ventre (*S. I.*, 15-12-1931, n. 201).

carnada. — Esquer per a la pesca. «És la millor *carnada*» (*S. I.*, 28-7-1928, n. 123).

Carnaval. — Abans de la festa del dijous gras, primer dia de Carnaval, diada d'àpats familiars, hi havia gent del poble que ja es preparava. Cantaven aquesta tonada: «Amb compares i comares / esperant el dijous gras / ballarem la farandola / contrapunt i contrapàs».

carnissera. — Unitat de pes equivalent a tres terces, que serveix per pesar carn o peix. «Encara la trobarà a 10 la carnícera» (*S. I.*, 15-1-1932, n. 203).

caroti. — Es deia quan algú feia o expressava una cosa fora de lloc. «Mira que en portes, de caroti!» (betum). Karoti era una marca registrada per *cirar* (enllustar) sabates. (H. Gispert, *C. autèntic*, 65). *Ciratge* de sabates. Gal·licisme, del francès *cirage*.

carpó. — L'os que forma l'extremitat inferior de l'espina. «I les *carpons* per les roses capolats» (Rahola, *Cadaquesenques*, 49).

carregada a trau — Una barca (o llagut o bot) carregat a «trau» vol dir al màxim de sa seua capacitat de carga (normalment de peix o mercaderies si es tractava d'un pailebot). També es podria dir «carregat fins a ses embornals», que és per sobre de la línia de flotació. (Informació facilitada per Moisès Tibau). «*Barca carregada a trau*» (Cruaïes, *Tal com som a Cadaqués*).

casa. — **1. casa pública.** — Eufemisme per prostíbul. «I no una *casa pública*» (*S. I.*, 27-11-1926, n. 83). **2. Casa Ratalla.** El dia 8 de novembre de 1847 es va enterrar la primera persona al nou cementiri de Cadaqués. Abans ens feia en un espai que hi havia entre l'Hospital i casa Ratalla. (*S. I.*, 18-7-1925, n. 50). **3. Del que és a casa no és mulla.** Dita que s'invocava quan feia mal temps i era millor aixoplugar-se (*S. I.*, 15-1-1933, n. 224). **4. Cases de mal gust.** Construccions que desdibuixaven els perfils de Cadaqués. «D'aquestes que semblen de pastisseria» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 131).

catifets de veïnat. — **1.** Cosa que dona què rallar, que absorbeix l'atenció (Veritas, *Sol Ixent*, s/p.). **2.** Negoci ocult (Empordà). Home de molts *catifets*.

caritaders. — Al segle XVII, al poble, entre els càrrecs elegits hi havia el de *caritader* o almoïner per tal d'ajudar l'església i l'hospital. *Ordinacions del Consell Municipal*. (*S. I.*, 3, agost 1982).

carrabiners. — «Hi havia tres llocs de carrabiners, l'un al cap de Creus, l'altre a Cadaquers y lo tercer terra endins, en lo lloch nomenat Margarits» (Cadaqués, Botet i Sisó, *Geog. General Catalunya*).

carrer. — **Carrer de l'Amargura.** — L'estiu de 1953 un grup d'admiradors, amics i gent del poble, per subscripció popular, regalaren al matrimoni Carles Riba-Clementina Arderiu una casa de pescadors al carrer de l'Amargura de Cadaqués. Llavors Riba havia fet seixanta-anys. L'any 1943 havia tornat d'un l'exili molt dolorós. El nom del carrer fa justícia a aquella època en què escriure i publicar en català era un acte heroic i de resistència col·lectiva. El poeta J. V. Foix, que passava

els estius a Port de la Selva, i fou un dels organitzadors de l'acte, va llegir un sonet commemoratiu del qual reproduceixo les dues últimes estrofes. Llavors encara un mot, el Mot, era el parlar comú:

Junts érem U en la immortal sendera,
 I'alè indivís, el vent que venta l'era,
 I un mot, el Mot, era el parlar comú.
 Serfs de la llum i lliberts per l'espera,
 Forts en el fort i assetjats per Ningú,
 Ens ombrejava una sola bandera.
 (Cadaqués, 30 d'agost de 1953).

La celebració va seguir en un dinar a un hotel de Portlligat, amb un centenar de comensals, entre els quals hi havia Vicens Vives, Pla, Janés, Tasis, Rebull, Perucho, Manent, Obiols, Leveroni, Garcés, etc. Anteriorment, en l'ofrena de la casa, Tomàs Garcés havia dit: «No és un palau, com tu et mereixes... ans una petita casa entre moltes» situada en «un carrer estret, amb parets mitgeres, amb veïns a dreta i esquerra, una casa de poble» (J. Medina, «Carles Riba (1893-1959)», (Barcelona, PAM, vol. II, 1989, p. 57). **2. Carrer de Curo.** Guarda o governador del lloc. «Que la conservació actual del nom del carrer del Curo, com a indret o lloc on devia residir, testifica, encara –i rodejat, segurament, de la muralla primitiva...» (Rahola, *La marina mercant*, 18). Actualment a Cadaqués hi ha el carrer Curro i en d'en Curós. **3. Carrer del call.** «En nostres temps se manté encara'l carrer del Call, que no dexa pas dubte de que vivien en un barri propi y separat dels demás» (F. Rahola, Àngel de Pasqua, *Catalana*, 72, 14-9-19, 242). **4. Carrer de l'embut.** Pas estret. Nom d'un carrer de Cadaqués que ha donat nom a una novel·la de Pilar Rahola.

carretell de carga. — Barril petit, que oscil·la entre un càntir i una càrrega de cabuda i serveix principalment per tenir vi (DCVB). (Inventari de l'Hospital de pobres de la vila 1815). N'hi havia cinc, més dos de bota i dos més de mitja bota. La bota era una mesura de capacitat per a líquids, equivalent a quatre mallals o vint-i-quatre quartons. (Arxiu Parroquial de Cadaqués).

carri-coche. — Al 1860, es va intentar d'establir un servei de «*carri-coche*» entre Cadaqués i Figueres (*S. I.*, 9, 1985).

carrió. — Corriol.

carrota. — **1.** Pastanaga. Sense documentació al DCVB. (*S. I.*, 15-2-1929, anunci. **2.** Carrota-*pestanaga*. Anunci aparegut a (*S. I.*, 30-9-1929, n. 151).

carull, corull o curull. — Mocador o drap de cuina que les dones es posaven, plegat al cap, com una mena de coixinet, per suportar millor el pes del doll (del llatí *dolium*, bota o tina) d'aigua o d'oli, d'una pedra. «*Es corull*». Fa vint o trenta anys aquest era un mot d'ús quotidià que avui ha desaparegut.

Casa. — **1. Casa bessona.** Igual a una altra. De la inauguració de la casa bessona de S'Arenella (*S. I.*, 1-8-1923, n. 3). **2. Casa de bon habitat-hi.** Quan, el 30 d'agost de 1953, una colla d'amics i d'admiradors de Carles Riba regalaren al matrimoni Riba-Arderiu una casa de pescadors al carrer de l'Amargura (15-17), la gent del poble va dir que era una «casa de bon habitat-hi». **3. Casa-bressol.** Per a infants. Cases breçols, hospitals (F. Rahola, *Catecisme*, 37). **4.** Refrany: «Lo que s'aprèn al bressol, dura més que hom no vol».

casaca de Duroys. — Casaca d'origen francès, *de la maison du Roy*, de l'època de Lluís XIV. El negociant de Cadaqués Miquel Duran en tenia dues: «Altre *casaca de Duroys*, blanchs, ab botons de metal blanch y usada» (*Inventari Nadal*, 1783).

casacó. — Peça de vestit, a manera de jaç llarguer, ajustat al cos i amb volada de falda a la part posterior. Mot que no he sabut trobar documentat. «Ítem un *casacó* de panyo blau dolent y altra de ratina (retina, roba de llana o de pèl amb lligat de ris), blava dolent» (*Inventari Nadal*, 1781).

cassejant. — Cercar, procurar trobar. Setembre 1628 «Dijous a 7. Sobre la tarda, entre cap de Creus y Cadaqués, una barca de moros groça que anava *casejant* per la costa...» (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 152).

casseta. — Espècie de cassa relativament petita. «Una casseta, un cassó y un casonet per mesurar oli» (*Inventari Ballesta*, 1840).

castanya. — **1.** Tipus de pentinat. Porció de cabells que una dona duu lligats darrere el cap en forma rodonenca. «De pentinats se'n vegeren de tota mena: caballeres, soltes, trenes, *castanyes*, monyos alts....» (*S. I.*, 27-3-26, 67). **2. Castanya de mar:** eriçó de mar, vogamarí (DCVB, sense documentació). «La *castanya* més molsuda» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21).

castell de Cadaqués. — A l'Edat Mitjana la vila estigué amurallada, com ho justifica lo calificatiu de Castell que li dona un document del any 1316. («Cadaqués», Botet i Sisó, *Geog. General Catalunya*).

castilio et cadaquesium capt. — Revers d'una medalla de Lluís XIV, commemorativa de la presa de Cadaqués pels francesos (1655). Publicada parcialment per Botet i Sisó a la *Geografia General Catalunya*. Posteriorment n'hem pogut obtenir una descripció científica.

LUDOVICUS XIII. REX CHRISTIANISS. [LOUIS XIV LE GRAND ou LE ROI SOLEIL] (14/05/1643 – 1/09/1715).

Descripció anvers: *Buste de Louis XIV jeune à droite, signé I. MAVGER. F.* — *CADAQUESIUM ET CASTILLIO CAPTAE*. Descripció revers: *Au bord de la mer un trophée d'armes, sur lequel sont posées deux couronnes murales; à l'exergue: AD. ORAM. CATALONIAE / MARITIMAM M. DC. LV.* Vegeu Michel Dhenin, «La guerre des Segadors et la numismatique», dins *III Simposi Numismàtic de Barcelona: història monetària de la Guerra dels Segadors*: I part. (Barcelona, *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics: Asociación Numismática Española*, 1985, p.

122). Si Lluís XIV va fer encunyar aquesta medalla fou perquè considerava que el port de Cadaqués era estratègic i li convenia per als seus interessos d'estat. En aquells paratges hi havia la línia divisòria entre el Mediterrani espanyol i francès.

catacumbos. — Catacumbes. Cementeri format per galeries subterrànies amb tombes a cada costat. «En un lloch ple de pudors; / als catacumbos del cos» (*Goigs del gloriós màrtir Sant Sebastià de la montanya de Pení de Cadaqués*).

Català, Víctor. — Pseudònim de Caterina Albert (L'Escala, 1869-1966), va visitar Cadaqués el dia de Santa Teresa de l'any 1921. En l'àlbum del Bombo, una entitat particular del poble, hi va escriure aquesta quintilla que recordava l'efemèride: «Si després d'angoixosa travesia, / l'encís d'un port és sempre un dolç encís, / després d'haber-hi entrat en un cru dia, / l'encís de Cadaqués, jo be diria, / qu'és l'encís d'algun port del paradís».

catifets de veïnat. — Embolics de veïns. (Veritas. *Sol Ixent*).

catius. — Captius. L'any 1727 els regidors i patrons de l'encesa van acordar tenir reservada una nit de pesca en una cala determinada per tal de recaptar diners per als pescadors captius dels moros: «una cala per los pobres catius».

catúfol. — Variant de *caduf*. Caduf de la sínia. «Per ell el símbol n'eren els catúfols de l'Horta Vella» (*S. I.*, 30-1-1926, n. 63, p. 3). «A l'Empordà era molt coneguda aquesta endevinalla: «Set que van, set que vénen; set que a les parets se tenen; set que pugen, set que baixen; set que pesquen, set que bresquen, i set que estan a l'aiga fresca». Són els catúfols de la sínia» (DCVB).

Catxicó. — Al manuscrit de Francisco de Zamora: «cachico», instrument per agafar el corall: «*Es una especie de cruz de 4 brazas iguales, de palmo y medio. En las puntas se ponen unas redes claras con las cuales derriban el coral*» (Fco. Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial, 1973, 351).

Cau de sa guineu. — 1. «Un topònim situat a prop de Port-lligat es coneix com “el cau de la guineu”» (Sala, *Toponímia*, 64). 2. **Caus de contraban.** Llocs on la gent de Cadaqués amagava aquest tipus de mercaderies.

caua. — 1. «Peix de mar que té molta semblança amb la gerla, però és un poc més gros, molt negrós amb uns vions blavencs, i fa gust de roca» (DCVB). A Cadaqués hi ha gent que afirma que és el mascle de la «serla», de bon menjar (Firmo Ferrer). 2. Locució comparativa: «Negre com una caua»: que té el color de la pell molt fosc.

caure. — Verb. 1. **Caure sota el caixal del Pop.** «O el que és igual, sota l'urpa caciquil» (*S. I.*, 17-5-1930, n. 165). 2. **Caure en esclavitud.** Fer presonera una nau. «Si se perdía algún lleüt ho caygués en una esclavitud.» (Doc. de 7-4-1711, D. A., *Ordinacions*, p. 155). 3. **Caure en sac foradat.** Ser desatesa una cosa, deixar de ser tinguda en compte. (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47). 4. **Caure les tres hores.** Complir-se una hora determinada. «Caigueren del rellotge... les tres hores» (18-12-1926, n. 84). 5. **Caure a l'ull.** Agradar per la simpatia. «Potser li he caigut a l'ull» (F. X. Godo, V. Rahola, *Dos companys mal avinguts*, 1894, p. 7).

cavall. — **1. Cavall de l'euga blanca, anar a.** Ditxo: No tenir diners. **2.** Brots nous i vigorosos que neixen a les oliveres un cop han estat podades, *escatides*. En altres llocs en diuen *mamadors, xucladors, llucs*.

cavallot. — Persona que es comporta amb gestos d'animal (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47).

càvec. — Camperol, home rústic. «Home bonatxàs, un càvec de mar» (*S. I.*, 29-8-1925, 53, p. 4).

ceba. — Mania; entusiasme excessiu per una cosa. «Qu'es la *ceba* que té ficada al cervell» (*S. I.*, 15-7-1923, n. 2).

cebes de flors. — Planter, bulbs. Anunci aparegut a *S. I.*, 29-10-1927, n. 105. Fixeu-vos en la riquesa de varietats que servien en aquest sementer de Figueres: «Al·lum blanc i daurat, anemones simples de Caen i de les floristes i dobles amb flor de crisantema, capell de cardenal i altres varietats, chionodoxa lucille, crocus en colors variats, freezles Alba i Excelsior, fritillaires imperials en barreja, glaleuls bizantins i Reina Wilhelmine, ixies en diversos colors, jacints d'Holanda simples i dobles en barreja i per colors separats, lis tigrat, muscaris Brotrioydes, narcisos simples blancs pòetics i dobles en diversos colors, Prou Neu de Pèrsia, francesilles en dues varietats, sparaxis en barreja, tulipes Darwin, duc de Zholl simples i dobles, ràpides de mig temps i tardanes».

cegos. — Ditxo: **Entre cegos el borni és el rei.** Hi ha poca diferència entre dues coses dolentes» (*S. I.*, 15-4-1930, n. 163).

cel. — **1** Dita: **Si el cel cau, tots hi som a sota.** A voltes hi ha problemes que ens afecten a tots i que són impossibles de solucionar. No cal que intentem proeses que ens superin. **2. Cel brut.** Amb núvols. (*S. I.*, 30-7-1927, n. 99).

celèstia. — Variant de «celístia». «Una tènue resplendor de *celèstia*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 82).

cementiri. — **1. Cementiri de forasters.** En el segle XVII Cadaqués posseïa un cementiri per a forasters en el qual hi eren enterrats passavolants, soldats, naufrags, gent desembarcada, etc. Possiblement una altra variant del «nós amb nós». No obstant això, el 18 de setembre de 1602 hi fou enterrada Chaterina Nicolaua, donzella, filla de Cadaqués, afectada de llebroseria. Va rebre tots els sagraments de la santa mare església, «fins li portar lo llit dels morts que alguns hi conduheren». En alguns documents del segle XVII llegim: «*cementiri* dit de dafora o els estrangers». **2. Cementiri marí.** Fou construït l'any 1847 a benefici de l'hospital de pobres, al costat de l'ermita de Sant Baldiri. La tomba de la família Rahola-Serinyana és presidida per una escultura blanca, nacrada pels anys, d'en Llimona. Es tracta de la figura d'una noia pensativa que encomana serenitat, que mitiga la solitud del lloc.

cendrera. — «Lloc on es deposita la cendra. Especialment, espècie de rebost situat davall o al costat dels fogons alts de la cuina, per a guardar-hi la cendra» (DCVB, sense documentació). «Les cendres s'acumulaven a les *cendres* fins al moment de fer la bugada» (F. Ferrer, *Contraban*, 100).

cenyir. — Cercar o *cenyar* la pesca que s'obtenia amb l'art. (D. A., *Ordinacions*, 116).

Cens del comte de Floridablanca (1787). — Segons aquest cens, el poble de Cadaqués, baronia de la jurisdicció del comte d'Empúries, parròquia de Santa Maria, corregiment de Girona, tenia en aquella data 1.598 habitants, repartits entre 405 (homes solters); 458 (dones solteres); 307 i 307 (gent casada); 39 (homes vidus); 82 (dones vídues). Potser la difícil vida que es feia a la mar i l'emigració afavorien que hi hagués més vídues que vidus, detall que ja va remarcar el funcionari Francisco de Zamora. Al poble hi havia un capellà, tres beneficiats, un ordenat a títol de Patrimoni, tres estudiants; dos pagesos; 266 persones que anaven a jornal; sis comerciants; 21 artesans; cinc persones que treballaven a sou reial. (Josep Iglesies, *El Cens del comte de Floridablanca*, Barcelona, II, 1970, p. 132).

cèrcols de castanyer. — Necessaris per a la construcció dels barrils de peix. El castanyer és un tipus de fusta que escup la sal.

cervell paranoic. — «Lídia [Lídia Noguera Sabà (Cadaqués, 1866 – Agullana, 1946), Lídia de Cadaqués] posseïa el *cervell paranoic* més magnífic, fora del meu, que mai hagi conegut» (Salvador Dalí).

cervià. — Sevià, en el text. Peix de la família dels caràngids. «Li trobaren un gran *sevià* que tenia clavat en el llom» (*S. I.*, 30-9-1934, n. 254).

cesta. — «Sempre que escric el mot “cesta” els correctors el rebutgen i solen reemplaçar-lo per “panera” o “cistella”. Però jo continuo insistint perquè a Cadaqués diferenciem molt bé el que és una “cesta”, una “panera”, un “cistell”, un “cove” i una “banasta”. Les peixateres de Cadaqués no porten mai el peix en una “panera”, sinó en una “cesta”» (Ferrer, *Cadaqués, contat per...* 46).

cigarreres. — Dones que, a Cadaqués, en botigues, magatzems o cases particulars, es dedicaven a l'elaboració de tabac (*S. I.*, 28-8-1924, n. 29).

cigazol. — Lligassó? Instrument per pescar el corall. «*Finalmente el último [instrument] es la raspa cigazol, de 100 pies de larga, en cuya [en blanc] tiene otro hierro con puntas y bolsa de red. En la otra hay un gran peso y tres cuerdas de distintos parajes, para introducirse debajo de las rocas*» (Fco. Zamora, *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973, p. 351).

cinta per agafar mosques. — 1. Cinta, tira estreta que es penjava del sostre de les cases per capturar mosques. S'impregnava d'un líquid que les atreïa. 2. Locució: **Ventar-se les mosques:** saber-se defensar o alliberar de perills i dificultats. 3. **Cintes cinematogràfiques.** Cintes de cel·luloide. Pel·lícules. (*S. I.*, 31-8-1929, n. 149).

cirar. — Enllustrear.

cisar. — Llevar una part d'una mercaderia, robar. Quan et volien fotre o enganyar es deia «Quin parell de *ciseros*» (Comunicació de Moisès Tibau).

cistellot. — Augmentatiu de cistell. «Un *cistellot* de serrans» (*S. I.*, 29-8-25, 53).

clapissa. — «Paratge de roques i pedreny, produït generalment per l'acció corrosiva de les pluges i geleres» (DCVB). «Entre *clapisses* de neu» (Rahola, *L'Oasis*, 13).

clareia. — Vi aromatitzat. «Que ningú habitant puga véndrer torrons, neulas, clareia si no és que sia adroguer» (Arrendaments de la vila de Cadaqués, 1706-1707, Notaria Castelló, 1604).

ni un clau a sobre. — Locució. Ser pobre de solemnitat. «No us heu vist mai ni un *clau* a sobre?» (*S. I.*, 15-1-1934, 243).

clocant. — Per *crocant* (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 40).

cloper. — Claper (DCVB). Munt de pedres que s'apilonen en un camp. Tros de terra pedregós. A voltes les pedres del *cloper* s'aprofitaven per aixecar barraques o parets. «Enfilats a dalt dels *clapés* de pedres» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 4). Les pedres sortien un cop havies espedregat el terreny per llaurar-lo o conrear-lo.

cloquer, rellotge del. — Campanar. «El nou rellotge del *cloquer* de l'església parroquial» (*S. I.*, 17-10-1924, n. 32).

clot. — Tomba. Anar-se'n al clot. «En Sebastià se'n va anar al clot molt jovenàs»

clot del boch. — Cadaqués. Postal en blanc i negre, de la primera meitat del segle XX, d'aquest cingle que duu imprès aquest topònim. Signada per J. Esquirol de l'Escala. Pertany a la nostra col·lecció.

clotxes. — Campanes. «*Clotxes* desvetllades». Del francès *cloches* (*S. I.*, 16-6-1928, n. 120).

clou. — Cloenda. «Però el clou de la vetllada» (*S. I.*, 14-2-1925, n. 40).

clova de nou. — La capacitat d'una clova de nou, usada com a mesura aproximativa (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 40).

cobles. — Es cantaven per Carnestoltes, però no eren ben bé patacades. N'hi havia de tot tipus: humorístiques, de costums, misògines, polítiques, eròtiques, etc. N'hi ha algunes que apareixen ratllades, censurades d'origen pel tipògraf o bé pel director, un cop impreses, a la pàgina del periòdic. No les van deixar sortir. Llegim aquesta: «Als quinze anys totes les dones / són espuma de xampany; / als vint anys, mistela fina; / als trenta, són vi d'enguany. / Però quan passen dels quaranta / si un els vol provar el tast, / només tenen gust, les dones, / de vinagre i aigua-ras» (*S. I.*, febrer de 1935, n. 261).

cobo. — Cove.

cobrar els peixos a l'art. — Recuperar la pesca de l'ormeig de xarxa que se cala en la mar i es tira des de terra (Nadal, *Pesca*).

cofa. — Senalla de diferents formes, per tenir o transportar diversos objectes. «Les xarxes en les *cofes*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 35).

cofi. — Senalla d'espart, panera. «Un jaç de palla i un cofi, ni més cuina...» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 79).

cogombre. — «Qui ha fet el cogombre, que el tregui a l'ombra»: vol dir que el qui és causa d'una cosa n'ha de sofrir el perjudici o s'ha de preocupar de resoldre'n les dificultats (Empordà). Sembla una mala traducció del refrany castellà «*Quien hizo el cohombro, que lo lleve al hombro*» (DCVB). Aquest refrany me'l va explicar en Firmo Ferrer a propòsit d'una parella del poble que sempre carregaven els fills als avis.

coi. — Hamaca que serveix de llit a bord dels vaixell.

col. — Hortalissa. **1. Cols de full llisa** i arrugada (*S. I.*, 30-4-1927, p. 27). **2. Col geganta** o col nyonya (Empordà): és una casta de col de tronc molt alt, que arriba a tenir l'alçària d'un home» (DCVB). **3. Colinap.** «Planta semblant al nap però té la polpa groguenca i una arrel més densa» (*S. I.*, 30-9-1929, n. 151). **4. Col pape-rina**, Pasqua, gabatxa, cor de bou. (*S. I.*, 30-9-1929, anunci, n. 151).

colca temps. — Varietat dialectal. Qualque. S'usa sempre com a adjectiu i precedint el nom. En altre temps. «*Colca temps hu era de valent*» (*S. I.*, 15-11-1924, n. 34).

colina. — Pujol, muntanyola. Castellanisme. «Al damunt d'una *colina* pariona, la seva fantasia sempre vigilant, hi veia una pulcra caseta blanca i fent-hi via una llarga filera paralela de nois brincant» (*S. I.*, 5-9-1923, n. 6).

Colla de Colom, la. — La Colla del Colom, dirigida per l'escriptor català Francesc Matheu (1851-1938), era una penya literària que va funcionar entre 1926 i 1933. Es reunia al Cafè Continental i posteriorment al Cafè Colón, de l'Hotel Colón, a Barcelona. El 13 de juny de 1931 van sortir en cotxe del domicili particular de Francesc Matheu per fer un viatge fins Cadaqués i el cap de Creus. El trajecte Barcelona-Cadaqués va durar tres hores i mitja, tota una odissea. Els turistes presents eren Matheu, Cabot, Guasch, Font i Guitert. A Cadaqués, els esperava el seu amfitrió, Víctor Rahola, que els va passejar per la vila, per la zona del cap de Creus, i els va mostrar els racons d'aquell país petit durant dos dies. Sobre aquest viatge, la colla va publicar un llibret commemoratiu, no venal, que cantava en vers i en prosa les experiències humanes i literàries de les quals va gaudir aquest grup d'amics. Llegi-ne la crònica de la seva estada a la vila: (*S. I.*, 20-7-1931, n. 195, p. 9).

collerta. — Collita. «En arribar al temps de la *collerta*» (*S. I.*, 29-9-1923, n. 7). (*S. I.*, 26-9-1924, n. 31). «Bona *cullerta* de pinyes» (*S. I.*, 2-5-1925, n. 45).

collidor. — **1.** Col·lector, encarregat de cobrar un impost (DCVB). Dilluns a 7 de desembre de 1438. «Aquest die en Pere Setembre, de la vila e castel de Cadaquers, provehit del offici de *cullidor* e guarda dels drets de les generalitats» (*Dietari de la Generalitat de Catalunya*, v. I., 1411-1539. Generalitat, 1994, 76). **2. Collidors de raïms.** Gent que anaven a França a la verema (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

colliter. — Persona dedicada al negoci de collir olives. «A fi que els *colliters* no es vegin forçats...» (*S. I.*, 2-2-1931, n. 182).

colmo. — Castellanisme. Aquí té el sentit d'anècdotes exagerades. «Hi hagué una batalla d'acudits, contes, *colmos*...» (*S. I.*, 15-4-1929, p. 3).

colònia forastera. — Estiuejants, principalment gent de Barcelona. Eufemísticament també se'ls anomenava la nostra colònia, els nostres conveïns (*S. I.*, 1-8-1925, 51). «La *colonia* seguí sardanejant» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

comarcanes. — Títol d'una secció del periòdic cadaquesenc *Sol Ixent*.

Combat de Cadaqués, Lo. — Poema èpic de Francesc d'Assís Ubach i Vinyeta (1843 – Barcelona, 1913) poeta i dramaturg català, adscrit al moviment de la Renaixença. L'obra, que va obtenir un premi en els Jocs Florals de Barcelona (1874), narra en un estil periclitat com l'almirall Roger de Llòria va recobrar la vila envaïda per l'esquadra francesa, manada per Guillem de Lodève (1285). És un tipus de literatura que advocava per la personalitat i llibertat col·lectives. En la reconquesta hi intervingueren Miquel Marquet Malloll i Berenguer Malloll, armadors i mercaders barcelonins que, amb una esquadra d'onze galeres, varen batre l'estol del rei Felip III de França, que escometia les costes de la Corona d'Aragó. «I a la fi Cadaqués vehuen / y al veure'l, adelerats / comptan les naus enemigues / que'ls estaban esperant», p. 9). En aquesta batalla naval la intervenció d'en Pere Gras, «qui és lo millor home de Cadaqués», fou fonamental. (Muntaner, *Crònica*, c. CXXIX-XXX, combat de Cadaqués. Carles Rahola, en el seu llibre *L'Empordà en la Crònica de R. Muntaner*, judicà desfavorablement l'actuació d'en Gras, cònsol a la vila, i els seus nebots. Ferran Soldevila va rebutjar el seu punt de vista en un article de rèplica.

comoditat. — Per «comunitat», error freqüent segons el DCVB. «Perquè trobà *comoditat*» (doc. de 1686, D. A., Ordinacions, p. 138).

companyes de coralar. — A més de les companyies dedicades a la pesca de l'encesa, n'hi havia també que treballaven en la pesca del corall, formades per dues o quatre persones.

compares i comares. — Amb companys i camarades. «Amb *compares i comares* / esperant lo dijous gras» (Usada com a cançó de la Patacada, *S. I.*, 26-11-1927, 8).

compra de bescuit. — Els cadaquesencs, en moments determinats, passaven gana, i el Consell es veu obligat a comprar bescuit, una galeta seca, cuïta dues vegades, a un preu taxat. «Vuy que comptam a 16 de abril any 1631, convocat y congregat lo Consell de la vila de Cadaqués per horde dels honorables cònsols en lo baluart de la torre del consell, en la qual congregasió assistiren los honorables cònsols Juan Clapés y Rubies, Pere Benús, Pere Clapés juntament ab tot lo consell se a determinat y risolt per tot lo Consell que se partisca per la pobre gent de la vila lo *biscuit* a quoranta y quatre reals lo quintar» Antoni Godó, clavari. (*Llibre de Conclusions*, 1623, fol. 19v).

comptes d'avís o d'avisos. — Durant els segles XVI-XVIII –per situar-nos en un període de temps prou ampli– moltes universitats de pobles costaners havien de pagar a propis o bé a correus exteriors per tal que informessin de possibles moviments, d'escomeses, d'arribades de vaixells d'alarbs o de moros que robaven o segrestaven persones per fer-los esclaus. En els llibres de clavaris (d'intervenció) de les universitats de llavors n'hi ha abundosos exemples.

comuna. — Lloc on es feien les defecacions. «Que'ns va tancà a la *comuna* amb en Badó» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

con. — Con. Gal·licisme. Idiota, obtús. Dalí mantenia una polèmica amb el crític Sebastià Gasch (1897-1980) perquè aquest no acabava d'apreciar el moviment surrealista: «Que et considero l'últim dels “cons” prevenint-te que si continues...» (Santos, *S. Dalí, corresponsal*, 66).

concanvi. — Traspàs de poders. «Lo *concanbi* que lo dit don Pere et lo Infant Ramon Berenguer» (doc. 5-1-1341). (J. Rahola, *Privilegios*, 66).

condormir. — Començar a adormir; adormir lleugerament. (Quima Jaume, *El temps passa a Cadaqués*, 1986).

El mar s'ha *condormit*
i les barques es troben com
somortes després del tràngol del migdia.

conegut peix, s'havia. — Se n'havia descobert una massa que surava.

Confraria del Sant Crucifici. — Ja a l'any 1637 existia aquesta confraria al poble de Cadaqués. Veneraven un Crist, comprat a Barcelona, en un altar de l'església parroquial. (*S. I.*, 1-5-1926. 69, p. 24).

congrinyol. — Peix. Congre petit (DCVB, sense documentació). «Per palangres de *congrinyols*» (*S. I.*, 31-3-1932, p. 2).

conquilla. — Closca calcària d'un mol·lusc. «A sa forma de *conquilla*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 52).

consueta. — «Llibre on consten les cerimònies i consuetuds litúrgiques d'una església» (DCVB) «En lo any 1752 tingué un plet lo comú de la bila ab lo senyor rector Joseph Aloï... Per aber-se perdut la *consueta*» (*Llibra de notas de Pere Casanyes*, arx. particular).

contagió. — Contagi. (*Goigs del gloriós màrtir Sant Sebastià de la montanya de Pení de Cadaqués*).

cony. — Vulva. Refrany: «Qui té cony té pa, qui té pixa va a captar». Abans, en altres èpoques, quan els homes eren a la guerra o desapareguts al mar hi havia dones que tenien nens i altres familiars al seu càrrec i que s'havien d'espavilar per pujar-los.

conyac. — Tipus de cranc petit i de color vermellós. (Comunicació de F. Ferrer).

Consolat de Mar. — El Consolat de Mar fou una de les institucions que durant els segles XIII, XIV i XV es van crear per legitimar i reforçar el poder de l'estament mercantil, la seva activitat econòmica en el domini marítim de la Corona d'Aragó. Any 1453. *El rei Alfons el Magnànim, a petició del Consolat de Mar i del Consell de la*

Llotja de Barcelona, aprova els capítols de l'estament mercantil de la dita ciutat. «Ítem, com los ciutadans de Barchelona hajen pretès e pretenguen que són franchs de les leudes de Copliure e de *Cadaquers* [...] e de nou declar e provehesque que los dits ciutadans són franchs de totes leudes, en les quals són e deuen ser compreses les leudes de Copliure e de *Cadaquers*» (G. Colón i A. Garcia, *Llibre del Consolat de Mar*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, p. 92-93).

contramestre. — Home de mar, experimentat, que sota les ordres dels oficials d'un vaixell dirigeix la maniobra i té autoritat sobre els mariners (DCVB). «Fill del *contramestre* del nostre port» (*S. I.*, 16-5-1931, n. 191).

Conventets, ruïnes dels. — A poca distància de Portlligat hi ha restes de construccions eremítiques. Les ruïnes dels *Conventets*, vora el puig d'Alt Petit, en podrien ser un testimoni. Mostrarien la cristianització d'aquests rodals. (Carreras, *Referències*, p. 70).

conveïns. — Relació de veïnatge. Castellà: *convecinos*. «*Conveïns seus*» (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162). Gent de proximitat, Amb aquest eufemisme s'anomenaven els primers estiuejants de Cadaqués, la majoria arribats de Figueres i Barcelona (*S. I.*, 1-8-1925, n. 51).

cop de sabre, un. — Pronunciament militar de Primo de Rivera (*S. I.*, 29-9-1923, n. 7).

cóp. — «Bossa de xarxa que forma la coa de l'art de bou i del bolitx, i dins la qual van a parar els peixos agafats» (DCVB).

copeig. — Vi a copes. «No es beu vi a la menuda o al *copeig*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 47).

copell. — Copa. «Quan el *copell* de la xarxa curull de peix»... (A. M. Dalí, *Miratges*, 35).

coral. — A la majoria de cases benestants del poble hi havia joies, objectes preciosos treballats amb coral. Ho podem llegir en els inventaris de béns, en testaments. 1. «El coral en branca, un cop manipulat pels especialistes, es convertia en «*coral redondo*, oliveta u olivera, Buttacheli, etc.» (Rahola, *Marina mercant*, 441). 2. «Cadaqués, banyistes, nacres i *coral* brancut» (J. V. Foix, *Diari 1918*). 3. «Ítem una crehueta de *coral* capsada de plata, y uns rosaris de coral enfilats ab fil, tot usat» (*Inventari Nadal*, 1781). 4. La imatge de Nostre Senyora de la Soledat de l'església de Cadaqués anava enjoiada, producte de la devoció d'alguns fidels: «Primo dos penjans de or guarnits de perlas, més dos amelletas de or ab alguns grans de *coral* y perlas que penjan baix de ditas amelletas; més uns braselets de coral per los braços de tres fils quiscuna» (*Inventari* de l'Arxiu Parroquial de Cadaqués). 5. «Ítem benut un ram de coral de Sent Antoni que se han comprat uns candeleros» (*Inventari* de 1814 de l'altar de Sant Antoni de Pàdua). 6. «Una maneta molt petita de coral guarnida de plata» (*Inventari Ballesta* 1840).

coralar. — Pesca del corall. «Que quansevulla qu'haurà feta companya [companyia] de pescar o de coralar» (F. Rahola, *Algunes notícies*, 468). «Fa uns 15 o 20 anys curellava per les nostres costes» (*S. I.*, 30-9-1932, p. 2).

coralines — Mates de corall. Amb joiells de *coralines*. (*S. I.*, 3-7-1926, 73). «Nacres i *coralines* del profund de l'Oceà» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 19).

corbata. — «Peça de roba llarga i estreta que s'enrevolta al coll formant un nus, per a servir d'adornament o d'abric» (DCVB). «Ítem una *corbata* a Vicens Martí» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

corbatí. — Espècie de corbata curta, que s'engafeta darrera el coll i només té visible el floc posat en direcció horitzontal. Mot sense documentació al DCVB. «Ítem sis *corbatins* de mussolina». (Inventari Nadal, 1781).

corbella. — Cove o cabàs de vímets. «Que tapava el peix i contemplà el contingut de la *corbella*» (F. Ferrer, *Contraban*, 15).

corcadura. — Haver les dents corcades. «Tots els caixals i dents bon punt observen els primers indicis de *corcadura*» (*S. I.*, 25-4-1931, n. 189).

corcovat. — Geperut (DCVB, sense documentació). «Un altre de jove de cos *concorbat*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 6).

corda de nero o de déntol. — «Ormeig de pescar, consistent en una corda resistent que porta un suro a un cap i una pedra grossa a l'altre, de manera que en calar-la es posa en posició vertical, i a mitjan lloc hi va lligada una branqueta o un pèl de cuca amb un ham escat per a pescar déntols, nerols i morenes» (Cadaqués). (DCVB, VCG). *Cordes d'am de mero* (Rahola, *Cadaquesenques*, 31).

corna. — 1. Banya. Sovint s'usava com a got. «És la *corna* dels segadors per a fer beguda» (DCVB). 2. Mol·lusc. Cargol de mar. *Corns marins*. «Els seus transparents *corns marins*» (F. Rahola, *Discurs als J. F. de Llançà*, 1918).

cornuts. — Que porten banyes. «Tots los *cornuts* d'aquest món / fossin ficats dintre d'un forn. / Els capellans per tions, / els frares per cobertons / i els escolans per burjons» (sodomites). (Cançó usada per al ball de la Patacada).

coronells. — Conjunt de suros (surades) que aguanten la corona de l'art de pescar.

corral de la Gala. — Aquesta fou la quadra d'un pastor, a l'entrada del poble, que l'any 1953 Dalí va comprar i fer arranjar. El va regalar a Gala, la seva musa i esposa. Aquí s'hi celebraven festes, desfilades de models, actes privats. Des de 2016 hi ha converses per restaurar aquest espai dalinià, ara molt degradat.

corregetar. — Tall en rodó que es fa a l'escorça d'un arbre per aturar-li la circulació de la saba i fer-lo morir» (DCVB). Aquesta pràctica la feien propietaris enemistats que, a voltes, mutilaven arbres dels contraris. (Serna, Vila, *Viatge artístic*. Víctor Rahola).

corrents de garbí. — Per regla general la pesca més productiva era la que es feia amb aquests tipus de corrents.

corretja. — Banda de cuir destinada a estrènyer la cintura. Cinturó.

corricant. — Palangre a penjar. «Pesca del dèntol amb corricant proveït de cu[i]lli-èrre (cullera)» (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

corrou. — «Corrou de pastisser». Objecte cilíndric o lleugerament cònic que per la seva rotació combinada amb la pressió serveix per a aplanar, esclafar, desfer, etc., alguna cosa. Aquesta variant no és documentada al DCVB. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 60). «Un cop ben lligada s'estira amb el *currou*» (*S. I.*, 15-10-27, 8).

corteig. — Ajust, acompanyament. «El *corteig* de la Mare de Déu» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana* 72, 14-9-1919, p. 243).

cos. — Peça de vestit que cobreix certes parts del cos. «Ítem, un *cos* baix de cotó» (Inventari Baranguer, 1783).

costa de mai-adéu. — Carretera o camí que mai no s'acaba. (*S. I.*, 15-9-1929, n. 150).

costaler. — Persona que portava càrrega, que duia un costal. Per extensió, persona que té molta força («És un *costaler*»).

costell. — Costerut, que fa pujada. «I amb la vila blanca, amuntegada enfilant-se *costell* amunt en carrerons estrets» (J. Roca i Roca, *S. I.*, 5-9-1923, p. 13).

costura, anar a. — Escola on les nenes aprenien de llegir i escriure. «Ja sabs que aquella *costura* era la de sa quitxalla i, perquè no dir-ho més clar, la des caganés» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

cotilló. — «Falda de davall (Ross., Vall d'Àneu); cast. *refajo*. «Per l'Ascensió, quita ton cotilló» (refr. rossellonès)» (DCVB). «El cotilló vermell / d'un pam no toca a terra» (*S. I.*, 14-11-1925, 58, 5).

coua dels capellans — Platja del poble que té una entrada rocosa on, segons la tradició, s'anaven a banyar els capellans, mig amagats de possibles mirades.

covana. — Derivat de cove, recipient. «Ítem dos *covanas* de tenir peix» (Inventari Baranguer, 1783).

covanet. — Per covenet. Cove. «Que li ompliren el *covanet*» (*S. I.*, 29-5-1926, 71).

cove. — Cobus. «Recipient gran, de més o menys fondària, més ample de dalt que de baix i fet de vímens o de canyes, que serveix per a diferents usos» (DCVB). «Amb es *cobus* as cap serpenteijant» (*S. I.*, 16-1-1926, 62, p. 2).

còvec. — Cove. Un *còvec* de menjar pels conills.

cranc. — Locució: 1. Caminar com els crancs, Anar enrere. «Hauríem fet com els crancs, *patràs, patràs*» (*S. I.*, 3-7-1926, 73, p. 4). 2. Anar de cranc, anar de costat.

crapàs. — «Mena de casc o barret alt, semblant als antics elms». «Ítem a Martí Solers un *crapàs* de pluma per preu de tres lliuras» (Arxiu Parroquial de Cadaqués).

Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

crema Chantilly. — Plat de postres d'origen francès. Crema batuda o nata muntada, ensucrada. Pels volts de 1925 hi havia a Cadaqués la Fleca i Pastisseria Busquets. Tenien aquest anunci: «Especialitat en pastels i gelats a base de *Chantilly*».

cremador. — Vent de gregal que a l'estiu bufa molt calent. Sol de l'estiu. «Ja tenim el *cremadó*» (*S. I.*, 15-4-1930, p. 2).

cremar com un lluquet. — Locució. El lluquet és una tija que, ensofrada a un cap o a tots dos i acostada a una brasa, s'encén amb flama. (*S. I.*, 15-2-1930, n. 159).

crespada. — Plecs ondulats que fan les roques. «*Crespadas rocas*» (Vallmitjana, Cadaqués, 231).

crespells. — És com s'anomenen els bunyols a Cadaqués (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 74). «Oh, *crespell* gustós, joguina ensucrada, / germà de la joia del forn mallorquí» (*Els Crespells*, de Víctor Rahola). També es distingeixen per la seva forma especial, única.

criar canaris. — Locució que indica «perdre el temps». «S'hi podria entretenir *criant canaris*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

criadero. — Viver. Castellanisme. «Explotació moderna dels *criaderos* de peix» (*S. I.*, 24-10-1931, n. 199).

crida. — Per pregó.

cridar tres crits. — Els pescadors abans d'encendre el foc de l'encesa havien de cridar tres crits d'advertiment. «Lo primer cridant ab veu alta, sots pena de perdre lo peix» (D. A. *Ordinacions*, p. 115).

crosta de dalt, ésser de la. — Locució. **1.** Ser d'idees avançades, despreocupat de la religió. **2.** Ser catalanista, ser de la ceba.

crostó, guanyar-nos el. — Guanyar-nos el pa diari, el jornal (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21).

Cruïlla, la. — Drecera molt penosa que feien servir els cadaquesencs, especialment dones, amb el doll al cap, per anar a vendre els seus productes a Roses (peix, vi, oli). S'hi anava pel camí del Llaner petit.

cuperos. — Així eren anomenats en els papers oficials els boters de Cadaqués, que preparaven les pipes i el botam, després del decret de Nova Planta.

cuca. — Escarbat. Corc. Llagost. **1.** Refrany: «No ésser *cuca* ni ocell» (Es deia de la criatura mal nodrida, raquítica). **2.** Joc infantil. Jugar a la gallineta cega o *cuca-sala*) «I el sol jugaba amb nosaltres a la *cuca-sel·la* tapant-se i destapant-se de tuls negres» (*S. I.*, 26-3-1932, 207).

cuca sela. — Heus aquí la lletra d'una cançó infantil, sense marcar, que es cantava a Cadaqués: «¡Au *cuca sela*, l'andabela, l'esquiol bíndol, la Maria clavallina que ensenyaba la doctrina. Alabat furrallat, ses custellas de través, fora un, fora dos,

l'Àngel de punt d'ós; barrabís barrabàs, un os petit i gros, un dos, tres, pim, pam pom fuera.... i quin tipus de corra!, després a cavall fort, tenta fort, si acàs caus digas fava, i forsas vegades eram set o vuit a sobra i alça aquí aguantà fins que deïam fava o caviam» (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47).

Cucurucuc, es. — **1.** «Cercant en un vocabulari èuscar-castellà, alguna paraula o arrel basca que pogués lligar amb els mots *kadachers* o *kadaquers*, vàrem tenir la sorpresa de trobar-n'hi un, molt familiar per a nosaltres els cadaquesencs. És l'expressió *Kukuruku* molt semblant al nostre "Cucurucuc". Aquest mot basc és sinònim de "quiquiriquí" o el cant del gall. Ben mirat el nom donat a aquesta roca, "es Cucurucuc", és força apropiat, car malgrat el pas dels segles i dels efectes de la naturalesa sobre d'ella, té un si és no és, la silueta d'una cresta de gall i endemés és orientada a sol ixent, que és l'hora que solen cantar aquestes aus» (Josep Rahola i S., *Lleuda*, 219). **2.** El doctor Antoni Bartumeus en els seus escrits emprava la forma «Cucurucut». A la revista *Sol Ixent* hem vist escrit també «Kukurukuk», «Cucara-cuc», «Kuk-era-Kuk». **3.** Es Cucurucuc. Llegenda cadaquesenca: «Ço que diuen es Cucurucuc, va néixer d'una gelosia del mar. Hi sorgí, ferest, per vetllar l'entrada de la cambra del pler que és Portitxol» (L. G. Pla, *Estampes*). **4.** Altres fabulistes comenten que l'illot rocós dit es Cucurucú és com una piràmide egípcia caiguda del cel, l'emblema de la Santíssima Trinitat per uns altres. **5.** Cucuruc és també una mena de monyo o de bolic de cabells que les dones duen lligades a la part posterior de cap.

cucharón. — Per culleró. Cullera grossa. «Deu cuberts y un *cucharón* de plata ab las initials A.T.B» (*Inventari Ballesta*, 1840).

cul d'olla. — Locució. **1.** Ser persona de poca categoria. «Per més que li diguin *cul d'olla*» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167). **2. Culs blancs.** Malnom que rebien els primers estiuajants o *veranejants* a Cadaqués Es distingien perquè la majoria anaven vestits de blanc. **3. Cul del món.** Racó de món, lloc molt apartat (el cap de Creus, per exemple). **4. Cul de cossi.** Rompents amb grans blancalls de bromera que es formen a la mar quan el tràngol s'esvora i el vent bufa fort (DCVB). **5.** Cul de sac: carrer sense sortida. **5. Cul d'en Jaumet.** Ser algú molt bellugadís. Parèmia: «Semblar el cul d'en Jaumet, / que no pot seure ni estar dret».

cullerer. — Armariet de fusta que servia per posar-hi els coberts.

cullerta. — Collita. «*Cullerta* dels raïms» (*S. I.*, 26-9-1924, p. 4).

curt de gambals. — Persona que té poc seny. (*S. I.*, 15-7-1929, p. 4).

curculla. — Petxina.

curenya. — «Carreta de canó d'artilleria» (DCVB, sense documentació). «I que s'ha fet de les curenyes» (*S. I.*, 12-12-1925, 60, p. 2).

cuscuta, alfals sense. — «Gènere de plantes de la família de les cuscútàcies, que són paràsites i mai tenen color verd» (DCVB). «*Alfals* del país.... netes de cuscuta» (*S. I.*, 15-2-1929, p. 7).

D

dalenc, fer de. — Home de mar que té facilitat per a mantenir-se estona sota l'aigua sense respirar (DCVB). «I fa de *dalenc*» (*S. I.*, 26-3-1932, n. 207). «Fer una estona de daleng, submergir-se» (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47).

darrasana. — Drassana. Lloc on es construeixen les naus i altres embarcacions. De molt temps enllà, havien edificat els comtes a Cadaqués «un porxo a guisa de *Darassanes* que acostuman a tenir una galiota la qual prestaven o consentien d'armar a quils plàsia contra moros o jenovesos o altres enemichs e, los patrons qui les armaven se obligaven als dits Comtes e, o a lurs administradors, pagar lo dret de quint de totes les coses que prenguessen dels dits enemichs» (*Cadaqués a l'edat mitjana, la "Batllia" i el "Batlle" feudals*, de J. Rahola i Sastre).

dauradella. — Planta medicinal, falguera de la família de les polipodiàcies (DCVB). «Junt al boix i *dauradella*» (*S. I.*, 14-01-1928, p. 3).

davall. — La part més baixa d'un objecte, oposada a la superfície més alta. «En un devall emblanquinat (F. Rahola, *Paisatge*, 837). «Era el gran davall el temple escollit» (Rahola, *Cadaquesenques*, 9).

davallament de la creu. — A la Capella dels Dolors, de l'església del poble, hi hagué instal·lat fins la Guerra Civil un grup escultòric de gran bellesa que representava un Davallament de la Creu, obra del cèlebre escultor olotí Ramon Amadeu (1745 – Barcelona, 1821).

debés. — Preposició que té valor indicativa de temps, en el sentit de «aproximadament». Localisme. «On fa *debés* deu anys sentia encare les resonàncies del parlar característic» (*S. I.*, 5-9-1923, n. 6).

deixar. — Verb. **1. Deixar estela.** Joc infantil. «Quan el petit barquet [de suro] deixava *estela*, dèiem que feia milles» (H. Gispert, *C. autèntic*, 29). **2. Deixar a caseta.** Oblidar les preocupacions. «Sabia *deixar a caseta*, tancats amb pany i clau» (*S. I.*, 20-2-1932, n. 205). **3. Deixar dolçor de mel de romaní.** Locució: «Deixar un bon regust de boca».

dejornar. — Posar jorn, diada. «Els enamorats *dejornaven* moralment les dates de llur casori» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

delejar. — Anhelar, desitjar amb deler. «*Delejèvem* plegats pels rocs de cap de Creus» (Foix, poema IV de *Les Irrerals Omegues*, 1948). El cognom Dalí podria derivar de «delit», de «delejar»? Dalí, que sempre jugava amb els mots i les expressions, afirmava que estava «dalinitzat», que l'arrel del seu cognom significava «estar posseït pel desig».

delme. — La desena part de la collita o d'altres productes de la terra, que es pagava com a tribut a l'Església. «Als darrers del mes de maig o juny nos embia lo senyor Rector Josep Aloï unes lletres que Gerona, estampades a cada cap de casa del pobla,

sitatòries que pretenia lo pagasen de tot gènere de pex y de pesca y de tot gènere de grans...» (*Llibra de notas de Pere Casanyes*, maig o juny 1762, arx. particular).

demanar de boca. — Dit d'un fet que es demanava com s'havia desitjat. Temps [de pluja fina] per los esplets a *demanar de boca*. (Doc. de 27-4-1623, *Dietari Pujades*, III, p. 140).

demprés. — Després. Localisme. (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 35).

derelicte. — Restes d'un vaixell naufragat o del que contenia. A la zona del cap de Creus, al llarg de la història, se'n poden comptabilitzar molts.

dèrit. — Joc de saltar i parar (H. Gispert, *C. autèntic*, 24).

desalborar. — Desarborar. «Llevar els arbres o pals a una nau o a una altra embarcació» (DCVB) «Amb el pal després de *desalborat*» (*S. I.*, 10-12-1927, n. 108).

desbotar. — Obrir violentament el pany. «Un escriptori *desbotat*» (*Inventari Balles*, 1840).

desclovellar. — Verb. Llevar la clovella. **1.** Obrir. «L'escena... es *desclovel·la* a la platja de Sant Pius Quint» (*S. I.*, 5-3-1931, n. 184). **2.** *Desclovellar* ametlles. **3.** El DCVB ens dona del verb «esclovellar», referit a l'Empordà, aquesta altra definició: «Xerrar, dir una cosa ben clar, i especialment allò que caldria tenir secret o que és difícil o perillós de dir» (Empordà, Bal.). «Verb encara viu a Mallorca. També el vaig oir una vegada a Roses».

desencaixonar. — Sortir de la tartana. «*Desencaixonats* de la tartana» (*S. I.*, 15-9-1929, n. 150).

desencapillar el palanquí. — «Ormeig de politges per les quals passa un llibant, i que serveix per a treure els llaüts i altres embarcacions petites» (DCVB). *Desencapillo el palanquí*, l'empenyo, llisca sobre els pals i es banya. El cotxe plora» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 5).

desfet de temps — «Vol dir, quin trasbals! És un *desfet de temps*, diuen per resumir el que passa» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 62).

desfonar. — Llevar el fons o sòl (a una bota, barril, cubell, etc.). «Ítem una bota *desfonada* dolenta de posar olivas» (*Inventari Baranguer*, 1783).

desgranar. — En el sentit de ballar, comptar. «*Desgranaves* les sardanes, sense l'alegria d'enguany» (*S. I.*, 1-8-1925, n. 51).

desmarxar. — «Deixatar, desfer una cosa sòlida en una de líquida» (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 74).

desparpellar. — Deixondir. Despertar, fer sortir de la son. «Cada marramiu *desparpella*» (*S. I.*, 15-6-1929, p. 9).

desperdici. — «Residu que es perd» (DCVB, sense documentació). «L'escombra recull los *desperdicis*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 32).

desarrapada. — Pobre, desheretada. «En la feina *desarrapada* de calar i estirar defensant la pell contra l'aigua» (*S. I.*, 15-2-1929, p. 3).

desopressió. — Sense l'acció que obliga o indueix intensament a fer alguna cosa. «Exhalant un sospir de *desopressió*» (*S. I.*, 17-5-1930, n. 165).

dessota quin. — Sota del qual. (D. A., *Lo cap de Creus*, 62).

destraler. — 1. Persona que no treballa bé, que és poc fina. 2. Boscater que obria camins i usava la destral. 3. El DCVB consigna també: «Home molt menjador a l'Empordà»

detràs quina. — Darrere la qual. «*Detràs quina* poguessen quedar» (D. A., *Lo cap de Creus*, 54).

Déu. — 1. **Si Déu no vol.** *Si Déu no vol lladres al cel, s'hi haurà d'estar tot sol* (Comunicació de F. Ferrer). 2. **Déu vulla que no sia lo que diuen.** Expressió que s'afirmava quan s'havia anunciat una desgràcia.

devanell. — També davanell. 1. Aparell de fusta que servia per posar-hi les troques de fil i des d'allà fer els cabdells. 2. Per extensió, persona mogudeta, espavilada. (Comunicació de F. Ferrer).

didalera. — Planta de la família de les escrofulariàcies. «He collit un ramell de *didaleres*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 10).

dinamiter. — Home que pesca amb cartutxos de dinamita (DCVB, sense documentar) (*S. I.*, 29-9-1928, p. 4).

dipòsit de sementer. — Magatzem de llavors per sembrar. (*S. I.*, 15-2-29, p. 2).

dispesera. — Persona que té una casa on, per un preu convingut, hom dona allotjament i menjar (Josep Pla, *Pa i raïm*).

ditlló. — Pestell per tancar la porta.

divino. — 1. Cançó religiosa, generalment sobre la Passió, que es cantava a Cadaqués, pels volts de 1928, preferentment durant la Setmana Santa (OCPC, IX, 256). 2. Peix. Serrà petit.

ditxaratxero. — Persona que té una conversa amena i ocurrent. Castellanisme. «Home d'una bondat extremada, *ditxaratxero*, que sempre en tenia una per contar» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

Divina Pastora, la. — Quadre notable del segle XVIII que es trobava a una capella de l'església parroquial de Cadaqués. La seva execució recorda un quatre de Watteau. L'original possiblement va desaparèixer durant la Guerra Civil. Avui la pintura antiga és substituïda per una de moderna del peruà Abraham Chapeyquen Romero. El quadre de l'escola andalusa fou obsequi d'una missió d'uns pares caputxins que l'any 1765 va visitar el poble, probablement vinguts del Convent dels Caputxins de Figueres. Aquesta advocació de la Verge Maria, representada com una pastora celestial, la fomentava des de Sevilla l'orde caputxí. A l'ermita de Sant Sebastià de Palafrugell hi ha un altar a les roques amb aquesta devoció.

divisa. — Emblema versificat del periòdic *Sol Ixent* en la seva primera etapa:

CADAQUÉS, perla gris del mar llatí
 qu'es banya entre el rocam de cap de Creus
 al redós dels penyals dels Pirineus
 recolçada en la falda del Pení.
 (*Sol Ixent*, 6, 5-9-1923)

doga. — Cadascuna de les peces de fusta que juxtaposades formen el cos o ventre d'una bota, barril... A Cadaqués, a Portdoguer, hi hagué tot un barri de menestrals dedicat a aquest ofici. «Ítem, una pilla de pedra per posar les *dogues* en fonya» [en remull]. (Inventari Baranguer, 1783).

dogal. — Corda amb què es pengen els sentenciats. Ofegament. Locució: **Estar amb el dogal al coll**: en situació molt perillosa. «Que impliqués cap dogal pel poble» (*S. I.*, 17-7-1930, n. 169).

doll. — 1. «Mena de gerra o càntir gran, de terrissa, amb dues o tres anses, que serveix per a tenir oli o olives confitades, i antigament també per a tenir vi» (DCVB). Aquesta peça no només eren privativa del poble de Cadaqués. Les trobem a tota l'àrea mediterrània. Aquestes gerres, ara emblemes turístics del poble, convertides en imatges costumistes, folklòriques i pictòriques, es fabricaven a Figueres i a Marsella. Servien per portar aigua i oli. La bella concepció de les seves formes no pot amagar una realitat molt més penosa i crua. Era una fadiga, reservada només a les dones, noies de la casa, en moments en què la manca d'aigua corrent obligava a anar a les fonts públiques diverses vegades al dia. «*Ánfora degenerada que fabrican especialmente en Figueras para Cadaqués*» (F. Rahola, *Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus*, «BRABLL», 460). Víctor Rahola, en el seu poema *El Doll*, apuntava: «Del dolmen i de l'àmfora ets el fill». 2. Dolç que la mainada menjava a Cadaqués pels volts dels anys trenta del segle passat: «Aquells caramels llempants i multicolors representant els nostres típics *dolls*, els càntirs, els galls d'indis, nines, porrons i altres figures alegòriques de l'infantesa» (*S. I.*, 16-5-1931, p. 3). El doll actual presenta petites modificacions en la forma i en el tamany i li han sigut afegides algunes nanses per a fer-lo més manejívol. També ha sofert modificacions en el color, car el que tenia propi de l'argila ha sigut canviat per un vert brillant i tornassolat que denota l'influència de l'art aràbic. (*S. I.*, 28-8-1924, n. 29). 3. **Per mig del doll.** A plena mar. «La galea volem que se'n baja per mig del doll» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXIX, combat de Cadaqués).

donar. — Verb. 1. **Donar la bola.** Per evitar la proliferació de gossos se'ls donava per menjar una bola a base de carn preparada i enverinada amb estricnina. Aquesta pràctica encara es feia als anys vint i trenta del segle passat. (F. Ferrer, *Cadaqués des de l'arxiu*, 25). 2. **Donar caça.** Perseguir, agafar. Setembre 1628. «Que los de

Cadaqués que avian anat *donant caça* als moros que avian pres terra, ne avian agafat set, y que a un pastor avia mort un moro a pedradras» (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 153). **3. Donar neu.** La conservació de molts queviures, el goig de poder beure begudes fredes, exigia la compra de neu o bé glaç. A Cadaqués, «lo qui arrendarà que tinga obligació de *donar neu* a tots los habitants y forasters... també “si per fortuna pa[s]sa-se’n algunas armadas de galeras o vaxells o falugas que pàsian en la present vila» (*Arrendaments vila de Cadaqués*, 1704-1705, Notaria 1601, Castelló d’Empúries). Ara no ens podem imaginar viure sense la indústria del fred. Sovint, un cop s’havia menjat o matat un animal, calia donar el que sobrava a veïns i parents perquè no es podia conservar en condicions. **4. Donar-ho a radar.** Significa donar-ho a bon preu, ja que hi ha excedents, molta quantitat (pot ser de peix, d’oli, de raïm, etc.) «Tot ho donem a *radar*» (*S. I.*, 07-1984, 7, s/p). (Comunicació de Moisès Tibau).

dona. — **1. Dones del peix viu.** Dones i filles de pescadors que anaven per les cases a oferir el peix acabat de pescar (A. M. Dalí, *Miratges*, 19). **2. Ses dones portarien calces.** És a dir, manarien. **3. Doneta de la taula.** «Un progrés que mata una tradició» és el títol d’un article aparegut a *S. I.*, que explicava de quina manera portaven els morts al cementiri, abans que el progrés condemnés aquella consuetud secular. Entre els oficiants hi havia l’anomenada *doneta de la taula*, que també ocupava un lloc singular en aquell cerimonial, una peça més de la comitiva. El *S. I.*, (21 de juny de 2015, p. 74) reproduïx una fotografia de Ricard Martí Aguiló, de l’any 1905, que mostra el preparatiu d’un enterrament de la casa Pont, a la placa de Portdixó. Allí es veu la taula per posar-hi el taüt. «Tots sabeu que els difunts són portats al cementiri mitjançant humanitària voluntat, tassada amb cinc pessetes, de sis homes robustos i amb cara de contrició secundats per altres quatre de reserva. També tots sabem fins quin punt és interessant aquella bona dona vestida de negre que carrega soleta una taula i que entremig del dol espera el moment que es cansin els portadors per posar-la sota la caixa i deixar descansar el mort i els que el porten» (*S. I.*, 30-7-1929, p. 6). El homes portaven els taüts sobre tres barres de fusta pintades de negre, transversalment sota la caixa. La dona descarregava la taula que portava dalt del cap quan els homes volien aturar-se per descansar. **4. Les dones se son portades varonilment.** En una entrada de tropes castellanques a Cadaqués, l’any 1643, provinents de Roses, contra les forces catalano-franceses, les dones ajudaven el poble i els soldats: «fins a las donas se son portadas portadas varonilment, ja aportant pedras, ja municions, y refresch»» (*Copia d’una carta... cònsols de Cadaqués*, Pere Lacavalleria, 1643).

i dòs. — Contracció vulgar de doncs: — «I dòs, què?» (A. M. Dalí, *Tot l’any*, 101).

donzelles a maridar. — En èpoques més reculades, als segles XVII i XVIII, l’Hospital de Cadaqués va crear censals per ajudar a maridar donzelles pobres que no tenien dot, i també per socórrer a noies òrfenes. En alguns pobles, aquestes ajudes provenien de rifes periòdiques.

Doria, Giannettino. — Aquest era el general de l’esquadra de Gènova, que lluitava al servei d’Espanya en la Guerra dels Segadors. Pertanyia a una família genovesa

de grans marins. Era descendent d'Andrea Doria, i fill de Giovanni Andrea Doria (1539-1606), almirall al servei dels virreis de Nàpols, que havien estat a Lepant amb Joan d'Àustria. «A tres [setembre de 1640] arribaren en lo port de Cadaqués vint galeres ab lo Duch de Fernandina y *Jonatín de Oria* que han aportat a Coplliure 20000 napolitans y antes se n'havien aportat en Itàlia 3000 castellans, donas-se'n avís als Diputats y Ciutat de Barcelona». (Busquets, *Crònica de J. de Real*, PAM, 1994, p. 126).

dormir amb la mà a l'aixeta. — 1. Provocar una pluja i una tempesta exagerades (*S. I.*, 25-8-1923, n. 5). 2. Locució: **Dormir com les llebres.** «*Dormen com les llebres* amb un ull clucat només» (*S. I.*, 16-6-1928, n. 120).

dotzena de frare. — Quan algú comprava ous en demanava una *dotzena de frare*. Eren tretze unitats i no dotze. Els frares, acostumats a captar i a demanar almoïna per masies i cases de pagès, sempre se n'enduien més dels que pagaven o que els donaven per fer camí i tornar al convent. D'aquí ve la dita. Recordem el llibre de Frederic Soler Pitarra, *Dotzena de frare: col·lecció de qüentos* (Barcelona, 1896).

dragó. — Sauròpsid (rèptil). Popularment conegut al poble com a «esquinça-robes» perquè hi havia la creença que es menjaven la roba.

dragona. — Cordó o galó amb què es guarneix el puny del sabre. «*Una dragona*» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers (1694-1709). Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

drap de llàgrimes. — Possible variant de la dita «estar fet una mar de llàgrimes», plorar abundantment. Són records sentimentals, on eixugar l'emoció, de l'estada de Narcís Monturiol a Cadaqués, l'agost de 1861. «I tornem a Cadaqués, *drap de llàgrimes* i conhort del gran home. En acabar les proves a Barcelona vingué a Cadaqués i era contava l'avi que jamai s'havia rebut ningú amb l'entusiasme, la joia i los cridòries amb que fou rebut Monturiol. La vila abillada de festa major, plens de coloraines balcons i finestres, barcos empavesats, salves de canó i focs d'artifici, banquets i músiques i balls, sardanes i patacades i festes que duraren tres dies, tot el qual prova beu clarament que si Monturiol se sentia cadaquesenc, el poble enter l'abraçava com a un gran fill de la terra el qual venia a donar comptes de la seva missió victoriosa. Aquelles festes podien considerar-se un plebiscit el qual proclamà el gran Monturiol fill predilecte de la terra del “Nos ab nos”. No mereix, doncs, Narcís Monturiol, que tan era amat i volgut, i que tan amava i volia la vila, la qual li descobrí el camí de l'immortalitat, que aquesta li dediqui un record amable i perdurable donant el seu nora a un passeig, plaça pública o carrer digne de la gran figura i de la seva obra? El Magnífic Ajuntament de Cadaqués té la paraula» (*S. I.*, 10-11-1928, ABP).

destrenar — Desplegar. «Les sardanes es *destrenaven* a la placeta» (*S. I.*, 15-1-1927, n. 86).

dret. — Conforme a la justícia, als costums. 1. **Dret d'ancoratge.** Impost. El pagaven els ports del comtat d'Empúries (la Selva, Cadaqués, Roses). Es va fixar l'aranzel d'un llagut en un sou; el d'una barca, pinc o xabec en un sou i sis diners;

el d'un gànguil en tres sous i el d'un navili en una lliura i vuit sous (any 1755) (Nadal, *Pesca*, 42). **2. Dret de galeres.** Impost que pagaven alguns armadors del poble. «Lo diputat local de Castelló d'Empúries... pujà en aquest dia al Castell de Cadaqués per fer pagar y exigir a alguns lo *dret de galeras*. Lo poble se avalotà, y per tres vagadas los apedregaren...» (Doc. 11-5-1623, Dietari Pujades, III, p. 180).

3. Dret de coral. Qui entrava corall foraster a la vila, que no fos pescat al lloc, havia de pagar a l'arrendador una taxa suplementària. «Sàpia lo qui arrendarà que li serà lícit y premès (sic) de cobrar de qualsevol habitant y foraster que entrarà coral dins la present vila que no sia agafat en lo terme, tres sous de ardots per lliura de coral al arrendador» (*Arrendaments de la vila de Cadaqués, 1704-1705*, Notaria 1601, Castelló d'Empúries).

dring. — So viu, familiaritat. «El *drinc* de les rialles d'or i argent dels nostres filllets» (*S. I.*, 20-7-1931, n. 195).

in dubiis libertas. — Que traduït en el català que ara es parla significa «fes el que et doni la gana» (*S. I.*, 31-12-1931, n. 202).

duja. — Cadascuna de les voltes que fa una corda o vela enrotllada, entre mariners (DCVB, sense documentació) «Una xarxa posada en *duges*», unes xarxes, ben posades. (Comunicació de Moisès Tibau).

E

eixaloquet. — Vent de xaloc, de sud-est. Diminutiu. «Que'l ventijol era defora al *exaloquet*» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

eixorivir. — Deixondir, alegrar; donar vivor, bon humor. «*Va axeribir-nos del tot*» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-1919, p. 242).

eixugador. — Espai o petita superfície on s'arrossegava l'art o bolitx un cop treta la xarxa de l'aigua més plena o més buida de peix.

eixugar. — «Arribar l'art a terra» (F. Canyameres, *Diccionari de marina*; D. A., *Ordinacions*, 125).

embarcar. — Viatjar. **1.** Encara actualment per dir que agafen el tren, el cotxe, en fi qualsevol vehicle, en diuen «embarcar» (A. M. Dalí, *Miratges*, 11). **2. Embarcar més lastre que de costum i el timó no em serva bé.** Volia dir: «Menjar més del compte» (*S. I.*, 11-2-1928, n. 112).

embestinat. — Atuït, emborratxat de sol. «Entre el que has menjat i begut i amb el sol que ja comença a tenir foja, quedes completament *embestinat* com diem els cadaquesencs» (Gispert, *Des des banc*, 133).

embastinament. — «És un estat d'ànim que tots el del poble coneixem i que és una vertadera delícia... Pot produir-lo la cosa més insignificant, una garotada vora el

mar, les minves de gener, una dormida en un recés, una tarda de pluja, el foc de la llar... Però també qualsevol cosa pot desfer-ne l'encís» (A. M. Dalí, *Miratges de Cadaqués*, 27).

embocar. — Entrar un canot per la boca o obertura inicial. A la coua de l'Infern, per exemple.

embosta, una. — Quantitat que cap dins les dues mans juntes. «Una *ambosta* de musclos i caragols» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

embotinar. — Verb. Anar malament. «La cosa anava embutinada i no pintava gaire be» (*S. I.*, 30-1-1926, n. 63, p. 3).

embouar. — Cobrir l'era de terra amb excrements de vaca. «Omplíem un parell de semals amb excrement fresc de vaca, s'hi afegia una mica d'aigua i es feia una pasta amb què, amb l'ajuda d'una escombra de tintorell, anàvem cobrint tota la superfície de l'era» (F. Ferrer, *S. I.*, juny de 2015).

empastre. — Emplastre. Dit d'una persona que no servia per a gaire cosa: «Ja és un bon *emplastre*» (F. Ferrer, *Coses*, 81).

empelat. — Impel·lit, incitat a fer quelcom. «Ningu no podie ser *empelat* que tingués més passió y afició en servir-los» (*Còpia d'una carta del senyor Arquebisbe de Bordeus*. Cadaqués, 27 de març de 1641. Imprès de la Guerra dels Segadors).

emplatejada. — Promontori situat pels volts de cala Jugadora que presenta una veta de mica blanca. Quan hi toca el sol, el rocam agafa un color platejat. «L'Orga i l'*Emplatejada* / que la mar també hi pica, / però en lloc de platja és mica / sobre la roca enclastada» (Firmo Ferrer, poema de l'avi del cronista).

empotar. — Ficar dins pots (DCVB, sense documentació). «D'un altra comerciant que l'*empotava*» (*S. I.*, 15-11-1932, p. 3).

empreonar. — Coagular (Cadaqués, St. Feliu de Guíxols). «La llet s'ha *empreonat*». Prové del verb «empresonar» (DCVB, sense documentació coneguda; F. Ferrer, *Coses*, 90).

enartar. — «Fascinar, fetillar; captivar la voluntat d'algú pel plaer o per altre procediment» (DCVB). («Noies i nois mosseguen l'esquer i queden *enartats*» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 106).

encabessar. — Encapçalar. Castellanisme. «*Encabessats* pels capellans» (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

encalar. — Mentre que les parets eren blanques de calç, sovintejaven els blaus pàl·lids i els vermells de sang de bou a portes de cases i dels magatzems. Encalar era senzill i econòmic. Ho feien amb una galleda i una escombra. El blanc escup les radiacions, la força del sol, i així els interiors són més frescos. La calç, un cop passada, agafava a les façanes diverses tonalitats. Ara, però, gairebé tothom usa pintura plàstica que reflecteix amb el sol. «És per això que les parets, les finestres, les portes d'aquestes casetes pintades de calç no mantenen gairebé mai la línia recta ni una posició vertical absoluta» (Planes, *Variacions*).

s'encarmelen. — «S'encaramel·len». De la forma normativa *caramel* prové *encaramel·lar*. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 29).

encartar. — Incloure entre els acusats en un procés. «*Encartats* que declaren» (*S. I.*, 31-10-1933, n. 239).

encauar. — Ficar dins un cau. «Que m'escabossi per veurer si s'ha *encauat*» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

encesa, una. — Pescar a l'encesa. «Una encesa a Cala Jogadora ha pescat»... (*S. I.*, 30-4-1927, p. 27).

encimar. — Posar al cim. (Rosa Leveroni, «*Petita suite de Port-Lligat*»).

Cementiri petit
damunt l'aigua serena,
últim port *encimat*
damunt la pau eterna.

encocorar — Enutjar, arribar a cansar amb la insistència d'un assumpte (Mot sense documentar al DCVB). «Això sí que m'*encocora*» (F. X. Godó, V. Rahola, *Dos companys mal avinguts*, 1894, p. 25).

encostipar-se. — Vulgarisme per «constipar-se». Facècia molt coneguda al poble quan es parla de ganduls: «Si treballi em cansi; si em cansi sui; si sui *m'encostipi* i encara hi perdi» (A. M. Dalí, *Miratges*, 35). (*S. I.*, 14-3-1931, n. 185).

endaurar. — Daurar. Cobrir d'una capa o fulla d'or. «Lo dia 4 de juliol de 1770 comensaren a *endaurar* lo retaule Major y fer las floretas de dessota de la volta de la iglesia parroquial» (*Llibre de memòries de la família Palau*. F. Ferrer).

enderris. — Clemàstecs. «Ítem uns *anderris* amb sa serra» (Inventari Baranguer, 1783).

endrapar. — Menjar voraçment. «Que el golafre ja havia endrapat» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 5). «En més d'una casa o mas del poble alimentaven els porcs amb farina de peix. «Es sapigut que'l porc es un animal qué tot ho andrapa i s'ho assimila» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46). «Que vol dir una *endrapada*» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 169).

enfarinat de pols. — Brut, polsós. «*Enferinats* de pols des de les soles de les sabates fins al teulat del barret» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

enflocat. — Adornat excessivament. «Sense portar lo vestit ben enflocat» (D. A., *Cap de creus*, 40).

enfoscet. — Enfosquir; fer fosc. «En lo principi de la fosca hi aurà fet *enfoscet*» (D. A., *Ordinacions*, p. 125).

engallinalls. — «Ara Cadaqués ha quedat orfe d'algues. Ja no podríem fer trinxeres ni *engallinalls* com quan érem petits» (Gispert, *Des des banc*, 21).

engallir. — Empassar-se? «Després d'haver ben omplert la boca i *engallit* els dolços» (*S. I.*, 15-12-1932, n. 222).

engís. — Brot d'olivera tendre que per la seva flexibilitat servia per fer gambines o nanses per anar a pescar.

engolfar. — Endinsar-se en la mar, allunyant-se de la vorera (DCVB). «Diumenge dematí, a 3 de maig 1626. Tres galeres de Florença tiran per voler tocar a Colliure, per engolfar-se per al llevant, y lo vent las fa tornar a Cap de Creus» (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 58). «I finalment, després de gairebé tres setmanes de no poder sortir de Cadaqués, pogué engolfar» (Rahola, *La marina mercant*, 48).

engorjar. — Ficar un vaixell la proa aigua endins quan capfica. Posar-se dins d'un pas estret.

engraellat de ferro. — El fester portava un engrallat perquè la teia hi pogués cremar amb comoditat i fer molta llum.

engreixar. — Satisfer molt; donar molt de gust. «Amb això, ojo i al tanto que no convé engreixar-los més» (*S. I.*, 30-6-1930, n. 168).

engruts de quitrà. — En altres èpoques les barques es calafatejaven a la platja gran de Cadaqués, davant del Passeig. La gent convivia amb la pudor de l'engrut de quitrà, aquesta pega feta amb substàncies resinoses.

Enigma de Guillem Tell. — Es tracta d'un dels primers comentaris sobre aquest famós oli de Salvador Dalí (1933), signat per Frai Just (?) del qual en donem un tast. «El pintor Dalí ens presenta el tal *Enigme* com un cas teratològic [disciplina que estudia les criatures anormals]; un home ajupit de caderes anòmales i de quin sacre surt un tan extraordinari com voluminós membre, que com una tercera cuixa amputada, és tan llarga que necessita d'un suport per aguantar-la horitzontal. Entrant més al detall, aquell home té una cara d'apatxe, el cap obert amb una gorra i l'expressió de burlar-se un tant de l'espectador. I deixo el reste, per fer notar únicament que aquell quadràs que no medeix menys de tres metres de llarg i a on hi ha mils detalls que desorienten, té la monstruosa figura, un cap i tronc de dibuix i pintura impecables, el mateix que aquelles cuixes i pantorrilles que revelen que l'artista coneix bé l'anatomia humana i que aquest vol pintar veritat, dibuix i pinzell respectant a la seva voluntat» (*S. I.*, 28-2-1934, n. 246).

enllaunar. — Posar-ho en una llauna. Mot sense enregistrar en el DCVB. (*S. I.*, 15-11-1932, p. 3).

enlluminació. — Il·luminació. «L'*enlluminació* en los carrers i places no pot ésser més natural» (D. A., *Lo cap de Creus*, 32). (*Lacavalleria Gazoph*).

ennastador. — D'ennastar, clavar una llança. Aquí té el sentit de traïdoria. «Que segueixen els *ennastadors* de les Voltes» (*S. I.*, 17-8-1930, n. 171).

enneulat. — Cobert amb pasta de neula (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 31).

enrondar. — Enrevoltat. «El poble de Cadaqués sembla col·locat al capdavall d'una cala immensa, que baixa des del coll de Pedrafita i va *enrondant* la població» (J. Guillaumet, *Bruixeria a Cat.*, 137).

ensoltes. — Per absoltes, vulgarisme. «Respons resat o cantat, en sufragi d'un difunt» (DCVB). «Que si és mort, no te remei, ja li canten les absoltes» (*S. I.*, 28-6-1924, n. 25). «Ja li canten les ensoltes» (*S. I.*, 28-6-1924, n. 25).

ensumar. — Olorar aspirant fortament l'aire. «Ensumava el menjar que hi havia a la taula». Locució: «*Ensuma* aquest ou, que l'altre es cou! es diu en pegar un cop a qualcú, com anunciant-li que encara n'hi ventaran un altre» (Empordà). (DCVB).

entintrar. — Verb. Variant d'endinsar. Posar endins; fer entrar: «bé m'he *entintrat*» (*S. I.*, 29-8-1925, 53, p. 1).

entorns del llit. — «Mena de cobrellit. Ítem, dos entorns de llit ço és un de puntas a la vellura [antic] y altre de fustana [fustán, tela gruixuda que té pèl per un dels costats], usats» (*Inventari Rahola*, 1764).

entrada d'arribada. — Es deia quan un vaixell entrava a la badia (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10).

entre bocada i xerric. — Enmig del menjar i del beure.

entreforc. — Lloc on s'uneixen dos o més camins. Llegim en el *Nomenclator histórico de las iglesias parroquiales y ... santuarios y capillas de la provincia de Gerona* (1908), de Francisco Monsalvatje y Fossas, que l'ermita de Sant Sebastià i Santa Quitèria «está situada en el lugar anomenat Grillra, prop del *entreforch* del camí que va de dita vila de Rosas a la de Cadaqués».

entepresa. — Acció de prendre, d'apoderar-se del poble durant la Guerra dels Segadors. «Al primer [desembre de 1644], tingué avís la ciutat com los soldats de Rosas eran anats a voler pèndrer a Cadaqués per *entepresa* de nits, y proptament resolgué de enviar-hi cent moscatés [mosqueters], y essent major la necessitat, fer major esforços y, quant hi volian anar, se tingué altre avís eran estat descoberts y, ab pèrdua de alguns cent, tornaren a Rosas» (Busquets, *Crònica de J. de Real*, PAM, 1994, p. 211).

entrunyellar. — De trunyella, trenat, entreteixit. «Ondulacions inversemblants i *entrunyallades*» (*S. I.*, 12-4-1924, 20).

enverdir. — Tenyir de verd. Mot sense documentar al DCVB. «Poc a poc els arbres s'*enverdeixen*»» (*S. Dalí, Empordà Federal*, 26-5-1923).

envés. — Envers, en direcció a. «Passaren *envés* nou hores de matí y feren cap a Cap de Creus» (doc. de 1606, Pujades, *Dietari*, II., p. 36).

envidriar. — Envidreir; posar com vidre; cast. *vidriar*. «Els cigrons i mongetes, si quan es couen perden el bull, s'*envidrien*» (DCVB). Trumfes envidriades.

envistar. — Verb també conservat al Rosselló. Entrevistar-se un noi amb la seva promesa, o una noia amb el seu promès; festejar (Rosselló, Conflent) (DCVB). «Ni l'una ni l'altra no han *envistat*» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 91).

enxerinar. — «Encara em faries *enxerinar*». Enfadar. (Gispert, *Des des banc*, 140). Al Rosselló: «sigalot enxirinat» (penis erecte).

enyor. — Els cadaquesencs són per regla general animals enyoradissos. Els ulls de l'esperit s'escapen cap aquell estimat racó on la vila s'estira davant del mar. Sovint voldrien tocar amb la mà gelada les ratlles llunyanes del vent, els reflexos metàl·lics de les aigües. Cada terra ens embolcalla amb la seva ànima. Un emigrant com tants n'hi ha hagut al llarg de la història em recordava la lletra d'una cançó napolitana que li feia pensar en el seu poble: *Ma quando spunta a luna / luntani de Napoli / non si può stá!*

epidèmia de còlera. — En un lateral de l'entrada a l'església parroquial, s'hi pot llegir una placa de marbre que recorda l'epidèmia de còlera que va patir el poble l'any 1837. Va durar 37 dies, i hi moriren 140 persones. Sembla que el contagi vingué de la veïna població de Roses, ben segur propagat pel tràfic al port o per activitats de contraban. Aquest és el text de la placa: «En lo dia 4 setembre 1837 se declarà en la vila de Cadaqués el còlera morbo. Cessà el dia 6 octubre del mateix any y se cantà el *Te Deum*. Moriren 140 persones».

era. — «Espai de terra, generalment rodonenc, de deu a trenta metres de diàmetre, damunt el qual es posen els cereals o llegums per batre'ls i separar la palla del gra» (DCVB). «S'hi veuen bells munts de garbes que van desapareixent dessota les feradures dels cavalls» (*S. I.*, 15-7-1929, n. 146).

si vols errar parla del temps. — Frase sentenciosa que deia la gent de mar a Cadaqués. El temps és difícil de predir.

esbronc. — Renyada forta. «Aital *esbronc*, donat am veu melosa» (F. Rahola, *Remembrança*).

escabellonar. — Despentinades. «Seguint-los les minyones, totes vestides de blanc, carns compungides, escabellonades, més enrera la turbamulta de dones» (*S. I.*, 15-3-1933, n. 228).

escabossar. — Escabussar. Capbussar. «*M'escabossaré* de tant tirar» (*S. I.*, 29-8-1925, 53). *Escabussar-se* i perseguir-los (*S. I.*, 15-6-1932, n. 213).

escafandra. — Equip de bus. Gal·licisme, del francès *scaphandre* (1775). «Vestit d'*escafandra* o habic (sic) sumargit» (*S. I.*, 30-9-1932, p. 2).

escafandrers. — Bus vestit d'escafandre. «Hi pesquen *escafandrers* / velles àmfores romanes. / ... Els bussos solen ser grecs / i encara entenen paraules» (Fages de Climent, *Somni de cap de Creus*, cant XXXVII, p. 219).

escala de gat. — La que no té peu. «Pels volts de 1920 es feia servir al poble per baixar i pujar dels vaixells» (J. Ganiguer, «De Palafrugell a Cadaqués», *Baix Empordà*, 23-10-1921, n. 625).

escaldum. — 1. Tipus de guisat de pollastre o gallina, patates, amb sofregit de ceba i tomàquet. 2. 2. **Anar magre d'escaldums:** passar gana, anar mal alimentat.

escampavia — Embarcació de vela, lleugera, armada per a vigilar les costes i perseguir el contraban (DCVB). «Per fugir del tiroteig de l'escampavia que havia descobert el negoci» (*S. I.*, 28-8-1924, p. 18).

escanyagats. — Peix menut.

escaparata. — Vitrina. «Una *escaparata* ordinària ab cinch vidres dins el cual hi ha un navío de cristal» (*Inventari Ballesta*, 1840).

escada. — Acte i efecte d'escar (DCVB, sense documentació). Posar esca a l'ham. «Les *escades* al fons» (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

escarptra. — Per escórpora. Peix teleosti. (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21). «*Escorpras*» (Vallmitjana, *Cadaqués*, 322). «És en aquesta casa on he menjat la millor sopa d'escorpra de la meua vida» (Planes, *Variacions*). El peix escórpora té algunes pues verinoses damunt el cap i l'esquena. Joan Amades, en el seu *Folklore de Catalunya* (núm. 8.488, p. 807-808), va publicar una cançó d'encantament, una oració per tal de sortir-ne indemne cas que us piqués. *Per guarir les picades d'escorpra* que comença: «Escorpra maleïda, / tu que em vols llevar la vida, / Nostre Senyor aquí està, / que la vida em salvarà». Amades la va recollir a Cadaqués. Cantada per Teresa Raban (1930). «Veus aquella *escorpra*» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 14).

escarrabillar. — Eixorivit, despert. «Que era tot ple [molt] *escarrabillat*» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

escarràs de treball. — Persona que fa una feina penosa, feixuga (*S. I.*, 9-4-1927, n. 92).

escatir les oliveres. — Esporgar-les tallant-ne els brulls secs i llevant la rama sobrerera dels entrefors (DCVB).

escarts. — Escar és «lloc a propòsit per a treure i avarar les naus». «*Escarts* del Portaló» (doc. de 27-2-1718, D. A., Ordinacions, p. 162).

esclau. — 1. **esclau cristià.** Es conserven alguns missatges enviats per esclaus segrestats adreçats a intermediaris o familiars. «De terra de moros escriu un *esclau cristià* natural de Perelada se tingan en compte Lançà y Cadaqués (del comtat de Empúries) perquè los moros ha de venir aquí aquest any» (Doc. 29-3-1625, *Dietari Pujades*, III, p. 210). 2. **Esclau de moros.** Persona segrestada pels sarrins que era venuda com a esclau.

Escofet, Batista. — Baptista Escofet, familiar del qui fou tinent general Joan Escofet (1720-1808), tenia a la fi del segle XVII una adrogueria a Cadaqués. També venia productes d'apotecaria. Ens ha deixat un receptari inèdit d'adrogueria i pastisseria de 1681 que és en curs d'edició. Són gairebé 80 receptes indexades de rebosteria, pastisseria, conserves i geles, una mostra del que els cadaquesencs que s'ho podien permetre consumien en diades assenyalades: «Per fer gelea de agras». «Per fer gelea de llimonets». «Per fer gelea de guindas». «Per fer gelea de ponsem».

«Per fer gelea de magranas». «Per fer carnselada de sucre». «Per fer conserva de présachs». «Per fer codonyat de sucra». «Per fer codenyat de pomas». «Per fer conserva de malacotons». «Per fer conserva de codonys». «Per fer gelea de codonys», etc.

Escombra. — 1. **Escombra de palma.** «Onse *escombras* de palma nova» (Inventari Nadal, 1781). 2. Escombra de *tintorell*, obrada amb matapoll o olivereta.

escondir. — Amagar, ocultar. «Amb els seus automòbils *escondits*» (*S. I.*, 22-22-1931, n. 200).

escopetejar. — Disparar escopetades. «Los christians tingueren lloch d'*escopetejar* als moros que també eran 33. (Doc. de 8-6-1608, *Dietari Pujades* II, p. 66).

escopinyada. — «M'adreço a la nova generació de Catalunya a fi d'anunciar que una crisi moral de l'ordre el més greu ha estat provocada, que els que persisteixin en l'amoralitat de les idees decents i enraonades tinguin la cara coberta de la meva *escupinyada*» (S. Dalí, «Posició moral del surrealisme», *Hèlix*, 22-3-1930).

escorrencar. — Fer escorrancs; xaragallar. (DCVB). «Força *escorrencadora* de l'aigua» (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162).

escorxa. — Per escorça.

escorxar un arbre. — Llevar-li l'escorça. Aquesta feina bruta era de vegades un acte de venjança entre veïns del poble. Llevaven de nit o d'amagat l'escorça d'un arbre i aquest es moria, es quedava sec en perdre la saba.

escotoret. — Variant d'escotorit/ida. Que té agilitat mental, és intel·ligent. «Ella que a la seva edat, semblava un *escotoret*» (*S. I.*, 07-1984, 7, s/p).

escovenc. — Ormeig de politges per les quals passa un llibant, i que serveix per treure els llaüts i altres embarcacions petites.

escrostar. Llevar la crosta de la paret. «Ni una guixada, ni un *encrostat*» (*S. I.*, 28-8-1924, n. 29).

escuadra. — Grup de persones. Juliol 1627. «Y de Cadaqués també hisqué alguna *escuadra* de gent» (Casas, *Dietari Pujades* IV, 95).

escuaronda. — Guilla. Mot sense documentar al DCVB.

escudella. — Peça de terrissa o de pisa que pren diverses formes.

escull. — Roc que aflora, en tot temps, a la superfície de l'aigua (Pla, *Aigua de mar*, 165).

esforçar el rem. — Donar-li més força.

esgarigot. — Esgargot, Dibuixos, gargots que la mainada feien als papers, a les cobertes dels llibres.

esgarrapar paper. — Escriure amb una ploma (*S. I.*, 20-2-1932, n. 205).

esgratinyar. — Esgarrapar; gratar «Contorns alterosos *esgratinyats* pel mar» (Serna, *Un viatge*).

es meu ell. — Es diu del xicot, de l'enamorat.

esnob. — Neologisme de l'anglès. Persona que copia i imitar l'estil, les opinions d'altri. «Aquesta mena de propaganda turística indirecta ha donat els seus fruits i actualment Cadaqués és una de les nostres viles marineres més visitades pels estrangers. Gent, però, contagiada «d'*esnop*», que arrossega el seu daurat avorriment per tots els recers d'Europa, amb els tons virulents de la seva exòtica indumentària, són com una mena de profanació estrident d'aquella blancor de núvia amb què es vesteixen els carrers de la vila» (Pere Abellí Morató, «*Viles marineres*», Suplement d'*El Autonomista*, abril, 1933).

espadí. — Espasa petita. «Ítem un *espadí* ab puño de plata que usava dit difunt» (*Inventari Nadal*, 1781).

espallit. — Per espellir, expulsat, bandejar. Segons el DECat, és un mot rossellonès i empordanès. «*Que sia espallit de la companyia*» (Doc. d'1-5-1716, D. A., *Ordinacions*, p. 161).

espardenya. — Peça de calçat. Locució: **Aquet va anar a parar on Jesucrist o sant Pere va perdre ses espardenyes**. Significa: anar a l'altra part de món. (Comunicació de Moisès Tibau). Variant recollida al Gironès: **Allí on Jesucrist va perdre el quadre de la bicicleta**.

esparpell. — Revifalla d'un llum (DCVB, sense documentació). «Els *esparpells*, les brillantors s'han eclipsat (Pla, *Cadaqués*. 191).

esparpellar. — Obrir els ulls. «L'observador a popa *esparpellava els ulls*» (*S. I.*, 10-12-1927, n. 108).

esparramar. — Escampar. Castellanisme. «*Esparramant* les seves restes per tota la platja» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

espatarrellar. — Fer o produir esclats lluminosos. «Els brucs *espatarrellaven* al foc».

espatofar. — Per cuinar. «Jo encara no tinc res per *espatofar*» (Gispert, *Des des banc*, 142).

espècies peixeres. — (*S. I.*, 31-1-1932, n. 204).

espedregar. — Treure les pedres que hi ha pel sòl dels camps i camins. Apedregar, ferir tirant pedres.

espellifar. — Esquinçar, amb la roba malmesa (DCVB, sense documentar). «Quasi bé que no el coneixia en veure'l tan escardalenc, rebregat i *espallifat*» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

a esperar bonança. — A que millori el temps. (*S. I.*, 12-1-1924, n. 14).

esperelló. — Esparrall. Peix roquer. «L'*esperelló* és el peix més axurit del mar» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 95).

espessegar. — Empassegar, ensopegar.

espeterallat. — 1. Banyista que s'estira i que s'exposa al sol. 2. Persona sorpresa, disgustada per un engany (Comunicació de F. Ferrer).

espí artificial. — Filferrada amb punxes. Castellanisme. (Anunci aparegut a *S. I.*, 10-4-1926, 65).

espolsims. — Pluja molt fina. «*Espolsims* de les ratxes. (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

esponja, pesca de. — «Se llegeix una sol·licitud de D. Àngel Garcia Jerez natural de Gandia i vehí de Barcelona, per a poder pescar l'esponja en nostres mars» (*S. I.*, 12-4-1924, n. 20).

esporguinyar. — Esporgar, llevar els brancons. Verb sense documentar al DCVB. «I pacientment *esporguinyat* dels tronquets» (Gispert, *Des des banc*, 106).

esprimelgat. — Esquifit, migrat. «O algún sospir (rosa de Síria?), del Japó esprimelgat i esllenguit» (*S. I.*, 12-4-1924, n. 20).

esprura. — Aspresa. Qualitat d'aspre dels camins. «Al dit loch de Cadaquers per causa de la *sprura* dels camins» (doc. de 1470). (*S. I.*, 9, 12, 1985).

esquadra. — Conjunt de gent. «Y de Cadaqués també hisqué alguna *escuadra* de gent» (Doc. 11-3-1626, Dietari Pujades, IV, p. 95).

esquellots. — Fer esquellots, escallots. Concert d'esquelles o amb altres instruments per tal de fer fresses i remors davant de les cases de vidus o vídues quan ajustaven un casament. A Cadaqués se n'havien fet. També en saber-se que en algun lloc s'hi consumava un adulteri. Vegeu la sàtira: *Los Esquellots de un matrimonio efectuat al poble de Cornellá, entre Capricorni Marianet, casador de granotas ab bellesta, ab la discreta Llundrieta Escaguitxa, casibé donsell, filla de Estornell Escaguitxa, texidor de cuiro: bando del Ajuntament per la quietut del poble* [Barcelona]: en la Llibr. de Joseph Lluch, [184-?].

esquilats. — Vegeu l'entrada llanuts.

esquinçarobes. — Dragonet comú que vulgarment es creu que es menja la roba dels armaris. «Menjarrobes». «O mirar els *esquinçarobes* com es passen per les parets» (F. Ferrer).

ésser mascarar. — Embrutat de mascara. «Sense perill de ser *mascarat*» (*S. I.*, 20-2-1932, n. 205).

estabornir. — En el text pren el sentit de «posar a assecar»: «Vora el foc de la llar hom posa els tions a “*estabornir*”, perquè cremin millor» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 99).

estalvis foraden les estovalles, els. — Refrany: «Els estalvis es mengen (o foraden) les estovalles», es diu per desaconsellar l'estalvi excessiu, que a vegades resulta contraproduent (DCVB). Explicat per en F. Ferrer 2. **Estalvi.** «Recipient planer dins el qual es posa la sitra o setrill d'oli i que serveix per a evitar que les gotes o regalims d'oli es perdin o embrutin la taula» (DCVB). Els estalvis, les setrilleres. «Poseu uns estalvis sota del plat».

estanyar. — Procediment que consistia a posar els barrils en aigua de mar per estanyar-los, i segellar la fusta perquè no perdessin el suc. Això també es feia amb certes eines del camp. També, quan el mànec d'una eina ballava, es posava al safareig amb aigua perquè agafés volum.

estepejar. Netejar un espai de males herbes i bardisses, un lloc amb estepes.

estirat com un gall i tot estarrufat. — Dit de la persona orgullosa i altiva. (*S. I.*, 15-11-1923).

estissora — 1. «Una barca veig venir, / carregada d'estisores, / per tallar les males llengües / a les noies xerradores» (Cançó usada per al ball de la Patacada). 2. «Unes estisores de beremar» (1795). (F. Ferrer, *El General*, 156).

estiuejants sinistres. — «Hi ha diverses cases del més modern estil encarregades per *estiuejants sinistres* a arquitectes genials» (J. Pla, *La Veu del Diumenge*, 21-10-1934, n. 24).

estocfix. — Estocafix. Peixopalo. Carn de peix secada al sol, sense cap i tripa, semblant al bacallà. De l'anglès *stockfish* (peix bastó). Era una menja molt apropiada per consumir en vaixells i embarcacions.

estoig. — «Un *estoig* ab cullera y forquilla de plata de pes de tres onzas y quart» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau, 1699).

estola. — Ornament litúrgic consistent en una banda de tela relativament estreta i molt llarga, signada amb una o algunes creus, que els clergues es posen penjada pel coll o per l'espatlla en certes funcions litúrgiques. Metàfora del membre viril. «El remei que li daré / en serà un cop de pistola, / i a vostè, senyor vicari, / li estovaré l'*estola*» (Cançó usada per al ball de la Patacada).

estolta. — Mol·lusc que té una semblança al calamar. A Roses és conegut com a canana.

estorrellar. — Assecar al sol (Empordà). Estorrellar les xarxes: estendre-les perquè s'assequin. «Els nois han sortit de l'aigua i s'han *estorrellat*» (Cadaqués) (DCVB). «Banys i *estorrellaments* cadaquesencs! (*S. I.*, 31-5-1932, p. 2). Estorrallar-se. Aquets xavals qu'es passen el dia *estorrellant-se*, alternant els capbussons a l'aigua de mar... «Infants raquítics per medi del *estorrallament*» (J. Roca i Roca, *S. I.*, 5-9-1923, p. 13).

estovalles. — En el text «astreballas». Despeses per unes «astreballas» per a l'altar de la capella de Santa Llúcia (1838). (Arxiu Parroquial de Cadaqués).

estranger. — Per extensió, pescador que no fos de Cadaqués. «Que dingun *estranger* puga encéndrer en dinguna cala» (Doc. 31-3-1755, D. A., Ordinacions, p. 182).

estrany. — Que no té relació amb una cosa determinada. *Un casus estranyus*. Aquest era un motiu que s'aplicava a un senyor concret, ja difunt, que no hi era. Un tema que ja no admetia discussió. (Comunicació de Moisès Tibau).

estrapar. — D'estrop. Tros de corda, a manera d'anella, que serveix per enganxar un aparell, una àncora o un altre objecte qualsevol. «Després d'haver *estrapat* un cap del que té a la costa» (*S. I.*, 15-3-1929, n. 138).

estregrada, terra. — Estregar, malmetre, eixugar, llevar el vigor pel calor de l'estiu. (*S. I.*, 15-4-1930, p. 2).

estregar. — Rompre un vaixell fondejat la cadena de l'àncora per la força del vent o de la maror. Moviment sec amb es llagut quan un cap està enganxat al fondo den mar. (Comunicació de Moisès Tibau).

estreta. — Encaixada de mans. «I darrere d'aquesta *estreta* hi va el batec d'un cor gran» (D. A., *Lo cap de Creus*, 38).

estriquina. — Estricnina. Alcaloide que es feia servir per enverinar gossos, guilles, llops, etc. (*S. I.*, 15-9-1929, n. 150).

estrofejar. — Que ho ha transformat en versos. «Que el poble maliciós i xafarder ha recollit i *estrofajat*» [Veritas, *Sol Ixent*, s/p.].

estrop. — **1.** «Anella o cap de cordal lligada entre el rem i l'escàlem, que permet de vogar o remar. Llegim-ne aquesta acurada definició: «Estri compost d'una baga que es posava en el muscle, amb un petit cap i al final un suret que amb una gràcia especial entortolligaven a la cama de l'art, a fi d'arrossegar-lo amb menys esforç possible» (Rahola Quirch, *S. I.*, 15, juny 2011, p. 46). Soga, lligam que subjecta el rem a l'escàlem que està fixat a l'orla del llagut. (*S. I.*, 17-5-1930, p. 5). **2.** Tros de xarxa que pertany a l'art. **3.** Argot mariner que significa «pas d'ús diari». Braç d'aigua molt som i sembrat d'esculls que separa l'illa de s'Arenella de la costa» (Plujà, *DTEG*, 150). **4.** Deixar l'estrop mal lligat significava que un tema s'havia tancat malament, sense acord.

estropada. — Cop d'estrop, de corda. «Ab lo floc tan solament, / aguantava l'*estropada*» (F. Rahola, *Poesies*).

estuba. — «Cambreta amb un finestró, on els confiters posen les confitures perquè tinguin una escalfor graduable i s'assequin en poc temps» (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 63).

estuf. — Gran quantitat d'aigua que cau o que corre impetuosament (DCVB). **1.** «L'aigua dels *estufs* amb la seva força» (*S. I.*, 12-4-1924, 20). **2.** Ploure d'*estuf*: ploure a grans xàfecs (DCVB).

exaguar. — «Treure l'art de l'aigua» (D. A., *Ordinacions*, 116). També tenien el mateix sentit les formes «eixugat» i «eixugador».

exarxiot. — Art de dia.

excursionistes pedestres. — Gent que pels volts dels anys vint del segle passat acostumava a fer llargues excursions a peu, de dos o tres dies, pel cap de Creus.

exvot. — Do ofert a una imatge religiosa, presentalla, objecte que hom ofereix a Jesucrist, a la Verge. «L'argenter de Barcelona Antoni Armengol signà apoca, el

dia 26 d'agost de 1522, d'haver rebut el preu convingut d'una presentalla “figurant el ventre i uns genitals” que el comte d'Empúries, infant Enric d'Aragó, lliurà a les esglésies de Sant Boi de Cadaqués i de Santa Maria del Puig, d'Occitània» (Duran i Sampere, *Barcelona i la seva història*, 1972, p. 527).

Marinera gent em volta;
Cadaqués m'ha pres el cor,
perquè la meva caseta
és gentil com un ex-vot.

Clementina Arderiu (*La meva cambra a Cadaqués*, 1956)

F

fàbrica de la iglésia. — Construcció, edificació.

fadament. — Acte i efecte de fadar, de quedar encantat. «Ara us diré, que em lleu, el *fadament* de Cadaqués, del Cadaqués estricte» (L. G. Pla, *Estampes*).

fafany. — «El jugar és tot nostre *fafany*» Vers d'un poema del mestre cadaquesenc Lluís Tasis. Aquí té sentit de «ganes, intenció, afany».

faitó. — «Mena de graella en forma de teula capgirada i proveïda d'un barrot per a fermar-la a la popa d'una embarcació i posar-hi teies enceses per tal d'atreure el peix amb la claror i pescar a l'encesa (Cadaqués). Avui ja no s'usa, perquè les teies han estat substituïdes per llums d'acetilè» (DCVB).

fall. — Dialectalment, «fai», caiguda de l'aigua: «portats com l'aygua pel *fay*» (Rahola, *L'Oasis*, 66).

faluga. — Falua. Embarcació de vint o més remes, descoberta o amb cobert llevadís a popa, que serveix generalment per al transport de persones distingides des d'una nau a terra o viceversa. «La *faluga* tornà per la tartana y llançà sinch hòmens en terra» (Doc. de 8-6-1608, *Dietari Pujades*, II, p. 66).

falutx. — Barca de mitjana; embarcació petita, generalment d'un sol pal molt inclinat cap a proa, i una llarga vela llatina; a Mallorca es diu falutxo en general a qualsevol llaüt» (DCVB, sense documentació). Embarcació petita, costera. (Rahola, *Marina mercant*, 108).

fanalets de la Mare de Déu. — El cronista donava per fet que eren animalets. Dins de l'onomàstica mariana vegetal trobem aquests «sabatons de la Mare de Déu» (*Hypocororum grandiflorum*). «Que de petits teníem per *fanalets de la Mare de Déu*» (*S. I.*, 12-11-1927, n. 106).

fandilles. — Per faldilles, vulgarisme. «Amb la particularitat de dur les *fandilles* ben curtes» (D. A., *Lo cap de Creus*, 46).

far del cap de Creus. — «Al voltant del *far* que en la nit és com una bandera encesa» (A. Rovira i Virgili, *La Costa Brava. Guia*. P. Pujol, Barcelona, Club Muntanyenc, 34).

farandola. — «Dansa provençal en la qual prenen part gran nombre de parelles formant llarga cadena» «Y ballaren la *farandola*» (*Crònica de Pere Anton Moret*, arxiu F. Ferrer, 1794-95).

faranduleria. — Embolic, engany. «Dedicar-se per pura *faranduleria*» (*S. I.*, 15-11-1930, n. 177).

fardell. — Objecte o objectes col·locats ben estrets i embolicats dins roba, paper o altre embalatge. Generalment eren per al negoci del contraban de tabac, un negoci que a inicis del segle XX era mig tolerat. Es fabricaven cigars i caliquenyes. «Sortiren un fardell de l'amagatall» (Ferrer, *Contraban*, p. 46).

fardo a l'esquena. — Dur el fardo a l'esquena, portar contraban.

farina molla. — Durant els primers anys de la postguerra no hi havia goma d'enganxar, i la gent es feia la seva pròpia cola, una mena d'aiguacuit per enganxar sants, papers, etc. «Ho enganxarem amb *farina molla*».

farinera del trull. — Espècie de contenidor adossat a les parets del trull. (H. Gispert, *C. autèntic*, 46). Aquí s'hi posaven les olives abans de moldre.

farinot. — Ajudant de forner. No documentat al DCVB,

faroler. — Per «faroner». Exposant far i *faroler* (*S. I.*, 19-10-1929, 152).

farratjó. — Blat de moro que sembren molt espès i el seguen abans de granar per donar-lo com a farratge al bestiar (Vall de Ribes, Alt Empordà, Garrotxa, DCVB). «Mongetes en *farratjó*» (*S. I.*, 8-9-28, 9). Es tracta de la mongeta tacada (*Phaseolus maculatus*), espècie de planta lleguminosa del gènere *Phaseolus*, nativa de Mèxic i del sud-est dels Estats Units, des d'Arizona a Texas. Es fa servir sovint com a farratge per a animals de granja. (Wikipèdia). *Forratjo* (*S. I.*, 30-4-1927, p. 27).

fart. — Cansat, fastiguejat. Dita: «**Ni ha un fart que vessa per alt**». Quan hom ja no pot més d'un tema, d'un assumpte.

fasset. — Cosset de roba ajustat que es posa damunt els bolquers d'un infant. «Ítem, un *fasset* blanc de creatura, usat» (*Inventari Baranguer*, 1783).

fava. — **1.** Dita: No poder dir *fava*: no poder ni parlar de tan cansat que hom està. **2.** Treure faves d'olla: experimentar una gran millora, refer-se d'una mala situació (Pla, *Contraban*). «A veurer si podrem tréurer *faves* de l'olla» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

feina. — **1. Feina que feina.** Molta feina encara per fer. **2. feina major.** Eufemisme per indicar la funció d'anar de ventre. «En actitud inequívoca de *feina major* que anava a empèndrer» (*S. I.*, 18-7-1925, p. 5).

feixa. — Tros de terra llarguer en el qual se conren cereals, en situació graonada: «Amplés *feixes* foguejades / amb la cendra de l'oliu» (J. S. Pons, *Cadaqués groc i blanc*).

fenc. — Planta lleguminosa. «*Fenc* primerenc i tard de boll i despullat» (*S. I.*, 30-9-1929, n. 151).

fenòmens atmosfèrics. — «A Cadaqués, cada *fenomen atmosfèric*, per insignificant que sigui, té la seva paraula adequada: marons, mar de fons, llevantada, llargada, calma blanca, calmories, polseja, aigües altes, aigües baixes, llevantada, a gropada, gropitxol, tramuntaneta» (A. M. Dalí, *Miratges*, 27).

fer. — Verb. **1. Fer uns capdells.** «Tenir una cal·ligrafia dolenta (*S. I.*, 30-6-1930, n. 168). **2. Fer córrer.** Perseguir. «Lo *corregueren* a pedradas y perillà que al capità no li dexasen càurer alguna per espolçar la casaca» (Doc. de 23-4-1623, *Dietari Pujades III*, p. 139). **3. Fer fiança.** Acte de fiança, de pagar per assegurar una obligació contreta. «Va fer fiança per tots» (*S. I.*, 1-1-1935, n. 259). **4. Fer el nando.** «Anar-se'n sense pagar». Persona que es fa la desinteressada, que té manca de consideració, que obra amb descaradura. **5. Fer entrar pels ulls.** **6. Fer esquellots.** Esquellotada. Burles i escarnis. «És bona ocasió per a fer-los-hi *esquellots*» (*S. I.*, 25-2-1928, n. 113). **7. Fer nari-nari.** Per pam i pipa? Fer un gest de burla. «Tot fent-li nari-nari (*S. I.*, 30-6-1928, p. 4). **8. Fer pixarelles.** Ploviscar molt prim. «Que ha quinze dies no fan sinó *pixarellas* los núvols (Doc. 27-4-1623, *Dietari Pujades III*, p. 140) **9. Fer el rodó.** «Fer rodó: fer campana, deixar d'anar a escola o a la feina» (Empordà) (DCVB) «No he pogut mai explicar-me perquè en la nostra terra s'en diu fer el rudó» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46). **10. Fer remor.** Avalot, soroll de brega. «Y si los de la cala que vindran fan *remor* (D. A., *Ordinacions*, p. 135). **11. Fer rerebol.** Repetir el bol, l'acte de tirar o estendre a la mar les xarxes. (D. A. *Ordinacions*, p. 116). **12. Fer una tamborella.** Tombarella, tomb o giravolt. «I jo i missal varam fe una *tamburella* que encara rivien ses nenes d'allavoras» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46). **13. Fer-se un curumell.** Fer-se un monyo. Possible derivat de «carull». Porció d'un contingut que s'eleva per damunt... (DCVB). **14. Fer l'Amèrica a Cadaqués.** Gent que ha guanyat molts diners a Cadaqués. «I fins qui ha fet l'*Amèrica* a Cadaqués no moguent-se del piló de Port-Ditxós» (*S. I.*, 4-4-1931, n. 187). **15. Fer la fatiga sol.** «Fer el treball a males penes, sol» (Doc. 4-4-1741, D. A., *Ordinacions*, p. 177). **16. Fer a l'ungla.** A l'ungla, al peu de la lletra. «Observar *fassen a l'ungla*» (Botet i Sisó, *Ordinacions comtat Empúries*, s. XVI, RdG, VII, 1883, p. 302).

ferradures a tot tall, gastar. — Locució: Anar amb males intencions, trepitjar fort. «Repetir amb insistència que gasta *ferradures a tot tall*» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167). El DCVB en recull aquesta altra, també d'àmbit empordanès: «Ja em pagaràs les ferradures!». Es diu en to d'amenaça quan per culpa d'un altre s'ha hagut de fer moltes passes i gestions per resoldre un assumpte (Empordà).

ferrar. — Fregir ous. «Es va *ferrar* sense paiella» (*S. I.*, 18-7-1925, n. 50).

ferrat. — «Galleda d'aram d'una sola peça, en forma de perol, amb bec per a rajar l'aigua.

Ferrer i Burga, Baltasar. — Exemple d'un emigrant cadaquesenc, lluitador i aventurer. «A una edat força avançada, acaba de morir a Roses en Baltasar Ferrer i Burga, natural de Cadaqués, conegut amb el nom de «En dà» (sic). La vida atzarosa d'aquest vell mariner que acaba de morir, és un símbol de la inquietud i l'esperit bellugadís de la raça empordanesa. «En dà» va deixar Cadaqués ben jove i, portat per l'afany d'aventura, s'embarcà a córrer món en un veler, navegant per totes les mars i tocant terres de les cinc parts del món. No satisfet d'això, encara, cercà noves emocions i, fidel a això, integrà distintes expedicions àrtiques per a l'emocionant pesca de la balena, havent adquirit en aquest esport-ofici una rara habilitat. Finalment, es fadigà de les penalitats de la vila marinera i es proposà instal·lar una llar ferma, no subjecta al vaivé de les onades i va passar als Estats Units, però inquiet i atzarós a la fi i al cap, fou Califòrnia —“màgic país”— la terra que trià per a habitar, i allí es dedicà no res menys que a l'ofici de cercador de l'or, vivint la febre turmentosa d'aquella vida aventurera. Fatigat també d'això, exercí a Nord Amèrica distints oficis i per algun temps va ésser cuiner del general americà Bolla. En sentir declinar els seus anys i havent recollit alguns dòlars asseguradors d'una quieta vellesa, sentí intensament la nostàlgia de la terra natal i, enyoradís de Catalunya i de l'Empordà, un bell matí deixà Nord Amèrica i... cap aquí falta gent. Després d'haver passat tranquil i suaument els seus darrers anys, rublerts de records d'aventures i de jorns lluminosos en llunyanes terres, ha traspassat, ara, a la marinera vila de Roses. Reposi en pau el vell mariner empordanès» («Un mariner empordanès», *Baix Empordà*, Palafrugell, 20-10-1927, p. 3).

ferret. — Instrument o peça petita de ferro. «Timbals, *ferrets*, trompetes» (*S. I.*, 22-12-1923, n. 13).

ferro. — Àncora petita, de més de dues ungles i sense cep. «Vaig sentir que tiraven el ferro en mar per fondejar-se» (Pla, *Aigua de mar*, 312). 1. Tirar el ferro. 2. El cap del ferro.

ferrosa. — Color cendros. «Cadaqués no el fa bell la negror *ferrosa* de les seves espadades roques» (*S. I.*, 14-2-1925, n. 40).

ferum. — Olor en general, dolenta o bona. «El fum i la *farum* que fan les sardines» (*S. I.*, 30-6-1930, n. 168).

fešta. — 1. **fešta de l'Arbre.** A Cadaqués, com en altres llocs de les nostres contrades, al voltant de l'abril o de maig se celebrava la *Festa de l'Arbre*. (*S. I.*, 12-4-1924, 20). Les primeres festes de l'arbre a Catalunya van tenir lloc la primavera de 1899 organitzades per la Societat Amics de la Festa de l'Arbre, que havia estat fundada pel mateix Rafael Puig: el 23 de març a Sant Joan de les Abadesses (Viquipèdia). 2. **Festas de tota creu.** Festivitats solemnes que al llarg de l'any, més d'una dotzena, estava prohibit per l'església sortir a pescar a l'encesa. (Doc. de 7-4-1733, D. A., *Ordinacions*, p. 173).

festeijos. — Festigs. «I *festeijos* extraordinaris» (*S. I.*, 15-9-1930, p. 2).

fester. — Graellat de ferro portàtil, que fa concavitat per a portar teies enceses en la pesca nocturna. (D. A., Ordinacions, 115).

festerada. — Càrrega de llenya que suportava el fester.

festeret. — Fester petit que es portava a mà i que es feia servir tant per il·luminar l'eixugador per tal de poder triar el peix capturat amb el bolitx, l'esxarxiot, etc., com per recórrer la costera a peu, pescant (amb fitora, traire o coltell). (Nadal, *Pesca*, 26). Allà on es pescava peix amb el foc de l'encesa, no es permetia fer-ho amb *festeret*. La llum del giny petit distreia el peix del foc de l'encesa.

festosa. — Simpàtica, que fa festes. «Pubilla eixerida i *festosa*» (*S. I.*, 28-6-1924, n. 25).

un cop de feu. — Un tir, una explosió de joia. Gal·licisme. «Mireu, un dels paisatges que m'han influït més ha estat Cadaqués; des del primer moment va ser com un *coup de feu*, que diuen els francesos, una mena d'enamorament. Això és impossible que no traspui en els meus versos» (Entrevista a Rosa Leveroni, *Avui*, 6-12-1981).

ficar-se al magí. — Cap com a seient de la imaginació. «S'havia *ficat al magí* que aquell dandi...» (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10).

fideus. — **Fideus de mar.** «Actínia de tentacles molt llargs, que es fa per les roques marines i produeix coïssor a la pell del qui la toca» (DCVB). «...garotes, unes coses que em dèiem *fideus* i que les aigües transparents movien» (M. Ibáñez Escofet, *La memòria és un gran cementiri*). Aquestes plantes marines també són conegudes com a calmenjassos.

figueta. — «Ampolla petita de vidre que servia per posar-hi medicaments» (A. Griera, *La casa*, 287).

fil negre a l'agulla. — Rajolí primet que surt del broc fi del porró (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 49).

filar. — Deixar anar paulatinament una corda o cadena sense deixar de subjectar-la; cast. *filar*. «*Filau* cadena, que no arriba a baix!» (DCVB, Escofet, *Memòries*).

filibot. — Nau que solcava les mars de Cadaqués que feia comerç marítim. (Rahola, *Marina mercant*, 112).

fil·loxera. — La fil·loxera de la vinya és un tipus d'insecte que arribà de França en 1863. La destrucció de les vinyes va provocar canvis profunds en la forma de vida de molts pagesos, i fins i tot de pobles sencers. Va contribuir en gran manera a l'èxode rural. Com menys ceps es plantaven, més erms es guanyaven. Un dels primers llocs on es va detectar fou en uns vinyers de Sant Quirze de Colera (1883). «La filoxera, que a finals del 1800 corsecà totes les vinyes, que representaven aleshores el vuitanta per cent de la riquesa del país, deixà la vila en plena misèria i els cadaquesencs es veieren obligats a viure gairebé solament de la pesca. Però, si la terra erma se li mostrava gasiva en fruits, en canvi la Natura, enamorada del lloc, hi abocava els seus encants a mans plenes, i amb el temps...» (Pere Abellí Morató, *Viles marineres*, Cadaqués, 1933).

Ai, fillus! — Interjecció de goig.

fistonejar. — Guarnir de fistó. Ornament retallat o brodat a la vora d'un vestit, d'una cortina (DCVB). «La cala *fistoneja* / com les puntes d'un coixí» (*S. I.*, 3-7-1926, 73).

flabioleig. — Cant. «*Flavioleig* del passarell i del pinçà» (*S. I.*, 16-6-1928, n. 120).

flac d'escaldums. — Expressió que indica manca de diners o de recursos.

flama encarnada. — Una vegada l'any, el bisbe o els seus representants tenien l'obligació de fer una visita a les parròquies i comunitats de les seves diòcesis. En una d'aquestes, a Cadaqués (26-3-1710), inspeccionen la sagristia de la parròquia, on es guardaven els ornaments sagrats. Allí hi van fer obrir un moble de calaixos que servia per desar-hi els vestits litúrgics, els paraments de l'església, les robes dels capellans. Calia inventariar-los de bell nou. El moble tenia cinc calaixos, cadascun d'un color diferent. «En el primer hi havia dos vestits de *flama encarnada* [color de floc] per Nostra Senyora. El segon era de color blanc; el tercer, negre; el quart, blanc, el cinquè vert i morat. (Arxiu Diocesà de Girona, *Visites Pastorals*, Cadaqués, 1710, fol. 215v).

Flames i Neguits. — Títol d'un llibre de poemes de Francesc Estela, editat per les Publicacions de *Sol Ixent*, de Cadaqués. En reproduïxen la portada. No sé si aquest llibret va arribar a sortir publicat. (*S. I.*, juny de 1935, n. 266, dedicat a la Joventut literària de Cadaqués).

focs, los. — **1.** Vigor de foc. «Amb foc contundent, actiu» (doc. de 1713. Arxiu de F. Ferrer, Cadaqués). **2.** Barques on s'encenien el foc de llenya per a la pesca de l'encesa.

floc. — **1.** «Vela triangular que va subjectada a l'arbre de proa i per l'altre cap al botoló de floc, per damunt el bauprés» (DCVB). «Li amoixa'ls *flocs*, li besa la gran vela» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 7) **2. Floc.** Porció petita de cabells. «Un *floc* tupit de cabells d'alga» (L. G. Pla, *Estampes*).

flocalls. — «Sense que els sombreros i els llaços i els *flocalls*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 40).

flor. — **1. Flor d'aigua.** Superfície del líquid. «Quan les bombolles apareixen a flor d'aigua el llagut de foc s'acostava fins el calador». «Sortís a flor d'aigua a respirar» (*S. I.*, 24-10-1931, n. 199). **2. Flor de ram.** Noia bonica. A Portbou hi ha nenes maques, a Llançà ja no ho són tant, a Port de la Selva, mascarades, i a Cadaqués, la *flor del ram*. Dita explicada per Conxita Faixó a *Cadaqués de portes endins*, 23).

fluixa. — Ormeig de pescar que consisteix en una ploma o figura de peix, que a l'extrem porta un ham o un conjunt d'agulles i per l'altre cap va enganxat a un pèl de cuca i una ginya o cordill, de manera que estirant aquest des d'una barca que camina, tot l'ormeig va avançant i fent la via de l'embarcació, i els peixos s'hi enganxen figurant-se que es tracta d'un peixet autèntic, i quan van a agafar-lo per

menjar-se'l, queden agafats amb l'ham (DCVB). «Pescava llobarros amb la *fluixa* des de la riba» (Ferrer, *Cadaqués, contat*, 48).

fluviol. — per flabiol. Instrument musical rústic. També «furviol». «Metàfora del membre viril. Amb el *fluviol* / feien la ballades /; a sota el llençol / remenaven palla / amb el furviol» (Cançó usada per al ball de la Patacada).

fogater. — Persona que en el llagut de foc tenia com a missió conduir l'embarcació fins el calador (Josep Rahola i Sastre).

fogatge. — Fins al segle XVI, els registres demogràfics s'establien per focs. Un foc és una casa, una família. Segons el fogatge de 1497, publicat per Josep Iglésies (Fundació Vives i Casajuana, 1991), Cadaqués tenia 109 focs. Si en un foc compatibilitzem més o menys quatre persones, al poble hi vivien una mica més de quatre-cents habitants. Aquests buidatges per cognoms ens permeten fer estudis d'onomàstica. Alguns d'aquests cognoms dels titulars empadronats han pervingut fins al dia d'avui: «Scofet, Godo, Pell, Buera, Pont, Serniyana (sic), Alfares, Rubies, Sastre, Rich, Llorenç, Boera, Bofill», etc.

fol·lia. — Cançó popular curta; corrandà. «De cançons i de *fol·lies* / us en cantaré cent mil, / que les duc a la butxaca / lligadetes amb un fil» (cançó pop. Empordà) (DCVB). «Tirana» és sinònim de fol·lia, nom que també està en ús a Cadaqués. Eren emprades per al ball de la Patacada (OCPC, IX, 359). Vegeu també el mot «tirana».

fondant. — Barreja d'aigua i sucre, aromatitzada principalment amb llimona. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 32).

fondejar en roda. — 1. Estar en roda: estar fondejat un vaixell amb una o més àncores de vira, presentant sempre la proa a la part d'on ve el vent (DCVB). És fondejada amb roda, amb l'àncora molt aterrada (Pla, *Aigua de mar*, 279). 2. **Fondejat a roda** (*S. I.*, 15-9-1933, n. 236).

fonolls marins. — 1. Planta de l'espècie *Inula crithmoides*, de fulles carnosos, verdes, lineals, i flors grogues o vermelloses; es fa a maresmes i llocs salobrenços (DCVB) «Creixen grosses tofes de fonolls marins, planta grassa de gust aspre, perfumat i molt incitant» (Roca, *Estiuejant*). 2. **Fonoll!** Interjecció, variant eufèmica de fotre. «Però funoll!» (*S. I.*, 25-8-1923, n. 5).

fonera. — Paratge de la mar on hi ha molta profunditat, depressions del terreny (*S. I.*, 15-8-1927, n. 100).

forada. — Anada a fora, al camp, per menjar i divertir-se. «És el joven que's prepara / per forades y excursions» (F. Rahola, «L'última poesia», *Catalana*, 81, 23-11-1919, 443).

foralló. — 1. Variant cadaquesenca de «faralló» (esculls...) que surten poc de l'aigua (D. A., *Ordinacions*, 126; Sala, *El parlar...*). 2. Foranell o foralló, vent que ve d'en fora, que té molt poca força.

forat. — Dita adreçada a gent que en escoltar segons quines converses descobreix aspectes foscos de la naturalesa humana: *Qui escolta forats, escolta maldats*.

forcadella. — Herba que es fa pels camps, semblant a la panissola, sense fer espiga; al cap d'amunt de la tija hi ha tres o quatre brins com la flor o espiga del gram (Empordà). (DCVB. Sense documentació). (*S. I.*, 30-3-1929, 5).

forejar. — Fer-se enfora de la vorera, mar endins. «Contra el meu costum de costejar amb proa al cap de Creus, hem *forejat*» (J. V. Foix, 1953).

forma. — Motlle, peça. «Ítem, divuyt *formas* de fer barrils y sinch de xica» (*Inventari Baranguer*, 1783).

forqueta de mosquet. — «Arma de foc, semblant a una escopeta però molt més llarga, que es posava damunt una forqueta en haver-se de disparar» (DCVB) «Ítem, en la vila de Cadaqués monsiur de Bonpàs, governador de las armas de dita vila, maltracta tots los dies als jurats, balle y demás particulars, dient-los “traïts” y pagant-los algunas bastonades y, en particular, al cònsul Christòfol Serinyana, per voler obehir a alguns òrdens tenia dels senyors concellers de Barcelona, lo maltractà pagant-li moltes puntadas de peus y també a un altre que estava ab dit jurat, pagant-li ab una *forqueta de mosquet* moltes bastonades, arribant a allotjar dins de la església soldats ab molt gran desacato del lloc, per esser dels soldats allotjats molta part d'ells de la religió, com també lo governador, lo que és contra nostres leys y nostres pactes, y eciam en lo regne de França no's permet que ningú de la religió sia governador» (D. A., *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, VI: *Anys 1644 a 1656*, p. 684. *Summari dels excessos y procehiments fets per los soldats y altres*. 9-1-1644).

forratgeres. — Per «farratgera» al text. Camps de farratges. Prat o altre paratge on pot pasturar bé el bestiar, i especialment el boví. Refrany: «Per la Candelera, posa el bou a la farratgera» (DCVB). (*S. I.*, 15-8-1927, 19).

fort del turisme. — «Abans del fort del turisme, Cadaqués era un poble amb camins de pedres, cases blanques, patriarcals oliveres». (F. Ferrer).

fosforejar. — Emetre llum un cos fosforescent; lluir com fa un cos fosforescent en la fosca (DCVB). «Jo no havia vist amb els ulls corporals el cap de Creus. Però entre la fosca, amb els ulls de l'esperit l'havia vist *fosforejar*» (A. Rovira i Virgili, *La Costa Brava. Guia*. P. Pujol, Barcelona, Club Muntanyenc, 35).

fosca. — Període de lluna creixent o minvant. (D. A., *Ordinacions*, 118). **A fosca passada.** Començada la nit. «A la *fosca passada* els sardinalers sols varen conèixer una mica de sardineta» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

fossar. — Cementiri. L'any 1634 el Consell de la Vila volia construir un nou hospital de pobres. Per causes diverses, aquest edifici no es va poder aixecar fins 1716 «en una casa situada en lo fosal de la vila». Llavors la majoria dels cementiris se situaven en els terrenys adjacents a les esglésies.

fotre. — 1. Tenir acte carnal. «Jo em pensaba fotre el frare/ i el frare em va *fotre*». Cançó usada per al ball de la Patacada. 2. En el llenguatge groller substitueix una multitud de verbs que expressen les idees de «llançar», «posar», «aplicar», «ficar».

Fotre's un truc: Donar-se un cop. *Ja m'ho foti tot a s'esquena*: dit de la persona que es despreocupa de tot.

fotuts gats borratxos. — Típica frase cadaqueseca emprada en fortes exclamacions (Redacció de *S. I.*, 15-8-1927, p. 10).

Francesca. — Aquest és el nom d'una ermitana que l'any 1411 va rebre una terra al Pení per demanar caritat i bastir l'ermita de Sant Sebastià, que es va construir el 1486 (J. M. Marquès, *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona*, Diputació, 2000, p. 55).

francesilla. — Acció extraordinària. **1**. En termes nàutics, una *francesilla* és tenir sort en la pesca. **2**. *Fer una francesilla*: un bon foc amb una flama molt viva, una xera.

franquesa. — Exempció d'un impost, d'un tribut o d'una altra càrrega o obligació. «Franquesa dels drets del port de Cadaqués, concedida als habitants de Castelló, tant dels mercaders que s'embarcaran com de las que se desembarcaran, sols sien llurs pròpies; y si n'embarcaran o desembarcaran de alienas, en nom llur propi, y se'ls porà provar, cau en pena de perdre la tal mercaderia y de sexanta sous y un diner» (J. Canet, *Les Rúbriques dels Privilegis* (1233), Ajuntament Castelló, 2009, p. 88).

frare. — «Insecte llarguer, negre, de devers un centímetre de llargària, que viu entre el blat i hi fa molta destroça» (DCCB, Escofet, *Memòries*).

fred. — Expressió: «quina fred s'és girada».

fregar-se les mans. — Sentir satisfacció per una cosa que està a punt d'ocórrer i de la qual s'espera traure profit. «Es *fregaven les mans* de goig» (*S. I.*, 4-4-1931, n. 187).

freixura. — **1**. Entranyes, especialment els pulmons. «Si no fos que se'm gasta la freixura» (Víctor Rahola). **2**. **Freixura**, menjar. — El text parla de l'esmorzar ritual que s'oferia als Àngels de Pasqua i als pastors dels masos que portaven la imatge de la mare de Déu. Rahola apunta que es donava aquest esmorzar per evitar que els qui formaven part d'aquesta processó poguessin ser de sang jueva. «És un ver acte de declaració de fe, en què pel fet de menjar entranyes d'animal, se demostra que no té res de judaisant qui ho pràctica» (F. Rahola, *Catalana*, 14-9-1919, n. 72, p. 242). **3**. Figuratiu: Persona, i especialment infant. Aquí té el sentit d'expressar-se com un beneït: «Freixures? No siguis pagès. Això que veus és la teva cara reflectida dintre l'aigua» (F. Ferrer, *Coses*, 42).

frenopàtic. — Manicomi on s'internaven els malalts mentals. El mot frenopàtic surt consignat al DCVB sense documentació. «Dies enrere va ésser portat a Girona per ser recluit a un establiment frenopàtic el nou petit de la Lúdia Sabana [un fill de la famosa Lúdia de Cadaqués], l'Onori Costa Noguer» (*S. I.*, 31-1-1934, n. 244).

fresc pujat de to. — «Aquestes tardes de un fresc *pujat de to*» (*S. I.*, 15-9-1929, p. 5).

fritada. — Fritada de peix.

fronterejar. — En el sentit de tocar, viure a prop. Calia adobar la muralla de Cadaqués. El Consell de la vila ho va aprovar, però en feu pagar una part del cost als qui tenien la casa tocant als murs. «Ítem lo matex dia [15 de abril de l'any de 1635] y en lo matex loch del baluart de la torra de la punta se ha determinat aserca de adobar la muralla y la més part del Consell se és resolt de que se adobàs i que los que fronteregan ab dita muralla sempre que pàguian la maitat de lo que los tocarà assa part...». Pera Marés, Clavari» (*Llibre de conclusions*, 1623, fol. 52v).

Frutero, el. — Vapor de càrrega que pels volts dels anys 1930, provinent de València, entrava a Cadaqués. Portava «tronjos» cap als mercats francesos.

fucsina. — «Si ve de la *fluxina*» (*S. I.*, 28-5-1927, n. 95). Colorant químic que s'usa en la fabricació de vins.

fuero de Marina. — Des de l'any 1756, l'administració borbònica, la subdelegació de Marina amb seu a Sant Feliu de Guíxols, va prendre el control de l'organització i sorteig de les pesqueres. Més endavant ja trobarem algunes ordenances escrites en castellà, l'esment al *subdelegado de Marina* (D. A., *Ordinacions*, p. 182). La primera acta redactada en castellà és de l'1-11-1788, 72 anys després del decret de Nova Planta (1716). «*En la villa de Cadaqués... Por Orden del Juez, subdelegado por su Magestad de Marina*».

fuet fiblador. — Ferir amb un objecte flexible. «*Fuet fiblador* que pega fent força remor» [Veritas, *Sol Ixent*, s/p.].

fulla. — Làmina de metall. «Per dues *fulles* que els senyors cònsols li han compres que han servit per les campanes» (doc. 1682, *S. I.*, 31-1-1933, n. 225).

fulloles. — Peces petites de pedra. «I les *fulloles* de Tudela» (F. Rahola, *Discurs als J. F. de Llançà*, 1918).

fumall. — Tros de carbó mal cuit i que en cremar-se fa molt de fum (DCVB). (*S. I.*, 17, juny 2012, p. 13).

fumar en pipa. — En el context: ésser una cosa extraordinària. 1. «Havia entrat una gropaada encesa de les que es deia que *fumaven en pipa*» (*S. I.*, 5, juny de 2006, p. 68). 2. **Fumar-se.** Quan les oliveres començaven a ennegrir-se.

fúmer, fotre. — 1. **fúmer-li els quartos.** Del verb fúmer. Variant eufèmica de fotre amb tots els significats i usos d'aquest (DCVB). 2. **Robar.** «Fúma-li els quartos» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167). 3. **Fúmer el camp:** anar-se'n. 4. **Fúmer un peticuli:** Cop donat amb la mà plana al cul. «Tot això ho varen sebre a casa i sa meu mara me va fuma un peticuli que Déu ni dó» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

fumera. — Núvols transparents y irisats, póls de granet de vidre volador o fum blanch y lluminós, ab brills d'escuma. Tot es una fumera, com diuen els mariners (F. Rahola, *Paisatge*).

fumerall. — fumerell, fum. «Ab les veles desplegadas / o llensant lo *fumerall*» (Rahola, *L'Oasis*, 48). Refrany: «*Fum fumarell*, | ves-te'n a Can Carbonell, / que hi

trobaràs un home vell, / que hi trobaràs un capellà / que menja peixet i pa» (Empordà, DCVB).

funell. — Fonoll.

furgar. — 1. Ficar-se en un assumpte, sentir. «Furgo en els meus records». 2. **Furga-culs.** «Uns branquillons de *furga-culs*» (Gispert, *Des des banc*, 18).

furguinyar. — Verb derivat de furgar, remenar una cosa interiorment ficant-hi la mà, un bastó o altre instrument. «*Furguinyar* i bufar perquè el foc» (Gispert, *Des des banc*, 18).

fustatge. — Qualitat de la fusta. «Cambiant el *fustatge* que sigui dolent» (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10).

fustes de moros. — Lleny; embarcació feta de fusta. «Com los inimichs ab certes fustes són venguts al castell de Cadaquers» (Rahola, *C. en la Edad Media*, 40-41). Un avís [de 12-10-1555] «a 12 hores de nit, de Begur, qui era stat a Cadaqués que dues fustes de moros avian posada jent en terra» (Nadal, *Pesca*, 33).

futarro. — Andròmina, trasto, objecte sense valor. «Hi érem presents, per veure si podíem arreplegar algún *futarro*» (H. Gispert, *C. autèntic*, 85). «¡Veus aquí tot lo qu'he trobat a sas gambinas! Quatra *futarras*!» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

futralada. — Gran quantitat. «*Futralada* de capsas de mistus» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

G

gabais. — Per gavatxos. «Nadiu o propi dels països de la França meridional on no es parla català; en general, francès (en terme despectiu); castellà *gabacho*» (DCVB). «Y estigueren los gabais a Cadaqués nou mesos» [1794-1795]. (*Crònica setcentista de Pere Antoni Moret* citada per F. Ferrer, *Topònims de Cadaqués*, 122). «Tinc cinc plats d'estany i un de llauna que los vaig prendre dels *gabatxos* i no sé de qui son» (1795). (F. Ferrer, *El General*, 156).

gabarra. — Barcassa; embarcació ampla i molt sòlida destinada principalment a transportar gent i mercaderies des de terra a un vaixell i viceversa (DCVB, sense documentació). «La grossa gabarra d'en Domènech» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

gabi. — Gàbia. Recipient, caixa. Metàfora del sexe de la dona. «Li demanaba sa *gabi*/ per posar-hi un ganfarró» (ocell, membre viril). (Cançó usada pel Ball de la Patacada, *S. I.*, 29-8-25, n. 53).

gafa. — «Eina a manera de mordasses, que els boters empren per a estrènyer vaixelles i per a fer entrar brocals i cercols a les portadores, barrals» (DCVB). «Ítem, unas gafas y al ferro de tenir tot el ferro» (*Inventari Baranguer*, 1783).

galero. — Sobre la visita l'any 1931 de Macià a Figueres i l'any 1932 a Cadaqués, anotem aquest diàleg: «Que és això de *galero*, demanà l'avi: — Sota el nom de *galeros* — li expliquen — la gent sensata de Figueras hi classifica a tots els renegats de totes les idees. Allí van a parar tots els que foren separatistes, comunistes, sindicalistes, que passaren per la vergonya del upetisme [Unió patriòtica española, partit creat per Primo de Rivera] i que ara volen disfregar-se de federals històrics» (*S. I.*, 14-3-1931, p. 3). Vegeu també l'article *El President Macià a Cadaqués* (*S. I.*, 30-9-1932, n. 217).

galiota de quinze bancs. — «Dissapte en la nit prengué terra una *galiota* de quinze banchs» (Doc. de 25-6-1605, *Dietari Pujades*, I, 481).

galip. — Mot que no he sabut definir. «Sobre els galips de les naus fondejades» (Rahola, *Marina mercant*, 479). Tirant lo Blanc: «Com les naus de genovesos veren aquella nau venir, pensaren que era una de dues que havien trameses per ... en lo *galip* de la nau, que no era de les sues» (Cap. CIII).

a Galladera no hi entra ni una somera. — Ditxo: En ser una cala de poca profunditat el peix gairebé hi és inexistent.

gàl·lic. — A l'Hospital de Cadaqués no eren admesos els qui tenien la sífilis, un mal veneri. «Les que pateixen mals voluntaris com és *gàl·lic*» (J. Rahola, *Hospital Cadaqués*, 63).

gallina. — Dites. 1. «A *gallina* que dorm amb gall, no li diguis polla»: es diu referint-se a les dones casades que, encara que siguin velles, poden infantar» (Empordà). 2. «Val més *gallina* que sardina» (Explicades per en Firmo Ferrer). 3. «Saber qui tira *gallina* a l'olla». Voler conèixer les intimitats d'altres persones. (*S. I.*, 16-6-1929).

gallipana. — Persona que és massa gran per a jugar encara amb els més petits. «Aquest noi està fet un *gallimpanes*» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 117).

galvana. — «Peresa; desgana de treballar o de moure's» (DCVB). «Al cap de cinc anys de portar aquesta vida de *galvana*» (*S. I.*, 22-5-1931, n. 186). «I fora *galvana*» (*S. I.*, 15-5-1929, n. 142). «La culpa de tot axò / que m'exalta la *galvana* / jo crech qu'és tramontana / que bufà tant sens raó» (F. Rahola, *La Cançó de la Galvana*). Aquest mot no s'usava només a Cadaqués. Ruyra també va documentar aquest mot a Blanes: «pren el camí / sense *galvana*».

galze. — «Rebaix que es fa al llarg de la vorera d'una peça de fusta, de pedra, etc., per encaixar-n'hi una altra» (DCVB). «Ítem, un *galsar* de barril» (*Inventari Baranguer*, 1783).

gambinejar. — «Pescar amb cordes el déntol, nero, etc.» (DCVB, sense documentació). «Sortíem a *gambinejar*... i amb dues o tres gambines teníem assegurada una bona pesquera de guiules» (H. Gispert, *C. autèntic*, 29).

gana i vianda. — Quan hi ha gana i vianda la vida ja es veu d'una altre color.

ganapè. — Vulgarisme per *canapé*. «Seient amb respatlla i braços, prou llarg per seure-hi dues o més persones» (DCVB). «Un *ganapé* pintat de color blau» (*Inventari Ballesta*, 1840).

ganya. — «La part interior superior de la gargamella de l'home i dels animals» (DCVB). «Mentres ell bufa i respira li passa per la *ganya* una petita clau» (*S. I.*, 26-3-1932, p. 2).

garfullar. — El DCVB defineix el verb amb un exemple mallorquí: «socavar l'aigua les voreres dels torrents». Aquí té el sentit de gratar, remoure: «Ella [la gallina], *garfullant* la terra...» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 41).

gargal o gargall. — Metàtesi freqüent per *gregal*. Vent de gregal, del nord-est «*Gargalet* fresc» (*S. I.*, 16-6-1928, n. 120). **Gargalàs.** Augmentatiu. Abans deien «en gregal, ni peix ni pardal», és a dir que el temps no era apte ni per pescar ni per caçar. (Escofet, *Memòries*). *Gargalot* i calma. — *Gargalet* al matí (*S. I.*, 31-10-25, 57).

garibaldina. — Gavardina, peça d'abric impermeable. Les peces anomenades gavardines les van començar a usar les tropes de Giuseppe Garibaldi el 1861. «Treure's la *garibaldina*» (*S. I.*, 31-12-1926, n. 83).

garnatxa de Cadaqués. — Varietat de cep negra. A la botiga «La Catalana», de l'Havana, propietat dels germans Molla, es venien a més de dolços, queviures i pa, garnatxa de primera qualitat provinent de les vinyes de Cadaqués, que també exportava a França i Itàlia. L'obertura del comerç amb Amèrica va facilitar la circulació d'aquests productes. «Ítem altra bóta de vuyt botas plena de *garnatja*, usada» (*Inventari Nadal*, 1781). «Jo he conegut a les Amèriques la garnatxa de Cadaqués... Jo recordo encara quan exportàvem directament l'oli a Cadaqués» (J. Costa a *S. I.*, 15-12-1931, n. 201).

garnatxer. — Persona que treballava amb aquesta varietat de vins de garnatxa. (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

garneu. — Peix de la família dels tríglics. (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

garota. — Garoina. *Grota*. Com que a cala Codera les garotes tenien fama de ser plenes i saboroses, hom deia: «Ses *garotes* de Codera es mengen amb sa Cullera». Popular: *Grotes* (F. Rahola, *Paisatge*, 837). Pesca de la *grota* (*S. I.*, 2-2-1931, n. 182). «A Portlligat hi tenen vida les més rares materialitzacions carnals i les garotes, en marea baixa, prenen proporcions gegantines» (J. V. Foix). «Podríem fer un dinar important de *garotes*» (29-3-1932) (Santos, *S. Dalí corresponsal*, 57). «Les eternes *grotes*, negres, simètriques, amb els seus milions d'espines, arrapades a tot arreu,

traïdores entre la sorra, magnífiques fent un raïm inacabable de fruita tenebrosa damunt les pedres immergides» (J. M. de Sagarra, *All i salobre*, 1929).

garotada. — «Una *garotada* d'aquelles que fan aixecar ben sovint el porró» (*S. I.*, 29-1-1927, n. 87).

garoter. — «Canya esquerdada d'un extrem, que serveix per a agafar garotes» (DCVB). «Picant després amb el *garoter*» (Anna M. Dalí, *Tot l'any*, 9).

garotinya. — Tipus de garota que no es menja, que un cop seca al sol només té una funció decorativa, per fer bonic. Mot absent al DCVB. Comunicació de F. Ferrer.

garrejar. — «Recular un vaixell fondejat arrossegant l'àncora per no haver-se agafat aquesta al fons, o per haver-se'n arrancat per la força del vent o de la maror» (DCVB, sense documentar). «Cada dia per *garrejar-li* les àncores» (*S. I.*, 5-3-1931, n. 184).

Garriga i Palau, Francesc Xavier (Cadaqués, 1864 – Barcelona, 1941). — Doctor en Filosofia i Lletres. Catedràtic d'institut, poeta, estudiós de la preceptiva, traductor de la novel·la de Víctor Català: *Solitud* al castellà: *Soledad* (1907). Autor de *Poesies Catalanes* (1919).

gat. — **1. Gat de mar.** Aprenent de mariner. «Anar de gat de mar o per les fàbriques de regaig» [sic?] (*S. I.*, 28-10-1923, n. 9). **2. Gats i dones i casa.** Ditxo: «Les dones a casa, com els gats; els homes al carrer, com els gossos». Recomana que les dones estiguin dins casa seva i no vagin inútilment pel carrer, etc. (J. Pella i Forgas, *Història del Ampurdán*, p. 66). **3. Gat negre a la casa, la noia no es casa.** Dita supersticiosa. **4. Gat vaire.** Gat montès o gat vaire (DCVB, sense documentació). «O potser un gat-baire» (*S. I.*, 07-1984, 7, s/p).

gatinar. — Parir la gata. «Quan la gata els *gatinava*» (*S. I.*, 20-7-1931, n. 196).

gavant o gavany. — Capot amb mànegues, fet de roba gruixuda, per a abrigar-se en temps de fred (DCVB). Anunci: «*Ja teniu els gavanys que us convenen*» (*S. I.*, 31-10-1932, p. 2).

gegant de Niça. — Tipus de clavell roig que servia per encatifar els carrers en la processó de Corpus, al costat de la ginesta (*S. I.*, 2-6-1928, n. 119).

genebré. — Arbust de la família de les cupressàcies. També se'n diu «ginebré». A poble del seu fruit se'n diu «*genebró*» (Comunicació de F. Ferrer).

gener. — Adagi: «Per el *gener* la xàrxia al galliner». És a dir que hi ha poca pesca. (*S. I.*, 13-2-1926, p. 64).

geneta. — Sistema de cavalcar i d'anar armat el cavaller amb armes lleugeres i amb corretges curtes per als esperons (DCVB). «Lo capità ab sa *geneta*» (doc. 1.641) (*S. I.*, 15-1-1930, p. 2).

genre. — Antic per gènere. «Amb son *genre* de vida» (D. A., *Lo cap de Creus*, 36).

gent. — **1. Gent de campanetes.** Gent de posició, amb recursos. «A alternar amb *gent de campanetes* (S. I., 12-2-1927, 88). **2. Gent de tabola i de barrila.** Gent als quals els agrada la diversió sorollosa (S. I., 26-2-1927, n. 89).

geralat de car i pena. — «Lligada molt ferma que es fa amb la vela damunt l'an-tena quan bufa un vent molt fort i desfavorable, perquè la vela no agafi gens de vent i no dificulti la navegació» (DCVB).

gerra oliera. — Atuell per contenir oli. «Ítem tres *gerras olieras* de terra» (*Inven-tari Nadal*, 1781).

gnei. — Roca metamòrfica. «Miques, bassalts, *gneis*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 78).

gibrella. — Atuell de terrissa.

ginestons. — Flors de les ginesteres. «L'intensa olor dels *ginestons*» (S. I., 16-6-1928, n. 120).

gipó de marino. — Peça de vestir de treball, ajustada i cenyida al cos. «Ab ton *gipó* de marino» (Víctor Rahola, «Humorístiques», *Lectura Popular*, n. 214, p. 140).

glacer de viandes. — Carn concentrada pura en forma de salsa. (S. I., 14-5-1927, n. 94).

gladiolus. — Bulb. «Bulbs de *gladiolus*» (S. I., 29-1-1927, n. 87).

glaó. — Part d'un art d'arrossegament. «Amb un llagut de bolitx se sortia de la banda dreta de la cala i, a menys de mitja boldeta o corda de terra, es posava el *glaó* a l'aigua. anant calant, anant calant en direcció nord. (Nadal, *Pesca*, 50).

glassa. — Glassa teixida. Boirina. Metàfora. «*Glassa* qui s'alça contínuament de la masegada planura liquida» (F. Rahola, *Paisatge*, 837).

glé. — Medusa a Cadaqués.

gloc-gloc. — Onomatopeia per indicar el soroll dels remes (S. I., 12-3-1927, n. 90).

gòbit. — «Peix del gènere *Gobius*, família dels gòbids, que tenen els radis espino-sos de l'aleta dorsal llargs i vincladissos, i el cos amb poques escates i un poc lli-macoses» (DCVB, sense documentació). «Els *gòbits*, grisos i ensopits» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 71). «Es *gòbits*, quiets, rumien / d'on vindrà l'ombra fugaç» (Pau Riba, *Visions cadaquesenques*, 1987).

goigs. — Els goigs, les cobles, són un gènere poètic semipopular, editats en fulls solts sense plegar, per ser cantats. De Cadaqués en posseïm impressions que s'adre-çaven a diverses advocacions. Els més populars són els *Goigs del gloriós màrtir sant Sebastià* (Barcelona, Joan Jolis, 1713?) molt reeditats al llarg dels anys; *Goigs del gloriós bisbe y màrtir Sant Baldiri, que se cantan en la villa de Cadaqués* (Bar-celona, imp. de Ignacio Estivill); *Goigs que a la sua patrona Maria Santíssima de Esperansa canta la vila de Cadaqués* (Girona, Llibreria de Successors de F. Geli).

gola. **1.** «Pecat de gola, restitució pel cul»: aforisme mèdic per a indicar que les indigestions es guareixen amb purga. (DCVB). **2.** Entrada, pas, obertura. És a dir, la presència de pirates no permetia deixar sortir ningú de la vila. «De les *goles* de

moros, que no entenien traure ninguna persona de la vila» (doc. de 1628). (*S. I.*, 17-8-1930, p. 3).

golfades d'aigües. — El vent de golf, el vent de llevant inundava les barques de la platja.

goliota. — Galiota. Vaixell semblant a una galera, però més petit. «Divenres a V de juliol [1428]. Aquest dia vench nova que los hòmens de Cadaquers havien presa la *goliota* de Macella, qui anava a roba de cathalans» (*Dietari de la Generalitat de Catalunya de 1428*).

gonflar. — Inflar. Gal·licisme. «De cançons *gonfla* la testa» (Rahola, *L'Oasis*, 79).

gori-gori. — Ninot gros com una persona. Es penjava a la sala de ball durant les festes de Carnaval. Onomatopeia. «A fer la dinada en honor pòstum al *gori-gori*». «Després no hi faltaren patacades tan pròpies de la diada» (*S. I.*, 31-3-1935, n. 262).

gormandida. — Menjador de coses exquisides. «*Gormandida* llur golafreria» (*S. I.*, 30-6-1928, p. 2).

gornissa. — Cornisa, ornamentació de fantasia amb aires barrocs que hi havia damunt dels armaris.

gossos de cistell. — Gossos petits. «Tenen l'ofici de guardar el cabàs del menjar mentre l'amo treballa» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 11).

Gou de Lió. — Per Golf. «Demà, en el *Gou* de Lió, les aigües mediterrànies...» (*S. I.*, 31-12-1925, 61). «*Gou* de Lleó» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 18); (*S. I.*, 28-8-1924, 21). «I ens trobarem de sobte en el *gou*, la demarcació de pesca a l'encesa d'aquella contrada» (Nadal, *Pesca*, 53). «*Gou* de Gènova» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

gramalla. — Túnica llarga fins als peus, que portaven antigament els homes i també les dones, i especialment els consellers i regidors (DCVB). El Consell de Cadaqués recomanà que se'n compressin de noves pels seus cònsols. «A 25 de febrer del any 1623 s'és feta junta en lo lloc acostumat del baluart de la punta per los horribles cònsols y consell, y lo que se tractà y determinà y se feu conclusió fonch que se fesen unes *gramalles* noves per portar los cònsols perquè las que aportaven no eren desents ni bones de aportar y que venessen les velles com porien... Antoni Godo, clavary» (*Llibre de conclusions*, 1623, fol. 2v).

grandassot. — Augmentatiu de gran. «Ja eran *grandassots*» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

granís. — Calamarsa. «Un xàfec barrejat amb *granís*». «Al fer-se nit entrà el bergantí goleta italià... continuant cerrat [ofegat?] en aigua» (*S. I.*, 01-2-1930, p. 9).

grec, temporal de. — «Direcció vers la Mar del Grec; vent que procedeix d'aquell indret» (DCVB) (Rahola, *Marina mercant*, 574).

gregal. — Vent del nord-est. «Minva el vent i gira a *gregal*» (*S. I.*, 5-3-1931, n. 184).

greixum. — Greix corporal. «El desenrotllo excessiu del *greixum*» (*S. I.*, 31-12-1931, n. 202).

grenyar. — Grenyen. «Donar al pa la forma que ha de tenir després de pastar-lo» (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 49).

greutat. — Gravat. «Que sortosament no té *greutat*» (*S. I.*, 26-9-1924, p. 31).

grillatge per a tencats. Grillar. Malla de làmines de metall entrellaçades (Anunci aparegut a *S. I.*, 10-4-1926, 65).

Grillera. — Topònim. Lloc on està situada l'ermita de Sant Sebastià i Santa Quirèria: «anomenat *Grillera*, prop de l'entreforch del camí que va de dita vila de Rosas a la de Cadaqués» (Monsalvatje, *Nomenclator*, vol. XVIII, p. 41).

grony. — Gruny, rondinament del temps. «*Grunys* i núvols negres de tempesta» (*S. I.*, 30-11-1932, n. 221).

grop. — Nuvolada tempestuosa (DCVB). «A la tarda llebeixet i grop» (*S. I.*, 15-10-1932, n. 218). «Un *grop* de llevant» (Rahola, *Cadaquesenques*, 5).

gropada. — Tempestat congriada sobtadament; cop de vent i d'aigua impetuós (DCVB); (Escofet, *Memòries*; H. Gispert, *C. autèntic*, 19). També es diu «*gropada encesa*» quan la tramuntana és molt forta. «Cop de vent i d'aigua impetuós». «Gropada de tramuntana i cel clar» (*S. I.*, 1-2-1930, p. 9). (*S. I.*, 29-1-1927, n. 87).

gropejar. — Derivat de «gropada». Tempestat congriada sobtadament. «Segueix el temps *grophejant*» (*S. I.*, 17-10-1924, n. 32).

gropitxol. — Grop petit. «No t'has entalaiat des *gropitxol* que surt pes Coll des Surés» (Gispert, *Des des banc*, 139).

en grossa escala. — A grans quantitats (*S. I.*, 1-1923, n. 11).

grueta. — Carretilla. F. Ferrer sosté que prové del francès *brouette* (véhicule à deux roues).

gualdrapa. — «Peça de tela que protegeix i adorna la gropa d'una cavalcadura». «Carregat de *gualdrapes*» (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

guarda, a la segona. — Després de vigilar, d'estar atents per segona vegada. «Tocaren les galeres a Quedaqués y a la *segona guarda* s'engolfaren» (doc. 15-11-1608, Casas Homs, *Dietari Geroni Pujades*, II, p. 82).

guardacostes. — Vaixell encarregat de vigilar les costes per a impedir el contraban i el comerç fraudulent (*S. I.*, 15-12-1928, n. 132).

guerra de sabatots. — Quan hi havia llevantades algunes de les platges del poble quedaven plenes de diverses deixalles. La jovenalla aprofitava les sabates velles per fer una «*guerra de sabatots*» com si fossin projectils. (H. Gispert, *C. autèntic*, 69).

guanyar lo vent. — Aventatjar. «La faluga li *guanyava lo vent*» (Doc de 8-6-1608, *Dietari Pujades*, II, p. 66).

guilla. — Ditxo: «Quan la guilla no els pot haver diu que son verdes!» Dit de la persona astuta que actua amb murrieria. (*S. I.*, 15-4-1930, n. 163).

guimella. — Coltell corbat per a veremar, podall. Variant de *veimella* (DCVB).

guindar. — Dit d'una embarcació ben equipada, hissada sobretot. «Ve, a més, molt ben *guindada*. Amb el drap just aguantaria un temps al golf amb molta gràcia» (Pla, *Aigua de mar*, 261).

guissar. — Lladrar.

H

hàbit no fa el monjo. — Refrany. No hem de jutjar les persones per les aparences. (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10).

haginat. — Amuntegar. «Ha sigut arrebatat y *haginat* com les fulles seques y encarcerades» (F. Rahola, *Paisatge*).

hala, noies, el peix viu! — Crit amb què les venedores de peix del poble anunciaven la venda de peix que els seus homes acabaven de pescar.

Havana petita. — «Cadaqués, avui petit, despoblat, pobre, la que fou l'Habana petita» (*S. I.*, 15-12-1932, n. 222).

haver begut oli. — Expressió que es deia a Cadaqués quan t'oposaves als designis dels cacics locals. Llavors paties marginació en el treball i social.

herbei. — herba espessa que cobreix el sòl (DCVB). «Grans per a composició de prats i *herbeis*» (*S. I.*, 15-9-1927, p. 19).

L'hereu cardaire. — Persona a qui li agradava molt fotre. Malnom amb el qual era conegut un cadaquesenc no identificat que era buscat per la justícia: «D. Gil Fabra, Juez de primera instancia de la villa y Partido de Figueras. Por el presente llamo y emplazo por primer pregón y edicto a Sebastián Joanola (alias) Damús ó Paltrer, Antonio Noguer (alias) Lola y el conocido por *hereu cardaire* vecinos todos de Cadaqués, acusados en la causa que estoy siguiendo de oficio por el del infrascrito escribano, como otros de los amotinados en el acto de la conmoción popular en la citada villa el dia veinte y cinco febrero último» (BOPG, 125 de 18-10-1838).

home. — **1.** «Els homes són una guitarra molt difícil de tocar» (A. M. Dalí, *Miratges*, 23). **2. Home exprés.** Tramès amb una missió especial, extraordinària. Correu. Juliol 1627. «A mig dia arribà avís a Cadaqués per *home exprés* que las galeres de Biserta, alçades de la Cala de la Figuera» (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 99). **3. Home peix.** Als primers escafandristes de Cadaqués se'ls anomenava *home peix* o *home anfibí* (*S. I.*, 26-3-1932, n. 207). **4. Home de rem.** Gent que tenia l'ofici de pescador. **5. Home dels nassos.** Darrer dia de l'any. «L'home dels nassos farà els primers badalls» (*S. I.*, 31-12-1926, n. 85). **6. Homes i dones.** El bisbe de Girona en una visita pastoral que va fer a l'església de Cadaqués no trobava convenient que en determinats oficis religiosos es barreassin homes i dones. «Attès que visitant la present isglésia és estat exposat a sa Il·lustrísima lo abús gran ha en què les donas

se'n pújan per la iglesia amunt y se posan dins de las capellas entre los hòmens ab que molta part de la gent se diverteix y per la atenció y devoció en gran dany de llurs concièncias y vilipendi del precepte de hoyr misa. Per ço, per obviar dits abusos y provehyr de remei a ditas necessitats, mana sa il·lustríssima que d'esta hora en avant no se atravesca ninguna dona mentre se celebren los divinos officis en la present isglésia exir del puesto y lloch ahont han de estar, ni mesclar-se entre los hòmens ni en las capellas, ni fora d'ellas, sots pena de excomunicació maior» (Doc. P. 102, 16-3-1662, fols. 349r-349v).

un home penjat d'un cep. — «Els nostres llegidors diran: ¿Com és possible que un home pugui penjar-se d'un cep? Doncs sí senyor: En [????] va donar fi a la seva vida penjant-se d'un cep. El trià baixet i rabassut, amarrà a n'ell un cap de corda, lligant-se l'altre cap al coll amb el corresponent nus corredor, adelantà un pas i caigué en un pou que hi havia allà a la vora on deixà d'existir» (*S. I.*, desembre de 1934, n. 257).

homus, ses. — Els homes. (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 20). — «*Es meu homu em matarà*» (*op. cit.*, 39).

hora molt descuidada. — Difícil de fixar a la memòria. «Lo primer que atacaren fonch lo fort, y·l rendiren per ser *hora molt descuidada*» (*Copia d'una carta... cònsols de Cadaqués*, Pere Lacavalleria, 1643).

horta. Productes que servia un cementer de Figueres. Anunci aparegut a (*S. I.*, 29-10-1927, n. 105). «Pèsols exprés i Serpette verd, setmaner del país i foraster i Telèfons amb el Meravella d'Amèrica, entre dels més nans i ràpids, Serpette, Senador de King, Austràlia, Filbasket, Imperial i altres entre dels mig alts i Austràlia, Telèfon, Carcatus i altres com el Serpette francès d'entre els més alts. A més hi ha tira-becs nans, mitjans i molt alts. De faves tenim les Muchamill, Morades de les primerenques i Sevilla i Mahó de les llargues».

hortografia. — En una carta que Salvador Dalí va escriure des de Nova York al seu pare (setembre del 1950), poc abans de morir, li deia: «No es preocupi pare de la meva hortografia» (Santos, *S. Dalí corresponçal*, 45).

hostal de terra. — Al poble hi havia un hostal per atendre els viatgers, gent que entrava i sortia per la mar. «Totom qui vulla entendra en arrendar lo *ostal* de te[r]ra de la vila de Cadaqués per tems de una (sic) any, que comansarà lo dia primer de janer de 1700 y acabarà lo da[r]rer dia de desembra de dit any» (*Arrendaments vila de Cadaqués*, 1699-1700, Notaria 1592, Castelló d'Empúries).

I

Iberisme. — Tendència o doctrina favorable a la unitat política o cultural de la Península Ibèrica (DCVB). «Una d'aqueixes aspiracions l'iberisme» (F. Rahola, *Catecisme*, 43).

idioma. — 1. «Quan una nació té de suportar la tirania d'un idioma y unes lleys que no són les seves, per bella que sigui la llengua y admirables les lleys que volen imposar-li, la seva ànima mort d'asfixia» (F. Rahola, *Catecisme*, 35). 2. **Idioma nostru.** «L'idioma *nostru* amb la fresca sonoritat» (*S. I.*, 13-9-1924, n. 30).

iema. — «rovell d'ou» (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 31).

iglesi. — Església.

illa del correu. — També s'anomenava així a l'illa de Portlligat, perquè un seu propietari tenia cura del servei postal.

illada. — Regió lateral del cos compresa entre les costelles falses i els ossos de la pelvis (DCVB). «Febres, *hillada* y dolors» (*Goigs del gloriós.. sant Baldiri que se cantan en la vila de Cadaqués*. Barcelona, I. Estivill).

impediment de sanguinitat. — En els expedients de matrimoni, obstacle per raons de parentiu. «Que si dingú sap algún *ympediment de sanguinitat* o de cumpanatxa» (Arxiu Parroquial. Matrimoni d'Anton Moret i Maria Ballesta, 18-1-1810).

inauguració de la nova església de Cadaqués (29-12-1641). — Celebració típica del barroc, en plena Guerra dels Segadors, amb motiu de la inauguració i benedicció, el diumenge 29 de desembre de 1641, de la nova església de Cadaqués, amb el trasllat de l'ofici, espai solemne que s'havia embellit per a l'ocasió. Vingueren a la vila cobles de músics provinents de Figueres, Castelló d'Empúries, Besalú i Perallada per donar un toc d'alegria a la festa civcoreligiosa. En presència de les autoritats militars i civils del lloc vestits de gala —Cadaqués en aquell moment era un castell fortificat—, es va fer una processó amb la custòdia, banderes de les confraries de la vila del Roser i de Sant Isidre, lluminàries pels carrers de la vila, la presència de soldats armats. El consell de la vila portava gramalles de domàs. S'havien comprat atxes a Barcelona per embellir el pas de la processó. Les festes pels carrers estrets de la vila duraren cinc dies. Quan el Santíssim fou a la creu del cementiri que llavors estava prop de l'església, des de diversos llocs de la muralla i del Baluard es van tirar peces d'artilleria, trets d'arcabús i de mosquet. El cronista que transcriu aquesta celebració diu que ho fa «per recort als qui vindran après de nosaltros». Aquesta nota figura copiada en el Llibre de conclusions (fol. 76v), amb una redacció i estil que s'allunya de la prosa administrativa amb la qual es traslladaven els acords de la vila.

Avui diumenga a 29 de desembre de 1641, sent cònsols los onoratbles Antoni Pell, Pera Godo, Jaume Escofet, Pera Marés i batlla Bartomeu Marés, Banet Sarinyana,

clavari, fou mudat lo Santíssim Sagrament a la isglésia nova per lo señor doctor Torres, receptor de la vila de Cadaqués lo any present ab molta solemnitat de molta cantòria de Figueras, Castelló, Paralada y Basalú ab dos cotblas de músichs per se benay la isglésia lo dia de Sant Juan, divendras a 27 de dit y vigilia dels Sants Innocentes per lo señor doctor Torres. Lo diumenga se feu lo ofisi molt solemne de música y lluminària ab los altàs y isglésia molt enpaliats ab diaca y sotsdiaca. Fou present lo señor marquès de Monpelat y Tavanoas, governador de las armas de dita vila ab sa cadira y batlla, cònsols y mostasaf ab altra. Y a la cadira del señor Marquès a mà esquerra se segueren lo capità Benet Sarinyana y lo alferes Pera Pell, so és lo capità ab sa geneta [Gineta: llança curta] y lo alferes ab son venatble [dardell, llança curta]. Acabat que fou lo ofisi acompanyaren ab la música lo señor Marquès en sa casa ab cònsols y part del consell ab gramallas de domàs y lo Capità y Alferes davant.

A vespras se seguí lo matex acompanyament y se digueran vespras ab molta solemnitat de música y lluminària. Ditas que foren vespras se feu la profesó ab tanta solenitat, música y lluminària qual se pot... La vila avia fetas venir de Barcelona 25 atxas blanques per qui las volgués y ni aqueixas ni moltes ne tenia la obra y confrarias no bastaran enquera que ni agués agudas 100 de més, però soplí Nostre Senyor lo que faltava ab nosaltros, mes isquè la profesó anat davant lo Capità ab huna xiqua ab molts mosquatés y arcabuses y lo Alferes en son lloch ab la bandera nova y tirant senpra ab molt consert. Aprés venían las creus, banderas del Santíssim y del Roser y Sant Isidro ab molta lluminària capellas y música. Aprés venían lo tàlem ab lo senyor doctor que portava la custòdia ab lo marquès a mà dreta y lo batlle a la esquerra, y los quatre cònsols ab otras quatra varas del tàlem ab las gramallas de domàs, molt ben posats. No faltava sinó carrés mes espayosos.

Així com fou lo Santíssim a la creu del Samentiri tiraren de la plasa de dit samentiri 10 masclas ab molt consert, y la torra major, la pesa que y és pasant per lo portal de Portdalguer o davant, tirà las pesas de la trinxera de dit Potdalguer, y sent a la plasa tirà lo baluard totas las pesas tenia; pasant davant casa del Marquès tiraren las pesas del terraplé de dita casa. Pasant per lo portal tirà la trinxera de Por d'en Navas juntament ab barquas y vixells. Tornant a la isglésia tornaren tirar las masclas juntament ab la mosquateria y arcabussaria que mai parava y ab tot lo tirar que es feu llaós al Señor, ningú no prengué mal. La festa durà tot lo dia perquè quant isquèran de la ysglésia tocaren Ave Maria.

Lo diumenge se feu lo ofisi de la dedicació de la isglésia y digué lo missa magor lo canonge Buera. Lo dilluns se digué del Santíssim mosèn Dimas Bofill y lo dimars se feu lo ofici de Nostra Senyora y digué lo ofisi lo Canonge Buera y la misa matinal se digué de difunts. Digue-la mossèn Dimas Bofill yper los benefectós de dita obra y feu-se ab tanta solenitat de música que tots los oents ne restaren contentes y embidiosos als qui no y éran. Déu nos fasa gràtia que los que restaran o vindran se recorden de ancomanar-nos a Deú, a los que no n'anam. Amen».

Per recort als qui vindran aprés de nosaltros. A 29 de desembre de 1641.

(*Llibre de conclusions* fol. 76v)

inmunició. — Qualitat d'immune. Que no pot patir determinades malalties infeccioses. (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

incurs. — Incursió, invasió. «Per *incurs* de molts vaixells de turchs». Privilegi reconegut a la Universitat y singulars de la vila de Cadaqués per dona Joana Folch de Cardona, comtessa d'Empúries (16-04-1602). (F. Rahola, *Algunas noticias*, 485).

ingènit, vici. — Connatural; com nascut amb un mateix (DCVB) «En sa brotada [creixement] els vicis *ingènits*» (F. Rahola, *Catecisme*, 27).

inri. — «Nom format amb les inicials de *Iesus Nazareus Rex Iudaeorum*, mots posats com a rètol infamant a la creu de Jesucrist, emprat com a nota d'afront o d'escarn. Posar o penjar l'inri a algú: posar-li una nota definitivament deshonorosa» (DCVB). «Ens posen l'*inri* [els carboners] carbonisant i cremant nostres muntanyes» (S. I., 16-8-1924, n. 28).

iodada. — A inicis del segle XX, les dones per tenir la cara bruna, per tal de posar-se morenes, es rentaven la cara amb una solució *iodada*» (S. I., 27-3-1926, 67).

istuejar. — Per estiuejar. «Han vingut també a *istiuejar*» (S. I., 29-8-1925, 53). «Istiuejants».

ix mai! Que ets un plaga! — Exclamació d'ira cap a una persona poc seriosa. Altres vegades denota estranyesa, interrogació. — «*¡Ix mai*, nosaltres sí que podem ben diré que ens hem divertit!». — *Ix* es teu? *Ix!*» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 12, 28). «*Ix, mai* nen, tafot, fa que has anat as Cucurucuc amb es llagut?» Joc de mots expressat per Gerard Duran a *Cadaqués de portes endintre*, 225. «*Ix, mai, taflic! Ix, tafó!*» (S. I., 30-5-1925, n. 47). *Ix* no hi he posat la sirga! (S. I., 17-11-1934, n. 256) [Sirga: «Corda proveïda d'un plom a un extrem, i d'un suro a l'altre, que serveix per a fondejar i servir d'element auxiliar dels palangres quan estan calats] «*Ix, en mai, nena! tu per aquí?*» Exclamació que es deia en trobar una noia, per exemple (S. I., 12-5-1928, n. 118).

J

ja poi o poi que xi, que'n deia la Xuta. — Expressió, dita en un llenguatge estrafet, que s'usava quan es donava per acabada una conversa, un tema que no demanava més explicacions. «*Ja poi que sí!*» Ja pots dir que sí. Usat en un to despectiu, també com a exclamació. (H. Gispert, *C. autèntic*, 65). *Ja po i que xi!* Es deia també en senyal de resignació quan la collita o la pesca no havia anat bé.

jankis. — Terme anglès: *yankee*, americà. Renom. «Les sotabarbes *jankis*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 13).

jascintes. — Planta liliàcia. «*Jacints*» (S. I., 1-12-1923, n. 11).

Jaubert de Paça, François-Jaques. — Aquest historiador, hidròleg i geògraf rossellonès (Ceret, 1785 – Perpinyà 1856) fou dels primers que, ajudat per un mariner del lloc que el va acompanyar en una barca, va dibuixar un mapa, un xic imaginari,

de les costes del massís del cap de Creus. Fou autor de les *Recherches historiques et géographiques sur la montagne de Roses et le cap de Creus* (París, Gide, 1833), llibre que ha estat traduït al català, amb un estudi introductori de diversos autors, per l'Ajuntament de Roses (2010).

jaumincs. — Dit dels raïms primerencs. Mot que no he sabut trobar registrat.

jo et flic! — Frase interjectiva, mostra de sorpresa desagradable o enuig. «Flic» és la corrupció de «flinc», 1a pers. sing. del verb «flingar», pegar amb bastó o vara. (www.pcdd.dites.cat). «Jo't flich; ja vos dich jo» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

joc de cafè. — El 1840 una branca de la nissaga Ballesta de Cadaqués ja prenia cafè, i en posseïa un joc de taula: «Un joch de cafè ab sas corresponents tassas, platets, sucrera y dos gerros, tot de porsellana» (*Inventari Ballesta*, 1840).

jocs infantils. — N'hi havia molts, i amb força variants, fins als anys cinquanta del segle XX. **1. Jocs de baldufes.** «Amb les baldufes jugàvem al “mai” o a l’“olla”» (H. Gispert, *C. autèntic*, 22 i 24). **2. Joc de l'espardenya cus cus.** Joc que també es practicava a altres llocs de Catalunya. Es feina una rodona amb els nens asseguts a terra i es cantava una cançó amb els ulls tancats, mentre un/a nen/a anava voltant per fora de la rodona amb una espardenya a la mà. El joc s'acompanyava amb aquesta cançó: «L'espardenyeta de la cus cus, jo la cuso, jo la cuso. // L'espardenyeta de la cus cus, jo la cuso i es descús. // Tralalà, l'espardenya amagar» (Del blog «Molt de fato», consultat el 2-3-20). (H. Gispert, *C. autèntic*, 28). **3. Joc de julit.** Variant de «juli», saltar a corda. **4. Joc de lladres o a cuca-cela.** Semblant en el que en altres indrets se'n diu a «fit i a amagar». De fet és el joc popular «fet i amagar». El que parava, mentre els altres s'amagaven, cantava una cançó, el text de la qual encara s'ha conservat. **5. Joc de rodets.** «Variant del joc de rutlles o aro. Es tractava de fer rodar el cercle guiant-lo amb l'ajuda d'un bastó o filferro gruixut, anomenat maneta. De “rodets”, n'hi havia de diversos tipus, i els més coneguts eren els “hispanos” i els “fortingos”. Els “hispanos” (referència a l'automòbil Hispano-Suiza, eren fets amb cercles de bidons de petroli, mentre que els “fortingos” es fabricaven amb cercles de botes de vi rovellats perquè fessin més remor. En altres llocs usaven rodes de bicicletes sense els radis» (H. Gispert, *C. autèntic*, 26). **7. Jocs de saltar i parar.** «Uns altres jocs importants eren els coneguts com a “dèrit” i “la una mia mula”, una mena de saltar i parar». (H. Gispert, *C. autèntic*, 24 i 25). Hom jugava també a altres jocs difícils d'identificar: a «agulles», a «caps i trabas» i després a «alcirus» i l'«as em fum».

joc de la Bruta. — Joc que no he sabut explicar ni documentar. Rifa nadalenca. «Aquestes festes passades, s'ha jugat a l'Ateneu i a la Benèfica al tradicional joc conegut per la *Bruta*» (*S. I.*, 18-1-1931, n. 181). «El dissabte de Nadal va ésser de poca animació per la bruta» (*S. I.*, 17-1-1925, n. 38).

joc de la pasquera. — Acció o conjunt d'accions encaminades a obtenir tal o tal resultat. «Per fer lo joch de la pasquera» (Doc. de 2-4-1720, D. A., *Ordinacions*, p. 164).

joell. — «Peix de l'espècie *Atherina hepsetus* (Rosselló, Costa de Llevant); és més conegut amb els noms de moixó i xanguet» (DCVB, sense documentació). «Quan el seu marit sortia a pescar, ja anava a vendre el “juell”» (F. Ferrer, *Coses*, 79). Xuell: «es sa barca d'en Tapola / carregada de xuell» (cançó usada per al ball de la Patacada).

joeller. — xarxa de mallat emprada per pescar el joell (més conegut com a xanguet).

Joncus, cala. — Lloc on hi havia joncs que creixien pels torrents d'aigua dolça. Per *Jònculs*. (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 18). «La badia dels *Joncus*» (R. Suriñach, *Llibre del convalescent*, Barcelona, 1917, 116).

El Jonquet o es Jonquet. — Espai, orientat a nord-est on Josep Pla va situar la seva esplèndida narració *Pa i raïm* (1951), inclosa originàriament en el recull *Aigua de mar*. Per una d'aquelles casualitats de la vida, l'olivar des Jonquet és propietat d'una família de Cadaqués, emparentada amb un cosí meu de segon grau. Aquest era un dels llocs preferits per Pla. Sempre deia que si hagués tingut diners s'hi hauria fet una casa.

es jonells. — Els genolls.

jovincel, jovincell. — Jove. «El Dalí jovincel» (*S. I.*, 15-1-1927, n. 86). «Els hem conegut de *jovincells*, quan encare festejaven» (*S. I.*, 14-8-1925, 52, p. 3).

judicar. — Jutjar. «Quan les famílies dels mariners per les noves que en tenien, pensaven que es podien trobar enmig d'una tempesta, tement per la seguretat dels seus homes es perdien en mil conjectures i era quan es deia allò de “*qui és en terra judica i qui és en mar navega*”» (*S. I.*, 2-1-2005, p. 47).

jueu, jueva. — **1.** A més que a Cadaqués paguessin lleuda (vegeu entrada), mercaderies diverses i animals, també la pagaven persones en trànsit: «*estranyis (indocumentats), i sclaus i serrahí o serrahima (sic), juheu o juhia sia catiu o cativa...*» (J. Rahola S. *La lleuda*, 217). **2.** Un costum jueu que abans hi havia a Cadaqués era que, quan mataven un pollastre o una gallina, tenien la precaució d'escampar-ne la sang en un plat ple de cendra. (*S. I.*, 2-11-1929, n. 153). **3.** L'any 1385, el rei Pere el Cerimoniós va incorporar el comtat d'Empúries a la Corona d'Aragó. En haver de jurar els privilegis de la vila de Cadaqués per imperatiu legal, els cadaquesencs demanen: «*Ytem que sien alongats [deixats per més tard]; los dits habitants de tots deutes de jueus e d'usures de christians a deu anys*». Aquesta norma va fer creure a Josep Rahola i Sastre i a altres historiadors locals que al poble hi havia una comunitat jueva. Els indicis són, però, encara molt febles. També defensen que al davant d'un edifici, abans oratori de Santa Magdalena, i més tard discoteca, no gaire lluny del carrer Bellaire, hi hagué l'antiga sinagoga jueva.

judiua — Tipus de garota mascle, eriçó de mar, present al mar de Cadaqués i que la gent no té costum de menjar. Vegeu el treball d'Antoni Corcoy Llobet, *Garota: estudi antropològic, geolingüístic i etimològic*, (Barcelona, IEC, 2017). En altres llocs de la nostra geografia és conegut com a «melonet de mar».

pel juliol, mores i emberol. — (Cànovas, *Dites*, p. 61). Possiblement «emberol» sigui un derivat o una grafia dolenta del verb «enverolar», començar a prendre color la fruita que madura.

jupa de paño. — Peça de vestit d'home, que es portava en els segles XVIII i XIX i que cobria des del coll fins a la cinta o un poc més avall, amb faldons (DCVB). «Una *jupa de paño* musco [moradenc], unes calsas sarja de França, un gavano [gavany o gavant] o capot de mariner usat» (*Inventari Rahola*, 1764).

justacòs. — Guardapits de pagès. «Y un *justacòs*» (*Inventari Baranguer*, 1783). «Ítem un *justacòs* de panyo» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

K

kikons. — Grans de blat de moro. (*S. I.*, 30-9-1929, n. 151).

kilograme. — Quilogram o kilogram. Abreviat quilo (símbol: kg). «Paga un preu molt més elevat el *kilograme*» (*S. I.*, 15-12-1929, p. 3).

kucis. — Formació rocosa. Mot no enregistrat. «Turons rocosos, de llicorella i *kucis*». (Agulló, *Marines*, 53).

L

laboració de cigars. Elaboració. A Cadaqués hi hagué una indústria tabaquera important, una mena de contraban semi-legal del qual en vivien moltes famílies. Fins i tot venien «cigarreres» de Sevilla a ajudar-los (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

lero. — Beneitó.

Lídia Noguera. — «Lídia Noguera (la Ben Plantada) ha passejat per la vila procurant la seva venda, un bonic exemplar de peix espasa de més d'un metre de llargària, pescat pels seus fills en aigües del cap de Creus» (*S. I.*, 10-11-1928, n. 130).

liua. — Ànec, oca (DCVB, sense documentació).

lladre. — **1.** Abans no hi havia llum elèctrica ni cap presa de corrent. Quan un llum d'oli se n'emportava molt, deien que es comportava com un lladre: « — Apaga el "lladre"!», cridava algú quan ja no cremava» (F. Ferrer, *Coses*, 32). **2. Lladres.** Del dixto «A Cadaqués són tabaqués, contrabandistes i lladres». Potser el tercer enunciat és el menys conegut de tots. Segons la llegenda, una barca que anava a la Provença naufragà a la punta d'en Bailet. La càrrega que portava eren les relíquies dels

sants Abdó i Senén, que van donar lloc al topònim de la platja. Els pescadors del lloc van tornar la mercaderia als seus amos, però se'n quedaren per memòria i pels esforços fets uns fragments, unes partícules, relíquies, que va dipositar a la que avui és la capella de Sant Baldiri. De retorn a Arlés, el poble indignat acusà els cadaquesencs de lladres. Aquest estigma va anar passant de generació en generació fins al dia d'avui.

llagosta. — Crustaci marí. **1.** Segons Frederic Rahola, encara a principis del segle XX, per la diada de sant Pere, a la cadira de l'apòstol a l'altar de l'església parroquial, els pescadors hi col·locaven en senyal d'oferiment una llagosta del cap de Creus i els primers raïms virolats de la collita. **2. Llagosta del cap de Creus.** Dionís Busquets, mestre de cuina, ofereix com cuinar aquesta saborós marisc en una recepta de la seva elaboració (*S. I.*, 12-3-1927, n. 90).

llampegada. — Llampeig. Acció de llampegar. «*Llampegada*» (*S. I.*, 1-9-1930, n. 172).

llançar. — Deixar a terra, desembarcar. «Y sols *llançaren* en terra un home que's deya Antoni Bofill, natural de Quedaqués» (Doc. 30-4-1605, *Dietari Pujades*, I, 391).

llangans. — Llongant, llamàntol. Peix. «*Llangants grossos*» (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

llanuts. — Segons Josep Pla, a la seva època, atenent criteris de la psicologia recreativa, el jovent es dividia entre *llanuts* i *esquilats*. Els primers freqüentaven la missa, els segons no entraven a les esglésies. (J. Pla, *Cadaqués*, 132).

llapisosa. — Llefiscosa. «Deixant tota la terra *llepissosa*» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

llargada. — «Vent fort del sud i sud-oest (Cadaqués, ap. Grieria *Vents*)». «*Llargada grossa al tart*» (*S. I.*, 16-8-1924, n. 28).

Eudalt Llàtzer. — Desgràcia. «Als vint-y-set del mes de desembre, any mil set-cents y divuyt, fou enterrat lo cos de *Audalt Llàtzar*, jove de alguns divuyt ants lo qual fou submergit en lo mar per causa de la borrasca y havent aixit en terra morí de fret. Era fill de S. Llàtzar, jove treballador de la vila de Mataró» (Arxiu Parroquial Cadaqués 01, 1700-1761, f. 150r).

llauna petrolera. — Recipient que s'usava en la pesca de l'encesa, per fer llum. Va substituir els llums de carbur.

llarador. — Pala aplanada que feien servir a les botigues del poble quan la gent comprava segons quins productes a granel.

llaut o llagut. — «Embarcació de poc tonatge (des d'una fins a cinquanta tones), ornejada de vela llatina i de vegades d'un flocc anomenat pollacra, i destinada a la pesca i al cabotatge. Segons la finalitat a què es dedicava, pren les adjectivacions de *llagut pescador*, *ll. fruiter*, *ll. llagoster*, *ll. palangrer*, *ll. viatger*, 1. *llagut de foc* (DCVB)». **1.** La llum de la pesca que projectaven aquestes embarcacions es feia cremant teies (F. Ferrer, *Coses*, 38). **2.** Venda de dues enceses, amb quatre *llaguts*

llums (*S. I.*, 12-9-1928, p. 8). **3. Llaguts per mont.** Posar-los a recer, pujar-los més amunt, a la platja, quan amenaçava el mal temps, sobretot a partir del mes de setembre.

llampadissa. — «A la nit *llampadissa*» (nit de llampecs). Llampegadissa (Tortosa). (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

llampar. — Llampegar. «Però veig que *llampa* molt» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 95). «Mireu com *llampan*» (*S. I.*, 15-4-1929, 8).

llanada. — «Tros de pell d'ovella o de moltó posat a l'extrem d'una perxa o mànec, que serveix per a netejar alguna cosa o per a untar d'alguna substància, fent-lo servir com a pinzell» (DCVB). En Firmo Ferrer em va dir que per enquitranar les barques a Cadaqués es feia servir aquesta mena de pinzell. Era una mena de bastó al qual a la punta s'havia fixat un tros de pell de xai amb la llana.

llaner, platja del. — Es Llané o Llaner. Lloc on esquilaven les ovelles o bé planura abonada? H. Gispert defensa que s'ha de dir «en Llané» i no «es Llané».

llangant o llengant. — Llamàntol. (A. M. Dalí, *Miratges*, 19).

llarg de cames i curt de gambals. — Persona amb poques llums. (*S. I.*, 4-10-1930, n. 174).

llargada. — Vent fort del sud i sud-oest (*Cadaqués*). (*S. I.*, 8-9-28, 9).

llargo. — Vent que fa portar totes les veles; es caracteritza perquè no és de popa ni de proa (DCVB).

llaüt de foc. — **1.** Embarcació de poc tonatge que guiava fins la platja la mata de peixos. **2.** *Llaüt de bolitx*, encarregat de tirar la xarxa a l'aigua per fer el cercol. Aquests dos atributs, essència de la importància que tenia al poble la pesca, figuren esculpits en l'altar major de l'església de Cadaqués.

llebetjades. — Cop de llebeig. Vent del sud-oest. «*Llebetjades fortes*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 54). A Tossa de Mar, abans deien: «Hi ha llebeig» o «Corre un bon llebeig», i significava que «hi ha molta gana» (DCVB). «*Llebetget* matiner que no pren peu quedant calma» (*S. I.*, 01-2-1930, p. 9).

llècol. — Llicorella, tipus de pissarra molt abundant als camins de Cadaqués.

llengua pròpia. — Català. **1.** Una ciutat o poble sense llengua pròpia és un poble sotmès al de la ciutat o nació qual idioma parla (F. Rahola, *Catecisme*, 34). **2. Llengua nàdva.** Defensant-lo de les agressions dirigides a llevar l'ús de la llengua nàdva de les corporacions populars (ídem, 42).

llentia. — Taca rogenca o de color fosc que es forma a la pell d'una persona, especialment a la cara (DCVB). «Tenien la cara plena de *llenties*, o grans» (F. Ferrer).

llepissosa. — D'una humitat viscosa, densa. «Flora marina, *llepissosa*» (*S. I.*, 15-2-29, p. 3).

lletxet. — Tipus de ventet que no he sabut identificar. «Calma al dematí i *lletxet* cap al tart» (*S. I.*, 31-5-1924, n. 23).

llesqueta. — Fer la llesca. Fer la guitza. «Puix te ferà la ... *llesqueta* / el terrible “sol calent”» (*S. I.*, 14-8-1923, n. 4).

lletrero. — Pintades injurioses a una façana d’una casa particular del poble i a l’església (*S. I.*, 28-2-1934, n. 246).

lletxa. — Peix de pas. «La lletja correspon a l’espècie *Lichia amia*, que gairebé s’ha extingit. S’havia pescat molt al cap de Creus durant la pesca de l’encesa» (Nadal, *Pesca*. 50 i ss.).

lleua. — **1.** Estat de la mar quan bufa el vent de llevant (Cadaqués, DCVB). **2.** Suro gros, o aplec de suros, o barril, que va lligat a l’extrem de cada banda o cama d’un art de pesca per evitar que aquest s’enfonsi (Cadaqués, DCVB).

llevador de peix. — Home de mar que procura que la seva feina sigui productiva. «En Pere era un *llevador de peix* impressionant». A la Costa Brava també s’anomenava així al pescador que llevava els palangres del mar.

llevantí. — Propi del llevant; situat a llevant. Anunci de portada a *Sol Ixent* de Cadaqués: «Periòdic el més *llevantí* de la península, amb sotscriptors a tot arreu on el Sol done sa llum. Surt cada quinze dies en defensa de les llibertats individuals i col·lectives de nostra terra, portant als seus fills, escampats per tot el món, noves i dades d’aquesta Vila per tots estimada i enyorada» (*Sol Ixent*, 6, 5-9-1923).

llevar. — No hem pogut *llevar*, deien els pescadors quan no havien agafat res. **Llevar sense profit**, aixecar les xarxes buides: «*Llevant sense profit*» (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

lleuaolles. — Ferros que serveixen per a treure les olles. (A. Grieria, *La casa*, 251).

lleuat, créixer el. — Llevar el pa.

llevetó. — Peça de suro, més petita que la lleva, que va lligada entre cada dues sirgues de l’art d’en terra (DCVB).

lleuda. — La lleuda era un impost de tipus municipal, molt antic, vigent ja des del segle XIV, que també existia a Roses i a Cotlliure, per exemple. La pagava tota mercaderia que en trànsit passés pel port o bé hi arribés o en sortís. (J. Rahola i Sastre, *La Lleuda...*).

lleuder. — Leuder o lauders. Funcionari o funcionaris encarregats de cobrar la lleuda, un impost que cobrava el port de Cadaqués. «En lo lahut del *leuder* o en sa botigua o en altra part» (*Dietari de la Generalitat de Catalunya*, 26-4-1445).

llevetxet. — Llebeig. Diminutiu. Vent del sud-oest (*S. I.*, 3-7-1926, 73).

Llibre de conclusions. — Les guerres, les revolucions, les negligències inenarrables dels successius governants locals ha fet que l’Arxiu Municipal del poble només conservés un llibre de conclusions, que comença l’any 1623 i 1660, a més de 48 pergamins datats entre el 1467 i el 1640, entre la documentació antiga. En aquest llibre el consell de la vila hi apuntava els temes que els afectaven, les decisions que prenien (en la torre de la punta, és a dir, al baluard actual). El títol és: *Llibre de*

conclusions del Consell de la Vila de Cadaqués ha hont se assentaran dites conclusions se faran en dit consell, comensat lo primer de janer de l'any 1623.

Llibre del convalesent. — Narració intimista de l'escriptor, poeta i dramaturg català Ramon Suriñach i Senties (Barcelona, 1881 – Barcelona, 1964). Un capítol de la narració el situa a Cadaqués, als horts del Sortell (1917), un espai que llavors no estava urbanitzat (*S. I.*, 5-9-1923, p. 12).

Llicències. — La cúria gironina atorgava llicències per pescar en diumenges i festius per tal d'aconseguir fons per a motius benèfics (construcció de l'església, de retaules, redimir captius dels infidels, etc.). Aquests permisos es poden consultar a l'Arxiu Diocesà de Girona. «Llicència a Cadaqués de pescar en diumenge per redimir Juan Tuègols, traginer del mateix lloc, que s'ha de rescatar per 110 lliures barcelonenses, 27-10-1555». «Llicència a Cadaqués de pescar en diumenge i sufragar el retaule de la capella de Sant Sebastià, situada dins l'esmentada parròquia, 15-2-1514». «Llicència de pescar a Cadaqués per fer dues campanes a l'església, 13-4-1509». «Llicència a Cadaqués de pescar en diumenge a fi de redimir Joan Guerau, captiu dels infidels» (12-2-1513).

Llicorella. — Roca pissarrenca. «En mig d'una muntanya de *llicorella*» (*S. I.*, 14-7-28, 5).

Llimoneta. — Llimona. «Jo li compraré una *llimoneta* / que n'és bona pels cucs». Versos d'una cançó de Nadal cantats per n'Alberta Penya de Cadaqués. Platja de s'Arenella, el 17 d'agost de 1918 (OCPCm).

Llinterna de la farola. Llanterna. **1.** Llum i aparells òptics enclosos dins la part superior d'una farola. «Cap de Creux. S'ha inaugurat la nova llinterna de la *farola*» (*S. I.*, 15-12-1923, n. 12). **2. Lluerna**, insecte lluminós (Cadaqués) (DCVB).

Il·lit d'en Godo, el. — Cambra d'una casa particular del poble que tenia una situació privilegiada, i era envejada. Aquella habitació amb alcova oberta al mar, que en diuen «El lilit d'en Godo» (*S. I.*, 4-4-1931, n. 187).

Llobarro a la Costa Brava. — Recepta del mestre cuiner Dionís Busquets sobre aquest plat de peix publicada a (*S. I.*, 14-5-1927, n. 94).

Lloc estèril. — L'any 1602 Joana Folch de Cardona, comtessa d'Empúries, qualificava Cadaqués «de lloch *stèril* y muntanyós y sens socorro» (F. Rahola, *Algunes notícies*, 485).

Llondro. — «Vaixell semblant a una galera, però més feixuc, que s'usava entre els segles XV i XVIII» (DCVB) (Rahola, *Marina mercant*, 110). Una segona definició més ajustada: «Antigament, embarcació de rem, sense cobertat, que podia arborar dos pals, amb veles llatines utilitzada per al tràfic de cabotatge» (Pla i Bartina, *La vela...* 61).

Llongada. — Mot sense definir al DCVB. Probablement, espai de la platja on s'avaraven les barques. «Tota la platja estava plena de llaüts issats y només quedava un passadís arran de les cases. En Lluís may los havia vist d'aquella manera y no hauria

dit que n'hi hagués tants quan estaven ordenadament enfilers prop de la *llongada*» (Víct. Català, Jocs Florals de 1903, p. 162). «Els alguers i sorres de la *llongada* es poblaven de garotes punxoses» (Víctor Català, *Vida*, 214) (DCVB). «O et passeges ran de la *llongada*» (*S. I.*, 31-05-1932, n. 212).

llongant. — Llamàntol. Crustaci decàpode de l'espècie *Homarus vulgaris*, semblant a una llagosta, però de color més negrós.

llopada. — Conjunt de gent famolenca. «Atiparia massa a la *llopada*» (*S. I.*, 15-1-1932, n. 203).

lloreia. — Classe, casta. De paraules de tota *lloreia* (*S. I.*, 13-9-1924, n. 30).

llosa. — Peça de pissarra. «Un hort troba entre les *lloses* / vernissat de llimoners» (J. S. Pons, *Cadaqués groc i blanc*).

llosada. — Cobertes de lloses. «Roques *llossades*» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 19). «Nos-tres freus, avencs, *llosades* i agrupacions pétrees» (*S. I.*, 28-8-1924, p. 12).

llovins. — Per llobins. Planta lleguminosa.

llucats, per no ser. — Per no ser vistos. «Per no ser *llucats* entre la foscor» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

llufa. — Mentida.

lo d'en + (nom de la persona). Allò d'en (exemple: una propietat rústica). «Trobaren bolets sota lo d'en Trèmols».

loco. — Superlatiu de boig.

lunch. — Dinar. Anglicisme. «Foren obsequiats amb un esplèndid *lunch*» (*S. I.*, 30-9-1929, p. 3).

M

mà de sant, fet amb. — Quan hom pintava barroerament una barca, una porta, sense mirar-s'hi gaire, ho feia amb mà de sant.

mabre. — Pronunciació usual de «marbre» (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 71).

macassar. — Peça generalment quadrada de roba, de filat, de ganxet, etc., que es posa com a adorn al respatller d'una cadira o sofà (DCVB, sense documentació). A. M. Dalí, *Tot l'any*, 16.

madera. — Per fusta. Ho deien, per influència del castellà, alguns indians quan tornaven al poble. «Lu que'ns cridava molt l'atenció era que, quan algú venia de Cuba, si es parlava d'un carregament de fusa, ell deia: — Aquesta barca ve carregada de *madera* — i si's tenia d'envià un paquet, deia: — Hem mandat un paquet

— i aixó es veu que's tan arrelat, que, fins avui, encare tenen aquesta costum molts al poble» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

maderos. — Fustes, castellanisme. «Per tal d'ajuntar o estopar les quadernes i els *maderos* de les naus» (Rahola, *Marina mercant*, 403).

maestrada. — Cop de mestral. Vent del nord-oest. «Vent mestral, vent real» (Griera Tr.). «Continua la *maestrada* encara que no tan forta» (*S. I.*, 5-3-1931, n. 184).

mafarca. — Possible italianisme, incrustat en la parla local. El 1909, a Itàlia, Filippo Tommaso Marinetti va publicar la novel·la *Mafarka, il futurista*, que va provocar un gran escàndol pel seu contingut sexual i per l'atreviment amb què l'autor s'explicava. Pot ser que, a Catalunya, aquells anys, la cosa hagués tingut ressò i s'hagués adoptat la paraula «mafarca» com a sinònim de disbauxa, festa arrauxada (Comunicació de Dani Vivern). Aquí té el sentit de festa, de reunió joiosa: «He vist com ha anat esvaint-se l'ànima cadaquesenca. L'indumentària s'ha perdut, el llenguatge s'ha substituït, el foc-lore s'ha oblidat. Ja no's ballen patacades, ni's celebren la *mafarca* de les festes tradicionals del poble» (*S. I.*, 29-8-1924, p. 9).

es magí. — Fer treballar es magí, el cervell o la imaginació.

màgia de les paraules. — Alguns topònims de la costa de cap de Creus, l'avancada catalana, ens evoquen realitats difícils de copsar mentalment, producte, tal vegada, de les fantasies amb què els pescadors els han batejat. Són perllongacions de veus del nostre passat. «Alguns esperits sensibles a la màgia de les paraules creuen que els noms que tenen alguns accidents d'aquesta costa —Culip, Francalos, Norfeu, Taballera— responen a una base de classificació —diríem— de presència» (Pla, *Cadaqués*, 16). Josep Rahola i Sastre, en estudiar les ordinacions de la pesquera ja es va adonar que els topònims marítims dels segles XV-XVIII, que van plens de fantasies, encara perduren actualment. No passa així amb els terrestres: «es camallerís», «sa punta de s'esquena», «es morro de la serp», «es forcat, s'estufadora», «es cap d'en Roig», «es rec d'aiguadolc».

mai. — **1.** Joc de baldufa. «Per jugar al «mai» era obligat llançar la baldufa d'una manera molt concreta que se'n deia «guinyart». Si tiraves de «mona», no servies. ... El que si puc dir, és que de «guinyarts» n'hi havia de dos tipus: normal i «guinyart volant», aquest darrer era quan es llançava la baldufa sense tocar a terra un bon tros, queia a uns 20 o 25 metres de distància....» (H. Gispert, C. autèntic, 23). **2.** Expressió de sorpresa. «Que has vist en Pere? En Pere? Mai! Ara era aquí» (Comunicació de F. Ferrer).

maià. — Malla. Xarxa. Cadascuna de les obertures quadrangulars formades pels fils d'una xarxa; la porció de fils que limiten cada obertura; el teixit o conjunt de fils de la xarxa (DCVB) (Nadal, *Pesca*). Peça de xarxa que forma part de cada banda de l'artet, unida per una part a la mànega o corona i per l'altra a les cordes amb què els pescadors l'estiren des de la barca» (DCVB). «Varen tenir la mala pega de rebentar es maià» (Gispert, *Des des banc*, 139).

maiana. — Durant la Guerra Civil catalana (1462-1472), a la zona de Cadaqués, Antoni Mayans, «singular tirador de bombardes» fabricava uns artefactes anomenats «*mayanes o maianes*» que es feren coneguts per la seva contundència (Rahola, *Cadaqués Edad Media*, 41).

es mal. — «“Es mal” eren uns atacs que agafaven les dones del poble a la mort d’algú. Es tiraven per terra amb grans convulsions, això era que tenien es mal. Sempre han tingut fama d’histèriques. Per lo vist, en això de l’histerisme és en l’únic que pressentiren els nostres temps, en què aquesta enfermetat està tan de moda» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 133).

mal. — 1. Aqueix *mal* no vol remor. Hi ha malalties greus, internes que demanen molta calma i tranquil·litat. 2. **Mal contagiós.** Pesta que venia de Marsella. «Per causa del mal contagiós» (Doc. de 15-4-1721, D. A., *Ordinacions*, p. 165). 3. **Mala negada.** Expressió de menyspreu envers uns beneficis o avantatges que algú s’apropia. «No et cansis de xiular... *Mala negada!*» (F. Rahola, *Monòleg d’un pescador de llagostas*). 4. **Mala jetta.** Llenguatge col·loquial. En el lunfardo d’Argentina, significa «mala sort». Aquí, al poble, és sinònim de «desgràcia». En si porta *mala jetta*. (S. I., 2-8-1930, n. 170). A propòsit del significat d’aquest mot, hem llegit en el blog d’Alfred López de Barcelona: «*Al ser el cerdo un animal impuro para los musulmanes el término “jaṭm” (jeta) ya llegó hasta nosotros con la connotación negativa que se le da, además de que su morfología sobresaliente y de piel dura hizo que acabase utilizándose como sinónimo de caradura y se derivasen otros términos como “tener mucho morro” de idéntico significado que “tener mucha jeta”*». 5. Dita: **El mal se’n fot de l’ungüent, i l’ungüent, de l’apotecari.** Quan hom se’n riu de l’altre. 6. **Males arts de moros i jueus.** Ara aquesta frase seria políticament incorrecta. Aconseguir una cosa sense cap mena d’ètica, per camins tortuosos. (S. I., 30-5-1925, n. 47). 7. **Mals usos.** Males pràctiques, abusos. «Pescar ab tots *mals husus*» (D. A., *Ordinacions*, p. 183).

malcoat. — malcuat, malparit.

Maldu, no ens xerraquis!!! — Exclamació. Xerracar: «Fer un crit o so estrident». No ens cridis, no ens empenyis.

una malla és un peix. — Val la pena remendar la xarxa ja que a cada *malla*, obertura, s’hi pot agafar un peix. (Comunicació de Moisès Tibau).

mallal. — 1. Mesura per a oli i vi, equivalent a setze porrons, o a 15,5 litres (Blanes), o a 12 litres aproximadament (Lledó) (DCVB). (S. I., 15-7-1929, p. 4). 2. Va a *mallal* i mig» (barca carregada). (Comunicació de Moisès Tibau).

mamella de monja. — Locució. En un lloc preferent, ben posat. «Ho han de tenir tot a *mamella de monja*, perquè si no no ho troben» (S. I., 17, juny 2012, p. 13).

manadora. — Aixeta manadora. «De quina bota és el millor? No hi ha pas *manadora*» (A. M. Dalí, *Tot l’any*, 20).

manàrquics. — Joc de mots entre «*manàrquics*» (que manaven) a l'ombra i els grups monàrquics que es presentaven a les eleccions constituents (*S. I.*, 9-5-1931, n. 190).

mancés — «El moscat d'or y'l virolat *mancés*» (Rahola, *L'Oasis*, 23). Abans de la fil·loxera aquesta era una varietat que s'havia plantat a Cadaqués i al Rosselló. Vegeu: *Vinyes i vins: mil anys d'història: actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans*. Febrer del 1990. [coord.: Emili Giralt], Universitat de Barcelona, 1990, autor, Llorenç Planes, 167].

mandrons. — Tira-pedres, tiragomes a Girona (Apareix al DDLG amb cita d'en Josep Pla del 1966). Ara molta gent en diuen «tira-xines», castellanisme. A Cadaqués es fabricaven amb una branca d'olivera en forma de "V". (H. Gispert, *C. autèntic*, 69).

mà nec. — Part adaptada a un instrument, per la qual s'agafa aquest en servir-se'n. Locució: «**Arrera mà nec!**»: significa coneixença de la feina que s'està fent, tenir experiència en un treball. També quan no cal fer esforç amb l'eina. (Comunicació de Moisès Tibau).

maneu ra. — Tipus d'heura (?). «Banderes, arcs de triomf de llaurer i de *maneu ra*» (*S. I.*, 10-8-1932, p. 2).

mania canicida. — De matar gossos (*S. I.*, 15-9-1929, n. 150).

mantindre el caliu. — Mantenir el sentiment o passió per un fet. Conservar una il·lusió. «*Mantindre el caliu i l'entusiasme*» (*S. I.*, 3-5-1930, n. 5).

manxiula. — Butllofa que surt a la pell per diverses raons. Pròpiament, pegat o cataplasma que provoca butllofes. En algunes comarques, i per extensió, es diu de qualsevol preparat casolà de dubtosa eficàcia mèdica, o fins i tot, expressament indicat per provocar malestar a qui en pren.

mar. — **1. Mar arrissada de llebeig** (*S. I.*, 1-1-1935, n. 259). **2. Mar de fondo**, revoltat, profund. (*S. I.*, 29-8-25, 53). **3. Mar de fora i cel cobert.** Agitació procedent d'alta mar i que ve a rompre a la costa (DCVB). (*S. I.*, 01-2-1930, p. 9). **4. A la mar, mader a.** Es deia del vaixell com més gros millor. (H. Gispert, *C. autèntic*, 65). **5. Mar d'amunt.** És a partir del cap de Creus cap al nord. **6. Mar d'avall.** És a partir del cap de Creus cap al sud. **7. En mar i la mar.** Sobre una polèmica a *La Veu de Catalunya*, en la qual intervenia Pompeu Fabra, per si s'havia d'escriure «el mar» o «la mar». A Cadaqués el gènere seria masculí: «almenys per al tros de mar que tenim al davant de la nostra costa». També li deien En Mar, «personificant-lo com si hi parlessin i es tractés d'un individu o subjecte que ens fos familiar...» (*S. I.*, 1-12-1929, n. 155). **8.** Locució: «*No sap per quin mar navega*». Es deia de la persona desorientada o que anava moralment perduda.

maragàs. — Mero gros. «Què és això que puja? És un *maragàs!*» (Tirado, *Cadaqués*, 164).

Mare de Deú del Portal de la Font. — Al recinte emmurallat de la vila hi havia un portal que conduïa a una font situada a l'exterior. El Portal de la Font donava a un carrer, un cul de sac, amb una capella en honor a santa Magdalena. Segons Marquès, aquesta capella, situada a l'interior de la població, era tancada al culte el 1856. (J. M. Marquès, *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona*, Diputació, 2000, 56). Narcís Camós, en el seu llibre *Jardín de María*, afirmava que aquesta capelleta ja existia l'any 1657.

Mare de Deú del Portal de Mar. — Pere Ribera, pescador de Cadaqués, deixa uns béns en el seu testament perquè, un cop venuts, serveixin per renovar la capella o oratori de Nostra Senyora del Portal de Mar.... «de manera que lo interior de aquella quèdia decentment adornat y després devant de della col·locat un reixat de ferro ab son pany y clau». Testament de 19-1-1778, Notaria Castelló, 1789, fol. 22.

maregassa. — Mar amb onades que oscil·len entre els 2,5 i els 4 metres d'alçada. Comparança per indicar un dolor de cap, un malestar general. «Torno a sentir d'aquella mena de *maragassa* que m'havia curat el senyor Víctor» ((F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

marejadeta. — Maror atenuada (*S. I.*, 15-10-1932, n. 218).

maresc. — Plàncton? Una mena de flora amb el seu verd de maragdes, que encatifa la superfície de les roques? Mot no enregistrat als nostres diccionaris. «Roques plenes de *maresc*» (Agulló, *Marines*, 45).

margarida. — Tipus de nus que mariners i pescadors fan a una corda per assenyalar un punt determinat. «I hem hagut d'aturar per a fer-hi una *margarida*» (DCVB) (*S. I.*, 17, juny 2012, p. 13).

marina marina. — Anar per la marina, seguint per la costa des de terra. «*E marina marina* anare-se'n per ver la batalla» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

marinatge. — Ruta marítima. «Al *marinatge* de las galeras, y atinat que tiravan a la volta de Cadaqués» (Doc. 11-3-1626, *Dietari Pujades*, IV, p. 95).

marjada. — Porció de terreny limitada per un marge. *Marjades* i faldars de vinyes.

maretjada. — *Marejada*. Maror. (*S. I.*, 30-7-1929, 147). *Marejadeta* (*S. I.*, 16-11-1929, n. 154), (*S. I.*, 15-2-1930, n. 159).

Margarideta, la. — Aquesta és una cançó infantil coneguda arreu de Catalunya, usada per al ball de la Patacada. La seva lletra també es pot llegir i executar en un sentit maliciós. Mentre es cantava i ballava, la gent es tocaven plegats les parts del cos humà a les quals es fa al·lusió a la lletra de la composició, de la qual us faig un resum. «Què li tocarem / a la Margarideta, / a la Margarideta, / què li tocarem / a la Margaridó? Li tocarem el peu, ... Cama llargueta / Genoll rodonet / Cuixa maduixa / Panxa blanqueta / Melic gracioset / Pits de cabreta / Coll ben formadet / Barba amb punteta / Boca mofeta / Nas de bruixeta / Ulls parladors / Orella estreta / Front

bonicoi». Aquesta cançó d'aplec es pot llegir sencera al *Folklore de Catalunya. Cançoners* de Joan Amades, op. cit., p. 188-189).

margonera. — Estri sense identificar. Mena de càvec per anar a treballar a la vinya? «Un magall de ferro y una *margonera* de ferro, tot de fusta, usat» (*Inventari Nadal*, 1781). De murgó?: «clot dins el qual colguen la redolta d'un cep que colga a terra» (DCVB).

marinada empestada. — Vent fresc de la banda de la mar acompanyat de tempesta. (*S. I.*, 15-9-1929, p. 5). Refrany: «Marinada forta, pluja a la porta».

marinatge. — Ruta marítima. Juliol 1627. «Arribada esta nova tingueren compte los de Rosas al *marinatge* de las galeres, y atinat que tiravan a la volta de Cadaqués, enviaren avisos a tota la costa» (Casas, *Dietari Pujades*, IV, 95).

mariso. — Mariscs. «Col·leccionar *mariso*» (*S. I.*, 15-2-1930, n. 159).

marmita. — Olla d'aram o de ferro present a moltes cuines de la vila.

maró. — Maror. Agitació de la mar. «Eren batudes i esbandides per les *marons*... ens apropiàvem a l'aigua tot cantant: *Maró, maró, / vine en terra; / maró, maró, vine en terra / que no em fas por*» (H. Gispert, *C. autèntic*, 30). Aquesta corrandà també figura publicada a (*S. I.*, 3-5-1930, n. 164) «A fer rabiar les *marons*» «Aquesta era l'estrofa que amb entusiasme bèl·lic cantàvem quan érem menuts, enfilats a dalt dels clapés de pedres que alçàvem a vora del mar, per a fer rabiar les *marons*, com deïem nosaltres» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 4).

marranejar. — Plorar fort i insistentment. Es porta malament. «Plora i *marraneja* bon punt una persona...» (*S. I.*, 14-3-1931, n. 185).

marrec. — Noiet, nen de no més de dotze anys (DCVB) «Perquè vingués el *marrec* a ajudar-me molt o poc» (*S. I.*, 18-7-1925, p. 5).

marrofiar. — Aterrossar-se. «*Marrofiades ametlles*» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 19). El sucre, per exemple, quan porta molt de temps a l'armari.

marrutxell. — cast. *marejadilla* (DCVB, sense documentació). *Marrutxell* de llebeig (*S. I.*, 1-1-1935, n. 259).

marso, fer. — *Fer marso* (Empordà): tornar de la caça sense haver caçat res. També es diu quan no s'ha agafat res de peix (no han de fer marso). Etimologia desconeguda. Les enceses han fet *marso* (*S. I.*, 18-5-1924, p. 4).

Martínez Quintanilla, Pedro. — Fou autor del llibre *La provincia de Gerona. Datos Estadísticos* (Girona, 1865). Segons les dades que ofereix del cens i estadístiques que llavors treballava, Cadaqués tenia 2.418 habitants, repartits entre 606 cases de poble i 10 més a la rodalia. Hi havia també 24 botigues, ocupades temporalment per pescadors, la majoria a Portlligat. Disposava d'un teatre per a 400 butaques, en el qual s'havien representat 21 obres dramàtiques. No se n'especifiquen els títols. L'any 1863 hi havia instal·lades dues fàbriques de salaons. Per pescar corall s'usava un art d'arrossegament anomenat *coralera* que es feia treballar des de les barques. Assenyala que l'oli, com el vi daurat de Cadaqués (garnatxa),

gaudia de molta anomenada, i que s'exportava a Marsella i a Gènova. La cera i la mel eren, igualment, producte gens menyspreables. Durant les estacions d'hivern i d'estiu els ruscós es traslladaven d'un lloc o altre en funció de la climatologia. Les abelles eren insectes transhumants. La pesca afavoria també l'agricultura, ja que dels boscos se n'aprofitava la fusta, el cànem, l'espart per a les xarxes, cordes, etc. L'estat també es beneficiava dels impostos que gravaven el consum de sal. Al poble funcionava una fàbrica de verdet, de Josep Pascual Llorens. S'obtenien diversos productes que servien per ensulfatar les vinyes. La seva producció va obtenir un premi a una exposició pública de productes industrials de 1845. Cadaqués també posseïa una fàbrica de taps de suro i una de sabó, a més d'una duana marítima de tercera classe. Martínez Quintanilla, que era funcionari del cos d'Estadística, possiblement d'origen murcià, destinat a Girona, secretari del Govern Civil (1865), home culte, eficient i ben organitzat, considerava Girona com la seva segona pàtria.

marutxell. — *Marutxell* de tardor (*S. I.*, juny de 1935, n. 266).

marxa. Marxes en el sentit (no enregistrat) de fer passos, gestions per encarregar el llagut que els mancava en el moment de fer el joc. (Doc. de 7-4-1711, D. A., *Ordinacions*, p. 156).

mascla. — Mascle. Canó de bombarda o d'altra peça d'artilleria. «Tornaren tirar los *masclas*» (doc. 1641) (*S. I.*, 15-1-1930, p. 2).

massa bell per estar-hi sol. — Així descrivia Cadaqués la poetessa Rosa Leveroni (1910-1985) en un dietari de 1933: «Ja sóc en aquell poble *massa bell per a estar-hi sol*, acolorit ara per una esperança –ja sé, però, com és absurda– més per això no deixa d'ésser-ho: T'espero».

Massa d'Or, illot. — Des del segle passat també es coneguda pels navegants mallorquins com «Sa rata» amb les puntes de «Ses orelles» i «Sa cua». Venint del sud, vist des del mar recorda aquest animal. Sobre l'etimologia de «Massa d'Or», hom defensa que el nom prové de les fulletes del mineral de mica que, incrustades a la roca, brillen quan el sol hi toca. Per a d'altres, la forma de la roca recorda la del bastó o massa d'«oros» (cartes de jugar). És difícil trobar atestacions antigues sobre aquest topònim. També: «Illot de Massa d'Or» o bé «Illot de la Massa d'Or». La primera referència escrita és de l'enginyer de mines i geòleg Lluís Marià Vidal i Carreras (1842-1922).

mastegar. — Comprendre. «I sigui com sigui, el llatí els *mestagava* be i la vaig aprendre desseguida [la missa]» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

mata. — Mola o estol de peixos. Una *mata* de calamars.

mata i degolla i angull. — Sense perdonar ningú. Locució: «*Tiren a mata i degolla i angull*» (*S. I.*, 1-12-1929, n. 155).

no tenen matadó. — No hi ha ningú que els pugui fer ombra, no tenen rival (*S. I.*, 28-8-1924, 20).

matamosques de filferro. — Un dels primers estris per matar mosques amb un mànec i ànima fet d'aquest material. (*S. I.* 30-3-1929, p.5).

mataquintos. — Paquet de tabac dolent i barat que solien fumar els soldats.

mateix, a. — Locució adverbial. Ara mateix. «*A mateix* són les quatre».

matraca. — Molèstia insistent, sia per burla, sia per enraonament seguit. «Amb l'escàndol de *matraques*» (*S. I.*, 1-12-1929, n. 155).

matrícula. — Registre on, en altres èpoques, s'havien de donar d'altra, eren inscrits els noms dels industrials del poble, per tal de satisfer els impostos que havien de pagar per les seves activitats.

mechero. — Castellanisme. Metxero. Encenedor. «Les làmpades d'acetilè per a la pesca de l'encesa portaven fins a 40 *mecheros*». Els pescadors ho deien així, en castellà. També en duïen els llums de carbur.

medicina de coratge. — Força d'ànima, valor (*S. I.*, 28-8-1924, 18).

megateri. — «Mamífer desdentat extingit, de grossària superior a la de tots els quadrúpedes actuals llevat l'elefant» (DCVB, sense documentació). «Un *megateri*, tota mena d'animal.» (D. A., *Lo cap de Creus*, 88).

La mel és més dolça que la sang. — El títol d'aquest famós quadre de S. Dalí, avui desaparegut, fou tergiversat per Agustí Esclasans en un article (*La Nau*, Barcelona, 21-X-1927). El convertí en *La sang és més dolça que la mel*. Esclasans hi comentava, fent brometa, que mai no va combregar amb l'estètica i les idees del pintor i per això va voler rebregar aquesta divisa. No eren pas Apollinaire ni Marinetti els qui li interessaven, ni tampoc la fractura entre sentit i raó. Els surrealistes treballaven per la destrucció dels llenguatges plàstics i poètics tradicionals, per tal de provocar una ruptura amb el passat. El títol dalinià ve a significar que a la nostra vida de vegades hi ha lligams personals més importants que els purament familiars per raó de la sang.

melassa. — Solatge del sucre després del segon refinament (DCVB, sense documentació). «10 quilos de *melassa* de remolatja o sucre roig» (*S. I.*, 15-7-1929, p. 2).

menjar. — Despertar l'apetit sexual. A veure si encara te la menjaràs davant del públic (27-11-1926, n. 83).

menta romana. — També anomenada menta de Santa Maria. «Abunden l'estepa, *la menta romana*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 46).

menú. — Menú al·legòric que Bernat Ferriol, caporal del Sometent, va oferir a un grup d'amics a la seva finca de Caials: «Entreteniments variats. — Arròs a la Pau. — Conill a s'Arenella. — Pollastre a Sol Ixent — Ànec als Caials. — Postres: Tortell Sometent. — Bras de Gitano Galladera. — Vins: Negre Cap de Creus. — Rosat Massa d'Oros. — Garnatxa Port-Iligat. — Licors: Cafè i canya llegítima de l'Habana. — Cigars» (*S. I.*, 16-6-1928, n. 120).

menuderies del crestat. — Menuts d'animal. Qui arrendava la carnisseria de la vila (1830) tenia l'obligació de vendre «cap y peus; la frexura; la tripa, la sanch. A més cada tocino (bo, gras y rebedor) que se màtia en esta vila, cual producto és destinat per lo armament, equipo y organització dels voluntaris realistes» (*Arxiu Municipal Cadac*. Tabes, doc. 381-383).

menus mal. — Castellanisme d'ús corrent.

menuts. — Mainada. «És menuts han de fer ses exàmens amb el català que hi ha, digue'm, i es va perdent una mica» (Busquet, *El parlar salat*, p. 143).

mercar. — «Mercadejar» (DCVB). «Portant-lo a Roses per a *mercar-lo*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 38).

merogot. — Peix de diferents espècies del gènere *Cerna*. Augmentatiu. Mero gros. (S. I., 30-1-1926, 65).

mestra d'aixa. — «Fuster especialitzat en la construcció i col·locació de peces de vaixell i de qualssevol embarcacions» (DCVB). «El bon *mestre d'aixa*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 6). A Cadaqués sobresortia el mestre Manuel Berenguer.

mestral. — Una descripció bonica de la força d'aquest vent. «El cel s'es fet blau, intensament blau, al pas del vent dominador, del *mestral* qui regna en nostra terra des de que la conegueren els homes, y qui ha vist passar pobles, desfer-se races y desaparèixer nacions, mentres qu'ell sempre dura. Son halè imprimeix senyal a tot quant toca; els homes y les encontrades reben el segell de son domini. Està renyit ab la feblesa y cal ésser fort per a resistir ses fermes embestides. Quan vol, com avuy, gosa del mar tot sol, fent fugir a tothom com un ayment gelós de sa estimada» (F. Rahola, *Paisatge*, 837) 2. **Mestraló.** Vent fluix de la banda de mestral. 3. **Mestralada.** Efectes del mestral. (F. Rahola, *Paisatge*).

mestre de la vila. — El 29 de maig de 1647, un estudiant de mestre s'ofereix per ensenyar als minyons de la vila. El Consell ho va aprovar, i li va donar un ajut de 20 lliures de bestreta. «Avuy que comtam als 29 de maig de 1647, astant convocat y congregat al Consell de la vila de Cadaqués en lo loch acostumat a cada de la vila asent cònsols... a proposat lo cònsol Quitou quin hordre se avia de tanir asercha que a vingut un estudiant per mestra y si la vila li agudaria [ajudaria] de alguna cosa y la maior part de al Consell és de vot y parer que ab dinés de la causa pia y de la vila se li dó de agutori a dit mestra 20 ll., y aquesta és la voluntat de la magor part del Consell, vuy dia y any dal dir. Antoni Saltra, clavari» (*Llibre de conclusions* fol. 86v).

metal·litzat. — Metal·litzar. «Fer insensible a res que no siguin els diners, el metall amonedat» (DCVB) «No tot està *metal·litzat*» (S. I., 1-12-1929, p. 155).

metlla. — Variant molt comuna d'ametlla. Afèresi. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 30).

lo meu és teu. — Al costat del «nos amb nos» existia també aquest altre codi de comportament col·lectiu entre vilatans: «*lo meu és teu*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 13).

una mia mula. — Joc de saltar i parar que es practicava al poble.

Aquest joc consistia en què quan saltaves per damunt l'esquena del que li tocava parar havies de fer una cantarella que tenia les frases següents:

A la una, mia mula.

A la segona, en Quim i la Sona.

A la tercera, juntar els peus (en acabar el salt, havies de fer-ho amb els peus junts).

A la quarta, què vols, «cop o culata»?

A la quinta, servir de pallot i la cara me'n cinta (deixaves alguna cosa sobre l'esquena de l'altre...).

A la sexta, *recoger mi ballesta*.

A les set, un burro sec, alt i dret i encara balla.

A les vuit, un bescuit.

A les nou, la gallina fa l'ou.

A les deu, la vera creu.

A les onze, sa meu tia cau i s'enfonsa.

A les dotze Sant Antoni va per mar amb una campana a cada costat... I canviant de to la cantarella, seguíem: — “A la plaça de la llana hi havia una gitana que ballava la ‘trululura’; el bricoc [albercoc] verd i la figa madura”. I, amb aquesta expressió un pèl eròtica, finalitzava el joc.

(H. Gispert, *C. autèntic*, 26)

mica. — «Mineral brillant, silicat de composició i coloració varies, disgregable en làmines transparents més o menys elàstiques» (DCVB). Al camí vell que va de Cadaqués al cap de Creus encara es pot observar la cicatriu d'una mina de mica que estigué en explotació a cel obert. És marcada en un itinerari GR de senderisme. L'any 1790 en van regalar uns trossos al funcionari Francisco de Zamora: «*Críase en cap de Creus una roca transparente, como una escama de pez. Me dieron una seda que llaman cabellos de nácar, que son como las raíces con que se agarra en las peñas la concha que cría el nácar*» (F. de Zamora, *Diario de los Viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial, 1973, p. 352).

Michelot, Henry. — Aquest hidrògraf i cartògraf francès (16??-17??) fou autor d'un llibre, consultable a Gallica, prou desconegut: *Le Portulan de partie de la mer Méditerranée, ou le vray guide des pilotes costiers, dans lequel on verra la véritable manière de naviguer le long des côtes d'Espagne, Catalogne... avec une ample description de tous les ports... Le tout fidèlement observé sur les lieux* (Marseille,

P. Mesnier, 1703). En aquest volum hi podem llegir una descripció prou acurada del port de Cadaqués i la costa de cap de Creus, que servia per a tots aquells navegants professionals que freqüentaven aquest litoral.

minestra. — Vianda, menjar cuit en general. «A la *minestra* de la casa» (*S. I.*, 15-3-1929, p. 3).

minyó. — Ditxo: «Els bons minyons surten dels ronyons». És a dir, que parir una criatura provoca dolor (Comunicació de M. A. T).

mirall. — Ditxo: «Us han fotut un *mirall*, us han fotut un *mirall!*». Es deia quan una encesa no sortia i les altres que hi anaven havien aconseguit una bona pesca. (H. Gispert, *C. autèntic*, 65).

mirgolit, home. — Persona seca, escanyolida? «Aquell homenet *mirgolit*, que a la vinguda semblava un esquelet tapat de mantes» (*S. I.*, 26-3-1932, n. 207).

mirotes, fer. — «Fer miroies, ensenyar alguna cosa per fer gana sense intenció de satisfer-la» (Empordà) (DCVB). «Feia *mirotes* rialleres enmig d'aquelles estibes» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

missa, no veure res que no hagi estat a. — Es deia quan per un atzar hom sorprenia certes parts de l'anatomia d'una dona amagades pels vestits.

místic. — «Embarcació ormejada amb tres o dos arbres amb veles llatines, anomenades veles místiques, i dos flocs a proa (Barcelona, Palma). «Ja fa decennis que no se'n construeixen i que han desaparegut de la navegació» (DCVB, sense documentar). (Rahola, *Marina mercant*, 108).

mitges embossades. — Dins d'una bossa. «Ítem, un parell de mitjas grans ambussades» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

mitjot. — Mesura de vi de quatre porrons. «El vi se'n va a *mitjots*» (Usada com a ball de la Patacada, XXIII).

mix. — Gat, en llenguatge infantil o afectuós, mixo. «¡Pobre *mix!*... *mixeta!*...» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

mocadors de tabaco. — Peça quadrada de roba que s'usava per embolicar o contenir alguna cosa. Es col·locaven en cistelletes rodones, més amples que altes, generalment amb tapadora, que serveixen per a tenir el pa, fruita, flors o objectes de treball d'agulla. (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

modegar. — Mudegar. «Furgar el porc, fregar el morro per terra procurant fer-hi clot». Per extensió, menjar sense dents. La gent gran de poble, desdentada, *modegava* amb les genives. El cronista castellà Francisco de Zamora ja va observar (1796) que al poble hi havia moltes dones sense dentadura.

mofeta, era bon xic. — Que fa mofa o expressa mofa (*S. I.*, 18-7-1925, n. 50).

moixa. — Gat femella. Com que a les manxes de l'orgue de l'església de Santa Maria hi havia rates, s'aconsellava tenir gats a l'església, dintre de l'espai de l'orgue: «moxas per quan las rates fan notable mal a les manxes, seria bo criar algunes moxas o gats dins lo mateix orga» (M. Moli, «Bartomeu Triay... L'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708)», AIEG, 2007).

moixala o muixala — Possiblement del rossellonès «moixal», mosquit gros. Vegeu *DECat* de J. Coromines, vol. V, p. 736a. (Escofet, *Memòries*). El DCVB enregistra *muixall*. Ernesta Sala considera que és un mosquit petit que pessiga fort. Altres persones en diuen rantells.

moixoní. — Fer moixoní. Callar. Imposar silenci. «Callem i fem muxoni». «Feien muixoní per molt que'l nyicris barbotegés» (Pous i Pagès. *Empordà*, 52. (DCVB).

mola. — Cos massís que projecta un volum. «Mola del cap de Biarra».

moladors. — Pils. «Enmig d'aquells *moladors* de síndries, de melons...» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192). **2.** En l'ofici de corder, home que, rebent la corda, va dipositant-la formant mola (DCVB).

molar. — **1.** Pedrera d'on s'extreu material per a fer moles de molí. «L'hivern prop del mar, / l'istiu al *molar*» (Rahola, *L'Oasis*, 90). **2.** Cetaci semblant al dofí, però molt més gros, de color cendrós o negrenc (*S. I.*, 15-2-1929, p. 3).

moll. — Substància blana i greixosa que omple les cavitats dels ossos. **1. Moll dels ossos, fins.** Fins a l'últim extrem. «El vaig maleir fins el *moll dels ossos*». **2.** «I és que en aqueixa gleva [massa de vida] / hi vas portant sens treva/ lo *moll* de tos entranyes fet trossos y bocins» (F. Rahola, *L'Oasis*). **3. Com el moll d'una hòstia.** Així descrivia Víctor Català Cadaqués en el *Discurs llegit a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, en la seva recepció* (14-1-1923, O. C., 1972, p. 1661): «Poble enclavat, com el moll d'una òstia en la seva valva, en un anfiteatre natural de llosa, Cadaqués té al davant la mar brava, al darrera la muntanya aspiua i al damunt el cel llunyer. Incalcigable; i d'aquests tres elements íncics però sobirans trau tota la originalitat i tota la bellesa sobirana».

molla. — Peix de diferents espècies del gènere *Phycis*. Dita: «**Semblar una molla esventrada**». Fer mala cara, tenir poca salut. (Comunicació de Moisès Tibau).

moltonista. — Derivat de moltó, mascle d'ovella. Per extensió: persona adotzenada, gregària. En el text d'Àngel Planells, es posa en solfa la massa sense criteri que es deixa manipular pels crítics. «S'han investit de crítics infal·libles davant l'aprobació *moltonista* d'una part del públic badoc» (*S. I.*, 22-3-1931, n. 186).

mongetes farratjones. — Llegum que no he sabut trobar enregistrada (*S. I.*, 28-4-1928, n. 117). Locució: «Cal treballar per guanyar-nos les mongetes».

mongets negres. — Fesol menut (F. Ferrer, *La història d'en Justí*, 26).

moratilla. — Alamara. Fermall compost d'un cordó que s'enganxa a un botó. «Cordats amb *moratilles*, saps?» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 90). *Moratilla* no apareix documentat al DCVB.

morbés. — Al segle XVII el Consell Municipal de la vila elegia els *morbés* (*S. I.*, 3, agost de 1982). El morber era l'encarregat de vigilar per la sanitat pública, i especialment per l'evitació de malalties contagioses (DCVB).

moro. — **1. De sí és moro o bé cristià.** Com a mostra de comparança en què de vegades s'ha de donar una raó difícil d'escollir (*S. I.*, 28-5-1927, n. 95). **2. Que vinguin es moros i els mati Déu!** Expressió d'ira que mostra el rastre del pànic col·lectiu que hi havia per la presència de moros, pirates, barbarescs a les nostres costes. Variant: **I els moros que els mati Déu!** **3. Em fas més por que una fragata de moros.** Dit de la persona que no té les intencions clares.

morrenell. — Morenell. «Nansa de forma gairebé cilíndrica i que es cala en posició vertical, i serveix principalment per a pescar morenes i congres» (DCVB). «Aparellant los *morranelles*» (D. A., *Cap de Creus*, 38). «El pescador que teixeix *morranelles*» (Roca, *Estiuejant*).

morros com esclops. — Comparança hiperbòlica (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 29).

morruda. — «Peix de l'espècie *Charax puntazzo*, de forma aplanada» (DCVB) (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21).

morterada. — Allò que es tritura d'una vegada en el morter. Per això «les morterades [per fer allioli] se solien fer amb vuit o deu cabeces d'alls». (H. Gispert, *C. autèntic*, 47-48).

mortuir. — Esmortir. Deixar com mort. «Que *mortueixen* les plantes» (*S. I.*, 14-8-1923, n. 4).

mosca. — **1.** Alliberar-se hàbilment dels perills o molèsties (DCVB). Ditxo: «Fent-li pujar la mosca al nas» (*S. I.*, 18-7-1925, p. 5). **2. Mosca de cucs** (Empordà). Mosca i altres papus. Insectes que infectaven els olivars cadaquesencs.

mosqueteria. — Tropa de mosqueters. «Juntament ab la *mosqueteria* y arcabuseria» (J. Guitert, *Su iglesia*, 19).

mossa de ferro. — Peça de metall. «Ítem unes *mossas* de ferro per rodar lo ast, usades» (*Inventari Nadal*, 1781).

mossegar el gos. — «Sembla que l'ha *mossegat es gos*». Expressió que es deia a Cadaqués quan els treballadors de la vinya havien dinat molt i els costava ajupir-se, reincorporar-se a la feina. (H. Gispert, *C. autèntic*, 43).

mostela. — **1.** «Peix sense escata, d'uns sis pams de llarg, que té la boca col·locada a la part inferior del cap, de manera que per a fer-ne ús ha de posar-se boca per amunt» (DCVB / Labèrnia). (*S. I.*, 15-8-1927, 21). També s'anomena així un dels mamífers més petits que es coneixen (*Mustela nivalis*), molt actiu i inquiet. **2. Ser una mostela.** Locució: es diu de la persona molt deixondida i viva. «Tu, Baldiri, ets una mostela» (Pla, *Aigua de mar*, 323).

mostessà. — Mostassaf. Funcionari municipal encarregat de comprovar els pesos i mesures i la bona qualitat dels queviures. «I lo senyor mostesà lo hage de péndrer

de jurament del preu» (*Arrendaments de la vila de Cadaqués*, 1706-1707, Notaria Castelló, 1604).

Mota, institució de la. — Societat marítima que existia a Cadaqués, principalment a la segona meitat del segle XIX, que «buscava inversions (agrupacions de capitals) o interessats a la càrrega i a la seva venda amb el viatge marítim...» (Rahola, *Marina mercant*, 50 i ss). Els «moters», una mena d'armadors o patrons, eren les persones interessades en aquests tipus de negocis de la Mota o Companyia mercantil.

motxo. — Taciturn, capficat. «S'entornava al Chaco / tot *motxo* i casat» (*S. I.*, 14-11-25, 58, Rahola, *Cadaquesenques*).

moixaines, rebre. — Carícies, demostracions d'amor. «Moixaines dels seus fills» (15-1-1927, n. 86).

mulà. — Mula. «Passejant per davant del port un gros mulà» (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47).

muladó. — Piló. (F. Firmo, *La Història d'en Justí*, 27).

mulsir. — *Molsir*. Munyir.

muntanya del Pení. — La Universitat de Cadaqués posava un guarda a la muntanya del Pení que informava del trànsit de naus.

Cadaqués, 4 de juliol de 1639

Excm. Sr.

Esta tarde a las sinch horas, la guarda que té esta vila en lo més alt de la montaña de Paní, ha descubert vuit o nou vaxells sobre del cap de Begur. No sabem si són amichs o enemichs y així avisam a vostre excel·lència y en lo entretant estarem ab la prevenció y cuydado que es requer la vila y lo capità vostre excel·lència ha enviat. Y del que serà, donarem a vostre excel·lència avís. Guarde Nostre Senyor a vostre excel·lència molts anys.

Cadaqués, juliol 4 de 1639.

Los cònsols de la vila de Cadaqués.

Excmo Sr. Conde de Santa Coloma, Virrey y Capitán General.

(ACA)

muntar. — Pujar, ascendir. [any 1681] *Carta dels cònsuls de Palau que demanen llicència de montar ab professó a Sant Sebastià de Paní a 18 maig 1681*. Durant el segle XVII, els pobles de Roses i de Palau-saverdera, aquest darrer estès als contraforts de la serra de Rodes, termenal amb els municipis de Port de la Selva i de la Selva de Mar, anaven en processó a l'ermita de Sant Sebastià. En la lletra que anem a llegir, de l'any 1681, el cònsols de Palau s'adrecen als de Cadaqués demanant-los que els obrers d'aquesta l'ermita ho tinguin tot preparat per tal que el dia 19 de maig

d'aquell any, diada en què aquest poble pujava a Sant Sebastià, hom pugui celebrar la missa amb els ornaments que calguin.

[1681] *Carta dels cònsuls de Palau que demànan llicència de montar ab professó a Sant Sebastià de Paní, feta a 18 maig 1681*

Als magnífichs cònsols de la vila de Cadequés que lo Senyor guarde molts anys en Cadequés

Magnífics senyors,

Per a damà dilluns, que comptarem als 19 del present mes, estimarem a vostres mercès nos fassan mercè de avisar los senyors obrers dels gloriós Sant Sebastià se servescan muntar-nos los hornaments per la celebració del sacrifici de la missa en dita capella per quant est poble sia determinat de anar a visitar lo gloriós Sant ab la professó, y perdonen de la tardansa, que és estat per la confiansa fem de vostres mercès de la mercè que sempre nos fan en tot nos manen, quals desitjam servir Déu los guarde. D'est poble de Palauçavardera y maig als 18 de l'any 1681.

Servidors de vostres mercès que sos mans besen

Los cònsols de Palau.

muralla de mar. — Segons un gravat francès de l'època de Lluís XIV, Cadaqués disposava de la Muralla de Mar, que era una veritable muralla construïda de grans pals de fusta que es tocaven i estaven lligats els uns amb els altres permanentment, que els veïns poguessin córrer per damunt d'ells quan la necessitat de la defensa obligava a ésser guerrer. En el centre, o poc menys, d'aquesta muralla, hi havia el famós baluard, avui Casa de la Vila. (*S. I.*, 30-11-1928, n. 131).

murga. Aplec de músics que sonen malament, persones que bromegen pels carrers. «Balls, patacades, disfresses, *murgues*, passades» (*S. I.*, 14-3-1931, n. 185).

musclaire. — Recol·lector de musclos. «Els *musclaires* amb una mena de rampins» (*La Veu de l'Empordà*, 13-12-1930, p. 5).

muscle. — Musclo. Mol·lusc. «Buidaré uns quants *muscles* a la teva honor» (*S. I.*, 26-9-1924).

muts i a la gàbia. Expressió per demanar silenci. Adoptés com a lema: «Muts i a la gàbia» (*S. I.*, 4-4-1931, n. 187).

N

Nabuco. — Nom de bateig de l'embarcació que la família Pichot tenien amarrada a es Sortell.

nacra. — **1.** La nacra (*Pinna nobilis*) és un mol·lusc de grans dimensions, que abundava al cap de Creus. Segreguen una matèria, unes pedres o llàgrimes apreciades en joieria. **2.** Nàcares. Nacres. Tambor usat en fets militars, especialment entre els sarraïns. «E tantos en Guillem de Lodeva féu tocar les trompes e les *nàcares*» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

nagró de les oliveras. A l'Arxiu Municipal de Cadaqués (corresp. 1817) es conserva un exemplar d'una *Cartilla Rústica* del doctor Joan Francisco Bahí, de Barcelona, catedràtic de Botànica, redactada en català, que ensenyava com s'havia de combatre una plaga que afectava les oliveres del lloc. Una mena de pugó xuclava la saba de les parts sensibles dels arbres (Barcelona, en la estampa de Anton Brusi, any 1817).

naixement. Conjunt o representació escultòrica del naixement de Jesús. Una mena de pessebre. «Ítem dos escaparatas de fusta pintades a vert, la una ab lo *naixement...*» (*Inventari Nadal*, 1781).

nansa congrera. — Ormeig de pesca. Nansa per a pescar congres. «I *nances congreres* / devés el Poal» (*S. I.*, 14-11-25, 58). (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 31).

nansaire. — Persona que fabrica nanses, que tenen diversos noms: «viver, cofa de palangre, morrenell, gambina».

en Narbona. — Nom que es donava al poble a la tramuntana. «Ja ha arribat en *Narbona*».

naronja. — Poncem; fruit de l'arbre. Sense documentar al DCVB. «A l'horta del meu pare / un *naronger* n'hi ha / carregar de naronges / que altra fruita no hi ha» (D'una cançó usada per al ball de la Patacada, XVII, IU, *Sol Ixent*).

nasqué de peus i amb creu al paladar. — Locució. Tenir molta sort. (*S. I.*, 29-8-1925, 53). «Haver *nascut de peus*, o amb bona lluna, o amb estrella, o amb el llobrígol per amunt, o amb la flor al cul: ésser molt sortat, tenir bona sort en tot» (DCVB).

nau capitana. — Que tenia el comandament. Anar-se'n la nau d'una manera lleugera: «Escorre's la *capitana* ar[r]ibà a la Cala Pelosa de Quedaqués» (Doc. de 9-8-1621, *Dietari Pujades*, III, p. 63).

navegar. — Verb. **1. navegar a la redonda.** Vela els punys de la qual formen un angle perfectament recte (DCVB). Navegàvem només amb la redonda per mantenir la proa alçada i àgil (Pla, *Aigua de mar*, 320). **2. Navegar amb popa rodona.** Popa rodona: «la que des de la tremuja cap amunt acaba amb una superfície corba i embotida» (DCVB). I el bastiment navegava en popa rodó (Pla, *Aigua de mar*, 320).

nega-romeros. — Es diu del llagut petit que no ofereix seguretat per sortir, cas que faci mal temps (Comunicació de Moisès Tibau).

nen. — 1. Forma abreujada vulgar del nom propi Sené o Senén. S'usa en correspondència amb la forma Non, abreviació d'Abdó(n). Els sants de Sant Baldiri de Cadaqués: sant Abdó i sant Senén (En «non» i en «nen»). 2. Nen o nena quan es designa un noi o noia.

nena d'en Clapés, sa. — A Cadaqués hi ha un refrany que diu: «Qui no ha vist es Cucurucuc, sa platja Confitera i sa *nena d'en Clapés*, no ha vist res de Cadaqués». D'aquestes tres referències, la primera és la més coneguda, encara que d'etimologia incerta. Es tracta d'aquell illot que figura davant de la badia. Pel que fa a la Confitera, és una platja on abans hi havia moltes pedres blanques, cobertes d'una lleu capa de sal per l'acció de les tempestes i el balanceig constant del lleu onatge. Aquestes pedres, a ulls dels banyistes i estiuejants eren com petits confits, però de sabor salat. Referent a la «nena d'en Clapés», sabem que en aquells temps era la noia molt bonica del poble. El seu nom sencer era Concepció Clapés Roldan, de família benestant, nascuda l'any 1795. Per la seva formosor va enamorar Joan Sabatés, un militar de Manlleu d'alta graduació, destinat a la vila, amb el qual es va casar l'any 1817. (Explicat per en Firmo Ferrer).

nena, tu filaràs. — Dita cadaquesenca. «Un fet que grafia exactament l'esperit comercial d'aquella generació cadaquesenca el dona una frase original d'un popular patró, al qual les dones tenien per costum d'encarregar-li abans de cada viatge el cànem per filar. Així mentre que a les que no pagaven a la bestreta es limitava a dir-les que ja procuraria recordar-se de l'encàrrec, a les que acompanyaven el prec amb diners les deia amb un to que no deixava lloc a dubtes: “Nena, *tu filaràs*”. Aquesta frase ha passat a la posteritat i encara avui a Cadaqués se'n fa ús en el sentit de prometre formalment alguna cosa» (Pere Abellí Morató, *Viles marineres*. Cadaqués, 1933).

nereta. — Oreneta. Vulgarisme per deformació, metàtesi d'oreneta.

net de clatell. — Persona llesta i viva. «So net de *clatell*» (F. X. Godó, V. Rahola, *Dos companys mal avinguts*, 1894, p. 14).

neulers. — Encarregar a algú per burla una feina absurda, o enganyar-lo abusant de la seva candidesa. «I si l'amo m'ho manés / fins al Judici final, / tornaré a ésser carcamal / per carregar-me els *neulers*» (*S. I.*, 01-11-1930, p. 4).

neules de canó. — Són les neules cargolades en forma cilíndrica (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 39).

nial. — 1. Covador on les gallines ponen els ous. 2. Ou dolent.

nidal. — Niu. *Nidal de falcons* (*S. I.*, 1-12-1929, 155).

niell. — Roc superficialment submergit. Amb marees baixes hi ha *niells* que es poden veure a contrallum. Llavors s'anomenen esculls negats.

niella. — Llavor de la planta cariofil·làcia *Agrostemma githago*... es cria per dins els sembrats de cereals i és una herba perjudicial a l'agricultura (DCVB). Com el gra de la *niella* (*S. I.*, 28-8-1924, 21).

ninesa. — Infantesa. «Repasant els recorts de ma *ninesa*» (F. Rahola, *Catalana*, 14-9-1919, n. 72, p. 242).

nineta. — **1.** Pupil·la de l'ull. Per extensió, un lloc, una torreta que es feia servir de vigilància. «Com posar homes de vigilància a les “ninetes” o altres llocs». (F. Ferrer, *Cadaqués des de l'arxiu*, 36). **2.** Batall de la campana. «Entrà un llam per lo campanà, so és per dal de las *ninetas* y seguí lo filferro fins las campanetas del rellotja de la isglésia, y entrà en la isglésia, y fongué lo martell que era agafat ab la campana» (Llibre de notes de Pere Casanyes, doc. de 1771, col·lecció G. Duran). «Fer ballar les *ninetes* del campanar» (*S. I.*, 29-3-1924, n. 19).

ninya. — «El pare tenia uns pescalls que en deien *ninyes*, que consistia en un engís un xic gruixut amb un fil d'un pam, més o menys, i l'ham amb una mica d'esquer i el calava arran de la riba» (*S. I.*, 11, juny de 2009, p. 7).

nit plujosa, nit escatosa. — Ditxo. Que és bona per a pescar (*S. I.*, 15, juny 2011, p. 46).

niu. — «Preparant el *niu*». Fer els preparatius per a la boda, per a una nova llar (*S. I.*, 27-6-1931, n. 194).

no fa. — «S'usava antigament sí fa, sí faré, sí faria, etc., com a reforç emfàtic de l'afirmació» (DCVB). — «¿*No fa* que habiau sigut mariner?» (*S. I.*, 15-11-1924, n. 24).

noc. — Recipient fet d'una soca buidada per una cara, i destinat a posar-hi el menjar o abeurall de certs animals domèstics, principalment dels porcs (DCVB).

noi. — **1. Noi de bordo.** Noiet o home jove que anava en vaixell de pesca, sobretot en el llagut gros. Hi feia feines auxiliars. Solia cobrar una quarta part del sou d'acord amb la seva dedicació. **2. Noi de cambra.** Tripulant que en els vaixells de vela serveix a la taula dels oficials. «*Noi de cambra* en el xabec de l'avi» (*S. I.*, 27-10-1928, n. 129).

nom. — Proverbi versificat: «Abans no diguis un nom / dona-li a la lengua un tomb» (*S. I.*, 9-4-1927, n. 92). Abans de dir quelcom, cal pensar-s'ho bé.

En nom de Nostre Senyor Déu. — A la coberta del *Llibre de conclusions del Consell de la Vila* de l'any 1623, hi podem llegir aquesta afegit devot: «En nom de Nostre Señor Deu Jesuchrist y la gloriosa y humil Verge Maria, mara sua, y del gloriós Sant Sebastià y a honor y glòria de tots los sants y santas de paradís. Amén» (Arxiu Municipal de Cadaqués).

nona, mal de la. — És a dir, que amb molta facilitat per quedar adormit. (*S. I.*, 14-11-25, 58).

norai. — Element d'amarratge, piona per fixar en terra l'embarcació. Castellanisme («noray»).

nòria de rosari. — Tipus de sínia. D'un anunci aparegut a *S. I.*, 1-5-1926, 69.

nordada. — Vent fred que ve del nord.

nòs amb nòs com els de Cadaqués. — Entre nosaltres, en família, en pla de gran confiança. La formulació de «nòs ab nòs», allò de «Cadaqués (DCVB). Aquesta fórmula com a tòpic endogàmic i tancat que defineix el poble i la gent de Cadaqués ha fet vessar molta tinta. La dita va més enllà d'aquell codi que recomanava que els cadaquesencs es casessin entre ells, sense procurar-se candidats o candidates vingudes de fora. Més que tot és una expressió de vida comunitària, d'ajudar-se mútuament en un territori molt aïllat geogràficament, on la vida era difícil, plena de tràngols i perills que es vivien en solitud. Gairebé tot s'havia de compartir. Hi ha qui hi ha vist una reminiscència d'una mena de *Cosa nostra* local, pacífica. Per a uns expressa una relació endogàmica entre veïns de la vila. Altres fan derivar aquesta expressió del règim feudal de la vila, quan era una assemblea de vilatans reunits a la platja, abans que l'any 1403 el rei Martí modifiqués el règim municipal, amb la tria de 12 homes elegits lliurement pel poble. He procurat recollir unes quantes opinions sobre aquesta divisa de supervivència, ara ja molt diluïda per efectes del progrés i dels intercanvis de tota mena. Aquesta dita apareix accentuada i sovint sense accentuar.

1. «*Conocido es el popular refrán de nos ab nos, que significa la resistencia a cruzarse con otros pueblos, tendencia llevada a la exageración cuando se trataba de los muertos propios. Repasando el libro de óbitos de la villa de Cadaqués se encuentran algunos forasteros entre los fallecidos, ya por causa de las guerras, ya por ser su puerto lugar de refugio para muchos buques, y nunca se deja de consignar al pie del óbito que ha sido enterrado en el Cementiri dels forasters. Una singularidad he podido notar, y es la de haber sido enterrada una leprosa, hija de la villa, en el Cementiri dels forasters, como queriendo evitar el contagio póstumo*» (F. Rahola, «*Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus*», *BRABLL*, 459). 2. «*El “nos amb nos”no fou mai excluent (sic), sinó, integrant, perquè va cercar sempre la utilitat, l'eficiència, la reeixida, mitjançant un instint d'adaptació, i de renovació, altament desvetllat i acusat de conservació d'una comunitat que no va poder comptar, i no va comptar mai, com mantes vegades hem dit, més que amb ella mateixa i amb l'aportació que l'assimilació renovadora que passava pel port i per la costa, li pogué donar*». (Rahola, *Marina mercant*, 272). 3. Era ja de molt vell costum establerta, i fins pot dir-se una mena de llei tàcita, que los fills i filles del país no devien casar-se amb ningú de fora la població; d'aquest fet deriva el ditxo tan conegut i cèlebre de nòs ab nòs, *com los de Cadaqués*. Ara potser no són tan rigoristes, però la veritat és que la gent s'hi mira molt» (Antoni Bartomeus, *El cap de Creus...* 38). 4. «*Aquell famós “nos ab nos”, rastre vivent de l'esperit de solidaritat estrevat en el sentiment de família, que degué ésser el distintiu de les tribus primitives, es una de les tantes coses venerables que conserva, digna de plena admiració. I aquest “nos ab nos” no té ni màcula d'egoisme ho demostra pla bé el caràcter obert, hospitalari i cordial de la gent cadaquesenca*» (J. Roca i Roca, *S. I.*, 5-9-1923, p. 13). 5. Un cronista que no sabut

identificar afirmava: «En lo añ 1857, als 25 abril fou lo dia primé que vingué un carro [a Cadaqués] del Mas de Pau per la carretera que principia a venir de l'Anpordà... i tothom està content de poder-se embarcar a Cadaqués y anar embarcat en lo Empordà lo que antes ni tampoch ab una mula no sé podia anar bé, y se ha millorat mot la vila pers mols més habitants furasters que ara ja no som *nos ab nos* com eram alguns temps». L'obertura d'aquest camí, l'arribada de forasters a la vila, fa sospitar al dietarista que el poble havia canviat, que s'havia trencat aquell pacte del «*nos ab nos* com eram alguns temps». (Arxiu Tajadura, fragment imprès d'un document sense classificar). 6. «“*Nos amb nos*” és el lema de Cadaqués, i amb aquest lema naveguem per totes les bonances i totes les tempestes salvant esculls i dificultats. (A. M. Dalí, *Miratges de Cadaqués*, 27). 7. «Desde el tiempo de los Austrias la villa aparece gobernada, no precisamente por doce cónsules, pero sí por doce familias consulares formando una oligarquía de diez o doce linajes enlazados entre ellos, segun el conocido adagio de “*nós amb nós*”». (Carles Fages de Climent, *Articles*, Figueres, Brau Edicions, 2003, 132). 7. Nos amb nos perdut desgraciadament al perdre's aquell ambient de llibertat, lleis pròpies i tradicions (*S. I.*, 10-8-1932, n. 215). 8. «Veuràs, *nòs ab nós*, com els de Cadaqués», (Pons Auca 27). «Nos ab nós com los de Cadaqués» (J. Pella i Forgas, *Historia del Ampurdán*, p. 66). 9. El periodista barceloní Pere Aldavert va publicar un llibre amb aquest títol (*Nos ab nos: articles d'are*, Barcelona. Impr. de Joseph Ortega, 1904).

sa nostra gent. — Gent gran. Des de 1950, Cadaqués celebra l'homenatge a la vellesa.

nostra parla. — Article de Gaietà Rahola i Escofet (*S. I.*, 13-9-1924, n. 30) on defensava l'«idioma nostru» amenaçat per la sagnia de l'emigració, l'empobriment i misèria de la vila, la tornada d'*americanos* que parlaven en un llenguatge «plagat de modismes, frases i construccions americanes». «La nostra parla, doncs, la parla cadaquesenca, la salada en general i la nostra varietat en particular, conserva tot l'esperit, tota l'essència primitiva de la vera parla catalana, i és per tant més pura i genuïna... Essent, doncs, la nostra parla, *quelcom nostru* i embrancat amb les essències racials de la nostra nissaga procurem conservar-la i conrear-la, perquè es servi fresca i sonora en els llavis de tot cadaquesenc». A voltes els *americanos* es presentaven com acastellanats per les llargues estades en aquelles terres.

nostramo. — Nostramu. 1. Mariner revestit d'autoritat damunt els altres d'un vaixell, en una categoria intermèdia entre ells i els oficials (DCVB). «El vapor Josep Baró de nostramu» (*S. I.*, 24-10-1931, n. 199). Nostramo. 2. Jesucrist sacramentat. «Nostramo dut pel senyor rector en rica, formosa i antiga custodia» (*La diada del Corpus en la nostra platja*, *S. I.*, 16-6-1928, p. 4).

nova de moros. — Notícia d'una cosa esdevinguda de poc i no coneguda d'aquell a qui es comunica (DCVB).

novenari de les ànimes. — Pràctica religiosa, més o menys pròxima a la festa dels Difunts, a moltes esglésies del país. Davant de l'altar principal o en un dels laterals s'aixecava una mena de teló o tapís artístic, de grans dimensions, amb imatges i

figures al·legòriques de les penes que es patien al purgatori en no a ver mort en estat de gràcia, també de les incomoditats de l'infern. L'any 1921 Cadaqués en posseïa un, pintat per l'acreditat pintor d'Olot don Melchor Domenge (Olot 1871 – 1939). (*Llibre d'obra de la parròquia de Cadaqués* (1875-1930).

nudista. — En una carta de l'11 d'agost de 1935 Salvador Dalí comentava a J. V. Foix que «les platges de Portlligat [són] plenes de *nudistes*». (Santos, *S. Dalí, correspondència*, 105).

nuïls. — Pasta aixafada de les olives. «Si instal·lessim una premsa per a *nuïls*» (*S. I.*, 15-12-1931, n. 201).

nus de porc. — Nus fet per un aprenent o per algú poc destre, d'una manera barroera.

núvol color de ventre de conill. — Tipus de núvols blanquinosos, esfilagarsats. «Color de *ventre de conill*, núvols esqueixats» (F. Rahola, *Paisatge*).

O

obra morta d'estribord. — En un vaixell s'anomena obra morta la part del buc que està fora de l'aigua, permanentment, quan el vaixell està a plena càrrega. (F. Ferrer, *La història d'en Justí*, 19).

objectes surrealistes cecs. — Dalí, en una carta a J. V. Foix (Cadaqués, novembre de 1932) propugnava seguint l'esperit de noció surrealista la fabricació d'objectes «cecs»: «un objecte inconegut i complex serà descrit minuciosament i oralment per un individu cec amb els ulls tapats, per mitjà de la seva percepció tàctil». A partir d'aquí s'havien de realitzar seguint la seva percepció i indicacions en la línia de l'automatisme en les creacions artístiques. (Santos, *S. Dalí, correspondència*, 77).

ocell. — 1. Membre viril. «Quan ve la matinada / la poma espera l'*ocell*» (D'una cançó usada per al ball de la Patacada). 2. **Ocells de pas.** «*Ausells de pas*». Passavolants que feien estades curtes al poble (*S. I.*, 30-11-1932, m221).

oi més. — Expressió que indica un afegitó a un tema del que es parla. «La Maria m'ha comprat dos formatges. Oi més, li he venut a més un recuit» (Comunicació de F. Ferrer).

oïdors de comptes. — Persones (el mossèn i dos cònsols) que fiscalitzaven els comptes de la Confraria de Sant Pere, dels pescadors, i també del «terçó» destinat al rescat de captius. «*Oïdors de comptes* per lo de la obra» (D. A., *Ordinacions*, p. 135).

oli, no ha quedat ni una gota. — Si la collita d'oli anava bé, el poble celebrava un Carnaval amb prou mitjans. La gent s'ho gastava tot. «No ha quedat ni una gota d'oli a les gerres» volia dir que ja no tenien estalvis (*S. I.*, 14-3-1931, n. 185). Frase

feta per indicar que un negoci no podia funcionar sense aportacions. Remei bàsic i radical: «Una màquina sense oli no roda bé» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

olis fins d'oliva. — 1. Abans de la Guerra Civil la casa Onofre Pont tenia una fàbrica d'olis fins d'oliva (oli verge) a Alcanyis (Terol). 2. **Oli de lluert.** Remei popular elaborat amb la pell d'aquest sauri. «Qui li farà una untura d'oli de lluert?» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 44).

oliar. — Untar o cobrir en oli. «O l'olivava» (*S. I.*, 15-11-1932, p. 3).

oliva del tord. — Oliva que ha madurat a terra, que s'ha arrugat. També és sabut que els tords assolen els olivars.

olivera de la Penitència, la. — «Estava situada en un punt prop de la carretera que el costum havia designat com lloc d'espera dels amics i parents, quan, en èpoques no gaire llunyanes, arribaven el poble amb les clàssiques tartanes. Ara els autos han acabat amb aquest costum afectuós i patriarcal». «Bon jorn, Olivera de la *Penitència*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 40).

olivarera. — Mosca de l'olivarera que forada l'oliva (*S. I.*, 15-7-1929, p. 2).

olivassos. — Lloc plantat d'oliveres.

oliveriu. — Oliverar. «Als propietaris dels oliverars» (*S. I.*, 15-7-1929, p. 2).

olives cagarrelles. — «Les olives son raquíiques i gairebé totes *cacaneles*» [cagarrelles?, petites i seques] (*S. I.*, 15-11-1930, p. 8, n. 177). «S'han fet ja varies premsades de cagarrells, que han donat un rendiment inesperat: mallal per premsada» (*S. I.*, 2-11-1929, n. 153).

olivicultor. — Persona que es dedica al conreu de l'olivera (*S. I.*, 26-3-1932, n. 207, p. 1).

olla de llet. — Estri de llauna, semblant a una regadora, amb què les dones dels masos servien la llet per les cases del poble. (F. Ferrer, *Coses*, 89).

oració popular. Pels volts de 1925 la mainada de Cadaqués cantava aquesta oració abans d'encomanar-se a l'aigua, també la primera vegada que es banyaven: «¿Qui me n'és padrina? — La Verja Maria — ¿Qui me n'és companyó? — Deu nostru Sanyó — Ancura — Fondu — Si me negui? — Per ben negat — Me vindreu a salvà? — Sí í í í — cataplúm! una escabussada» (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47).

oratge. — Vent, especialment si no és gaire fort. «E ells ab l'*oratge* eren-se meses en la mar, e ab l'altinell mudaren» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

oratori. — Lloc destinat a fer-hi oració. «En lo any 1758 se comensà lo *oratori* que es desota la campana que volien fer un altre tros (Capella dels Dolors o capella fonda? de l'església parroquial). (*Llibra de notas de Pere Casanyes*, arx. particular).

oratori de sant Pius V. — Dins la badia de sa Conca, en un terreny particular, no gaire lluny de la platja del mateix nom, es troba aquest oratori de creu llatina, de planta quadrada amb una petita volta, possiblement del segle XVIII, després de la

seva canonització (1712) de factura oriental, avui molt malmès, edificat en honor de Pius V (1504-1572). Aquest Papa havia estat dominic i comissari de la Inquisició a Roma, i va ajuntar esforços per guanyar els turcs a la batalla de Lepant (1571). En una visita que l'estiu de 2001 hi vaig fer amb en Firmo Ferrer encara es veia a l'interior, amb una certa claredat, un relleu esculpit amb la figura d'aquest Papa abillat de frare predicador. Actualment el Centre d'Estudis Cadaquesencs fa passes per restaurar aquest petit monument.

ordinacions de la pesquera. — A partir del mes de novembre de 1788, els acords que ens prenen per al sorteig de les cales comencen a redactar-se en castellà a petició del subdelegat de marina, representant del poder central.

ordinari, l'. — Tartana.

orella foradada, mariner d'. — Descripció d'un vell llop de mar: «És també el darrer dels mariners catalans [Josep Trias Roig] de *l'orella foradada*, recordant-nos el temps en el qual s'hi penjava l'anella la gent de mar que nosaltres l'hi havíem vist lluir d'or en retornar de les Amèriques» (*S. I.*, 27-10-1928, n. 129).

orelles de rata. — Dolç de sucre que menjava la mainada a Cadaqués pels volts de 1930. (*S. I.*, 16-5-1931, p. 3).

ormeig. — Conjunt d'estris de pescar. «L'ormeig ha llevat / la pesca més rara: / Encesos coralls, / cornes nacarades / i fermall preat» (R. Leveroni).

orinal de vidre. — «Un orinal de vidre ab sa capsa de palma» (Inventari Nadal, 1781).

oronel. — Oronell. Oronella. «Com l'oronel ab ses ales» (*S. I.*, 15-4-1929, p. 8).

orsar. — Anar a l'orsa, navegar contra la direcció del vent. «No dona temps a orsar, la barca tomba» (*S. I.*, 2-5-1925, n. 45).

osella. — [?] Anunci de productes de l'horta. «Oselles, naps colinaps» (18-12-1926, n. 84).

ous filats. — Composició d'ous, sucre en forma de fils o brins (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 59).

ous en trinquetes. — «Ous durs, un per persona, tallats en sentit longitudinal, enfarinats i fregits que, a l'estil de l'«Agafa-Sants», es posaven sobre les patates esto-fades...» (F. Ferrer, *Coses*, 10).

ous de frare. — Peça de confiteria (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 46).

P

pa blanc i moreno. — 1. Al segle XVIII els cadaquesencs podien menjar pa de dues qualitats. «Sàpia qui arrendarà [los arrendaments de la vila] aurà de tenir y venda (sic) pa blanc y moreno en esta forma, és a saber pans de sou y pans de ral y de lliuras» (*Arrendaments vila de Cadaqués*, 1704-1705, Notaria 1601, Castelló d'Empúries). **Pa moreno.** En èpoques de penúria la gent menjava pa moreno, dolent, amb farines sense refinar. «Amb tu pa *moreno*» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 25). 2. **Pa de munició.** Pa elaborat per a l'alimentació de la tropa. «Donen un *pa de munició* un dia per altre a tots los pobres, però lo han de anar a buscar al camp» (Doc. de 1795, F. Ferrer, *El general de Cadaqués*, 2006, p. 146). 3. Dita: «**Farà un pa com unes hòsties**». Fer una feina mal feta, espifiar-la, fracassar professionalment.

pabordessa. — Dona que treballa o dirigeix una confraria. «A ca la *Pabordessa*» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-1919, p. 242).

paciència. — pasta rodona, petita, feta amb farina, ou, ametlla, sucre, cuita al forn (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 39).

pàfia. — Pesseta. Argot. «Un paper de 500 pàfies». El DCVB documenta el mot amb un text de Salvador Espriu (*S. I.*, 15-1-1934, 243).

paiada. — Mol·lusc. «*Paiades*, traient el cap recelosament» (*S. I.*, 30-6-1924, 4).

paiama. — Anglicisme. De l'anglès «pyjama» o «pajama». Aquí té el sentit de vestits i pantalons de camal curt o llarg estrafolaris que portaven els primers turistes. «Els paiames ja massa virils de certes dones, l'elasticitat felina dels seus moviments plens d'una sensual llanguidesa, contrasten extraordinàriament amb les filles del poble, figures plàstiques redivives d'un caminar atraient i cadenciós, que prenen relleus de gran emotivitat, quan eurítmiques, les veieu venir de la font amb l'airós “doll” d'aigua fresca damunt les seves testes de matrones romanes» (Pere Abellí Morató, «Viles marineres», Suplement d'*El Autonomista*, abril, 1933).

paiella. — *Paella* (Pronunciació amb *i* antihiàtica, fins fa poc habitual en català central). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 59). Piella: «fer passades per sa piella» (Gispert, *Des des banc*, 142).

paifenc. — Cargol de mar (*S. I.*, 15-2-1930, n. 159).

pailebot de tres pals. — 1. Nau de dos o tres pals, i fins de quatre o cinc, que porta l'aparell de goleta, però sense gàbies (DCVB, sense documentació) (*S. I.*, 27-11-1936, n. 83). 2. **Pailebot amb motor.** Motovela.

painada. — El contingut d'una *paina* («caldera de poca alçada dins de la qual es fan confits») (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 54).

paio. — «Persona de mala conducta, que no és de fiar; astut per a fer mal, per a enganyar» (DCVB). «El *payo* de Llançà» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

pal. — 1. Cadascun dels trossos de fusta rectes que es posen de babord a estribord en la platja, i sobre els quals es varen i treuen les embarcacions (DCVB). 2. Pals semalers. Una semal és un recipient semblant a la portadora, que serveix per transportar fems (DCVB).

pal de la llibertat. — L'any 1794 i 1795 els francesos ocuparen el poble de Cadaqués. El dia 4 de febrer de 1795 els ocupants plantaren a la plaça: «*lo pal de la llibertat* y era un pi de l'ort de don Joan Escofet... i ballaren la farandola» (*Crònica setcentista de Pere Antoni Moret* citada per F. Ferrer, *Topònims de Cadaqués*, 121-122).

palaciu. — Palau. Palacius i iclesis (*S. I.*, 13-6-1925, n. 48). *Palaci*. Forma viva també al Rosselló, com «iglesi».

palangre. — Ormeig de pescar. Dita: «*palangre enredat*». Significava que un tema, un assumpte, estava embolicat.

palangrer. — Pescador que pesca amb *palangres*. (Bosch de la T., «Del Puigmal al Cap de Creus», *La Renaixensa*, any XVI, 53).

palangró. — Palangre petit, per a pescar roquer o peix menut (DCVB) (Nadal, *Pesca*).

palanqui. — «Ormeig de politges per les quals passa un llibant, i que serveix per a treure els llaüts i altres embarcacions petites» (Empordà). (DCVB).

palet. — Pedra petita i plana, no més grossa que la mà d'una persona, normalment de pissarra. (Comunicació de F. Ferrer).

paleta, ham de la. L'extrem superior de l'ham, eixamplat en forma d'espàtula perquè el cordill lligat a l'ham no s'escorri. «Agafo l'ham per la *paleta*» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 5).

palitroques. — Rems. A Cadaqués i a Eivissa s'anomenen també així les maçoles de la Setmana Santa. «Hem hagut de venir de cap de Creus amb ses *palitroques* per manca de vent» (H. Gispert, *C. autèntic*, 64). «Armo les palitroques i li donc tota màquina» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 5).

palla-i-gra. — «Palla-i-gra per esclovellar. (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147).

pallasa. — Al Rosselló és una màrfega de palla de blat de moro (DCVB). «Ajegut dins la *pallasa* dins la barraca» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

pallissó. — Recipient semiesfèric, un cabàs petit. «Es posa dins un *pallissó*» (*S. I.*, 17, juny 2012, p. 66).

pallol. — 1. «Paviment format per una sèrie de posts llevadisses, posades dins les mòsses del paramitjal i de l'andana de serreta de baix, i que serveix perquè els mariners puguin caminar còmodament dins l'embarcació» (DCVB). «Volia col·locar-se sobre el *pallol*, però no podia. Es bellugava massa» (F. Ferrer, *Contraban*, 121). 2. Palloll. Departament d'un vaixell, dins el qual es guarda el pa, llegums i altres queviures. «Corda i més corda a n'el *paiol* enrotlla» (*S. I.*, 2-5-1925, n. 45).

palomeres llargues. — Tipus de veles. «Ab *palomeres* llargues; e així están entró que el sol és eixit l'endemà» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

pamar. — Apamar, mesurar. «I ab as peus com *pamava*» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

pàmfil. — Vaixell de guerra i de comerç d'origen oriental. (Rahola, *Marina mercant*, 109).

panagal. — Panagall. «Peix vermell, semblant a l'escórpora» (*S. I.*, 11-8-1924, n. 124).

panduca. — Dona de vida fàcil, prostituta.

panillets. — «Panallets» (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 33).

pantesanes. — Tipus de xarxa de pescar, amb una malla solta a dalt i d'armellada a sota. «Soltes li han calades / pels volts del Llanê; / unes *pantesanes*» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 30).

pantorilles. — Part de la cama per sota del genoll. Tou de la cama. Castellanisme. «Les sandàlies que'm segaven les *pantorilles*» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-1919, p. 241).

pany de llibret. — «El que té forma de llibre» (A. Grieria, *La Casa*, 168).

panna. — Pannes d'olives.

pannada. — «Una truita plana, rodona, d'ou i farina» (F. Ferrer, *Coses*, 10).

pany de porta. — Arreu de Catalunya es conserven molts panys de casals amb diversa simbologia. Proliferen motius decoratius diversos: escuts austriacistes, filipistes, d'animals, florals, figures mitològiques, etc. La guarda del pany de la casa pairal (Salvi Rahola, 12), un xic malmès, conserva la figura d'un pirata barbaresc en posició d'atac.

pany de serra. — Porció de paret rocosa més o menys extensa. «Si aneu a Jònculs el *pany de serra* s'acala fins al mar» (L. G. Pla, *Estampes*).

papanell. — Llagosta de rostoll. «A l'Empordà anomenen *papanells* les lagostes de rostoll... que salten de manera prodigiosa» (M. Ibáñez Escofet, *La memòria és un gran cementiri*).

paperina. — Paper enrotllat per a contenir monedes (DCVB). «Una *paparina* que conté trenta onsas en or» (*Inventari Ballesta*, 1840).

papissot. — Per palpissot. Manera de parlar en què es pronuncien malament les sibilants, fent interdentials les que haurien d'esser alveolars (DCVB).

pàpula. — Prominència suculenta que es forma a la superfície de certes fulles; aquí, per extensió, a la superfície de l'aigua. «Una erupció molt gran / de *pàpules* lluent i amagranades / infesta la pell marina!» (Pau Riba, *Visions casaquesenques*, 1987).

paquet d'aigua. — Massa de líquid. Volums excessius. «Els *paquets d'aigua* entren per la popa» (Pla, *Aigua de mar*, 320).

paraula. — 1. **Paraula afrosa.** Terrible, horrorosa. (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10). 2. **Paraules sornoses.** — Dites amb dissimulació o ironia malèvola. «*Paraules sornoses* i fins mortificantes» (*S. I.*, 15-7-1923, n. 2).

pardal. — 1. Metàfora del membre viril. «Que em vull tallar el *pardal* / que em surt de la bragueta» (D'una cançó usada per al ball de la Patacada). 2. Tipus de nus que es fa servir molt i per al qual no es fa servir l'extrem de la corda (Comunicació de F. Ferrer).

pardilla. — Dites també patellides, petadilles, pegellides. Mol·lusc gasteròpode que viu aferrat a les roques. Les més apreciades són les anomenades «caputxines», que tenen una polpa un xic groguenca, saborosa. «Pardilla» és un castellanisme, un derivat de *pardo*. «Jo cullo *petadilles* i musclos» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 71).

parella. — «Conjunt de dues barques que treballen amb el mateix art de pesca, sobretot del bou» (DCVB). «Les *parelles* no han tirat per massa calma» (*S. I.*, 17-10-1924, n. 32).

parets crotoses. — Crostoses?, amb la capa de calç, de morter. Unes parets *crotoses* (Rahola, *Cadaquesenques*, 27).

paretaire. — Paredaire. Persona que aixeca parets seques. Mot sense documentar al DCVB. «Fes bona paret, *paretaire*, / anivella-la prou enlaire» (F. Ferrer, *Cadaqués des de l'arxiu*, 13). Cançó que cantaven, entre d'altres, alguna gent mentre treballava: «Peret, Peret, fem un cigarro/ vigila bé, no vingui l'amo, / i si l'amo ve fes un xiulet (ci, ci, ci, ci,) / i de seguida, i de seguida, farem paret» (*S. I.*, 4, desembre 2005, 28).

ses parets seques. — Servien per fer aptes terres conreables en llocs muntanyosos ja fossin petits camps o vinyes. Així evitaven que les pluges s'ho enduguessin tot. A tot el terme de Cadaqués hi ha quilòmetres de construccions laberíntiques (parets, barraques, camins, clopers, plataformes per carregar les semals a les vinyes, etc.). En Firmo Ferrer m'explicava que hi havia diversos tipus de parets seques, segons a què es destinaven. Les filades es posaven d'una manera o d'una altra. Així, n'hi havia per construir travesseres pel tal de conrear; per marcar drecceres; per aguantar el cabal de rieres i de rierols; per fer les muralles i les primeres ribes; per delimitar propietats com si fossin fites; per construir paviments de lloses, de rastell; per aixecar barraques d'olivar; per als norais o amarradors.

parfonia. — Del verb perfondre: difondre, escampar. «El vent que brunzeix amb inefable *parfonia* les escabella [a les ones] i escampa per l'aire el seu, ruixim» (P. Coromines, «Les gràcies de l'Empordà». *El cap de Creus*, 1919).

parió. — 1. Que fa parell amb un altre. «Un hotel *parió* en situació marítima» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 7). 2. No tenir parió — Sense *parió*, que no té cosa que li sembli. «No té *parió* de las llagostas del cap de Creus» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

parla cadaquesenca. — «Avui la *parla cadaquesenca* ha desaparegut; ben pocs són els que salan i no dubto que s'haurà perdut del tot en la vinenta generació,

perdent aixís es nostru Cadaqués sa seua característica, lu que's llàstima, perquè aixó era lu típic, i aquesta parla se deia o s'avenia amb la construcció de sas casas i avui... sas casas ja no semblen de Cadaqués i per això no es estrany que's parlà tampoco sembli dels cadaquesencs...» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

parlar. — **1. Parlar bé i net.** Sense dir renecs (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10). **2. Parlar fi.** Sense usar l'article salat, els mots del dialecte: «Nosaltres ens hem acostumat a parlar fi» (Busquet, *El parlar salat*, p. 139). **3. Parlar gruixut.** Sense embut, sense vergonya. Connotacions pejoratives que s'associaven al parlar local: «Abans parlàvem gruixut... de tu a tu, sense senyorios» (Busquet, *El parlar salat*, p. 139).

parracaire. — Quan un parracaire visitava Cadaqués s'anunciava amb aquesta cantarella: «Pallarots, ferro vell, pells de llebra / i pells de conill. / Apa, dones; qui me les acaba, les agulles. / Betes i fils?» (*S. I.*, 16-5-1931, p. 2).

Pasqua. — **1. fer Pasqua abans de Rams.** Casar-se embarassada. **2. Pasqua tant alta.** Ja gairebé passada. (Doc. de 27-2-1718, D. A., *Ordinacions*, p. 162).

pasqüetes. — El diumenge de *pasqüetes* és el que segueix immediatament el diumenge de Resurrecció (és a dir, la capvuitada de Pasqua Florida). (D. A. *Ordinacions*, 153).

passada. — Cercavila. **1.** Fer la passada el dimarts de Carnaval. En aquesta diada les autoritats del poble obsequiaven els pobres amb queviures: un pa de tres lliures i un picotí de mongetes. (F. Ferrer, *Cadaqués des de l'arxiu*, 38). **2.** Estades, permanència. «Ha inaugurat les seves estades alternatives a Cadaqués i a Barcelona» (*S. I.*, 1-12-1929, n. 155).

passanelles. — **1.** Pedres planeres que en un joc infantil es tiren a l'aigua per tal que saltin abans d'anar al fons. **2.** Pedres que es posen al sòl d'una riera amb poca aigua per no mullar-se els peus.

passar. — Verb. **1. Passar la cavalleria d'en Missas.** Frase feta per indicar que hi havia remor, activitat sorollosa com si passés un exèrcit de combatents. «(Gran ratxa). «Sembla que passi pel teulat tota la cavalleria d'en Missas» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*). **2. Passar p'escap i per ses ulls.** (*S. I.*, 30-5-1925, n. 47). **3. No passar de la línia!** No sortir dels límits imposats. «Sempre han existit dues menes de pintors: aquells qui *passaren de la línia*, i aquells qui, pacientment, saberen arribar al seu límit amb respectuositat» (S. Dalí, «*L'Amic de les Arts*», 31-8-1927).

pasta de misteri. — Matèria suficient per a decidir o causar una acció (DCVB). «Un país de bruixes», hi ha sempre *pasta de misteri* (Pla, *Aigua de mar*, 291).

Pata-Ranc. — Motiu que es deia a un home de Cadaqués que anava coix d'una cama. (*S. I.*, 16-7-1927, n. 98).

patacada, sa. — Ball sorollós en què hi participava gent del poble, menestrals, com el «Sarau de la Patacada de Robrenyo». «*Baile en corro desenfrenado, al compás de canciones licenciosas y alegres, tiene algo de Saturnales romanas*» (F. Rahola,

«Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus», *BRABLL*, 460). En altres llocs és coneguda com a «tirana» o «fol·lia». El ball dit de La patacada és una ballada de caient molt simple, un xic lliure en els seus moviments, propi del temps de Carnestoltes, per l'estil del ball dit de Cançons d'Arenys de Mar (OCPC, IX, 255). En èpoques en què no hi havia llum elèctrica, les patacades es ballaven il·luminades amb fogueres de teia, el fester, amb barrils de quitrà. «Era el ball de les corredisses» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192). «Ja hi va una glosa [cançó o composició en vers, generalment curta i improvisada] de *patacada*, una anècdota i quelcom més, i no dubtem que cada dia irà en augment» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46). (Vegeu, també, l'entrada **ball de la patacada**).

La senyora Reparada
que sempre demana sota,
diu que passa sa bugada
i que es cossi li degota.
Es metge que em visita
n'és guapo i ben plantat
de tant i tant mirar-lo
me'n sóc enamorat.
Ves qui ho diria
me'n sóc enamorat
i ningú ho sap.

(El senyor doctor era l'avi de Salvador Dalí, i la seva dona). (*S. Dalí, Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 132).

Durant el mes d'agost de 1928 Joan Tomàs i Joan Amades visitaren Cadaqués per tal de recollir cançons de la Patacada. Vet aquí la crònica: «Amb el propòsit d'incloure nostres belles cançons de la Patacada en el recull emprès per la gran "Obra del Cançoner Popular de Catalunya" i en representació de l'Orfeo Català, estigueren en nostra redacció els senyors en Joan Tomàs i Pares i en Joan Amades Gelats, als quals facilitarem la col·lecció inserida en Sol Ixent i totes les dades que ens fou possible per tal de reconstruir i conservar les característiques de nostra antiga i bella dansa» (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

patana. — Barcassa, gavarra (F. Ferrer, *Contraban*, p. 117).

patates Royal Kidney. — «Totes les classes de patates, com Royal Kidney» (Anunci aparegut a *S. I.*, 11-1-1929, p. 3). Josep Pla, en el seu llibre *El que hem menjat*, considerava que «la sement d'aquest tipus de patates és la millor que aquest litoral ha produït» (p. 216).

paternal de foc. — Foguera, flamarada. Quan hi ha molta llenya al foc.

patotxo. — Feix de llenya que ben sovint les dones anaven a buscar a un lloc convingut. L'home els aplegava i les dones el portaven fins la llar. Generalment eren branquillons d'olivera de després de la poda. «Pujar al bosc a cercar el *patotxo* de llenya» (Gispert, *Des des banc*, 18).

patró de cabotatge. — El qui comanda una barca de pesca o un vaixell de cabotatge; antigament, el qui comandava una nau qualsevol (DCVB). «Vint patrons de cabotatge» (*S. I.*, 24-10-1931, n. 19). **Patró pescador.** — «...filla natural de Pera Ballesta, patró pescador» (doc. de 1810, Arxiu parroquial de Cadaqués).

patuleia. — Mainada.

pe a pa, de. — Amb tots els detalls. «Coneixen *pe a pa*» (*S. I.*, 30-9-1929, n. 151).

peal. — Calcetí de roba de llana feta en casa. (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699).

pedra. — **1. Pedra de coral.** Donatiu a l'església de Cadaqués. «Margarida Roig i Llorens ha donat un anell ab una sola pedra de coral grossa amb una figura pintada que hi a en dita pedra, y diu que si se ha de vendrà ella lo pendrà eo pagant allò que baldrà lo any 1780» (*Llibre de deutes particulars* de l'Arxiu Parroquial de Cadaqués, 1780). **2. Pedra de mola.** L'arcada de l'actual rectoria de Cadaqués, antiga Casa del Governador, és bastida amb pedra de mola. La tradició afirma que en altres èpoques els soldats hi esmolaven els ganivets i espases. Els senyals a la pedra semblen confirmar-ho. **3. Pedra vermella.** Corall. *Inventari de las johias de la Mare de Déu de la Soledad, lo any 1747*: «Més altre anell de plata ab pedra vermella; més un braset de coral per los brassos de tres fils quiscun» (*Llibre de comptes del cistell de nostra Senyora de la Soledat de la Isglesia parroquial de Santa Maria de la Vila de Cadaqués*, 1694. Arxiu Parroquial de Cadaqués). **4. Pedres i raïm.** Quan el funcionari castellà Francisco de Zamora va visitar Cadaqués el 1790 va observar que les dones del poble, ajudades per les de Maçanet de Cabrenys, carregaven sobre el cap el raïm i les pedres per fer les travesseres de les parets seques. És a dir, que moltes d'aquests construccions són obres de dones. Aquest treball tan dur ocasionava que moltes hi perdessin la salut: «*Las mujeres acarrear la uva y las piedras para las paredes de las viñas en la cabeza, viniendo a ayudarles las de Masanet de Cabrenys. Pero se tiene notado que pierden pronto la dentadura*» (Fco. Zamora, *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973, 348). **5. Pedra de ferro.** Peça d'artilleria. «Quatre *pedres de ferro* amb sos servidors» (Doc. de 1713 de l'arxiu F. Ferrer de Cadaqués).

pedral. — **1.** «Pedra grossa que, lligada a l'extrem d'una corda, serveix per a fondejar una barca o un ormeig de pescar, com la llampuguera, el palangre» (DCVB). «Els hams es calaven amb uns pedrals d'un quilo o més de pes» (Nadal, *Pesca*). **2. Pedrals.** Lloc de moltes pedres. «Aquells pedrals gastats i foradats» (*S. I.*, 31-5-1932, n. 212).

pedreguer. — Munt de pedres. «Demà tornaran a formar part del *Pedreguer* que voreja l'aigua» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 107). «Sorra i pedreguet» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 4).

pedregut. — Munt de pedres. «Fins no fa pas gaires anys, entre la sorra i el pedregut de la platja es trobaven cargols, porcellanes, petxines, sabates de la Mare de Déu, pedres fogueres, pedres de santa Llúcia, cargolets...» (A. M. Dalí, *Miratges*, 32).

pega. — Mala sort. «Tenim la mateixa *pega*» (*S. I.*, 29-8-1925, 53, p. 4).

pega de sabater. — «Mescla de pega negra i cera, amb què els sabaters fan el cerol» (DCVB). Servia també com a remei casolà. «Amb un peu ple de punxes de [garotes]. Ho arreglàvem amb pega de sabater que ens enduria la pell i amb una gran paciència anàvem traient les doloroses espines fins que podíem tornar a saltar i córrer» (M. Ibáñez Escofet, *La memòria és un gran cementiri*).

peix. — 1. Els habitants de Castelló, en benefici de les regalies que tenien els comtes d'Empúries, tenien en exclusiva tot el peix que es pescava. «*Peix* qui's pren de Cap de Creus fins al grau de Fluvià, se ha de aportar a la plassa de la pescateria de la present vila de Castelló, y no's pot vendre en altre part y fins que sia descarregat en dita plassa» (J. Canet, *Les Rúbriques dels Privilegis* (1233), Ajuntament Castelló, 2009, p. 133). 2. **Peix bestí.** Peixos que no tenen escata (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21). 3. **Peix de ventura.** En el sentit de venturer, és a dir, pescat aprofitant l'ocasió però sense que els correspongui. (D. A., *Ordinacions*, 117). 4. **Peix d'encesa.** Peix pescat amb aquest art. «En tota la tardor no s'ha vist un peix d'encesa» (*S. I.*, 17-10-25, 56). Si es pescava el diumenge al vespre, se n'havia de donar la meitat per a l'obra de l'església: «Que no's vaja a pescar lo dimenja a vespre sens pagar la mitat del peix a la obra» (D. A., *Ordinacions*, p. 127). 5. **Peix de nata.** Dolç de pa de pessic amb codony, banyats amb rom i arrebossats amb sucre que havia estat molt popular a Cadaqués. 6. **Peixos.** Pasta en forma de peix. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 46). 7. **Peixarro.** Peixarro. Augmentatiu de peix. «La fam del *peixarro*» (*S. I.*, 30-6-1928, n. 121). 8. **Peix amb suc.** Una de les especialitats de la cuina cadaquesenca. «Peix amb suc a la rapatellada (que llueix, brilla, es deixar-se veure amb esclat) amb una miqueta d'all i julivert, poca d'aigua i molt de foc, i en saborejar-lo podreu riure'us de la millor bullavaisse dels més bencantats hotels» (*S. I.*, 29-9-1928, n. 127). 9. **Peix vestit.** Tipus de peix (*S. I.*, 11-8-1924, n. 124). 10. **Peixos pirates.** Peixos que es mengen l'esquer dels pescadors. «Baires i també *peixos pirates*» (*S. I.*, 11-8-1924, n. 124). **Ditxos.** 1. «**Qui vulgui peix, que es mulli el cul**». És a dir, qui vol obtenir coses valuoses o agradables ha d'esforçar-se. 2. «**Peix menut, torna'm l'oli que te m'has begut**». Variant d'un altre refrany català: «Tu pagaràs, peix menut, l'oli que t'has begut» (Es diu a algú per anunciar-li que serà castigat per alguna malifeta o per haver desagradat a un altre). En un sentit més generalista també es deia a les cuines de les cases quan s'havia consumit molt d'oli, que sempre anava car, en una fregida de peix menut, quan hom provava el gust torrat d'un plat de sonsos. 3. «**Peix fa mal a peix**». Quan hi ha molta competència en els negocis has de saber mesurar les teves forces, oferir el producte a un preu ajustat.

pela cul. — Córrer que se les pela, córrer amb les cames al cul. Bogar gairebé fins l'extenuació. De l'esforç: «Se'n ressentia la part baixa de l'esquena que fins i tot solia sagnar» (H. Gispert, *C. autèntic*, 65).

pelut. — «Peix de la família dels tríglics, de diferents espècies del gènere *Trigla*; el pelut sense escata és el *Trigla gurnardus*, i el pelut amb escata és el *Trigla cavillone*» (Empordà, Costa de Llevant, Barc., Tarr., Val.). (DCVB, sense documentar). (Josep Pla, *Cadaqués*, Barcelona, Editorial Juventud, 1947, 164).

pendent. — A la darrera fase de la vida. «Sentint-me ja en la *pendent* / rodolant sense aturar-me, / m'he acostat al cementiri» (F. Rahola, *L'Oasis*, 47).

penes del peix. — En el *Llibre de les ordinacions de la pesquera de Cadaqués* (segles XVI-XVIII) apareix aquest terme per designar la part del peix pescat a l'encesa, que una vegada venut es destinava a obres de construcció i millora de l'església. Aquesta pesca extraordinària s'acostumava a fer en dies de festa o bé reservats per la universitat o església. No obstant això, si en un d'aquests dies reservats els moros segrestaven algun pescador, el producte de la pesca es destinava a pagar el segrest i no a les obres del temple. L'església nova de Cadaqués, per exemple, es va ajudar a edificar amb la venda d'una part del peix que es pescava els diumenges i dies de festa. «Ha 12 del mes de juliol [1623] se ajuntà lo consell a la torre de la punta ha hon assistiren los cònsols y consell y lo que se determinà font que se lliuràs lo *pex* de la fàbrica de la església nova dels diumenges a vespre y festes a Perris Andreu de Narbona com raona lo acte en poden de mossèn Antoni Benús, notari. Antoni Godo, claviari» (*Llibre de conclusions*, 1623, fol. 2v). Frederic Rahola ho explicava en uns versos del seu poema «La meua església»: «L'església del meu poble / la feren els pescadors / treballant els jorns de festa / en bé de nostre Senyor».

penegal. — Per panegal. Peix de la família dels tríglics, espècie *Sebastes dactylopterus*, semblant a l'escòrpora, de color vermellós amb taques i faixes brunes (DCVB). «Els pescadors de *penegal* han fet bona llevada» (*S. I.*, 3-7-1926, 73).

pentinada à la garçonne. — Gal·licisme. Noia que ja en aquella època duia els cabells tallats en forma de cabellera curta. (*S. I.*, 12-6-1926, 72, p. 7).

penyora d'amistat. — Sentiment d'afecte. «Agraïm la penyora d'amistat» (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

pepa de deu. — Prostituta de poca categoria, dona lleugera.

Perafita. — El topònim «Perafita» prové del llatí «*petra ficta*», és a dir, pedra col·locada en un indret a mode de fita, terme. Allà on hi ha el mas de la Perafita conflueixen en una llaçada, en un coll, les carreteres a Roses i a Port de la Selva, que baixen com un embut fins Cadaqués. No deixa de ser una divisòria de termes. En altres èpoques, aquest mas fortificat fou un lloc de parada obligatòria per a tantes i cavalleries. Fins i tot, un dia a la setmana, un notari hi obria despatx per evitar que els clients haguessin d'anar a fer papers a Castelló o bé a Llançà. En els privilegis concedits pel rei Pere IV el Cerimoniós a Cadaqués (8 de juliol de l'any 1385) hi llegim: — «Ítem, com lo dit comte hagués dada reculleta [casa fortificada,

refugi per a la gent d'armes] en temps de guerra o de necessitat del dit loch, an Pin, an Albert, an Johan de Çafangal, an *Pera Fita*». Entenc que aquest mas havia pertangut a un home del lloc, un tal Pere Fita. Aquest seria potser el topònim correcte. Com deia F. Rahola: «els segles l'han formada / exa terra sagrada».

pèrdua de Cadaqués. — Episodi històric de la Guerra Civil Catalana. «Dimecres a 19 de Setembre 1470, en *Dietari* apar que la vila de Cadaqués fou liurada en mà dels enemichs ab trahiment fet per en Joan Jequeres de la dita vila, y a 19 de Desembre se cobrà la dita vila» (*Les Rúbriques de Bruniquer*).

peresa nerviosa. — Debilitat dels nervis. Malaltia mental. «Pateixen de *peresa nerviosa* per debilitat de l'aparell» (*S. I.*, 16-5-1931, n. 191).

pericón. — Ball típic d'Argentina i de l'Uruguai la música del qual es tocava a Cadaqués potser per influència dels *americanos* retornats. «Tocà després un *pericón*» (*S. I.*, 27-2-1926, 65).

pern. — Punt de suport de la baldufa (H. Gispert, *C. autèntic*, 23).

pernada. — Cop de cama; moviment violent de la cama. «I ell me pega / una pernada / que del llit / me fa saltar primer». Versos usats per al ball de la Patacada (1928). (OCPCm).

Pernaud. — Anís francès. «Mitja copa de Pernaut o anís sec» (*S. I.*, 28-5-1927, n. 95).

perol. — 1. Recipient d'aram o d'altre metall, de forma aproximadament hemisfèrica, que serveix per a tenir-hi aigua o altre líquid que calgui coure al foc (DCVB). A. Griera en va dibuixar un model provinent de Cadaqués al *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XVI, 1928 (p. 40). 2. Poal o altre recipient de metall que en les embarcacions s'empra per a treure aigua (DCVB).

peròmens. — Per prohòmens (doc. de 1689, D. A., *Ordinacions*, p. 143).

perruca. — Cabellera postissa. «Ítem, una *parruca* a lo senyor Llorens Godo per preu de divuyt sous» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers, 1694-1709. Testament de Thomàs Francisco de Pau, 1699).

pesadeta. — Feixuga, pesada per l'embaràs. «Amb l'aire del ballà / veig qu'aneu *pesadeta*; / la cintura vos creix». Cançó usada en el Ball de la Patacada. (*S. I.*, 14-11-25, 58).

pesca. — 1. **Pesca d'arrastre.** Castellanisme. Gaietà Rahola va publicar un article ja llunyà sobre aquesta problemàtica (*S. I.*, 31-1-1932, n. 204) en el qual ja demanava la supressió d'aquest tipus de pesca pels perills que comportava per a la supervivència de les espècies. En català, tot i que gairebé ningú no ho fa, n'hauríem de dir d'*arrossegall* o d'*arrossegament*. 2. **Pesca de la vaca.** Ormeig de pescar que té la mateixa forma que l'artet, però amb les bandes més curtes i les corones més estretes; serveix per a agafar tota mena de peix. «Perquè es feia a base d'unes barques grans»... (*S. I.*, 31-1-1932, 204). «Pesca de *les vaques*» (*S. I.*, 15-12-1930, n. 179). 3. **Cada pesca vol el seu esquer.** Ditxo: Cada problema o situació demana

una solució distinta. **4. Qui dorm no pesca.** Ditxo: Dit de la persona gandula, que no treballa, que dorm a sa palla.

pescador. — Els pescadors de Castelló d'Empúries que treien coral del mar i la platja i mar de Cadaqués no havien de pagar lleuda (impost), és a dir, tenien franquícia de lleuda. «Pescadors de Castelló qui pescan coral en la mar y platja de Cadaqués, de dit coral que y prendran no n'ha de pagar lleuda» (J. Canet, *Les Rúbriques dels Privilegis* (1233), Ajuntament Castelló, 2009, p. 134). **2. Pescadora.** — «Cercapous de tres ganxos» (DCVB).

pescaire. — Pescador.

pescall. — Ormeig infantil de pescar, consistent en un fil que porta lligat a un extrem un ham de mitja mosca i en l'altre un llistonet de fusta, el qual s'aguantava dins la mà tancada fent sortir el fil per entre els dits (DCVB, Cadaqués, Roses). *Pescall* per anar per gòbits. El gòbit és un tipus de peix (*S. I.*, 11, juny de 2009, p. 7).

pescar a la sultra. — Pescar amb cordes de nero, déntol, etc. (Cadaqués, ap. BDC, XIV, 50). «Bonica pesquera de *sultra*» (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

pesqueres. — Les pesqueres de Cadaqués, d'àmbit comunal, també eren conegudes com a l'«encesa», «la companyia», «el foc».

pesquinaires. — Gent que escriu i divulga pasquins. «Aquests senyors pesquinaires» (*S. I.*, 17-7-1930, n. 169).

pesta. — Malaltia contagiosa. Cadaqués com altres pobles de mar tampoc es va lliurar mai de successives epidèmies i contagis, alguns arribats des de Marsella. A l'església parroquial, a un altar lateral, a l'entrada, hi ha fixada una làpida, un retauló de pissarra o pedra negra, amb les imatges de sant Roc, sant Sebastià, sants protectors, amb Crist al mig. És un record de la pesta de 3-11-1588. En acabar aquesta pandèmia el poble va cantar un *Te Deum*. Llegim aquestes estrofes dels *Goigs de Sant Sebastià* (Barcelona, 1713?): «De la pesta advocat sou. / Guardau-nos de tal treball, / suplicau al Salvador/ nos guarde de aqueix mal; / al poble de Cadaqués / que us té gran devoció... y així exemps siam / de tota contagió». En altres moments de la història, a la platja del Ros hi sojornaven els vaixells en quarantena quan hi havia pesta o epidèmia.

pet de barberols, un. — «Torb o remolí de vent que sol venir de tramuntana i és perillós per a les barques» (DCVB). Locució: «Un cop se desencadena amb un pet de *barberols*, que pareix que s'endugui la barraca».

petador. — «Canó fet d'una tija vegetal, principalment de saüquer, dins el qual es posa una bolleta, i fent pressió amb un èmbol, aquella surt amb certa força i produeix una petita detonació» (DCVB). «Després fèiem *petadós* i vingà mustagà papé d'estrassa per carregar-los i quant venia bé els feiam petà umplint-ho tot de tacus d'aquell papé» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

petar. — En el sentit de trencar: «Vigila que no *petis* el vidre».

petarc. — Peix de l'espècie *Coricus rostratus* (DCVB). (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21).

petit. — Mesura equivalent a gairebé un quart de litre (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 35).

Petromax. — La pesca de l'encesa amb un fester amb llenya va entrar en decadència amb l'aparició dels llums Petromax. Heus aquí el text d'un anunci aparegut a la revista *Sol Ixent* de Cadaqués (1926). «Llums Petromax a gas de petroli. Especials per a la pesca de nit. Els que han demostrat en les passades temporades, esser els més resistents, els únics recomanables i a propòsit per aquesta mena de pesca».

pets de monja o cristinos. — Al manuscrit, *cristinus*. Galeta petita i rodona. Aquí té el nom alternatiu de «cristinos», potser relacionat amb la regència de Maria Cristina, durant la minoria d'edat d'Isabel II. En altres temps en deien «pit de monja», en al·lusió a la seva forma de mamella, o «sospirs de noia». Després va passar a tenir aquesta denominació més escatològica» (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 43).

pic d'escoda. — Instrument semblant a un martell gros, amb punta a cada cap del ferro, que els picapedrers, cantoners i paletes empenen per a picar la pedra (DCVB). «El propietari feu obrir un camí a *pic d'escoda* (S. I., 14-7-28, 5).

pica. — Arma molt semblant a la llança, però amb el ferro més petit (DCVB). «Ab una *piqua* ab molts mosquetes» (J. Guitert, *Su iglesia*, 18).

picapolla. — Raïm picapoll.

picar. — Donar un cop. «La barca *picà* la riba» (Ferrer, *Cadaqués contat*, 33).

pico, tirar a. — Fer afonar un vaixell. «Y se a posat a fer foch y a tirat los dos corsaris a *picho*» (*Llibre de comptas de Josep Llorens*, alias Refalot de la bila de Cadaqués, 29-12-1808, Biblioteca F. Ferrer).

picotins. — Mesura catalana per a grans, equivalent a la meitat d'un còp o d'un mesuró i a una quaranta-vuitena part de la quartera (DCVB). «*Picotins* de mongetes» (S. I., 15-2-1933, n. 226).

piellada. — Allò que cap o que es pot fregir o coure d'un cop en una paella.

piló. — 1. «Pedra fixada verticalment en terra a la vora d'un moll, a la qual s'amarren els calabrots o altres cordes d'una embarcació». Castellà, noray (DCVB). A Cadaqués predomina «norai» (escrit així). 2. Tenir un piló de gana, un munt, molta gana. 3. **Piló tunyiné.** Peix. «Hem vist pescar un piló tunyiné de 30 quilos» (S. I., 15-8-1927, n. 100).

pilot d'altura. — El qui guia una nau en marxa. A mitjan segle XVIII, segons una estadística controlada, «Cadaqués contaba amb vint-i-quatre pilots d'altura, vint patrons de cabotatge» (S. I., 24-10-1931, n. 199).

pilota. — Bala, esfera de pedra o de metall amb què es carregaven les armes de foc o amb què anaven armats certs bastons per a pegar (DCVB). «*Pilotes* y altres bastiments y munitions» (Doc. de 1602) (F. Rahola, *Algunas noticias*, 486).

pinc o pinque. — També anomenat «fiblot». Embarcació de vela, semblant al xabec però de línies menys fines, que fou molt emprada a la mar Mediterrània. [1711];

del fr. *pinque*, i, al seu torn, del neerlandès *pink*, amb el mateix significat. (Rahola, *Marina mercant*, 109).

pincho. — Tipus d'embarcació? «I tot lo bagatge d'un *pincho* que pocs dies avant ha pres en la platja de dita vila de Cadaqués» (Doc. 1713, Arxiu F. Ferrer, Cadaqués).

pinzellar. — Compondre la cara per embellir-la.

pipa. — Bota de fusta amb cercles de ferro, més petita que la bota ordinària que s'importava i s'exportava des de Cadaqués. A l'Empordà, una pipa de vi són 32 maials. «En Cadaqués hay doce embarcaciones de cabida de 100 pipas» (Fco. de Zamora, *Diario de los viajes...*, p. 350).

piperia. — Lloc o magatzem de pipes per al negoci de vins. «Per estar al cuidado de la *piperia*, en els que anaben carregats de vi» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

pissanós. — Pissarós. Abundant en pissarres. «Marc *pissanós* i cel cendrós» (*S. I.*, 15-6-1932, n. 213).

pissarosa. — Amb abundància de pissarres. «En gran part *pissarroses*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 28).

pitifloc. — Petifloc. Vela triangular més petita que el floc i situada més a proa del vaixell.

pitós i flautes. — Quan una barca arribava al moll sense peix, després d'haver intentat pescar tota la nit, el pescador deia: *Entre pitos i flautes, la nit pels armaris*.

pixar. — 1. **Pixar-se a la boia.** La locució «Aquest només ha vingut a *pixar a sa boia*» volia expressar el descontentament quan un foraster havia marxat del poble sense haver-hi deixat cap duro. (H. Gispert, *C. autèntic*, 99). 2. **Pixat del Moro.** Cala de nom despectiu on els pescadors de l'encesa no hi podien anar a calar, potser perquè era considerat un lloc perillós (D. A., *Ordinacions*, p. 126). 3. Pixera. Ganes d'orinar. Dita: «**Tinc una pixera que m'arriba a la Jonquera**».

pixota. — 1. Nom de diferents peixos pels gèneres *Cepola*, *Ophidium* i *Fierasfer*, que tenen com a caràcter comú llur forma allargada i comprimida, car tots són semblants a serps (Escofet, *Memòries*). 2. «Fer ulls de *pixota*», tenir cara de malalt.

sa Plaça. — Sa Plaça, racó emblemàtic del poble, on des de l'època medieval es reunien els prohoms de la vila per prendre-hi decisions i s'hi feia el mercat. Ara és també coneguda com a plaça del general Escofet. Popularment se n'hi diu «plaça de l'Estrella» perquè ja fa molts anys (1960?) algú hi va pintar al sòl una rosa dels vents. La primitiva filiació s'ha desvirtuat.

Plaça de la Creu. — Tot pujant pel carrer de Santa Margarita arribem fins la Plaça de la Creu, lloc on en altres èpoques hi hagué plantada una creu de pedra. Aquests tipus de creus de terme, carregades de simbolismes, significaven que aquests llocs de pas, d'entrada o bé de sortida eren espais cristians. Hi havia gent que es descobria davant la imatge, altres resaven per purificar els seus pecats, i demanaven que les xifres misterioses del camí que anaven a emprendre els fossin favorables.

plaer. — «El plaer és l'aspiració la més legítima de l'home. En la vida humana el principi de realitat s'eleva contra el principi del plaer. Una defensa rabiosa s'imposa a la intel·ligència, defensa tot el que a través de l'abominable mecanisme de la vida pràctica, de tot el que a través dels innobles sentiments humanitaris, a través de les belles frases: amor al treball, etc., etc., que nosaltres emmerdem, puguin aconseguir a la masturbació, a l'exhibicionisme, al crim, a l'amor» (S. Dalí, «Posició moral del surrealisme», *Hèlix*, 22-3-1930).

plaguetat. — Relacionada amb el mot «plaga» (persona mancada de serietat). «Totes les seves extravagàncies i “*plaguetats*”» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 44).

plançó. — Fill, noi. «Que els hi enviés un *plançó*» (*S. I.*, 2-8-1930, n. 170).

Planells Cruaños, Àngel. — Aquest pintor avantguardista, col·laborador de *Sol Ixent* (Cadaqués, 2 de desembre de 1901 – Barcelona, 23 de juliol de 1989) va deixar Cadaqués per anar a viure, per motius familiars, a Blanes. (*S. I.*, 15-4-1930, n. 163).

plat de segona taula. — Dita: «Ser tingut com de segona categoria» (*S. I.*, 30-6-1929, n. 145).

plata, això és la — Es deia de la sardina viva, pescada a l'art, que es bellugava quan es portava a vendre (*S. I.*, 15-1-1932, n. 203).

plata peixera. — Plata per posar el peix. (*S. I.*, 14-5-1927, n. 94).

platino, mines de — Metall. Castellanisme. «L'explotació de les mines de *platino* del mateix Cap» (*S. I.*, 15-12-1923, n. 12).

plantofada. — Cop donat amb la mà plana, i en general un cop violent de la mà per agredir (DCVB). «A clavar una *plantofada*» (*S. I.*, 4-4-1931, n. 187).

plat girador. — Cobertora de la cassola de ferro o de terrissa que servia per girar truites, patates fregides...

plat de niu. — «Plat de terrissa semiesfèric usat per les classes humils» (A. Grier, *La Casa*, 233).

platja. — **1. Platja de las botigas.** Al segle XVIII (1756) a Portlligat hi havia una platja amb aquest nom. Els pescadors hi tenien les seves barraques. (*S. I.*, 3, 8. 1982). **2. Platja Neganta.** «A l'oest de Portaló ne diuen *platja Neganta*, on aboca lo rec de Deulovol, nom que és degut a que gairebé tot l'hivern està anegada la platja per la gran quantitat d'aigua» (D. A., *Lo cap de Creus*, 90). **3. Platja de Portlligat.** «Tots haureu llegit que Georges Rodenbach intitulava la ciutat belga de Brugues amb l'apel·latiu de “la morta”; jo no tinc cap dubte en aplicar aquest adjectiu de la morta a la *platja de Portlligat*, pel seu caient, per la seva lassitud i llengor, pel seu ambient». Gaietà Rahola (*S. I.*, 12-3-1927, n. 90). **4. Platja Confitera.** El mar hi abocava unes pedres blanques com a confits. Llegim aquests versos de Fages de Climent, *Somni de Cap de Creus* (cant IX): «Collim a sa *Platja Confitera* / peixos i llamins per la noça / — nós amb nós — i ens durà a Taballera /

l'automòbil petit de l'Ossa». **5. Platja de Sant Antoni Sena.** Situada dins la badia de Portlligat, el seu nom autèntic hauria de ser «platja dels sants Abdon i Senén».

plec. — Tovallola o drap que el barber posa damunt el muscle d'aquell que s'afaita, per eixugar-hi el raor o per evitar que es mulli la roba de sabó. «Un *plech* per afeitar» (*Inventari Ballesta*, 1840).

plenitud de sangs. — Vicenç Escofet de Cadaqués, estudiant a Barcelona, va emmalaltir: «Tinguí una plenitud de sanchs» (1732). Una plètora (excés de sang). També va patir «tercianes en lo juliol de 1736». Les terçanes són febres intermitents que es repeteixen al tercer dia. (Vila, *Notes personals*).

plomada. — Pelada, llevar la clovella. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 71).

plomeralls. — Imatge literària. Feixos, plomalls d'aigua. «El mar aixecava filaments d'aigua com si fossin *plomeralls* d'aigua polsejada» (F. Rahola, *Paisatge*, 837).

les ploraneres. — «Quan es moria algú, la família acostumava a llogar una dotzena de dones, que seguien al mort, amb grans plors i crits de desesper. Una cosa tràgica i grotesca» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 136).

ploure a semalades. — Amb gran intensitat. «I plou a *semalades* al moment» (*S. I.*, 2-5-1925, n. 45).

plujinola. — Pluja menuda. «Calma i *plujinola*» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

Poal, es. — Lloc que recollia l'aigua de dues rieres, a imatge i semblança d'un poal, una galleda.

poble femella. — Poble acovardit, anèmic, que no lluita pel seu progrés (*S. I.*, 2-6-1928, 119).

pobres d'ormeig. — Sense estris de pescar (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

poder fer l'alba. — La primera claredat del sol ixent. Poder pescar quan sortia el sol. «Los que són de la cala *poden fer la alba*» (D. A., *Ordinacions*, p. 130).

poll. — Pronunciat «poi», per la iodització. **1.** «No li ha picat mal *poi*». Locució que es deia quan una persona havia tingut mala sort a la vida. **2.** Ser un poll ressuscitat, presumtuós.

polla, polleta. — Dona jove. Polleta, adolescent. «Les *polletes* que encara anaven de curt; les polles, que ja anaven de llarg» (*S. I.*, 13-6-1925, n. 48).

polla xica, una. — Embarbussament que plaïa molt a Salvador Dalí, que el va recitar en una paròdia d'un discurs militar: «Una *polla xica, pica, pellarica*, camatorta i becarica va tenir sis polls xics, pics, pellarics, camatorts i becarics. Si la polla no hagués sigut xica, pica, pellarica, camatorta i becarica, els sis polls no haguessin sigut xics, pics, pellarics, camatorts i becarics».

per tu va el pollastre. — Locució. Dit de la persona que ha pres una determinació equivocada. «Apa, Nofet, per tu va el pollastre» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

plujinola. — Que porta pluja. «Al tart, plujinola» (*S. I.*, 12-4-1924, n. 20).

polleria. — «Conjunt de jovencells o jovencelles, especialment dels o les que van ben vestits i amb pretensions d'elegància» (DCVB, sense documentació). «S'hi passeja la *polleria* cadaquesenca» (D. A., *Lo cap de Creus*, 30).

polsekjar. — Cobrir de pols. A les llevantades, amb tramuntana l'aigua s'aixeca, a voltes, com si fos una pols fina.

poltrigada. — «Un dia tot jugant me va fuma una *pultrigada* que'm va mig fe malbé es dit manuell i vaig engegà un caracu sagranat que'l vaig deixà tontu, ¡batualistu quan hi pensi!» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

polvoreo. — Polsim d'aigua. «Aixecant un *polvoreo* per tota la mar» (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

poma. — 1. Vulva. «Quan ve la matinada / la poma espera l'ocell» (D'una cançó usada per al ball de la Patacada). 2. **Guardar una poma per a la set.** Dita: Allò que es guarda per a un cas de necessitat (DCVB).

ponent té una filla a llevant — 1. Refrany ja conegut que presenta algunes variants geogràfiques. En termes meteorològics és força habitual que després d'uns quants dies de ponents la situació sol girar-se en el seu vent contrari. (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 88). 2. **De ponent, ni vent ni gent.** Adagi publicat a (*S. I.*, 12-1-1924, n. 14). «Entra el *ponent* amb ratxes molestoses».

ponental. — Intensiú del vent de ponent. «*Ponent* amb cel núvol» (*S. I.*, 14-3-25).

Ponç Hug IV. — Any de 1312. Trobant-se un dia a Cadaqués el comte d'Empúries fou acusat de sodomia. Un testimoni ocular afirmà que el seu senyor estava a la casa del batlle del poble amb el fill d'un militar, dit en Jovesot de Sant Iscle *jacents carnaliter et commitentis crime sodomiticum*: Ajaguts van cometre crim de sodomia. (J. Rahola Sastre, *Cadaqués a l'edat mitjana...*, RdG, p. 240).

pop. 1. Agafar un pop (anar begut). 2. Mullats com pops (remullats). «Un pop! un pop! cridàrem nosaltres a tall de mofa» (*S. I.*, 3-5-1930, n. 164). Dita: *d'es pop, val mes es riure que tot*. (E. Trayter, «Un dia a Cadaqués», 1892, *La Renaixensa*, any XXII, p. 564). 3. **Ses poparres.** Pops grossos. «Aquells pops bens garrotjats i cuits amb pabrot i tomate eren menjar de primera, i pensar que *ses poparres*, que eren els pops grossos, ningú els volia, i tan cars que van ara. Des petits en dèiem “pops de piella”. Com que el pare anava a buscar musclo també portava cada bartunell [bertonell, espècie de cranc pelut] que feia por. Quin arròs tan bo que fèiem!» (*S. I.*, 11, juny de 2009, p. 7).

de popa a paró. — Frase que indica d'un extrem a l'altre, enterament, en tota l'extensió. El vent de «paró» és el vent contrari al que fa posar les veles en creu (Cadaqués, ap. BDC, ii, 93). «Per la patacada s'ha passat de popa a *paró*: el pagès de l'ala de Pení, el pescador de canya, el vicari de Llansà, el mestre, el metge, el marxant, el rector, l'ermità, etc., etc.» (Veritas, *Sol Ixent*, s/p.).

porcellanes. — Mol·lusc gasteròpode. «Anava a buscar-hi *porcellanes*» (*S. I.*, 31-05-1932, n. 212).

porcs sanglans. — A l'Empordà (sanglà). «Han mort dos *porcs sanglans* grossos» (*S. I.*, 17-10-1924, n. 32).

porqueter. — Pagès o negociant que es dedica a la cria de porcs. A Cadaqués hom els engreixava amb una farina de peix «Atlàntic» que es barrejava amb els ranxos i perolades que distribuïa, des de Figueres, el periodista i escriptor Àngel Trémols.

Port-alguer. — Topònim que popularment s'ha transformat en Purdugué. De port d'algues s'ha passat a port de dogues, espai on hi vivien concentrats els barrilers de la vila.

portar. — **1. Portar el cap emblanquinat.** Ser una persona d'edat. (*S. I.*, 28-8-1924, n. 29). **2. Portar la llet massa cristiana.** Batejada amb aigua. «Dos multes de 25 i 50 pessetes a dos lleteres per trobar que portaven la *llet massa cristiana*» (*S. I.*, 15-11-1923, n. 10). **3. Portar estrep.** Corda que els homes de l'art es posaven a l'esquena per estirar el llibant. Locució: «Porta mol d'*estrep*». Persona que exagera, que figuradament porta molta corda (Comunicacions de F. Ferrer i M. Tibau).

portell. — **1.** Pas molt estret entre dues muntanyes o altres elevacions del terreny. «S'estant apariant els *portells*...» (*S. I.*, 31-8-1933, n. 235). **2. Es Portell de sa Riera.** Un dels portals d'entrada a la vila que de nit tancava les portes. Les noves generacions en diuen es Portal.

Portlligat. — Carles Fages de Climent (1902-1968) excel·lí en el conreu de l'epigrama, una forma literària qualificada d'excelsa i de punyent. L'epigrama fereix, a voltes, com una sageta en expressar un judici, un pensament, una ironia cruel expressada amb una estrofa de versos breus. En aquest, Fages veia Dalí com un heroi lligat al seu talent, encadenat per la responsabilitat de la seva glòria futura.

Oh Salvador! Encadenat
com Ataülf prop de Gala,
romans fidel a la cala:
Prometeu de Port-Lligat.

Portal de la Font. — Com que Cadaqués havia estat emmurallada, les fonts eren fora d'aquest clos. Hom havia de passar per aquest portal per anar-la a buscar. L'any 1935 s'enderrocà la capella d'aquest portal i és convertí en un carrer més.

portaplecs. — Mena d'arxivador. El DCVB defineix el mot com «correu que anava a peu». «Un *portaplechs* de llauna ab los documents dels dos llaguts de pesca» (*Inventari Ballesta*, 1840).

portar les calces. — Locució. Quan la dona domina el marit. «Després s'ha sabut que era una dona que *porta les calces*» (*S. I.*, 19-10-1930, n. 175).

porter. — Missatger d'una autoritat. Dimarts 25 de gener de 1457. «Dimarts a XXV. Aquest die retornà de Gerona mossèn Jacme Francesch de Sentceloni... *porter*, de les parts de Roses, de Cadaquers e de Garriguella» (*Dietari de la Generalitat de Catalunya*, v. I., 1411-1539. Generalitat, 1994, 134).

portes de la vila. — En moments de crisi es tancaven els portals de la vida, estudiats i dibuixats per en F. Ferrer. «Han apuntat la artillería y las galeras contra la vila Tancaren las portas de la vila» (Doc. 11-5-1623, *Dietari Pujades*, 142).

Portixol, es. — Topònim. També escriu: Putritxó, Port-ditxós. Port-Dixo (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 76).

porvenir d'espines de bacallà. — Del verb pervenir. Locució per indicar un futur, un esdevenidor ple de pobresa, miserable. «Que'ns espera un porvenir (castellanisme) *d'espinas de bacallà*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

posar xeta. — Posar el vi a vendre al detall. «La Joana ja ha *posat xeta*» (*S. I.*, 13-6-2010, p. 69).

Pòsit de pescadors. — 1. Entitat cadaquesenca que agrupava una cooperativa de consum, trull, ormeigs, instruccions de pesca, i era escola per als fills dels pescadors. (*S. I.*, 4-4-1931, n. 187). 2. **Pòsit infantil.** — Caixa local o institució. Des de 1930 Cadaqués disposava del Pòsit Infantil al servei dels fills de pescadors. «Aspiració suprema del gloriós mariner, gran sociòleg i fundador dels *Pòsits* l'excel·lentíssim senyor don Alfred Saralegui i que amb tant d'interès be recomanant-ho als mestres dels Pòsits de Pescadors» (*S. I.*, 15-12-1930, n. 179).

pràctic. — Persona que té coneixements per guiar una embarcació. «Porta un bon *pràctic*! És com si la manegés un home de Cadaqués (Pla, *Aigua de mar*, 261).

pregons amb cua. — S'anomenaven així els pregonats per les autoritats oficials a tocs de corneta o de trompeta.

premsada. — Dotze cistells d'oliva eren una premsada.

pres de febre. — Sofrir, estar sotmès. «Jo som al *llit pres de febre*/ y a fora és tot avalot». (F. Rahola, «L'última poesia», *Catalana*, 81, 23-11-1919, 443).

processó de Sant Sebastià. — Despeses per comprar carn per pujar a Sant Sebastià, any 1767. «Ítem a 12 maig tinch pagat al carnisé per la carn prengueran quant pujà la profesó a Sant Sebastià, 5 sous» (Comptes municipals de 1767. Arxiu Municipal Cadaqués).

prodigar bombos. — Fer manifestacions molt ostentoses i renoueres. «Ni a prodigar-li bombos» (*S. I.*, 30-6-1930, n. 168).

professó dels enamorats. — Processó. «Al meu poble, com a molts altres del Empordà, fan el diumenge de Pasqua una professó coneguda ab el nom de la professó dels *enamorats*» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-19, 241).

prou. — Sí, moltes gràcies.

provisions de boca. — Quan hom anava a pescar, pujava a la barca amb provisions de boca (aliments, aigua, etc.).

no pujar tres pams de terra. — Ser menut, una criatura. (*S. I.*, 31-8-1929, n. 149).

punyat. — Quantitat de cosa que cap dins el puny, o que s'agafa amb el puny. «Uns punyats de sal grossa» (*S. I.*, 30-6-1930, p. 5).

punyefla! — Punyeta. «Punyefla! no sé pas qui és que demana l'hivern» (*S. I.*, 15-4-1930, p. 2).

punta. — **1. Punta de terra.** Brac de terra que s'endinsa en el mar. **2. Punta.** «Tros de cigar o de cigarret que queda després de fumar-ne l'altre tros» (DCVB). «Havia carregat la pipa amb dues puntes» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

purritja. — Brutícia que arrossega el mar a la platja en les llevantades i temporals, fems, porqueria de quan hi havia comunes. Possiblement derivat de «púrria», la trina.

puta-manyac. — Home astut que actua amb hipocresia i traïdoria.

putrefacció. — Qualitat de podrit. A propòsit de la pintura d'Àngel Planells. «És una *putrefacció* instintiva o intuïtiva, si es vol, però putrefacte a la fi» (*S. I.*, 15-6-1932, n. 213).

putrefacte. Podrit. **1.** Al·lusió a la terminologia amb què Salvador Dalí feria els seus contrincants més conservadors. En una ocasió Dalí va dir a Àngel Guimerà: «Ets un immens *putrefacte* pelut i un gran porc». Per extensió: «Senyors *putrefactes*, això és escandalós! Dalí ven els seus quadres abans d'exposar-los. Planells també els ven totjust exposats» (*S. I.*, 1-12-1929, n. 155). «I demés coses que Dalí i la seva colla calificava de *putrefactes*» (*S. I.*, 1-3-1930, n. 160).

puzolana. — Tipus de llosa i llosets de pissarra que els homes de Cadaqués quan hi anaven de viatge comercial, importaven de Pozuelo (Pozzuolo), un poble prop de Nàpols. A Cadaqués s'usava per a la construcció (*S. I.*, 17-7-1926, 74, p. 6).

Q

sabeu quantes n'hi ha? — «Aquesta frase, de la qual mai no he pogut esbrinar el significat, ni el seu origen, a Cadaqués és sinònim de “pleguem”. Sigui de parlar, de treballar, sigui del que sigui, bon punt algú pregunta si se sap “quantes n'hi ha”, tothom plega i llestos» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 101).

quaderna. — Cadascuna de les peces (compostes de diversos segments) corbades, de fusta o de ferro, que van fixades damunt la carena d'un vaixell i formen el costellam o esquelet que determina la forma del buc (DCVB). «Lligar unes *quadernes* a una quilla és una operació delicada, de molta precisió. Les dels nedants [no he

sabut identificar-la], del centre de la quilla, tenen la forma oberta» (Pla, *Aigua de mar*, 315). Mot vàlid perquè també diem «quadern» i «enquadernar, però hi ha estudiosos que defensen «costella o costelles».

quarta. — Mesura de líquids equivalent aproximadament a un litre (DCVB). «Donaren vuit quartes d'oli per premsada» (*S. I.*, 31-10-25, 57).

quarter. — Post o conjunt de posts que forma una tapadora per a l'escotilla (DCVB). «En treure el cap pel *quarter*» (Pla, *Aigua de mar*, 327).

quarterola. — 1. Bocoli i dipòsit on duen l'aigua potable, dins les barques (DCVB). 2. Recipient per a mesurar i tenir grans o fruits secs (DCVB). «El jovent amb la *curtaroleta* a l'espatlla» (*S. I.*, 16-1-26, 62). «El jovent amb la *cuarteroleta* a l'espatlla» (*S. I.*, 16-1-1926, 62, p. 3).

quartilla volandera. — Quartilla solta. «*Quartilla volandera* pel número» (*S. I.*, 28-8-1924, p. 18).

quelcom. — Pron. indef. Alguna cosa. En el llenguatge popular i expressiu, en el text: 1. «*colcum* dia trobarem la manera» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*). 2. **Quelcom nostru.** «Un poc, bastant. Això és *quelcom* nostru».

Quials, es. — Platja dels Caials. A una postal, en blanc i negre, de la primera meitat del segle XX hi llegim aquesta llegenda impresa: «9. Cadaqués. *Es Quials*. Temporal» Clixé fotogràfic D. Serifana.

querpo de guàrdia. — Cos de guàrdia. Castellanisme. (Crònica de l'època de la Guerra del Francès (1814) citada per F. Ferrer, *Topònims de Cadaqués*, 122).

qüestió enredada. — De difícil sol·lució. «Nota de una *qüestió molt enredada* (D. A., *Ordinacions*, p.137).

qui no bat pel juliol, no bat quan vol. — Dita. Fa referència al moment de batre el blat. Recomana fer-ho el juliol. L'agost era considerat un més tempestuós i inestable. (*S. I.*, 15-7-1929, n. 146).

quico, quica. — Persona que s'ha quedat enrere, sobretot en el vestit i en les formes. Cursi.

quillo. — Persona que sempre va sempre empolainada, que és presumida. Per extensió, un espavilat que aprofita totes les ocasions per fer malifetes. En termes nàutics, el verb *quillar-se* significa empolainar-se. Un vaixell, perquè navegui a tot vent, ha de tenir una bona quilla, ha de ser ben «quillat», és a dir, ho ha de tenir tot a punt. I un presumit, també. Variant del verb francès *maquiller*?

quina mare que farà. — Dit de la dona que era apta per ser mare. «Això és un bon planté! Exclama, / quina *mare* que farà!» (Victor Rahola, «Humorístiques». *Lectura Popular*, n. 214, p. 141).

quitrà o bret-bol. — «Alquitrà que servia per calafatejar llaguts grossos i llaguts de foc» (H. Gispert, *C. autèntic*, 37).

R

rabassa. — Tortell que a l'Alt Empordà, per Nadal, els padrins de bateig o els avis regalen als fillols o filloles, als néts. Abans, aquests tortells eren de confecció molt casolana, i es pastaven als forns de les fleques.

rama. — «Branques d'olivera»

rampinar. — Arreplegar amb el rampí, sia palla, sia herba, terra. (F. Ferrer, *La història d'en Justí*, 33).

rams de bolla grossa. — «Produir bambolles damunt l'aigua una mata de peix sotaiguada» (DCVB) (*S. I.*, 10-12-1917, n. 108).

rancar. — Ranquejar. Navegar fent giragonses. «Sa barca d'en Manel Nyanca / ix com *ranca*! Ix com *ranca*! / Amolla escota, no orsis tant, / arria davant» (Cançó usada per al ball de la Patacada).

ranxo. — «Menjar que es feia per a molts i que se sol reduir a un sol plat, com el que es fa per als soldats, presos, mariners» (DCVB).

raora o rasora. — Raedora, instrument de ferro per llevar les adherències de farina de la pastera (DCVB).

rasela. — Estri per agafar el corall. «*Otra máquina hay llamada rasela, la cual sirve solamente para pescar el coral que con todas las anticipadas máquinas se rompió de su cría y cayó en el fondo del mar. Esta se compone de un hierro cuadrado, al cual está atada una bolsa o red de jarcia espesa, en la que, raseando por la arena, se recoge el coral que está en el fondo, ya caído de la roca en que se criaba; y aunque de la jarcia, con la advertencia que en pasando de unas 150 varas de hondo no se puede usar de ella*» (Fco. Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona*, Curial, 1973, p. 351).

Rasola, Johan. — Entre els cognoms cadaquesencs que figuren en els privilegis concedits pel rei Pere el Cerimoniós a Cadaqués, el 8 de juliol de 1385 hi figura un tal *Johan Rasola o Rajola*. Hi ha qui afirma –tot i que no deixa de ser una teoria no provada– que, amb el pas del temps, aquest cognom hauria donat pas o derivat a «Rahola», una nissaga molt coneguda i estesa a Cadaqués i Roses.

raspa. — Instrument per pescar el corall. Mot sense documentar. «*El otro [instrumento] es una especie de araña de encina en cuyas puntas hay unos hierros que llaman raspas, con su red doble en cada punta; cuyo instrumento introducen debajo de las rocas. Se llama raspa y se inventó en la Selva*» (Fco. Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña, Barcelona*, Curial, 1973, p. 351).

rasqueta. — «Estríjol o raspall per a netejar bísties» (DCVB).

rassir. — Del verb francès «*rassir*», mortificar. Aquí és treure les tripes, vomitar. «Se marejava i *rassia* ses tripes» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

rastell o restrell. — Empedrat de pissarra. «Per culpa de ses ditxoses pedres des *restrells*» (Gispert, *Des des banc*, 141).

rastillo. — «Porta de fusta, feta de llates, la qual serveix per a tancar finques, corals, el rebost, els replans de d'escala» (A. Grieria, *La casa*, 41).

ratat de freixura. — Malalt dels pulmons. «So vell y nafrat, / ratat de *freixura*» (Víctor Rahola, «Humorístiques». *Lectura Popular*, n. 214, p. 143).

ratera, preparar la. — Locució: Fer-lo caure en el parany. «Li preparà la ratera; i “guapo guapo” l'atrapà» (*S. I.*, 17-5-1930, n. 165).

ratxa, sa. — Esperar sa ratxa. Sense la bufada de vent sobtada no et podies fer a la mar si anaves a la vela.

rau-rau. — Rosec, especialment de la consciència. «Sentir en els dintres un *rau rau*» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

raure la pastera — Quan la gent es feia el pa a casa o al mas hi havia la feina de raure la pastera: «passar *la raora* per les parets de la pastera per llevar-ne les deixelles de pasta que hi estan adherides» (DCVB).

raxa. — Per ratxa. Bufada de vent sobtada (DCVB).

rebatuda. — Tornar les aigües a batre repetidament. «Una *rebatuda* d'aigua, sal i sorra» (*S. I.*, 3-5-1930, p. 4).

rebogir. — Fer brogit. Verb intensiu. «Aquí la mar hi peta / *rebogint* per tots costats» (Firmo Ferrer, avi). Forma no enregistrada.

reboltasió. — Revolta a la Guerra Gran. «La guerra contra la França prebenin de una reboltasió» (*Manuscrit de Pere Cassanyas*, mestre de cases, regidor municipal de Cadaqués. 1792. Manuscrit d'una col·lecció particular).

rebufó. Molt bufó. Intensiu. Mot sense documentació al DCVB. «Hagués fruitat d'un Sol Ixent tan rebufó» (*S. I.*, 3-7-1926, 73).

rec. — «Canal de la xemeneia» (DCVB).

recalmó. — Molta tranquil·litat de la mar. «Aprofitant un *recalmó* podrien llevar» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

recarai. — S'usa com a interjecció, per manifestar admiració, impaciència, etc. Apareix amb moltes variants de forma, per eufemisme: «*Recarai*, Pep; aquest no vol seguir ni a tiros» (*S. I.*, 29-8-1925, 53, p. 4).

recebre. — Del verb *rebre*, forma arcaica, segle XIX. «En Godo va *recebre* l'extremaució».

recenyir. — Tornar enrere a cenyir o a cercar l'art (D. A. *Ordinacions*, p. 116).

reclau. — Angle entrat, raconada. Els *reclaus* del coster.

recolze. — Angle o desviació d'un camí. «I si aneu a cap de Creus, ací i allà, a cada recolze, us entrarà pels ulls la dolor atormentada del paisatge» (L. G. Pla, *Estampes*).

recoquillar. — Verb sense definició ni documentació al DCVB (*recoquillar*, a Olot, Capmany). «I el congret *recoquillat*» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21).

recórrer la costera. — Els pendents i els camins de la muntanya que donen al mar.

recristo!. — Cristo. Dit amb èmfasi i generalment amb irritació; sempre irrespectuosament. Eufemisme, la deformació de «voto a Cristo», aquí reduplicat. «(Se sent bufar). ¡Recristo! Sembla qu'ara comensi» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

rectoria de Cadaqués. — Fou l'antiga residència del governador militar de la plaça amb un terraplè artillat. Als anys trenta del segle passat hi hagué problemes entre l'Església i l'Ajuntament per tal que aquest darrer pogués reclamar els drets de propietat d'aquell immoble (*S. I.*, 31-10-1932, 219).

redimontri. — Forma intensiva de dimoni, usada com a adjectiu i substantiu i també com a interjecció. «Que redrimonti t'empatolles!» (*S. I.*, 14-8-1925, 52, p. 4).

redimonxi. — Redimoni. Intensiu de dimoni, exclamació «Què *redimonxi* estàs fent» (F. X. Godo, V. Rahola, «*Dos companys mal avinguts*», 1894, p. 25).

reembarcar. — Tornar a embarcar (DCVB, sense documentació). «Fins a *reembarcar*» (*S. I.*, 28-8-1924, p. 18).

refer-se el xàfec. — Tornar prendre força.

refiar. — A Cadaqués quan usem el mot «refiar» no ens referim al fet que una persona ens mereixi o no confiança. Volem dir que confiem en aquella persona per a alguna cosa determinada. (Ferrer, *Cadaqués, contat per*, 36).

refinar — Posar-lo a punt, que toqués més delicadament «*Refinat* dit orgue» (doc. 1689, E. Serna, J. Serra, «La construcció d'un orgue barroc a Cadaqués», AIEE, 2002).

refoc. — «Caliu que resta després de cremar la llenya» (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 52).

refresc. — Beguda fresca, convit. «Que no se donga *refresch* quan pujaren [a Sant Pere de Roda] los de la Selva, Llansà y Cadaquers a jugar las calas de la pesca» (J. Rahola S., «Cadac. en la Edad Media», *Ordinacions*, p. 33). Hi havia èpoques que els permisos per anar a pescar a l'encesa estaven subjectes a l'autoritat del monestir de Sant Pere de Roda.

refrescar. — Proveir d'aliments i altres coses necessàries. «Vengren a una qui és prop de Cadaqués e aquí eixí la gent en terra, e *refrescaren* ab gran goig e ab gran alegre, e gran guany que hagren fet» (Muntaner, Crònica, c. CXXX, combat de Cadaqués).

reganar. — Pescar amb fitora, de nits, amb llum (DCVB). «Es estat sobra dels pescadors de *reganar*» (Doc. de 6-3-1729, D. A., *Ordinacions*, p. 171).

regantell. — Regalim, líquid que corre a fil prim.

regates de bots. — Competicions que des dels anys trenta del s. XX es feien a Cadaqués amb remers i timoner. Eren organitzades pel jovent de la colònia estiuenca (*S. I.*, 9-1930, 172).

regisme. — De regir, governar. «Tenim en punt al regisme de la ciutat» (F. Rahola, *Catecisme*, 36).

regolfada. — Retrocedir o girar un fluid en moviment (vent, aigua, fum, etc.) en topar amb un obstacle (DCVB). (*S. I.*, 15-2-1929, p. 3). «*Regolfades* de vent, de la mar que no admet raons» (J. M. de Sagarra, *All i salobre*, 1929).

regollosa. — Rogallosa. Amb una veu aspra i sorda (D. A., *Lo cap de Creus*, 30).

reguera de pólvora encesa. — Rastre, camí que deixava una notícia. (*S. I.*, 1-1-1935, n. 259).

rei. — **1. Ni rei ni papa, de cagar ningú se n'escapa.** Ditxo recollit a Cadaqués, conegut a tot el domini lingüístic. **2. Rei ni roc, conèixer no.** *No haver-hi rei ni roc*: no haver hi regit, no existir l'autoritat, l'orde, a tal o tal lloc (es diu per referència al rei i al roc o torre del joc d'escacs). (DCVB). «Diuen no *conexen rey ni roc*, sinó al comte d'Empúries» (Doc. 11-5-1623, *Dietari Pujades*, III, p. 141).

reixinxolat. — «Persona eixerida» (DCVB).

reixegat. — Endarrerits. «I el desig de no quedar *rexegats*» (F. Ferrer, *Cadaqués des de l'arxiu*, 7).

religes. — Jonqueres, mates de jonc relligades? «Amagades ses *religes* entre les revoltades aigües, sobresurten ses puntes esmolades defentsant-se vincladisses i joguineres de la forsa impetuosa de l'aigua» (Jonqueres, *S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

relotge ab pèndula. — El que va penjat a la paret i deixa visible el pèndol que en regula el moviment (DCVB) «Un de *relotge ab pèndula* ab sa caxa corresponent» (*Inventari Ballesta*, 1840). **2. Rellotge d'hores.** L'any 1681 ja hi havia un projecte de fer rellotge d'hores a l'església parroquial (*S. I.*, 31-1-1933, n. 225).

al rell o al rall. — Art de pesca en què sobretot es pescaven saupes, peixos que menjaven *brucs*, un tipus de planta submarina que no hem sabut trobar documentada. *Brucs roquers* (F. Ferrer, *Coses*, 85). El rall és un «ormeig de pescar, consistent en una xarxa de forma circular guarnida de ploms en tot el seu perímetre i sostinguda pel centre per una corda; es llança a mà en llocs de poc fons, ben estesa, i amb el pes dels ploms es va cloent sota l'aigua i deixa enclosos els peixos que nedaven per aquell indret; és emprat en la mar i en els rius i sèquies, a totes les regions» (DCVB).

remenar les cireres. — Ditxo: «Remenar ses cireres: intervenir autoritàriament en un assumpte, ésser-ne l'amo». Tenir poder (DCVB; Escofet, *Memòries*); (*S. I.*, 17-8-1930, n. 5).

remitger. — En el llagut de foc, el *remitger* era l'ajudant del fogater (vegeu entrada).

remolc. — Nansa llagostera. «Tirar primerament el *remolc*» (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

remolia. — Moure's en remolí. «*Remolinament* del corrent» (Griera, DCVB).

rems de llong, donar. — Deixar els rems al llarg de la galera en disposició de remar. (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

renegat. — Ben sovint el pirates i corsaris nord-africans que atacaven pobles costaners comptaven amb una persona del lloc, un «renegat», individu que renunciava a la seva fe política i patriòtica a canvi de diners, i que els facilitava informació de camins, llocs, masos aïllats, de pescadors de l'encesa, terrassans que treballaven camps a prop de la costa, persones amb recursos, etc. «Y an dit que en aqueixa galiota hi era un germà de n'Alemanys que se és renegat, y que aqueix los menaria al raval» (Doc. de 25-6-1605, *Dietari Pujades*, I., p. 482).

renyegar. — Verb format a partir d'un creuament de reganyar amb renyar. EL DCVB el dona com a rossellonisme. **1.** Es diu en la locució **reganyar el pinyol**: renyar, mostrar-se irritat i autoritari. «Pel poc cas que fem dels seus aditaments *renyegaran el pinyol* (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167). **2. Reganyar el pinyol**: «mostrar el cul per algun estrip de la roba» (*Labèrnia Dicc.*).

repàs. — Menjada, àpat. Gal·licisme. «No allarga ni per un *repàs*» (*S. I.*, 15-2-29, p. 3). «Assegut durant els repassos» (*S. I.*, 31-3-1932, n. 208).

reposar. — Tornar a posar, reconstruir. «I les cases cauen sota el pes dels anys i no són *reposades*» (S. Dalí, *Diari de 1919*, Fundació Gala, S. D., 1994, p. 136).

rescat de captius. — «El Consell va acordar que només es recobressin captius, que se'n paguessin rescats per als fills de la vila, que hi visquessin o bé que fossin joves que naveguessin. Dit dia [4-6-1629] se a determinat per los cònsols y consell que en lo que toca a rescatar los catius, que los que seran catius de la vila no rescaten ningun catiu que no estiga casat o habitant de la vila o que sien fadrins que naveguen. Y aqueixos sempre que sien catius que sien rescats. Enperò esent casats, no habitaro (sic) a la vila que no sien rescats per la vila. Y esta és la voluntat del Consell y deslberat. Antoni Godo, clavari» (*Llibre de conclusions*, f.10v.).

resclum. — Pudor a resclosit. «*Resclums* del tràngol fort del jorn d'abans» (Joan Santamaria, *Visions de Catalunya*).

ressagassa. — Maregassa. Mar alçurada, moguda amb grans onades (DCVB).

retaules. — Els retaules de Sant Pere i de Sant Joan de l'església parroquial s'havien pagat amb una part de la pesca de l'encesa. El mestre escultor, el daurador i els obrers de la Confraria de Sant Joan en foren els benefactors (D. A., *Ordinacions*, p. 130).

reva. — Tanda, torn en l'execució d'una acció de molts (DCVB). Pesca de l'encesa. «Ni acollits en lo jugar de les *reves*» (F. Rahola, *Notícies*, 482).

reversa, criatura. — De revés. Persona difícil de governar, que fa cosa contrària del que calia fer o del que s'esperava. «Fa com las criaturas *rebessas*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

riagall. — Tipus de malla usada en la pesca al cap de Creus. «Cada banda a partir del glaó tenia quatre classes de malla... el *riagal*, amb malles» (Nadal, *Pesca*, 50).

riba, la. — «No salem quan parlem de la *riba* però si ho diem en plural diem “ses ribes”» (H. Gispert, *C. autèntic*, 63).

ribera del mar. — Vora del mar. «Avalotaren-se los que estaban a la *ribera de mar*» (Doc. de 23-4-1632, *Pujades, Dietari III*, p. 138).

ribotent. — Variant de rebotent. «Aixeca unes onades enormes, que, *ribotent* amb fúria en los penyals» (D. A. *Lo cap de Creus*, 44).

rim. — Raim. També el plural rims.

rimot. — Raïms, despectiu. Cal ensulfatar les vinyes quan els raïms (rimots) comencen a puntejar. «És qüestió de donar sofre a ses vinyes, sembla que hi ha algun *rimot*» (*S. I.*, 12-1983, 6, p. 5).

riure. — **1. De per riure.** De burla, no seriosament. Riure's per sota el nas. **2.** Riure dissimuladament. «Mussan Miquel s'en *rivia* per sota as nas» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46). **3. Rivia, rivien.** Formes del pretèrit imperfecte del verb riure.

roba. — Per arrova.

roba de port. — Roba d'ús diari, de portar. Tota la *roba de port* dels difunts Abdon Trèmols y Anton Trèmols y Ballesta, avi y pare de dit menor, la cual queda per lo ús de est a medida que vage consumint la que té. (*Inventari Ballesta*, 1840).

roca baumada. — **1.** Cova no gaire fonda, formada per l'avançament d'una roca sobre un espai buit (DCVB). «És a saber que a Nofeu, hi ha una roca que és *baumada*» (*S. I.*, 29-8-25, 53). **2.** Roca alterosa. Singular. «Ja el dret d'expropiar les roques alteroses, hont podien situar els seus castells» (F. Rahola, *Catecisme*, 59). **3. Ses roques xerren.** Quan hi ha mala mar, el remor que arriba fins la costa espanta es peix. (Comunicació de Moisès Tibau).

rocals. — «Roques grosses» (DCVB). «O es freguen amb los *rocals*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 36).

roda, estar en. — Estar fondejat un vaixell amb una o més àncores de vira, presentant sempre la proa a la part d'on ve el vent (DCVB). «De dia estarem defora en mar, en roda» (Muntaner, *Crònica*, c. CXXIX, combat de Cadaqués).

rodellat. — A rodanxes. «I bonito *rodellat*» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 21). Es venia molt de peix en rodanxa: rodelles de lluç, mero i congre.

rodolí. — Rodelí, al text. «Bolleta de cera engomada, dins la qual es posava un paperet o llenca de pergamí on constava el nom d'una persona; moltes bolletes semblants es posaven dins un recipient, del qual eren extretes per un infant una o algunes bolletes, i els noms que hi figuraven eren els de les persones que s'elegien per

a consellers, prohoms i altres càrrecs directius» (DCVB). Insacular: «posar dins un sac o altre recipient les cèdules o bolles amb els noms de les persones que cal elegir traient-les a la sort» (DCVB). Així es va fer l'any 1623 per a l'elecció dels cònsols de la vila de Cadaqués que havien de formar part, durant l'any, del Consell del poble.

El sorteig es feia el dia primer de gener davant de l'altar major de l'església: «Forma y modo com se fa la extracció de Cònsols. Lo primer dia de Janer ço es dia de cap d'any, després de dinar se ajunta tot lo Consell a la Iglésia y devant del altar major posan una taula ab un vas de llautó y després de haverse encomanat a Nostre Senyor Déu y a la Verge Maria, lo Cònsol major (que es) trau de la Sagristia las quatre bossas en què estan enseculats tots los Consells (que son vuyt a cada bolsa) y trau la bolsa primera y de aquella trau los vuyt rodelins que y son dintre y alt, que tots ho poden hoír y veure compta los dits vuyt rodolins y los posa dintre del vas o bossí està demunt de la taula y per un minyó de hedat diset anys, després de aver mesclat dits rodolins se trau hú y aquell lo nom del qual està assentat en aquell rodolí, es Cònsol, com noy aja algún impediment». *Llibre de Conclusions del Consell de la Vila de Cadaqués que comença el dia 1 de gener de l'any 1623* (S. I., 1-2-1930, n. 158, p. 3. Guitert). Insacular: posar dins un sac o altre recipient les cèdules o bolles amb els noms de les persones que cal elegir traient-les a la sort (DCVB). Variant: *arrodolins*. Doc. de 1602. (F. Rahola, *Algunas noticias*, 485).

rodolso. — Estar a recés, a rodós.

rodolta. — Redorta, tòries, serments de la vinya.

roells o ruells. — «Rovell». La variant *roell o ruell* la trobem al DCVB (Capcir) i a Pere Verdager, *Diccionari del rossellonès*. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 27).

romana. — Segons Frederic Rahola, encara l'any 1903, a l'altar de Sant Pere de l'església hi havia una enorme romana (balança) per pesar els peixos. Dita: **Sa romana no treu més**. (S. I., 9-4-1927, n. 92) es diu per indicar que d'una cosa no hi ha més disponibilitats. Aquest refrany també es conservava a Menorca. (DCVB).

romeguer. — Romaguera. «Vora els grans *romaguers*» (S. I., 18-7-1925, p. 5).

ronxet. — Ronc que fa el porc quan el van a matar. «Lo porc fa una extremitut, / llença a l'ayre un trist *ronxet*» (Víctor Rahola, «Humorístiques». *Lectura Popular*, n. 214, p. 140).

roquejar. — Pescar entre les roques. «Tramontaneta que no deixa *roquejar*» (S. I., 30-1-1926, n. 65). També té el sentit d'enfilar-se a les roques.

roquisser. — Lloc abundant de roques. «Els *roquissos* de les muntanyes» (S. I., 25-4-1931, n. 189).

rosari. — Acte de devoció. «Primer se deya lo *rosari* dematí y tarda, y después se tancà la isglésia» (*Crònica de Pere Anton Moret*, arxiu F. Ferrer, doc. de 1794-1795).

rossencs. — Natural de Roses (Vallmitjana, *Cadaqués*, 322).

rostos avall. — Mot emprat en la locució adverbial: «van anar a rodolons, rostos avall». «Alguna ratxa se l'emportaria *rostos avall*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

rotllo. — Conjunt de persones que participen en el ball de la Patacada, reunits en rodona.

rotonda artillada. — «Edifici o sala de planta circular, generalment coronat per una cúpula (DCVB). Al segle XVII el Baluard de Cadaqués disposava de dues rondes artillades, centre de defensa del castell de Cadaqués. (*S. I.*, 31-5-1932, p. 2).

rou, brillants de. — D'humitat de l'atmosfera (*S. I.*, 27-11-1926, n. 83).

rovirada. — Desbordament? La *rovirada* imponent dels rius (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162).

Rubiés i Mussons, societat. — Anunci de la creació d'una fàbrica de salaons. «El mes passat i davant el notari senyor Dalí, es signà a Figueres, l'escriptura de constitució de la societat Rubiés i Mussons S.A., per a la fabricació de les anxoves marca “Costa Brava”. L'escriptura es redactà en català, essent la primera feta a Figueres amb el nostre idioma» (*S. I.*, 15-11-1932, p. 3). Elaboraven «anxova en salmorra, filet d'anxova i encara pasta d'anxova (*S. I.*, 30-4-1933, n. 231).

flor de ruda campanera. — Planta rutàcia. (*S. I.*, 8-9-1928, 4).

rufi. — Escorpes i rufins. Espècies de peixos, saborosos fets amb suc, que l'autor de la nota, sense signar, diferencia segons la mida. Els rufins són més petits. Aquí dona remeis casolans per guarir-se de la toxicitat de les seves espines. «Un altre, rentar-la [la ferida] amb pixat de criatura» (*S. I.*, 30-6-1934, n. 251).

rufions. — Garfis o ganxos que «eren arriats al fons del mar i arrossegats per tal de veure si enganxaven» materials provinents de naufragis. (Rahola, *Marina mercant*, 569).

Runes de sa pel·lícula. — Topònim inventat a partir de la filmació al cap de Creus i a Cadaqués de la pel·lícula americana *La luz del fin del mundo* (1970-1971), basada en una novel·la de Jules Verne. La torre de formigó que es va aixecar per al seu rodatge ha estat allí dempeus durant 24 anys. L'edificació del far va ser projectada pel constructor local Pere Clavaguera.

runyicar. — Grunyir (DCVB).

S

sabatetes de la mare de Déu. — 1. Petxina petita, dèbil, la part externa de la qual és de color verd terrós amb una renglera de foradins, i la cara interior bellament nacarada; a les platges i cales de roquer, la mar les escup durant els temporals, i

després la mainada les recull delerosament per jugar-hi o fer-se'n collarets (DCVB). (*S. I.*, 15-2-1930, p. 2). Hi ha gent que també l'anomena «musclo genovès». **2. Mecago amb les sabatetes.** Exclamació eufèmica per no pronunciar un renec més pujat de to. En algun llibre de folklore podeu llegir la rondalla *de La sabateta de la Mare de Déu*, que ha donat lloc a aquesta contalla.

sabó moll. — Que té consistència molt blana, semilíquida, i es produeix per l'acció de la potassa damunt els àcids grassos (DCVB). «Sàpia lo qui arrendarà que hage de tenir *sabó moll*» (*Arrendaments de la vila de Cadaqués*, 1706-1707, Notaria Castelló, 1604).

Sabolla, sa. — Cala a la zona del far de cala Nans que entrava en joc en el sorteig per a les enceses o pesca al bolitx. Sobre aquest topònim copiem la nota dels Rahola que és interessant per a l'estudi de la llengua del poble: «La Bolla o Sa Bolla convertit en “Sa Sabolla”, per la justificació d'articles i preposicions a què la gent de Cadaqués ha estat sempre molt afeccionada; així, hom diu també: dedefora, dedesota, dedebó, escardot, es soguer, en lloc de: de fora, de sota, de bó, els o es cardots, s'alguer, de dalenc en lloc d'alenc, fer l'alenc» (Rahola, *Marina mercant*, 386).

saber-ne la mar. — Tenir coneixements d'un fet determinat, «*En saben la mar d'això*» (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

sabre. — **1.** Peix de l'espècie *Lepidopus ensiformis* que abans s'havia pescat molt al cap de Creus. (Nadal, Pesca). **2. A sabre nu.** Amb l'arma blanca desembeinada, sense la beina. «Y entraren al **sabre-nu** y quan foren al pla de Portdugué lo comandant» (*Crònica de Pere Anton Moret*, arxiu F. Ferrer, 1794-1795).

sac de gànguil. — Art de pesca, consistent en una bossa de xarxa llargaruda, de forma cònica invertida, sostinguda per un cercol de ferro, que és arrossegada amb cordes per una barca pel fons de la mar i serveix per a agafar gamba i peixos petits (DCVB). (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

sac gàstric. — Estómac. (*S. I.*, 31-3-1932, n. 208).

safirí, mar. — De color de safir. (*S. I.*, 15-08-1927, p. 19).

sageta de campanar. — Penell.

sagetat. — Ferit de sagetes. Mot sense documentar al DCVB. «Y cruelment *sagetat* / sens altre remissió» (*Goigs del gloriós màrtir Sant Sebastià de la montanya de Pení de Cadaqués*).

sagnia sorda de l'emigració. — Un dels problemes de Cadaqués, dels anys trenta del segle passat, era la *sagnia* de l'emigració, «que va despullant el poble, i que si no hi posem remei, aviat ens deixarà en camisa» (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162).

sal. — Sense sal, i a un preu raonable, les pesqueres, les salaons de Cadaqués, no podien treballar. Per això era tan important tenir-ne provisió. La casa Pont havia arribat a tenir 120 dones treballant en la salaó de peix. **1.** «Se obligant a tenir *sal* aquí per la pesquera, que si el rey avaxava la sal y se troba aquí una partida de sal

a mayor preu. (Doc. 23-4-1726, D. A. *Ordinacions*, p. 169). **2. Sal trida.** — Sal de gra gruixut que s'emprava per a la salaó de peix i per la cuina. (Firmo, *S. I.*, 9, desembre 1985).

la Sala. — «A Culleró, una de les més belles cales de Tudela, s'hi troba l'esplanada blanca coberta de mica. D'aquesta esplanada en diuen “La sala”» (A. M. Dalí, *Miratges*, 8).

salament de peix. — La indústria del salament del peix, a Cadaqués, preparava dos tipus de salaons, segons els clients i els mercats als quals anaven destinats: «Peix ben posat, aplanat i premsat, amb el seu capet (mercat americà); altres prefereixen que el peix no tingui el cap, que no sigui premsat, però que sigui el més net possible» (Nord d'Europa). (*S. I.*, 27-10-1928, n. 129).

salassó. — Salaó. Acció de salar peix, carns salades. «El *salassó* de la casa Pont» (Rahola, *Marina mercant*, 93). (*S. I.*, 15-2-1930, n. 159).

salmastre. — Crosta o floridura que es feia a les parets de moltes cases i magatzems per efectes de la humitat de la mar. Salobre.

Per Sant Sebastià, una hora hi ha. — Una altra dita: «**Per sant Sebastià, un pas de ca**», és a dir, que el dia s'allarga.

salobrenc. — Salabrós. «Amb alès *salobrencs*» (*S. I.*, 14-3-1925, n. 42).

salosa parla. — On es parla salat. «Nostra *salosa parla* i amb els mots d'origen iber i indiketa» (*S. I.*, 28-8-1924, p. 12).

salpar. — Treure de mar un ormeig, una xarxa, un peix, alçant-lo.

salsa holandesa. — Salsa que té una certa semblança amb la maionesa, feta amb rovells d'ou i mantega clarificada. És una recepta de la cuina francesa, encara que s'anomeni holandesa. S'usava pels volts de 1930, en els plats de peix que cuinaven les cases benestants del poble.

salsifi. — Per salsafi. Es tracta d'una planta bianual de la família de les compostes, la part comestible de la qual és l'arrel, que presenta un color blanquinós. (*S. I.*, 15-2-1929, anunci de venda, 2).

saltets de cabrit nou-nat. — «Onades suaus que trenquen la tersa superfície de la lluna del llac (Portlligat)» (*S. I.*, 12-3-1927, n. 90).

saltimbanquis. — «Durant els tres dies primers d'aquest mes ha actuat a la plaça de les Herbes una companyia de *saltimbanquis*» (*S. I.*, 16-7-1927, n. 98).

sana memòria. — Tenir viva aquella facultat. **1.** «Estant però ab ple enteniment *sana memòria* y ferm parlar» (Arxiu Parroquial de Cadaqués. Testaments. Paulí Solers (1694-1709). Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699). **2. Sana part.** Aquí té el sentit de majoria qualificada «La *més sana* part del consell» (Doc. de 18-4-1724, D. A., *Ordinacions*, p. 167).

en sanitat. — Els pescadors comunals de la pesca de l'encesa també percebien la seva part dels ingressos de pesca, cas que estiguessin de baixa per malaltia: «com per abans *en sanitat*». La societat funcionava també com una petita mútua.

sanfasó. — Ser un sanfasó volia dir ser un fresc, una persona despreocupada de tot, deixada. Gal·licisme, del francès *sans façon* (*Mépris volontaire de la politesse*).

sang. — **1. Sang.** L'alimentació és encara un tret diferencial en la vida dels jueus. A Cadaqués sembla que també hi visqueren. Tenien estada al carrer d'es Call, encara que no en posseïm documentació que ho demostrï. «No mengeu la carn amb la seva vida, és a dir, amb la seva sang», ens diu el Gènesi 9,4. I el Levític, 17, 12-13: «Qualsevol home d'entre els israelites o d'entre els forasters que resideixen enmig vostre, que trobarà caça de pèl o de ploma que es pugui menjar, vessarà la seva sang i la colgarà amb terra». «Me sembla que estic veient a una vella minyona de casa dels meus pares, quan matava un pollastre o una gallina. Jamay ho feya sense la precaució d'escampar la sanch de la víctima en un plat ple de cendra. Alguns homes de la meua edat m'han confirmat aqueix recort meu» (F. Rahola, *Catalana*, 14-9-1919, n. 72, p. 242) **2. Sang de bou.** Color vermell fosc amb què es pintaven les portes dels magatzems a Cadaqués on es descarregaven els fardells. Hom aprofitava l'almangra o mangra espessa contra els òxids que servia per untar els caragols de les barques.

sanquagesma. — «Cinquagesma, pasqua granada» (D. A., *Ordinacions*, 138).

sans i salvats. — **1.** Escapat d'un perill (*S. I.*, 2-11-1929, n. 153). **2. Sa com un all.** **3. Sans i condrets.** — **4. Sa i sense defectes físics** (*S. I.*, 28-8-1926, n. 77).

sant Apdon i Sena. — Forma en què es coneixien popularment els sants Abdó i Senén, per un procés de simplificació lingüística. Era una advocació molt estimada al poble. Ni en el dia de la seva festa patronal ni durant el Divendres Sant es podia pescar a l'encesa.

sant Crist de marbre. — Pels volts dels anys vint del segle passat l'església del poble encara conservava penjat un sant Crist de marbre grisós del segle XIII, de fina execució, d'una sola peça, i d'autoria desconeguda. Ben segur que aquesta imatge de gran valor va desaparèixer durant les turbulències de la Guerra Civil de 1936-1939. La peça, que sembla que provenia de Sant Pere de Roda, fou fotografiada per V. Fargnoli. Aquest Crist, que es venerava a la capella fonda de l'església, havia sortit en processó pels carrers de la vila. L'any 1680 el van pujar fins l'ermita de Sant Sebastià per demanar que ploqués en èpoques de sequera. Alguns parroquians hi pujaren descalços (*S. I.*, 15-3-1933, n. 228).

per sant Esteve, plou i neva. — Dita. (*S. I.*, 11, juny de 2009, p. 87).

Santa Maria de Carcere. — Al segle XIX alguns historiadors catalans sostenien que Santa Maria de Cadaqués havia sigut un priorat benedictí en possessió del monestir d'Amer: *Santa Maria de Carcere* (any 1187). L'historiador olotí F. Monsalvatge i Fossas ja va demostrar que aquella cel·la estava situada prop de Torroella

de Montgrí, que no té res a veure amb Cadaqués. («Cadaqués», Botet i Sisó, *Geog. General Catalunya*).

saquejar. — Prendre violentament les coses de valor [16-7-1584]. Vinguda de moros. «Dilluns XVI juliol. En aquest dia vingué nova que lo virrey d'Alger here vingut al XXIII fustes, entre les quals deyen y havie sis galeres reals y que havien *sequeyat* certa part de Cadaqués. Déu vulla que no sia lo que diuen. Dimecres XVIII. En aquest die vingué nova com la armada del Rey d'Alger se here tornada a embarcar y que havien mort 4 de Cadaqués y hu de hafrat y ells ne havien mort L o LX de moros» (*Manual de Novells Ardits*, vol. V, p. 401).

sarc. — Per sarg. Peix teleosti de la família dels espàrids. (*S. I.*, 31-3-1932, p. 2).

sardana. — Segons van recollir l'any 1928 els participants en la missió de l'Obra del Cançoner de Catalunya a l'Alt Empordà, aquesta dansa era coneguda arreu, «excepte a Cadaqués, on ens digueren que hi podia ser considerada com d'importació» (OCPC, IX, 260). Potser era degut a l'aïllament en què vivia el poble, mancat de bones comunicacions.

sardina. — 1. Refrany: «*Tothom apropa el caliu a la seva sardina*. Tothom procura pels seus interessos, és egoista» (*S. I.*, 01-3-1930, p. 3). 2. **Sardineta**, sardina petita. (*S. I.*, 18-5-1924, p. 4). 3. **Sardina confita**. Confitada amb sal. «Ítem sàpia lo qui arrendarà que a de tenir *sardina confita* tot lo any» (*Arrendaments de la vila de Cadaqués*, 1706-1707, Notaria Castelló, 1604).

sardina arengada. — Era sardina seca i premada que es conservava i es podia portar d'un lloc a l'altre, sobretot en els vaixells i barques. També en menjaven molt els terrassans, gent que anava a treballar la vinya.

sardiner. — Persona que es dedica a la pesca i comercialització de la sardina. Sardinaire. «L'impremta del conegut *sardiner* de Cadaqués» (*S. I.*, 22-3-1931, n. 186).

sàssola. — «Pala un poc corbada, a manera de cullera grossa, de fusta, que els mariners de barques petites empenen per a evacuar l'aigua de dins l'embarcació» (DCVB). (H. Gispert, a *Cadaqués autèntic*, l'anomena «sàrsula», p. 29).

sastre, ets un bon. — 1. Dita: «**Ja hi ha un bon sastre, amb tu!**». Persona múrria, enganyadora. 2. Dita: «**Cap sastre menja pollastre**» (Empordà). Aquest ofici era considerat una ruïna.

saupes, cenyir les. — Pescar. Salpa. 1. «Peix teleosti de l'espècie *Box salpa*, que es fa gran de 20 a 45 cm, té el ventre blanc i l'esquena amb ratlles grogues i és molt saborós» (DCVB). «A la platja gran de l'illa de Portlligat *cený les saupes*, pescant-ne uns dos quilos» (*S. I.*, 27-2-1926, 65). «*Pesquera de saupes*» (*S. I.*, 15-4-1929, p. 8). 2. Refrany: «Dona i salpa, tot l'any se palpa».

saurí. — Home que amb una vareta en la mà o amb altres mitjans endevina o pretén endevinar l'existència d'aigües subterrànies o d'altres coses ocultes. L'any 1927 l'Ajuntament de Cadaqués va contractar un saurí d'Elna per mirar de trobar aigua de consum per al poble (*S. I.*, 12-11-1917, n. 106).

sedàs. — Garbell. **1.** «Ens va semblar que eren dos *sedassos* (garbells) ambulants» (*S. I.*, 51, 1-8-1925). **2. Sedassar.** Passar la farina amb el sedàs (tipus de garbell). **3. Sedasser-era.** Tafaner, xafarder.

segó. — «Conjunt de pells de blat moltes, que se separa de la farina i es dona com a aliment als porcs, gallines i altres animals» (DCVB).

seguitori. — Bevenda màgica per a atreure i dominar algú; l'efecte d'atracció que produeix. Les bruixes de Cadaqués «donaven seguidoris» (Serna, *Viatge artístic...*). F. Ferrer comenta aquesta paraula a *Mots i dites...* p. 92.

semaló. — Semals on s'abocaven les olives. H. Gispert, en els seus llibres, grafia «semaló».

sembres de rera estiu. — El periòdic *Sol Ixent* (19-10-1929, n. 152) anunciava el que es podia comprar en un dipòsit de sementar a Figueres: «pensaments, violers, viola, goits, immortal adonida, centaurea, pèsols d'Olot, francesilles, gladiols, safrà, amaril·lis, jacintes, tulipes, anemones, iris, xufles, narcisos».

sempreviva. — «Planta de diverses espècies del gènere *Helichrysum*, en què les bràctees involucrals conserven molt de temps llur color groc daurat» (DCVB). Era la planta preferida de la Gala, a la casa de Portlligat. Servia també per engalanar, durant la festivitat del Corpus, els altars de l'església de Santa Maria, i també el de l'ermita de Sant Sebastià. Recordem aquest ditxo que fa referència a aquesta planta que es conserva seca molts anys: **De flor que no es marceix / guarda'n un esqueix.**

senó. — Petita coberta o replà que tapa una porció de la popa o de la proa d'una barca i serveix per a cobrir objectes i resguardar los de la pluja (DCVB). «El pare prop del *senó*, i jo, al seu costat...» (Nadal, *Pesca*, 54).

sentir. — Els vells pescadors de l'encesa sostenien l'opinió que si els peixos «sentien» la claror i els raigs de la lluna ja no es deixaven guiar. Es malfiaven de la llum artificial, de la claror de les teies que encenien els pescadors. (Explicat per en Firmo Ferrer).

senyor. — **1.** Quan arribaven els primers turistes al poble, hom solia dir: —Mira, ha arribat un senyor! **2.** *Això no fa senyor*, dit quan un es negava a fer una cosa. **3. Senyora.** Peix semblant a la guiula, però més grossa (Comunicació de F. Ferrer).

senyorita. — D'un caliquenyo fluix, en deien una *senyorita*. En altres èpoques a Cadaqués hi havia hagut una indústria tabaquera important, no només de contraban. Durant les eleccions de 1931, per tal de renovar els Ajuntaments, els partits de dreta del poble regalaven caliquenyos a gent del poble perquè els votessin (*S. I.*, 11-4-1931, n. 188).

seques. — Baixades que fa el mar. «En els moments de les *seques*, un niell pot ésser tocat pel sol» (Pla, *Aigua de mar*, 165).

ser. — Verb. **En sent enllà.** Més enllà de l'hora. «En sent *enllà tres hores*, varen despertar-me» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-1919, p. 241).

serenada. — Serenata. «Fer serenades a les damiseles» (sic). (*S. I.*, 3-7-1926, 73).

sèrie B, ser de la. — Als anys seixanta i setanta del segle passat, un turista homosexual, un home del poble, era considerat «de la sèrie B».

serradina. — Serradís. Serradures. «La serradina i els flocs» (Pla, *Aigua de mar*, 313).

serranàs. — Augmentatiu de serrà. Peix de la família dels pèrcids, del gènere *Serranus*, i principalment el *Serranus scriba* i el *Serranus cabrilla*, de color vermellós ratllat i de molt bon sabor (DCVB). «Un serranàs com una sabata» (15-3-1920, p. 5).

serrinar. — Serrar. «Havia estat serrinat amb ganivet» (*S. I.*, 15-9-1933, n. 236).

servar los capítols. — Els pescadors que participaven a la pesca de l'encesa havien de servir les ordinacions redactades pels cònsols i el consell.

sèrvia. — Cèrvia. Peix de la família dels caràngids: *Seriola dumerili*. Abans era abundant al cap de Creus.

servici. — Servei. Orinal. «Quatre servicis de terra y sinch bergas de ferro, tot usat» (*Inventari Nadal*, 1781).

Setembres i Morets. — Al segle XV, de la mateixa manera que a Barcelona i en altres zones de la Corona d'Aragó, existien, per les crisis socials, dos bàndols enfrontats: *la busca* (plebeus) i *la biga* (nobles i burgesos). En els llocs de Castelló d'Empúries, Cadaqués i Roses en funcionaven altres dos: els *Setembres i Morets* / els *Fontfredes i Bartolins*. Els de Roses i Cadaqués en van enfrontar el gener de 1456, amb el resultat de diversos morts i ferits (Pella i Forgas, *Historia Ampurdán*, 1883, p. 668).

es seu, sa seua. — (dial. seua). adj. i pron. Possessiu de tercera persona. «La noia té “es seu ell”, i el noi “sa seua ella”». (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 107).

sèu. — «Greix fos dels animals remugants, que serveix per a fer-ne candeles i sabons i per a lubricar peces de màquina» (DCVB). En els pals de varar les barques s'hi posava *sèu* per pujar-les millor a la sorra. **1.** Poseu-hi *sèu*, que vara i treu i estalvia les esquenes» (F. Ferrer, *Coses*, 80). **2.** Lloances excessives o interessades (Empordà). «No em donis tant de *sèu*!» (DCVB).

sextet Cucurucuc. — Conjunt format per sis músics que actuava a Cadaqués pels volts de 1935. (*S. I.*, 1-1-1935, n. 259).

sigurall. — «El nen que li tocava parar col·locava la baldufa en el semicercle i els altres, amb les seves, l'empenyien amb forts cops que en dèiem “siguralls”» (H. Gispert, *C. autèntic*, 22).

Simonets, puig dels. — Situat a la muntanya del Pení. Gaietà Rahola (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162, p. 8-9) defensava que el topònim vertader hauria de ser «Cimonets», derivat de cim i els seus derivats (*cimadal*, *cimets*, *cimanets*, etc), mentre no es

demostres el contrari. Recordava també la paraula francesa *sommet*, que també significa cim.

sindri. — Xindri. Mot que porta el diccionari Fabra com a significant «motlle de fusta emprat en la construcció d'un arc, d'una volta». És una deformació de cintra, que significa la mateixa cosa i sembla ésser forma preferible (DCVB). «Ítem que acabada la obra i llevats los *sindris*, bastidas» (J. Guitert, *Su iglesia*, 12).

sirga. — «Corda proveïda d'un plom a un extrem, i d'un suro a l'altre, que serveix per a fondejar i servir d'element auxiliar dels palangres quan estan calats» (DCVB).

sirló. — Cordes més petites? «Desapareixen sirgues i mes sirgues carregades de *sirlons* fins arribar a les senyals mestres» (*S. I.*, 30-7-1929, p. 9).

sitres. — «El vi es mesurava en *sitres*, [mesura] que contenia una mica més d'un litre» (H. Gispert, *C. autèntic*, 47).

sobrecel. — Parament de llit. «Ítem, un *sobrecel* de llit de fustania [fustán, tela gruixuda que té pèl per un dels costats] y punta, a la vellura [antic], usat» (*Inventari Rahola*, 1764).

sobrerrealisme. — 1. El surrealisme fou un moviment literari i artístic, de recerca cultural, iniciat per A. Breton, sorgit al primer el terç del segle XX. A Catalunya s'inicià amb la publicació a Sitges de *L'Amic de les Arts* (1926, n. 9). En un principi s'anomenava suprerrealisme o superrealisme (del francès *surréalisme*). «És molt possible que amb el *sobrerrealisme* hi entenguin més els mariners del cap de Creus que no pas nosaltres» (J. M. Planes, «La "Bête Andalouse" a Cadaqués», *Mirador*, II, n. 64, 17-4-1930, p. 6). 2. **Sobrerrealistes.** «Es troben estiuejant a Cadaqués els *sobrerrealistes* pintors Salvador Dalí i René Magritte, poeta Paul Eluard, cineasta Luís Buñuel» (*Revista Mirador*, a «Mirador indiscret», 15-IX-1929).

sobrestant. — Encarregat de vigilar i dirigir el treball d'una colla de treballadors. «En presència de lo *sobrestant* de la obra» (J. Guitert, *Su iglesia*, 13).

soca, de bona. — Es deia de la persona que tenia salut, de complexió sana i forta. «En Sebastià és de *bona soca*, se'n sortirà».

socorro. — Socors. Castellanisme. «Preventió prompta per al *socorro* de Cadaqués» (Doc. de 8-12-1643. Arnall, *Lletres reials ciutat de Girona*, 2005, p. 1.416).

soguer. — Es deia quan algú feia o expressava una cosa fora de lloc. «Ja en tragines de *soguer*» (alguer). (H. Gispert, *C. autèntic*, 65).

soguilla de or. — Cadeneta d'or o de plata, que es duïa com a collar. Castellanisme. «Una *soguilla de or* de uns vuit palms, quals arrecadas y soguilla pertanyian a la difunta Esperansa Trèmols y Alfaras» (*Inventari Ballesta*, 1840).

sol pujant, el — Quan a migdia pujava el sol en deien *el sol pujant*. Com que hi havia gent que s'havia aixecat molt d'hora, s'aprofitava per fer una becaina abans de dinar, prendre el sol davant del porxo de l'entrada de casa. «*Tenir de sol pujant*, efectes» (Vicenç Garcia, segle XVII). «Anem-se'n a fer *sol pujant*» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

solada. — Conjunt d'olives que cobreixen el sòl. «Una *solada* d'olives llustroses» (Agulló, *Marines*, 51).

soleiades — Solellades. Un cop de sol. L'efecte de l'ardentor de la llum o el sol «*O soleiades*» (*S. I.*, 19-10-1930, p. 3).

solta. — «Xarxa molt llarga i alta, no tant com l'almadrava, de forma rectangular, que es cala amb ploms i serveix per a pescar diverses classes de peix» (DCVB); D. A., *Ordinacions*, 166).

ja som a Sants. — Frase feta. Arribar on es vol. «*Ja som a Sants*; vull dir ja l'hem trobat» (*S. I.*, 13-11-1926, n. 82).

somrisent. — Somrient, que somriu. «*Somrisent* i bell, l'alba Perafitia» (Víctor Rahola).

la son son. — Cançó de bressol que pels volts de 1928 es cantava per àvies i mares al poble de Cadaqués. «*La son son*, vine, vine, / la son, vine d'ontocom... La son ve de Castelló, / que fa dormir el minyó» (OCPC, IX, 364).

sopir. — Ensopir. Posar en un estat de mig adormiment. «Que may se deturava ni's *sopia*» (Rahola, *L'Oasis*, 164).

sorgo-melca. — Gramínia de l'Índia, de l'espècie *Andropogon sorghum*, emprada com a farratge i per a fer pa, i també per a fer melasses i xarops. (DCVB, sense documentació). **Melca.** Planta gramínia de l'espècie *Sorghum vulgare*, conreada com a farratge, que arriba a tenir tres metres d'alçada, d'arrels molt fondes, espiguetes uniflores, flors blavenques i pedicels molt llargs i prims (DCVB). Anuncis de venda de sorgo-melca apareguts a la revista *Sol Ixent*.

soldat. — Barreja de gasosa amb cafè. També es coneixia com a «suau».

sorrer. — Peix que viu enmig de la sorra. «Tot i essent *sorrers*» (llobarros, llisses). (*S. I.*, 15-3-1929, n. 138).

a sort de rodolí. — Boleta de cera o de fusta on es posaven els noms dels qui eren sortejats per poder pescar a les cales (Doc. de 18-4-1713, D. A., *Ordinacions*, p. 158).

sorteig de cales. — Cada any, el dia de Pasqua, l'Ajundantia (sic) de Marina publicava el sorteig de les cales per a la pesca de l'encesa per la propera temporada. Hi ha la relació de cales i dels pescadors als quals foren adjudicades (*S. I.*, 3-5-1930, p. 7).

sortitud — Conjunt de coses, aquí de plats. «Una *sortitud* de plats de terra per lo servey de la cuyna» (*Inventari Nadal*, 1781).

sospiros. — En el manuscrit, *suspirus*. «Barreta de pasta de farina, aplanada, molt cuïta amb sucre, ous, canyella i llimona» (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 53).

sota. — En el ball de la patacada, en un moment determinat, es feia un moviment dit «sota». «El qual es produïa al so d'un cant especial que començava amb aquesta

paraula, que per extensió va passar a qualificar el moviment, que consistia a entrar tots els ballaires, sense deixar-se anar, però, de les mans cap endins de la rodona formant una compacta pinya...» (OCPC, IX, 255).

sots a la sorra. — Heus aquí una breu cançó infantil que cantava la mainada per fer sots a la sorra, caus a la platja. Amb aquest conjur s'evitava que caiguessin. Cantada per Martí Vergés, de Cadaqués (1918), publicada per Joan Amades en el seu *Folklore de Catalunya* (núm. 233, p. 45).

sotscripció. — Per subscripció (*S. I.*, 28-8-1924, p. 16).

sotsmarí. — Que està o va sota la superfície del mar. «Com si fossin *sotsmarins*» (*S. I.*, 1-12-1929, n. 155).

suar. — **1. suant lo quilo.** Modisme equivalent a suar lo sagí o suar la cansalada. (D. A., *Lo cap de Creus*, 40). **2. Suen com faginers**, com covards i malfeiners. «Els operaris suen com faginers en els Tròpics» (*S. I.*, 15-3-1930, n. 161).

sub-mar. — Que està o va sota la superfície del mar. «El camí que fa el bus en el sub-mar» (*S. I.*, 15-3-1930, n. 161). «De la topografia del submar» (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

suc. — Líquid, excrements. Quan a les cases hi havia comuna, periòdicament n'havies de treure el suc, que s'aprofitava per femar els horts.

suguer. — Alga morta que sura per les aigües. «Tou de *sugué*» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 67).

superrealisme. — Una definició d'aquest moviment de l'any 1932. Article interessant, per innovador, signat per un J. V. que no he sabut identificar: «El *superrealisme*, i les tendències o pintors influïts per ell, prescindint de totes les trabes que la raó i l'intel·ligència puguin oposar al nostre esperit, intenta crear una nova realitat o una superior realitat: la realitat interior del pintor, que no obeeix a altres lleis que a les de la pura inspiració» (*S. I.*, 15-1-1929, n. 144). **2. Super-realista**, estil. — Moviment surrealista. «El nostre amic el pintor Salvador Dalí, donà el dia 22 a l'Ateneu de Barcelona, una conferència d'estil *super-realista*» (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162).

surada. — Conjunt de suros enfilats amb una corda. (*S. I.*, 17, juny 2012, p. 13).

surrealista. — A propòsit de la pintura d'Àngel Planells. «Emportat per la dèria *surrealista*» (*S. I.*, 15-6-1932, n. 213).

T

taba. — Cartell o llista de coses a vendre o a arrendar pe subhasta, amb les condicions d'aquesta (doc. 9-9-1705, D. A., *Ordinacions*, p. 150).

tabaco de fum y de pols. — A la fi del segle XVII, ja s'havia generalitzat el costum de fumar. Els cadaquesencs podien fumar tabac de fum i de pols. «Sàpia lo que arrendarà que a de tenir *tabaco de fum y de pols* bo y rebedor» (*Arrendaments vila de Cadaqués*, 1699-1700, Notaria 1.592, Castelló d'Empúries).

tabal. — Caixa cilíndrica, de devers 60 cm de diàmetre, feta de fusta prima, que a mitjan alçada està dividida en dos compartiments per una xarxa o reixeta damunt la qual es posa roba d'infant o de malalt que s'escalfa amb la calor d'un plat o braser instal·lat a sota, quan s'ha de mudar la roba a la criatura o al malalt (DCVB, sense documentació). «I un *tabal* de escalfar roba, tot usat.» (*Inventari Nadal*, 1781).

tabaquers. — Sobre la fama de contrabandistes de Cadaqués. Dita: **A Cadaqués, tabaquers, / que els amaguen per les cales** (OCPC, IX, 26).

tabardillo. — Tifus. Castellanisme. «Nos han aportat dits soldats francesos en casa, es un tabardillo» (J. Rahola i S. Cadaqués en el s. XVII, p. 44).

taflic! — Expressió d'estranyesa o de sorpresa. Interjecció. «*Ta flic!* es meu pare la deixés anar».

tafot! — Exclamació. «No et fot!».

taleia. — Ocupació, activitat. «Agradable fou per mi la *taleia* d'apuntar» (*S. I.*, 27-2-1926, 65).

Taller de Picasso a Cadaqués. — Títol d'una de les deu pintures de l'època cubista que Pablo Picasso va pintar durant la seva estada al poble, l'estiu de 1910 (de juny a inicis de setembre). Llavors l'artista tenia 29 anys. A la Riba del Poal hi ha fixada una placa que ho recorda. Era la casa de Lúcia Noguera.

tamó. — Variant de timó, farigola. «Unes branques de *tamó*» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 94). «Les estepes negres, els tamons, el fonoll marí, les flors de Corpus» (R. Suriñach, *Llibre del convalescent*, Barcelona, 1917, 62). «El *tamó* i les estepes» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 28).

tangí. — «Cassola de terrissa fonda amb un gallet en forma de bec... per a colar el greix» (DCVB). (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 63).

tannara. — Monyo. Trena de cabells embolicada en forma rodona (Barc., Empordà). «Mireu si em cau bé aquest llaç, si ses flors me van millor així o al costat de sa *tannara*», Ruyra, *Pinya*, i, 124 (DCVB).

taps. — Dolços de pa de pessic amb almívar que fa a Cadaqués la pastisseria Cabrisas. Recorden la forma del tap d'una ampolla de xampany. Encara que hom cregui que són molt més antics, s'elaboren des dels anys trenta del segle passat. *La Mallorquina*. «El nostre amic en Rafel Cabrisas, s'ha encarregat de l'acreditada pasteleria "La Mallorquina"». Nota informativa apareguda a (*S. I.*, 15-4-1930, n. 163). «No dubtem que l'amic Falet sabrà fer les delícies dels llauners de la nostra vila i colònia estiuenca».

tapete. — Sobre la taula. Castellanisme. «Està sobre el *tapete*» (*S. I.*, 19-10-1929, 152).

tartana. — **1. Tartana de cabotatge.** Embarcació petita, d'un sol pal i de vela llatina, baixa de popa i de proa (DCVB). Divendres a 20 [5-1605] per una tartana que venia de Gènova y havia tocat a Quedaqués (Dietari Pujades, I, 391). **2.** Una fotografia de V. Fagnoli, dels volts de 1920, mostra la badia de Cadaqués, encara poc urbanitzada, amb una tartana de cabotatge andalusa, de color blanc, ancorada, que duu per nom Utiel. Segons Pla Bartina, «algunes tartanes de del tràfic comercial tenien el pal major compost, arborat “en candela” i obencat; creuaven el masteler amb un velatxo i podien dur foc i trinqueta a proa. El port mig de les d'aquest tipus solia ésser d'unes 20 tones» (Pla Bartina, *RdG*, 60). **3. Tartana occitana.** «Embarcació petita, d'un sol pal i de vela llatina, baixa de popa i de proa» (DCVB). (Rahola, *Marina mercant*, 109). **4. Tartana amb riata** (reata). «Sèrie de bísties fermades perquè estirin plegades i una darrera l'altra al mateix vehicle» (DCVB, sense documentació). (*S. I.*, 28-8-1924, 19).

tartaré. — Persona que feia l'ofici de menar una tartana (carruatge de dues rodes, amb coberta rodonenca i amb seients laterals). «Era un *tartaré* que feia d'ordinari entre Cadaqués i Figueres» (*S. I.*, 18-7-1925, p. 5). Mot que no he sabut trobat enregistrat.

tartarinada. — Juguesca. Dita o feta tartarinesca (DCVB, sense documentació). Al·lusió a una novel·la molt famosa d'Alphonse Daudet (1840-1897), *Tartari de Tarascó*, traduïda al català pels volts de 1930. «*Tartarinades* de la meua joventut» (*S. I.*, 22-12-1923, p. 4).

tasajero. — Persona que a Cuba i Mèxic venia *tasajo*, carn seca i salada al sol. «Coneixia a tots els catalans *tasajeros*» (*S. I.*, 29-8-1925, 53, p. 4).

tasquera. — Drecera o camí poc conegut. Probablement, una variant de «tresquera», íd.

tatarit! Al ranxo. — A menjar! (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

taula de marbre. — Obra d'Eliseu Meifrèn. La Societat l'Amistat conserva penjada, a una de les parets de la sala d'actes de l'entitat, el marbre d'una taula de 1914 amb esbossos i dibuixos fets pel pintor Eliseu Meifrèn (Barcelona, 1859-1940), fill il·lustre de la vila. Encara fa uns anys, sobre aquesta taula, la gent del poble hi jugava a cartes i a dòmino. La Societat també conserva d'aquest pintor quatre teles al carbó de tema cadaquesenc que li foren comprades, penjades a la sala d'actes.

teatre de la Torre. — Pels volts de 1885 funcionava a Cadaqués un teatre situat darrere el porxo de l'església (*S. I.*, 1-8-1925, n. 51).

teia. — «La part interior del pi i d'altres arbres, molt saturada de resina i que per això crema molt fàcilment» (DCVB). Aquest nervi del pi era excel·lent per poder fer llum i enlluernar el peix. Hom diu que les muntanyes pelades de la zona, antics boscos comunals, van perdre bona part de l'arbrat per causa de la pesca de l'encesa. «Veureu els pescadors de pell torrada l'un darrere de l'altre, amb un boscall de *teia*

al coll, baixant silenciosos l'empinada costa que condueix a l'embarcader» (Roca, *Estiuejant*). Pels volts de 1884-1885 cada encesa cadaquesenca consumia unes 12 tones de fusta de pi a l'any. Això explica, en part, el desforestament dels boscos de Cadaqués i de cap de Creus. Bona part d'aquesta fusta provenia de França, i la resta de les comarques de Girona i Barcelona.

teiera. — Engraellat de ferro per cremar la teia. «I encenent la *teiera*, amb la seva lluminària» (*S. I.*, 15-5-1926, 70).

telefonema. — «Escrit que conté allò que ha estat comunicat per telèfon» (DCVB, sense documentació). «Que es pot utilitzar per un *telefonema*» (D. A., *Lo cap de Creus*, 30).

temperrot. — Temporal, mal temps. «Mal *temperrot*, i per això vull anar a Portlligat per veure com estan els llaguts» (*S. I.*, 31-12-1923, n. 85).

temps roig. — En època de la Guerra Civil. «Això fou en *temps roig*» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 15).

teneo. — Tinençó. Tinença, capacitat. «Ítem, una bota de *teneo* de 10 bótas plena de vi claret» (*Inventari Baranguer*, 1783).

tenir. — Verb. **1. tenir bon nas.** Olfacte per percebre situacions diverses, **2. Tenir mal vi.** «Tenir més gènit que el vi de quatre»: tenir el gènit fort, irascible, violent. **3. Tenir nova.** Haver notícies. «E com *tingam nova* que en la vila de Cadaquers han desembarcat los moros que venien ab set fustes» (Doc. de 15 de maig de 1585. Arnall, *Lletres reials ciutat de Girona*, 2005, p. 1.168-9). **4. Tenir es futris.** Capacitat de riure's, burlar-se. «Que quan tenia es *futris* no's podia aguantà per cap ni per peus» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

tercerol. — «El tercer ris o faixa de batafions de la vela llatina» (DCVB, sense documentació). «Hem sortit de Cadaqués, / poca vela i ben trempada; / amb el *tercerol* del mig / hem atracat a l'Escala» (Cançó usada per al ball de la Patacada).

terçó, un. — Tercera part d'una quantitat, terç.

terçols. — Remers del tercer rang d'una galera (Muntaner, *Crònica*, c. CXXX, combat de Cadaqués).

teranyina. — **1.** Ormeig de pescar que consisteix en una xarxa de 200 metres, amb surada, ploms i anelles, per on s'escorre un cap que, en estirar lo, converteix la xarxa en una bossa dins la qual resta empresonat el peix (DCVB). És apte per a mars de poca profunditat. **2.** Locució: *Tenir teranyines als ulls*: no veure allò que està ben prop i és ben visible.

teranyinat. — Teixit d'arrels. «*Terenyinat* de les seves rels» (*S. I.*, 29-3-1930, n. 162).

terra. — **1. Terra de llarga vitat.** Terra de vida sana i jove (*S. I.*, 15-10-1931, n. 218). **2. En terra d'orbs el borni és rei.** Refrany: «Hi ha gent que no són tan mediocres com altris» (*S. I.*, 28-2-1929, n. 137). **3. Que la terra que li sigui lleu.** Es deia quan es donava el condol a la família del difunt. (*S. I.*, 9-5-1931, n. 190). **4.**

Terra sense justícia. «En la meua infantesa, sovint havia sentit a parlar de Cadaqués com una terra sense justícia... Sí, Cadaqués era una terra *sense justícia*, precisament perquè no la necessitava, perquè els seus veïns sabien resoldre amb pau els llurs afers, perquè estaven capacitats per a fer-se-la ells mateixos la justícia en l'Edat Mitjana. Així es compren que aquesta vila pogués governar-se com a una república independent» (C. Rahola, *S. I.*, 5-9-1923, n. 6, p. 19-20).

terral. — Que ve de la terra. «De la mar i el *terral*» (Serna, *Un viatge artístic*).

terramaner. — Cadascun dels mariners que depenen del patró d'una barca de pesca (Empordà). «Aquest patró sempre porta bons *terramaners*» (DCVB). «Un altre home que anava a *terramanejar*, sense participar en el repartiment dels guanys» (Rahola Quirch, *S. I.*, 15, juny 2011, p. 46).

terrassà. — «Que treballa en el conreu de la terra» (DCVB). Aquests terrassans, de vegades desocupats, ajudaven els pescadors en feines puntuals d'hissar les cordes o les xarxes. A canvi, rebien una petita part del peix pescat, o un benefici en diners pel treball, que els permetia comprar un animal o unes eines.

terrejar. — Manejar o remoure la massa de peix. «Jo crec que la *terrejarem*» (Nadal, *Pesca*, 54).

testavirar. — «Fer girar el cervell; trastornar del cap» (DCVB).

tífuls. — Tifus. Malaltia infecciosa. «Estigué greument malalta dels *tífuls*» (doc. 1920). (*Llibre d'obra de la parròquia de Cadaqués* (1875-1930)).

timoner. — Mariner que regeix el timó (DCVB).

tinta. — Eufemisme per prescripcions, receptes mèdiques. Recordem la dita: *Saber quelcom de bona tinta*: saber-ho de font verídica, autoritzada. «Tracta de medicar-se / pobre senyô / amb tintes que li envien / de can Renau» (*S. I.*, 17-8-1930, p. 6).

tinyassa. — Brossa, brutícia que cobreix quelcom (DCVB). «Un crustó de pa / cucas de *tinyassa*» (*S. I.*, 29-01-1925). Cançó usada per al ball de la Patacada). «Tinyasses» (*S. I.*, 30-6-1928, p. 2).

tirana. — Dansa i cançó antiga espanyola, de moviment ternari i molt lent (DCVB). Tirana és sinònim de fol·lia, nom que també està en ús a Cadaqués. Eren emprades per al ball de la Patacada (OCPC, IX, 359). Vegeu també fol·lia.

tirar. — Deixar anar les xarxes. 1. «Els bous de Barcelona / venen a *tirà* aquí» (Rahola, *Cadequesenques*, 17). 2. **Tiraven novi.** En els bateigs i casaments es llançaven llepolies a la gent que els seguien. «I com que surtint de l'iclesia tiravan *novi*» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

toc de mà. — Quan una paret seca era ben feta i acabada, hom deia que tenia el bon toc de mà de qui l'havia alçat.

toca sardanes. — Tarambana, persona que no està per la feina. Locució. **Pescador i toca sardanes... no pot ésser.** (*S. I.*, 17-11-1934, n. 256).

tocar. — Verb. **1. Tocar a boca de port.** Lloc de la mar on comença un estret o per on s'entra a un port o badia (DCVB). «*Tocaren a la boca del port* de Quedaqués» (Doc. 30-4-1605, *Dietari Pujades*, I, 391). **2. Tocar i fer aigua.** Arribar de passada, en un punt. «*Tocà y feú haigua* a Quedaqués, y lo matex dia tirà a la volta de Barcelona» (Doc. 19-6-1608, *Dietari Pujades*, II, p. 69). **3. Tocar-ne de frescos.** Expressió que es deia quan havies fets diners en una venda. **4. Tocat per la màquina.** Bussos atacats per diverses malalties en no haver fet la descompressió necessària, per excés de pressió (*S. I.*, 15-3-1930, n. 161). **5. Tocar a morts.** «M'agrada en extrem lo recort que tributan a tots sos fills: quan a la una de la tarde *tocan a morts*, significa que un cadaquesench ha mort en llunyanas terras» (E. Trayter, «Un dia a Cadaqués», 1892, *La Renaixensa*, any XXII, p. 564).

tocom, en. — Vegeu què diu el DCVB. «Aquest mot hauria d'esborrar-se del diccionari normatiu, perquè en realitat no existeix. Vogel Dicc. va ser el primer que li atribuï el significat de «lloc» («*Ort, Punkt*»). El mot «tocom» fou inventat inconscientment per un o alguns escriptors (Guerau de Liost, Carner, Ruyra), que sentiren dir a la gent del nord de Catalunya frases com «anar ontocom», «venir d'ontocom», i les interpretaren com si fossin «anar a un tocom» o «venir d'un tocom» (puix que l'adverbi ontocom es pronuncia untukóm, amb una síl·laba inicial un- que es pot confondre amb l'article indefinit)». Mot inventat o no, l'usava un redactor de la revista *Sol Ixent*: «Si teniu intenció d'anar “en tucom”» (*S. I.*, 15-04-1930, p. 2).

toilette. — Toaleta. Gal·licisme. «Per fer-me la *toilette*» (F. Rahola, «Àngel de Pasqua», *Catalana*, 72, 14-9-1919, p.241).

tomanins. — Tomaní o tomanyí. Planta labiada de l'espècie *Lavandula stoechas*, de fulles linears, flors de color purpuri negrós en espigues ovoido-oblongues... (DCVB). «*Tomanins* i semprevives, se converteix durant la primavera en un pom de flors flotant» (Roca, *Estiuejant*).

tonell d'anxova. — Bota gran de fusta. **1.** «Que ve a carregar tunells d'anxova» (*S. I.*, 30-9-1925, 55). **2. Tonellet.** Bota petita. «Ítem, dos *tonellets* rodons de salar peix, usats» (*Inventa Baranguer*, 1783).

topònims castellanitzats. — En la *Lista del territorio, pueblos, santuarios y demás que comprende el corregimiento de Figueras, segun el nuevo plan hecho de orden de su majestad por el excelentísimo señor don Antonio López Sopena* (1803) hi podem llegir aquests topònims en una adaptació, sovint, servil i maldestra: «Isla de Cap de Creus. — Punta de la Francesa. — Masa de Oro. — Punta de Cudera. — Puerto Ligat. — Isla de Mesina. — Punta de los Cayals. — Isla Arneta. — Punta de Calanans. — Punta de Bou Mari. — Punta de la Friguera. — Cap de Nofeo, etc. (Imprès de l'Arxiu Municipal de Cadaqués).

tornar sa i bo. — En bones condicions. (*S. I.*, 4-10-1930, n. 174).

tornem-hi que no ha estat res. — Locució. «Vinga! Ja hem descansat prou. *Sant tornem-hi!*» (*S. I.*, 15-10-1927, n. 104).

torpiller. — Gal·licisme (*torpiller*), Del castellà *torpedero*. «Entra el *torpiller*, núm. 17» (*S. I.*, 29-1-1925, 6).

tortells entorxats. — «Tortells trenats» (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 47).

tortugada. — Teules que recullen l'aigua de la teulada. «Damunt de les teules fins a la *tortugada*» (*S. I.*, 1-8-1925, n. 51).

tòsiga. — Verinosa. Castellanisme. «El filtre que anorrea la *tòsiga* llevor» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 14).

tot, tot ple. — Molt. **1.** «A *tot* estar» (a pensió completa). Anunci de la Pensió Artés de Cadaqués (1925). «Servei a la carta, coberts i a tot estar» **2. Tot ple.** Adverbi. Moltes. «He agafat *tot ple* de figues».

traboquet. — Locució: «Anar com un trabuquet» o «com uns trabuquets»: anar molt bé una cosa, sense dificultats, així com cal. (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49).

trageria. — De tragar. Portar d'un lloc a un altre alguna cosa. «Donant fet a n'aquesta *trageria*» (*S. I.*, 29-8-1925, 53).

traginers d'Olot. — Homes que traginen, que es dediquen al transport de mercaderies. **1.** A la verema a Cadaqués, a setembre, hi venien olotins a treballar: «Els *traginers* d'Olot... ab llurs sagnantes barretines, llurs mantes virolades y llurs marxos ajensats de picarols y borles y penjarelles de tots colors» (Discurs de F. Rahola, *Certamen Artístic d'Olot*, 1912, 21). **2.** Els *traginers* del peix havien de comprar-lo amb coves, no en semals, perquè sovint hi havia abusos: «Que no·s pèsia lo peix ab samal sinó ab cova, quant se ven als *traginers*» (D. A., *Ordinacions*, p. 125).

traïdor. — Episodi cadaquesenc de la Guerra Civil catalana (1462-1472) en l'aixecament dels catalans contra Joan II. Joan Sequeres va obrir un dels portals de la vila (un portell era obert). «Dimecres a XVIII d'agost de 1470». «Aquest die lo *traïdor* d'en Johan Sequerés de Quadaqués, en la nit, hora captada [a una hora fixada, determinada] obrí lo portal de la dita vila e liurà aquella als enemichs del principat de Cathalunya, poc tement Déu e la vergonya del món» (*Dietari de la Generalitat de Catalunya*, v. I., 1411-1539. Generalitat, 1994, 199). «Dissabte, a 28 de desembre 1470». «Cadaquers. Aquest die se reté la vila de Cadaquers e la gent d'armes del principat de Cathalunya e·n foragitaren les gents del rey Johan, a qui lo *traïdor* d'en Johan Saquarés, de la dita vila, l'avía prodicionalment liurada en dies passats» (p. 201). Josep Pla en el seu llibre *Cadaqués* (1970, segona edició, p. 53) va explicar breument aquest episodi històric.

trainyera. — Barca llarga i estreta, moguda a rem, de construcció semblant a la del caro, però sense banyots, destinada especialment a la pesca amb la trenyina (DCVB). «Serà a Cala Prona amb la *trainyera*» (Pla, *Aigua de mar*, 323). «*Traïnyera* del Port de la Selva a la primera cenyida» (*S. I.*, 4-7-1925, n. 49). «Aparien les *traïnyes* per sortir a l'encesa» (A. M. Dalí, *Tot l'any*, 102).

al traire. — «Fitara grossa amb diverses punxes, per a pesca» (DCVB). «Per pescar al traire, el pescador s'amaga entre les roques i roman immòbil, vigilant els peixos

que passen amb el traire» (F. Ferrer, *Coses*, 87). **2. Trairar.** Pescar amb traire. «Acabava de *trairar* un llobarro» (*S. I.*, 2-8-1930, n. 170). **3. Trairat.** D'un cop de traire (fitora). «Una nit de fosca / moriràs *trairat*... amb un traire unglat» (*S. I.*, 14-11-25, 58).

trajo. — Lloc destinat a tenir-hi les barques de pescar. Segons Corominas *DECast*, iv, 525, el català trajo (i la seva variant tràjol, usada a Sant Pol de Mar) significa «espai de la platja reservat per a cada barca». **1.** Antigament a Portlligat hi havia moltes barraques de pescadors. A la platja cadascú tenia el seu «trajo», és a dir, un espai que tothom respectava, on es deixaven els pals, els ormeigs i el palanquí per treure la barca. «Port-Lligat, platja de difícil *trajo*» (*S. I.*, 1-3-1930, n-160). **2. Fent trajo.** Preparació de la feina. «Fent trajo a la platja des Caldés» (*S. I.*, 31-5-1929, n. 143).

tralla. — «Corda de cànem o d'espart que s'emptra en les barques de pesca per a diferents usos» (DCVB). «I la *traia* és molt curta: té la corda suficient per a rodar segons el vent» (A. M., 294).

tramuntana. — **1.** Una definició: «I la tramuntana què és? La reina de l'Empordà; et treu la gorra i et fa acotar el cap per fer-li acatament, si no et plau per força. — L'enemic més ferm dels olivars, vinyes i es pot dir de tota l'agricultura» (*S. I.*, 10-12-1927, p. 8). «*Tramuntana dura*». **2. Tramuntana canigonenca.** La més freda, la que bufa des del Canigó. **3.** Dita: «**La tramuntana és un vent de parenostres**». Quan bufava la gent resava un parenostre pels qui navegaven. (M. Ibáñez E., *La memòria és un gran cementiri*, 33). **4. Tramuntaneta.** «*Tramuntaneta* freda» (*S. I.*, 10-12-1927, p. 8). *Tramontaneta.* «*En verano toma este diminutivo moderando sus fieras y azotantes ráfagas*» (J. Roca i Roca, *La Vanguardia*, 28-7-1908). **5. Tramuntanada.** «Aquest any Carnestoltes ens ha portat una *tramuntanada* con no es recorden haver-ne vist cap de tal empenta» (*S. I.*, 5-3-1931, n. 184).

tramuntar. — Passar a l'altra banda d'una muntanya, d'una serra. «*Tramunta* després la verda volta» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 19).

traspuntí. — També: traspuntí. Seient poc confortable d'una cavalcadura, d'un transport. Castellà: *traspuntín*, *transportín* o *transportín*. «Un *traspuntí* y dos coixins plens de llana» (*Inventari Ballesta*, 1840).

trapau. — Agafar o tocar el *trapau* (o els trapaus): anar-se'n, en llenguatge familiar (DCVB). «Que agafin els *trapaus*» (*S. I.*, 31-5-1932, p. 2).

trapitxet. — Ventet suau. «*Trapitxet* de fora i cel suau» (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147). En el llenguatge mariner de la comarca de la Marina trobem també aquests diminutius: trapijol, trapitxet i trapitxolet.

trampussar. — Ensopegar.

travessera. — Marge de paret seca destinat a impedir les esllavissades (DCVB). «Negres olives escampades per les *travesseres*» (F. Rahola, *Paisatge*, 837).

travó. — Amb una anella o baga que forma la trava. «Carregant-se el peix de *travó*» (*S. I.*, 31-3-1935, n. 262).

treball. — **1.** *Treballa el cel com la terra, tan.* Dita. Quan fa mal temps es conjuren tots els elements (*S. I.*, 1-12-1929, 155). **2.** **Si treballi.** Dita cadaquesenca que ironitza sobre els perills de posar-se a treballar: *Si treballi suï, si suï m'encostipi i encara hi perdi* (Comunicació de M. Tajadura). **3.** **Fer treballs a Alger.** En record de les incursions dels moros, quan hom feia un treball dur i intensiu deixava anar aquesta frase, que es complementava amb aquesta altra: *Ens en veurem un bull!*

treballar a da i parà nit i dia. — És a dir, els molins d'oli anaven dia i nit (*S. I.*, 10-12-1927, n. 108).

trebo. — Aigua bruta degut al mal temps. «Els pescadors d'aquí esperen la baixada d'es cops de mar per poguer calar ses xarxis amb *trebo*» (*S. I.*, 11, juny de 2009, p. 29).

trèfula. — Per trèfola. Trèvol. (DCVB). Gal·licisme. (*S. I.*, 15-2-1929, p. 7).

trèmolo. — Reiteració ràpida d'un so que produeix la impressió acústica d'un tremolor. Expulsar l'aire del *trèmolo* (M. Moli, «Bartomeu Triay... L'orgue de Cadaqués (1689-1691) i (1706-1708)», AIEG, 2007).

Trèmols i Borrell, Federic. — (Cadaqués, 1831 – Barcelona, 1900) fou un botànic i apotecari català de renom internacional. En vida va aconseguir reunir un herbari de més de 15.000 plantes que es conserva a l'Institut Botànic de Barcelona.

trempar les veles. — Posar-les en funcionament. «Segons el vent, s'ha de trempar les veles».

trena d'espiga. — Porció de cabells que, dividits en tres o més caps o ramals, s'entretreixeix. A Cadaqués i altres pobles de l'Empordà moltes nenes anaven pentinades amb *trenes d'espiga*: «la que es fa de més de tres caps i queda aplanada, formant enmig com una espiga» (DCVB).

trencals. — «Massa *trencals*». Camins de muntanya que canvien sobtadament de direcció (*S. I.*, 20-2-1932, n. 205).

trenzilla. — Trenzilla. Castellanisme. Galó. «Teixit de passamà, fort i estret, de fil vegetal o metàl·lic, que serveix principalment per a guarnir vestits» (DCVB). «Pintada de blanc amb *trenzilla* d'or» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 6).

tres coses té Cadaqués. Ditxo, quarteta, molt coneguda al poble, pels volts de 1930: «Tres coses té Cadaqués / que no trobes ni a l'Havana, / l'Ateneu, Sol Ixent, [el periòdic] / i l'escola Serinyana».

trescar. — Recórrer caminant. «Els anys d'infantesa *trescant* per les roques de la costa» (*S. I.*, 1-1-1935, n. 259).

trescolins. — **1.** Marro de cafè. **2.** *Suc que resta de bullir els llegums.* A la cuina d'aprofitament aquesta aigua bruta servia per fer sopes de pa.

tres-quarts. — Es deia de les persones petites i desnerides. «Era un *tres-quarts*».

a tret de rem. — A distància. «A *trets de rem*s els quals atrets per les escades» (*S. I.*, 8-9-1928, n. 126).

tribut del peix de l'obra de l'església nova. — **1.** Les obres de la nova església de Cadaqués es pagaven amb un impost, un tribut derivat de la pesca. (Doc. de 1629). (*S. I.*, 01-3-1930, p. 3). Aquest recàrrec també era conegut com a «penes del peix».

2. Tribut del quinze. Per privilegi de donya Joana d'Aragó, comtessa d'Empúries, aquesta estava facultada per cobrar un tribut nomenat *quinze* a Cadaqués sobre els arrendaments i cobrament de tributs, un quinze per cent. (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

trilladora. — Màquina de batre els cereals (DCVB, sense documentació. Anunci aparegut a *S. I.*, 14-1-1928, p. 3).

trincar. — Beure molt, en llenguatge vulgar o d'argot (Empordà). Fer topar els vasos bevent a la salut d'algú (DCVB). «*Trinquem*, / mengem, bevem / viurem amb alegria. / *Trinquem*, mengem, bevem/ viurem alegrement» (cançó usada per al ball de la Patacada, OCPCm, 1928).

tripa. — **1. Tripes penjant.** Es deia del mal estat de les cadires de balca. «I sis cadires amb les tripes penjant» (*S. I.*, 01-3-1930, p. 3). **2. Tripada.** Tripa de l'anxova. L'operació de salar anxoves es feia de mitjan abril fins a primers de juny. Els tres o quatre salaons que treballaven al poble, fins a la Guerra Civil, donaven feina a bona part de la població femenina en condicions de treballar que hi havia al poble.

triquetes. — Ous amb trumfes.

tritxo. — Ser un tritxo, un entremaliat.

trompa, so de. — **1.** L'assemblea municipal era convocada, al segle XVII, a so de trompa (instrument músic de vent, consistent en un canó llarg de metall, corbat circularment). (*S. I.*, 3, agost de 1983). **2. Trompa.** Cadascun dels canons de l'orgue, «A lo any 1788 adobaren l'orga de la iglésia y parròquia de Santa Maria de Cadaqués y posaren *trompas* que per antes no n'i abia y costa 500 lliures barceloneses, dich sinch sentas lliuras» (*Llibra de notas de Pere Casanyes*, arx. particular).

trotes en terra, ni mar ni guerra. — Refrany. En una nota, a peu de pàgina, un redactor de la revista explica el sentit d'aquest refrany: «Fa referència a què el 8 de setembre era la festa major i que al arribar les sardanes s'havien de retirar-se tots els ormeigs de les platges pels temporals i el temps insegur» (*S. I.*, 1-12-1929, 155). De trota, no n'he sabut trobar el significat. Potser en el sentit d'anar de pressa, espavilar-se» També consignat a (*S. I.*, 19-10-1929, 152).

tronja. — Taronja. Pronunciació habitual en bona part del català oriental. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 32). També hem sentit les variants tronjos, taronjos. Llegint la revista *Sol Ixent* t'adones que, a inicis del segle XX, al poble hi havia molts horts amb tarongers. «De sobte l'olor de les flors de *tarongers* ho envaeixen tot. (A. M. Dalí, *Des de Cadaqués*, 1982, p. 15).

tros. — Anar a treballar la terra. «Se'ls emportaven al troç», (*S. I.*, 28-10-1923, n. 9).

truita amb suc. — La truita amb suc, segons el mestre Pep Salsetes, és «una de les màximes expressions de la imaginació de la cuina pobra». Ingredients: fesols, espinacs bullits, ous, una ceba, un all, una tomata, julivert, una cullerada d'ametlles. «Faig una truita, m'escalfo sa mica d'es suc, i tant trempat» (*S. I.*, 15-3-1930, p. 5).

trullaire. — Persona que treballava en els trulls del poble.

trumfes. — Patates. (H. Gispert, *C. autèntic*, 133).

fer truques. — Fer intercanvis. Baratar. De *trocar*, castellanisme. A la postguerra es feien truques amb els queviures de primera necessitat. Qui tenia oli podia fer truca per sucre, etc.

tubs granítics. — Metàfora. «Davant de ses *Orgues* i mirar els seus tubs granítics» (*S. I.*, 12-9-1925, 54). «Deixen sentir les *orgues* / ses funeràries veus» (Rahola, *Cadaquesenques*, p. 18).

tupí. — **1.** Olla petita de terrissa que servia per fer sopes, escalfar aigua. **2. Tupí d'ull de bou.** Tupí que tenia la mida més petita. **3.** Mudat com un tupí (*S. I.*, 15-4-30, p. 2).

tupina. — «Tupí gran de deu o quinze litres de cabuda per a guardar conserves de porc» (A. Grieria, *La Casa*, 238).

turiferar. — El qui porta l'encenser. Persona que es lloa a si mateixa, es tira encens. «Tot ell dedicat a *turiferar-se*» (*S. I.*, 30-6-1930, n. 168).

tusinillos. — Castellanisme. De *tocinillos*, *tocino del cielo*. D. A., (*Un tractat cadaquesenc*, 28).

tuti-ple. — A tutiplén. En abundància. Locució adverbial de tipus col·loquial. Mentre que alguns lingüistes defensen que prové del llatí *totus*, «tot» i *plenus*, «ple», Joan Coromines defensava que provenia de la locució catalana «a tot y ple». «Per a fer mes grosses les carabasses no hi ha com abonar be les carabasseres des de la plantació i segar-les *tuti ple*» (*S. I.*, 16-5-1925, n. 46).

U

ull de boc. — Clariana de núvols que s'observa al cel.

ull de santa Llúcia. — Caragol de mar que té la forma d'un disc. Presenta un dibuix en espiral que recorda un ull. La gent els portava al damunt com un amulet, perquè creien que evitaven les brosses que amb les tramuntanades entraven als ulls.

ullera. — Instrument òptic. Ullera de llarga vista. «Una *ollera* de llarga vista, usada» (*Inventari Nadal*, 1781).

ungla de gat. — Planta exòtica, suculenta, que al poble és qualificada d'invasora.

urca. — «Barca gran, ampla i rodonenca, que s'usava sobretot per al transport de mercaderies» (DCVB). «L'any 1636, en què un dels tallers de mestre d'aixa de Cadaqués, va carenar dues urques» (Rahola, *Marina mercant*, 387).

urea. — Embarcació de dos pals, alta, arrodonida. «Que a Cadaqués, com després veurem, encara n'hi havia alguna el 1836 i a Roses, dos el 1636, nau que a la nostra vila, sempre tan amanta de crear mots deformant o corrompent els existents en deien una turca» (Rahola, *Marina mercant*, 109).

urís. — Eriçó.

utilitats, repartiment de. — Quotes d'impostos locals assignats per l'Ajuntament. (*S. I.*, 25-4-1931, n. 189).

V

vacunoteràpic. — «Institut vacunoteràpic». Tractament de les malalties infeccioses amb vacunes (*S. I.*, 19-10-1929, 152).

vaixell. — **1. Vaixell corsari o botiner.** Nau que s'aprofitava del botí o despulls de l'enemic. (Rahola, *Maria mercant*, 129, 149). **2. Vaixell rodó.** Embarcació que usava veles en lloc de rem, apta per a fer transports. «Après que de Cap de Creus avian vist a la mar quatre vexells rodons que donavan combat a dos que fugien» (Doc. de 1622, *Dietari Pujades III*, p. 80). «Dos *vaxells* rodons de moros y los tiraren y donaren cassa» (op. cit., p. 139).

vedettes de la pintura. — Gent important. Carles Riba escrivia [Cadaqués, 11 de setembre de 1958]: «No sóc pas aquí popular, ni de molt, com ho són, o com ho serien, les nostres comptades i mai prou plorades *vedettes* de la pintura, de la pairal poesia i de la dansa una i indivisible (llegeixi's, per ex. La Chunga)» A sota la data: Carrer d'Amargura, 145. (C. J. Guardiola, *Cartes a C. R.*, Barcelona, IEC, 2005, p. 312).

veire. — Got per a beure. «Una copa de llauna xarolada ab son penó de fusta ab tres ampollas petitas de cristall vulgarment dit un joch de *beyras* ab sos corresponents encaxos, però sens ningun beyre» (*Inventari Ballesta*, 1840).

velatx o velatxo. — «La vela de l'arbre de proa o trinquet; es divideix en *velatxo alt i velatxo baix*» (DCVB) (Rahola, *Marina mercant*, 282). *Velatxos* alts, pitifocs (petifoc, vela triangular més petita que el foc i situada més a proa del vaixell) i veles d'estai (vela que va fermada a la corda anomenada també estai, DCVB) (Pla, *Aigua de mar*, 320).

vellana. — Avellana. Aquesta pronunciació, amb afèresi, era molt freqüent a les comarques septentrionals del català central abans de la difusió del català escrit. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 31).

vellucs. — Vells. «*Vellucs* quiets com una boia» (*S. I.*, 11-8-1928, n. 124).

a la vellura. — Antigues. «Ítem dos culleras de plata petites *a la vellura*» (*Inventari Rahola*, 1764).

venable. — «Dardell, llança curta que es llançava amb la mà» (DCVB). «I lo alferes ab son *venatble*» (doc. 1641). (*S. I.*, 15-1-1930, p. 2).

venir. — Verb. **Venir de bat a menor.** Es deia de la persona que estava mig llampada, tronada, que començava a embogir. «Aquest ve de *bat a manor*, “Sabes” què? Seguiu-lo que encara no hi arribaria mai» (*S. I.*, 07-1984, 7, s/p).

vent. — 1. **El vent baveja** (la tramuntana que alça la pols); 2. **Vent a la creu** (el vent que va en direcció a la boca del port). 3. **Fumara de vent** (es diu quan la tramuntana aixeca l'aigua). (VCG). 3. **Vent de la Passi.** «Per la Setmana Santa, a Cadaqués, època en què es fan els crespells, sol dominar el vent humit del Sud, que, per ésser constant cada any, en aquella Setmana de Passió de Nostre Senyor Jesucrist, és anomenat el “*Vent de la Passi*”». (Víctor Rahola, *Cadaquesenques (Poemes)*, Cadaqués, MCMXXX, p. 52). 4. **Fer un vent de mil dimonis, tramontanada.** 5. **A vents i a pedres ningú ens guanya.** Locució irònica per indicar que a Cadaqués són rics: tenen vents i pedres. (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

ventar una bofetada. — Pegar. «Si no surts, et *ventaré* una bufetada».

ventijol de llebeix. — Ventet del sud-oest. (*S. I.*, 1-12-1929, p. 9).

ventre buit. — Amb gana. «Carnestoltes fredes / de poca virtut / tota la gent balla / amb el *ventre vuit*» (*S. I.*, 14-03-25).

ventre de cunill. Tipus de núvols esfilagarsats. «No s'havien adonat d'uns *ventres de cunill* que sortien pel coll dels Surés» (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

ventrell. — Estómac. «Contra les malalties del *ventrell*» Article de *S. I.*, 31-3-1932, p. 3. Patir del ventrell (*S. I.*, 31-3-1932, n. 208).

Ventura. — Nom que es donava al vent. Ja ha arribat el *senyor Ventura*, ja el tenim aquí.

verd clar. — Color que s'usava abans a Cadaqués. Per pintar s'aprofitaven les restes dels sulfats de coure emprats a les vinyes.

vereda. — Ordre, avís de no pescar. «Figura en alguns diccionaris del segle XIX i que és acceptat per Fabra, però és castellanisme inusitat en català, copiat dels diccionaris castellans» (DCVB). «I encare'ns venen amb la *vreda*? Jo't flich; ja vos dich jo que la tenim sempre la *vreda*... La vida del pescador, / fam, fret i dolor» (F. Rahola, *Monòleg d'un pescador de llagostas*).

vergella. — Tany o rebroll que neix d'una planta, sobretot d'una olivera, que usava el saurí per buscar aigua (*S. I.*, 26-11-1927, n. 107).

en Versalles. — «Nom que es donava al vent de tramuntana» (DCVB).

verdolaga. — Herba de tronc ajagut i carnós. Beneïtot, curt d'enteniment. «Si voleu que canti prim / deu-me enciam de *verdolagues*, / i una nina de quinze anys / per fer bones matinades» (Cançó usada per al ball de la Patacada).

verema. — Collita dels raïms. «Van anar a Franca a fer *beremas*. La bareme» (*S. I.*, 26-9-1924, p. 4),

ses veres. — Concentracions de flora marina que suraven al mar en diverses èpoques de l'any.

vernissage. — Vernissatge. Reunió. Del francès *vernissage*. Gal·licisme. «Pròxim *vernissage*» (*S. I.*, 15-12-1929, p. 6).

verra, sa. — Pronunciat *berra* — Contrabaix (*S. I.*, 15-9-1929, p. 2).

vesta. — Túnica o vestit talar per anar a una processó. L'any 1839 la Confraria del Sant Crusifici de Cadaqués va organitzar una processó. Hi ha un pagament per «Per teñir las *bestas*» (Arxiu Parroquial de Cadaqués).

vestir sants, quedar per. — Quedar solter, especialment una dona (*S. I.*, 14-3-1931, n. 185).

veta. — Bot de popa tallada i de fons pla, que s'usa molt en dies i rius (DCVB, sense documentar). «Abarem la *beta*» (*S. I.*, 15-5-1926, 70).

veure sa padrina. — Sentir dolor físic intens. Ditxo: «Tinc es genolls amb tant de mal que em van *veure sa padrina*» (*S. I.*, 4, desembre 2005, p. 29).

vi. — **1. Vi a doll.** Vi al detall. **2. Vi a la menuda** (vi al detall). **3. Vi petit.** Vi que s'obtenia de rentar la brisa; un cop destil·lada se'n feia l'aiguardent (*S. I.*, 30-1-1926, 65). **4. vins.** Des de temps reculats aquesta fou una terra de vins. L'apunt de l'any 1791, consignat en el *Llibra de notas de Pere Casanyas*, pertanyent a la col·lecció del senyor Gerard Duran, ens permet conèixer quins tipus de ceps es plantaven o es deixaven de fer per aquells verals. Explica als hereus que vindran quins tipus de plantes hi han de fer perquè tinguin un millor rendiment. «En lo any 1791, jo Baptista Casañas (el fill) he dextat morí 10 jornals de seps a la vinya de las Closas o Bofadós, per aser (fer) seps de picapollas i caranyas (carinyenes) y altres seps estrabegants (dels quals no en sap els noms). Y noto que com ho tornaran planta no y posin altra sep que lladoné y pochs monastrells, si bòlan cullir rims que en dit teretori de las Closas o Bofadós no se experimenta altra cosa. Tot per memòria».

viaró. — Viarany, camí. «He trassat lo *viaró*» (Bosch de la T., *Del Puigmal al Cap de Creus*, «La Renaixensa», any XVI, 54).

viatge. — Agafat com una mesura de temps per indicar l'edat d'un mariner. «Home de 43 viatges». «Quan l'Ubalde va deixar d'anar en barco tenia uns 43 anys». És a dir, que havia fet quaranta-tres vegades el viatge a les Amèriques per mar (durada d'un any, anar i tornar). (Comunicació de Firmo Ferrer).

vicari. — Bona part de les lletres que servien per al ball de la Patacada feien referència a l'estament clerical: capellans, frares, denunciats sovint per la seva

golafreria i pels pecats de la carn que cometien: «El *vicari* de Llançà / n'ha fet una obra molt bona / s'ha aixecat a mitjanit / per'nà (per anar) confessar una dona».

vil·la Nyèbit. — Barraca a un racó de Cala Torta, al cap de Creus, on al mes de juliol s'aplegaven un grup d'amics del poble per passar-hi uns dies.

vinguda de moros. — «Dilluns XVI juliol. En aquest dia vingué nova que lo virrey d'Alger here vingut al XXIII fustes, entre les quals deyen y havie sis galeres reals y que havien sequeyat certa part de Cadaqués. Deu vulla que no sia lo que diuen. Dimecres XVIII. En aquest die vingué nova com la armada del Rey d'Alger se here tornada a embarcar y que havien mort 4 de Cadaqués y hu de hafrat y ells ne havien mort L o LX de moros» (*Manual de Novells Ardits*, vol. V, 16-7-1584, p. 401).

vinya. — 1. **Deu tenir vinya als Surers.** Locució: Es deia de la persona que al poble portava un vestit de vellut, que era de bona posició. (*S. I.*, 9, 12-1985). Possible variant de la dita: “**Deu tenir terra a l'Havana** “. 2. **Vinya-vinyater.** Gent que es dedicava al negoci de la vinya i del vi. «Com a acurats *vinya-vinyaters*» (*S. I.*, 30-5-1931, n. 192).

vinyals. — Terreny plantat de vinyes. «Tots els *vinyals* que omplien els vessant» (*S. I.*, 15-1-1930, p. 5).

viure estret. — Locució. Viure amb moltes penalitats, amb poques coses, sense ofici ni benefici. «Aquest poble és molt pobre i s'hi *viu molt estret*» (*S. I.*, 30-3-1929, 8).

viures. — Queviures. El consell de la vila de Cadaqués acordà: «era menester se fesen previsions de viures... farina, llengua (gra de blat mal granat?), aygua y vi, y que s fes un pou dins dita vila, per tenir l'aygua fora de ella» (J. Rahola i S. *Cad. en el s. XVII*, 1640-1643, p. 28).

viola. — «Aparell alimentat amb oli per a fer llum» (DCVB).

violer. — Planta de diverses espècies dels gèneres *Matthiola* i *Cheiranthus*, de la família de les crucíferes. «Aquest capvespre és l'olor dels *violers* que m'arriba ple de misteri» (A. M. Dalí, *Des de Cadaqués*, 1982, p. 37).

viva la República! — Durant bona part dels anys 1794 i 1795, amb motiu de la Guerra Gran, militars francesos ocuparen Cadaqués. L'exèrcit invasor obligava el poble a cantar i obeir consignes patriòtiques: «Lo comendant los digué: “abeu de tirar los barrers a l'aire com nosaltres y aves de dir viba la República”» *Vive la République!* (*Crònica de Pere Anton Moret*, arxiu F. Ferrer).

virar l'art. — Girar, voltar de posició l'ormeig.

vixell. — Bota gran per a tenir vi. «Juntament ab barquas y *bixells*» (J. Guitert, *Su iglesia*, 19).

vogar. — Remar. «*Boga* la mà de fora» (*S. I.*, 14-4-1929, p. 8).

voltar la sínia, anar. — Anar a donar volts. «Vagi a voltar la sínia, que si ho busca bé» (*S. I.*, 15-1-1932, n. 203).

vós català. — «Precisament un diari de Barcelona, fa pocs dies, parlant de l'ús del *vos* i *vostè*, recordava com antigament es relacionava i tractava la nostra gent amb el *vós català* i com el *vostè* ha aparegut com a tractament modern i poc nostrat» (*S. I.*, 13-9-1924, 30).

lo que no vulguis per tu, no ho vulguis per ningú. — Locució. (*S. I.*, 17-5-1930, n. 165).

X

xabec o bondéu. — «Vaixell de tres pals, amb l'arbre de mitjana tocant al codast i un xic caigut a popa, l'arbre mestre quelcom tombat a proa, i el trinquet molt més inclinat i tocant a la roda de proa; és l'embarcació més grossa de les d'aparell llatí» (DCVB) (Rahola, *Marina*, 101, doc. 1755).

xacolatera. — Xocolatera. «Dos *xacolateras* de aram» (*Inventari Nadal*, doc. 1781).

xalana. — «Embarcació de fons pla, especialment la que, tripulada per dos homes, serveix per a anar a pescar esponges» (DCVB). A Cadaqués servia per transportar les mercaderies des dels molls a les naus (Rahola, *Marina mercant*, 426).

xalar. — Divertir-se alegrement. «Totes són nostres, / ja *xalarem*» (*S. I.*, 15-4-1929, 8).

xalat. — Tocat del bolet.

xalecada. — Cop de vent del sud-est «Malgrat d'haver embarcat alguna *xalecada*» (*S. I.*, 12-2-1927, n. 88).

xambó. — Beneit, curt d'enteniment. «*Xambó, més que xambó*» (Gispert, *Des des banc*, 148).

xamós. — Que fa goig de veure per la seva bellesa, gràcia i vivacitat. «Amb un *xamós* i robust nen» (*Sol Ixent*, 31-12-1925, 61). «Cloquer del *xamós*». Cadaqués (*S. I.*, 15-8-1927, p. 19).

xanago. — Tipus de xarxa. «Item los peixos presos amb *xanago y bolitx*, la quin-sena part» (J. Rahola S., «Ordinacions de la pesquera (III)». *RdG*, 106, 1984, p. 60).

xanc i meli. — Guisat de peix amb suc de la cuina marinera. Per extensió també es diu d'un bon àpat.

xano-xado. — Caminant a poc a poc. «I *xano, xado*, mentre el tartaner» (*S. I.*, 15-9-1929, p. 2).

xaragalls. — Còrrec, regueró que forma l'aigua de pluja en escampar-se per un terreny inclinat i excavant la terra (DCVB). «Sols i *xaragalls* de molt poca fondària» (*S. I.*, 15-8-1927, n. 100).

xarlotada. — Propi d'en Charlot. «Celebrar-se la *xarlotada* i a la nit...» (*S. I.*, 15-5-1926, 70).

xarrac. — sabata o espardenya vella sense taló (VCG).

xarxi, — Xarxa. «S'hi veu lo llagut de foch; / a l'altra banda, ab ses *xarxis*» (Rahola, *L'Oasis*, 117).

xarxiot. — «Axarxiots» en el text. «Que tindrà axarxiot y calarà a qualsevulla...». Segons J. Rahola, de qui manllevem la definició, «*redes que se empleaban y calaban tras el boliche a fin de recoger los peces que se escapaban a través de las mallas del primero*» («Ordinacions de la pesquera», *Canigó*, 61, març de 1959).

xeliàndria. — Planta de la família de les umbel·líferes. Es tracta d'una palatalització molt freqüent de la *s* inicial: «xíndria», etc. (D. A., *Un tractat cadaquesenc*, 54).

quina xera! — **1.** Obtenir bon resultat en la pesca. (*S. I.*, 17, juny 2012, p. 13). **2.** Refrany: «Una *xera* de marit, no dura sinó un xic»: es deia per les mostres d'afecte poc sentides (DCVB). Alt Empordà. **3.** Quan la mercaderia que arribava al destinatari era insuficient deien: «quina *xera!*» **4.** Si el foc era menut i no escalfava hom deia: «aquest foc no vol fer cap *xera!*» (Comunicació de F. Ferrer).

xerradora. — Que xerra molt, excessivament o indiscretament (DCVB).

xerrameca. — Que xerra molt, excessivament o indiscretament (DCVB). «Deixant tanta *xerrameca*» (*S. I.*, 15-6-1930, n. 167).

xerramendaix. — Persona molt xerraire.

xerricar. — **1.** Persona que es queixa molt, sense motiu. **2.** Xiscle estrident que fa el porc quan el porten a matar.

xil·lòbit. — Mena de xiulet. «Ni entén el *xilòbit*» (Rahola, *Cadaquesenques*, 4). Potser un derivat de «xillar», xisclar.

ximenera. — Forma cadaquesenca de ximeneia. També es diu així a Capmany. A la resta de l'Empordà: xemenera. També «xumeneia». — «Lo que havia sigut *xumeneia* del volcà» (D. A., *Lo cap de Creus*, 68).

ximi. — *Shimmy*. Tipus de ball de saló que es dansava al poble en la festivitat del Carnestoltes, molt popular pels volts de 1920, importat pels americans. «Un *ximi*» (*S. I.*, 27-3-1926, 67, p. 2).

xinoni. — Cargol marí, sense closca, que es desplaça amb els tentacles.

xinus manilus. — Veu argòtica. Malnom, Habitants de les Filipines que eren batejats així per alguns *americanos* de la vila.

xiroi. — Eixerit, animat (DCVB). «Ben *xiroi* i elegant tanmateix» (*S. I.*, 15-8-1927, p. 23).

xiu-xiu. — 1. Imitació del soroll de paraules pronunciades en veu baixa, a cau d'orella, procurant que no se sentin. «Van publicar-se dos *xiu-xiu*» (*S. I.*, 15-7-1929, p. 4). 2. **Xiu-xiu.** Onomatopeia per indicar el soroll de les barques en solcar l'aigua. (*S. I.*, 12-3-1927, n. 90).

xiulets. — Tavelles de les faves tendres que es poden menjar cruues. L'abril de 1939, amb la retirada, molts de republicans que es dirigien a França assolaven els horts de faves per menjar-se'n els xiulets.

xivarriista. — Persona que fa xivarri. Desordre sorollós; estrèpit, soroll fort. «Un alegre xibarrista».

xixó. — Persona que va bruta i descuidada. Potser relacionat amb el mot xono/xona, home o dona bruta.

xoco. — Dona bruta. Sèpia petita.

fet un xop. — Agafar una gran mullena. «Estic fet un *xop*» (F. X. Godo, V. Rahola, *Dos companys mal avinguts*, 1894, p. 27).

xopada. — Mullada grossa (DCVB, sense documentació). «Evitàvem gairebé sempre la *xopada*» (H. Gispert, *C. autèntic*, 30).

xorc. — Eixorc, eixut, sense entranyes. «*Xorc* de cor i per natura» (*S. I.*, 1-11-1930, p.3).

xotregats. — Sotregats. (F. Ferrer, *La història d'en Justí*, 32).

xotxejar — Persona ensopida per la vellesa. «Que el solter que ja *xuxeja*» (Victor Rahola, «Humorístiques». *Lectura Popular*, n. 214, p. 160).

xubasquer. — Catalanització del mot *chubasquero*, castellà. Mena d'abric per aguantar xàfecs. «Trajo xubasquer que portava» (*S. I.*, 10-8-1932, n. 215).

xufanc — Xofanc. «Crustaci marí del gènere *Pagurus*, molt usat i apreciat com a esquer per a pescar amb volantí, palangrons i altres ormeigs» (Empordà). «Som arreplegat una sassolada de *xufancs*» (DCVB).

xumac, tenir poc. — Persona amb poc enteniment, curta.

xunxumets, es. — «Així s'anomenaven a la "gent bé" de Barcelona que parlaven castellà quan venien al poble» (*S. I.*, 2, 2005, p. 24).

xúrria. — Mar molt moguda, encara que sense fer onades altes. Mot sense documentar al DCVB. «En alguna de les llevantades més espectaculars la xúrria havia envoltat el passeig» (Gispert, *Des des banc*, 128).

xuspita. — Foc petit que es feia al bosc per escalfar l'esmorzar durant les feines agrícoles. Derivat del castellà *chispa*? (Comunicació de F. Ferrer).

Y

yackt. — Anglicisme. Iot. «Yackt anglès d'alta mar (*S. I.*, 27-2-1926, 65). També té la grafia «yatch» (*S. I.*, 30-7-1929, n. 147). «Yat anglès “El Broncho”» (*S. I.*, 4-10-1930, p. 8).

Z

zarsula. — Per sàssola. Pala un poc corbada, a manera de cullera grossa, de fusta, que els mariners de barques petites empren per a evacuar l'aigua de dins l'embarcació (DCVB). Anunci aparegut a *S. I.*, (1-8-1931, n. 196). «Es ven bot quasi nou de 21 palms amb vela, palo... Inclús *zarsula*».

CLAU BIBLIOGRÀFICA

PEP VILA

Serfs de la llum i lliberts per l'espera,
Forts en el fort i assetjats per Ningú,
Ens ombrejava una sola bandera.
(J. V. Foix, Cadaqués, 30 d'agost de 1953)

SIGLES

- AIEE, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*.
AIEG, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*.
APC, Arxiu Parroquial de Cadaqués.
BDC, *Butlletí de dialectologia catalana*.
BRABLL, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*.
D. A., diversos autors.
DCVB, *Diccionari català-valencià-balear*, d'A. M. Alcover i F. de B. Moll, 10 volums, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1968-1969.
DECLC, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 volums, de Joan Coromines, Editorial Curial, Barcelona, 1980-1991.
INVENTARI BALLESTA, 1840. *Inventari família Ballesta 1840*. Notaria de Joaquim Cardona i Camps. Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. Vegeu E. Serna i Pep Vila.
INVENTARI BARENGUER, 1783.
INVENTARI BOFILL, 1643. Vegeu P. Vila.
INVENTARI NADAL, 1881.
INVENTARI RAHOLA, 1764.
OCPC, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*.
OCPCm, *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. Obra manuscrita. Consultable a la Biblioteca de Catalunya.
S. I., *Sol Ixent*, periòdic, revista. Tres etapes fins al moment actual.
VCG, Fèlix Casellas i David Casellas, *Vocabulari de les comarques gironines*. Castellterçol, La Busca edicions, 2003.

BIBLIOGRAFIA. AUTORS I OBRES. TRIA PRINCIPAL

- ADAM AULINAS, Montserrat, «Cadaqués, entre el rossellonès i el gironí en l'àmbit lingüístic de la morfologia», *Randa*, 56 (2006) (vol. 2, Homenatge a Jordi Carbonell), p. 157-182.
- AGULLÓ, Ferran, *Marines. Girona*. Curbet Edicions, 2014. [Llibre publicat l'any 1917.]
- AMADES, Joan, «Vocabulari de l'art de la navegació i la pesca», *Butlletí de Dialectologia Catalana (BDC)*, XIV (1924).
- AMADES, Joan; Roig, Emerencià, «Vocabulari de la pesca», *Butlletí de Dialectologia Catalana (BDC)*, XII (1924). [Il·lustracions d'E. Roig.]
- ARXIU PARROQUIAL DE CADAQUÉS. Testaments. Paulí Solers (1694-1709). Testament de Thomàs Francisco de Pau. 1699.
- BUSQUET ISART, Núria, *El parlar salat: Descripció, àmbit geogràfic i ús*. Biblioteca Miquel dels Sants Oliver / 40. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Edicions UIB, 2011.
- CANYAMERES, Ferran, *Diccionari de Marina*, Barcelona, Pòrtic, 1983.
- CARRERAS I VIGORÓS, Enric, «Les referències de Cadaqués i el cap de Creus segons la Marca Hispànica», *AIEE*, 37 (2004), p. 63-83.
- CASAS HOMS, Josep M. (ed.), *Dietari de Jeroni Pujades*. 4 volums. Pròleg d'A. Duran Sanpere. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1976.
- CASELLAS, Fèlix; CASELLAS, David, *Vocabulari de les comarques gironines*. Castellterçol, La Busca edicions, 2003.
- DALÍ, Anna Maria, *Des de Cadaqués*. Editorial Montblanc-Martín, Granollers-Barcelona, 1982.
- DALÍ, Anna Maria, *Miratges de Cadaqués*. Terra Nostra 2, Barcelona, Edicions de Nou Art Thor, 1985.
- DALÍ, Anna Maria, *Tot l'any a Cadaqués*, Barcelona, Editorial Juventud, 1951.
- D. A., *El cap de Creus al principi del segle XX. Cadaqués, el Port de la Selva, Sant Baldiri, la Vall de Santa Creu, la Selva de Mar i Roses segons les conferències del Dr. Antoni Bartumeus*, Ajuntament de Cadaqués – Centre Excursionista de Catalunya, 2014.
- D. A., *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*. Fundació Pro-mediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim. Museu de la Pesca, Palamós, 2006. [Amb un lèxic marítim incorporat de Marcel Pujol Hamelink, p. 95-100].
- D. A., *Un tractat cadaquesenc de pastisseria i confiteria de final del segle XIX*. Cadaqués, Bar Boia, 2017.
- ESCOFET PARÍS, Melitó (1888-1957). *Memòries*. Col·lecció particular de Cadaqués.
- FAGES DE CLIMENT, Carles, *Somni de Cap de Creus*. Edició de Jordi Pla, Barcelona, Quaderns Crema, 2003.
- FELIU I PUMAROLA, Lluís, *Recull casolà. Quasi tot escoltat i sentit a Llançà, a Alt Empordà*. Figueres, Brau edicions 2008.

- FERRER CASADEVALL, Firmo, *Cadaqués des de l'arxiu*. Barcelona, Montagut editors, 1991.
- FERRER CASADEVALL, Firmo, *Cadaqués, contat per...* Associació UNESCO de Cadaqués, 2002.
- FERRER CASADEVALL, Firmo, *Contraban a Portlligat*, Figueres, Brau edicions, 1999.
- FERRER CASADEVALL, Firmo, *El general de Cadaqués*. Barcelona, Sirpus, 2006.
- FERRER CASADEVALL, Firmo, *La història d'en Justí*: [una fugida de Cadaqués]; presentat per Heribert Gispert, Barcelona Aries, 1983.
- FERRER CASADEVALL, Firmo, *Topònims de Cadaqués*. Edició d'autor. Santa Coloma de Farners, Arts Gràfiques Cantalozella, 1999.
- GISPERT, Heribert, *Cadaqués autèntic*. Barcelona, Editorial Juventud, 1998.
- GISPERT, Heribert, *Des des banc des portal. Continuació de Cadaqués autèntic?* Barcelona, Editorial Juventud, 2002.
- GRIERA, Antoni, «*La casa catalana*», dins *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. XX, 1932. Barcelona, IEC, 1933.
- GUARDIOLA, Carles-Jordi, *Mar de tots. Viatge literari pel cap de Creus*. Diputació de Girona, 2013.
- GUITER, Joaquim; Rahola i Sastre, Josep, *Cadaqués, su iglesia y su altar mayor*, La Selva del Camp, 1954.
- INVENTARI BARANGUER, 1783. *Inventari pres per Maria Baranguer y Porcalla, viuda deixada de Pera Anthony Baranguer* [doguer] 1783. Arxiu Parroquial Cadaqués.
- INVENTARI NADAL, 1881. Notaria de Castelló d'Empúries (CA/1790). Miquel Duran, persona de posició, fou negociant, amb interessos en el món del comerç marítim a Cadaqués. Inventari de 8 de juny de 1881. La vídua era Maria Duran i Fontanella. Notari Domingo Francesc. Els Duran, a més de tenir casa al poble, posseïen el mas d'en Duran, sortint del poble, un cop deixat el camí de Portlligat que va al cementiri.
- INVENTARI RAHOLA, 1781. Inventari pres per Maria Rahola y Alfaras, viuda de Josep Rahola, mariner de la vila de Cadaqués. 1764. Col·lecció particular.
- MOLI, Montserrat, «El "glamour" d'un cavaller. Tomàs Francesc de Pau de Oña (Madrid? – Cadaqués, 1699)», dins *Art i Història al Pirineu. 13es Trobades Culturals pirinenques*, Societat Andorrana de Ciències, Andorra, 2017, p. 9-25.
- NADAL I FORTIÀ, Joan, *Ginys i ormeigs de pesca*, Girona, Dalmau Carles Pla, 1992.
- NADAL I FORTIÀ, Joan, *La pesca a l'encesa*; fotografies de Francesc Guillamet, Figueres, Carles Vallès, 1991.
- NADAL I FORTIÀ, Joan, «La pesca al Port de la Selva, ahir i avui», *Revista de Girona*, 134, 1989, p. 48-54.
- Obra del Cançoner Popular a Catalunya* (OCPC). *Materials*. Vol. IX. Memòries de missions de recerca per Enric d'Aoust-Palmira Jaquetti; Josep Roma-Joan Just; Joan Amades. A cura de Josep Massot i Muntaner, Barcelona MCMXCIX.

- PELLA I FORGAS, J. *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, 2a ed. facsím. [S. l: s. n.], 1980 ([Olot]. [Primera edició: Barcelona: Luis Tasso y Serra, impresor, 1883].
- PLA BARTRINA, Joaquim, «La vela i els aparells llatins en la marina catalana», *Revista de Girona*, 133, març-abril, 1989, p. 57-65.
- PLA, Josep, *Aigua de mar*, Barcelona, Edicions Destino, segona edició, 1969.
- PLA, Josep, *Cadaqués*, Barcelona, Editorial Juventud, segona edició, març de 1970.
- PLA, Mn. Lluís Gonzaga, *Estampes d'Empordà*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1926.
- PLANES, Josep M., «Variacions sobre l'estiueig, Cadaqués», *Mirador*, 3 (1923), p. 32.
- PLUJÀ I CANALS, Arnald, *Estudi del Cap de Creus: la costa: diccionari toponímic, etimològic i geogràfic* [S. l.]: l'autor, 1996 ([Girona], Gràfiques Alzamora).
- PUJOL I HAMELINK, Marcel, «Lèxic marítim», dins D. A., *Les ordinacions de la Pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*. Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, Palamós, 2006, p. 95-100.
- RAHOLA I ESCOFET, Gaietà; Rahola i Sastre, Josep, *La marina de Cadaqués*. Girona, Editorial Dalmau Carles Pla, 1976.
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «Cadaqués a l'edat mitjana. La batllia i el batlle feudals», *Revista de Girona*, 84, 1978.
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «Cadaqués en el siglo XVIII», *Revista de Gerona*, 25 (1963).
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «Cadaqués en la Edad Media», *Revista de Gerona*, 14 (1961).
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «Cadaqués en la Edad Media», *Revista de Gerona*, 18 (1962).
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «Cadaqués en la Edad Media», *Revista de Gerona*, 33 (1965).
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «Cadaqués en la Edad Media», *Revista de Gerona*, 54 (1971).
- RAHOLA I SASTRE, Josep, *Cadaqués. Noticias históricas de su hospital*, Barcelona, Juventud, 1980.
- RAHOLA I SASTRE, Josep, «La lleuda de Cadaqués», *Revista de Girona*, 104, 1983.
- RAHOLA I TRÈMOLS, Frederic, «*Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus*», Memoria leída en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 13 de junio de 1903, *BRABLB*, Barcelona, Imprenta de la Casa de la Caridad, 1904, 37 p.
- RAHOLA, Frederic, «Catecisme de ciutadania», Barcelona, *La Il·lustració Catalana*, 18??-19??.
- RAHOLA, Frederic, «*L'Oasis: poesies*», Barcelona, *La Il·lustració Catalana*, 18??-19??.
- RAHOLA, Frederic, «Monólech d'un pescador de llagostas», *Almanac de L'Esquella de la Torratxa* (1907), p. 76-82.

- RAHOLA, Frederic, «Paisatge de tardor», *Revista Joventut*, Barcelona, núm. 359 (1906).
- RAHOLA, Víctor. *Cadaquesenques*, Girona, Dàrius Rahola, 1930.
- ROCA I ROCA, Josep, «Estiuejant», *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1.180 (Barcelona, 23-8-1901), any 23, p. 562-563.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, «El parlar de Cadaqués, un parlar salat continental», *Actes del II Congrés Internacional de Llengua Catalana*; Generalitat de Catalunya i Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1987, p. 153-165.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, *El parlar de Cadaqués*. Publicacions de la Diputació de Girona, 1983.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, *El vocabulari de Cadaqués*; presentació: Miquel Figueras i Xuclà; pròleg: Josep Maria Nadal. Barcelona, Parsifal, 1994.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, «Notícia sobre el parlar de Cadaqués», dins *Suplement literari de L'Autonomista* (desembre de 1985), segona època, p. 32-34.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, «Semblances entre els parlars 'eivissenc' i 'cadaquesenc'. Alguns topònims de les dues costes», *Butlletí Interior de la Societat Onomàstica*, LXXXIII (2000), p. 42-56.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, *Toponímia de la mar d'avall. Des de cap de Creus, a l'extrem nord, fins a Calanans, extrem sud de la badia de Cadaqués*, BISO, Societat d'Onomàstica, XL (1990), p. 26-33.
- SALA I BRUSÉS, Ernesta, «Toponímia del terme marítim de Cadaqués», *Revista de Girona*, 114 (1986), p. 62-72.
- SANTOS TORROELLA, R., *Salvador Dalí, corresponsal de J. V. Foix 1932-1936*, Barcelona, Editorial Mediterrània, 1986.
- SERNA, Èrika; VILA, Pep, *Cadaqués desaparegut*, El Papiol, Efadós, 2020.
- SERNA, Èrika; VILA, Pep, «Un inventari de la família Ballesta de Cadaqués», *AIEG*, LII (2011), p. 755-782. [Inventari família Ballesta 1840. Notaria de Joaquim Cardona i Camps. Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. Els Ballesta tenien una primera casa a Portdixó.]
- SERNA, Èrika; VILA, Pep, «Un viatge artístic, literari i sentimental per Cadaqués (1931)», *AIEE*, 40 (2009), p. 339-73.
- TIRADO, Rafael, *Cadaqués de portes endintre*, El Papiol, Efadós, 2018.
- TORROELLA PRATS, Josep, «Paraules que s'han perdut a l'Empordà», *Llengua Nacional* (I i II), núm. 108-109, setembre-desembre 2019.
- VALLMITJANA, Juli, «Cadaqués», *La Renaixensa*, any 27, núm. 19-21 (1897), p. 321-323.
- VENY, Joan, *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 2003.
- VENY, Joan, «Afinitats ultrapirenenques del català septentrional de transició» dins *Actes del Col·loqui L'Albera i el patrimoni en l'espai transfronterer*, Consell Comarcal de l'Alt Empordà, 2005, p. 179-199.
- VILA, Pep, «L'inventari de l'adroguer de Cadaqués Nicolau Bofill (1643)», *AIEG*, LIII, 2012, p. 612-630.

- VILA, Pep, «Notes personals de cadaquesenc Vicenç Escofet, habitant a Barcelona (1723-1757)», *AIEE*, 41 (2010), p. 473-480.
- VILA, Pep, «Les patacades: un ball parlat, un cant ballat cadaquesenc», dins Francesc Massip, Pere Navarro i Montserrat Palau (eds.), *Teatralitat Popular i tradició. II Congrés Internacional de Balls Parlats*, Catarroja, Editorial Afers, 2015, p. 307-321.
- ZAMORA, Francisco de, *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973.

PARAULARI DE CADAQUÈS

APÈNDIXS

El llenguatge és una clau reial, perquè posseeix a la vegada el calidoscopi fantasiós de la poesia i el bisturí precís del concepte. És una clau reial i, per això mateix, de maneig delicat.

Pere Verdaguer i Juanola

APÈNDIX I: PRIVILEGIS CONCEDITS A LA VILA DE CADAQUÉS

Transcripció de tres privilegis de la vila de Cadaqués. N'hi ha d'anteriors, una còpia mecanogràfica dels quals es conserva a l'Arxiu Municipal de Cadaqués. No soc prou docte per revisar el contingut dels pergamins en català, ni els llatins per tal de fer-ne una acurada traducció. Em baso, amb totes les reserves possibles, en la transcripció que en va fer pels volts de 1930-1931 el doctor Joaquim Guitert i Fontserè (Barcelona, 1875 – Selva del Camp, Baix Camp, 1957), un metge i historiador català que passava els estius a la vila, i autor del llibre *Cadaqués: su iglesia y su altar mayor*, amb la col·laboració de Josep Rahola Sastre (1954). Algú n'hauria de fer l'edició crítica. Aquestes transcripcions han estat aprofitades i seguides per Josep Rahola i Sastre (vegeu la bibliografia), Víctor Rahola i Josep Pla, entre d'altres, per als seus treballs sobre el Cadaqués medieval, la vila durant el segle XVII. Crec que són una font d'informació important per a l'estudi del seu passat medieval, el més negligit de tots. Guitert fou membre de la Reial Acadèmia de la Història. Era president de l'Ateneu Cadaquesenc pels volts de 1930. Col·laborava al periòdic local *Sol Ixent*, on publicava treballs històrics sobre el poble, que tenia intenció de reunir aplegats en un llibre. Llegim en una crònica: «El doctor Joaquim Guitert té gairebé enllestida la traducció (edició) dels Privilegis de la nostra vila. No cal dir que agraïm amb tot cor la desinteressada tasca del doctor Guitert, que esperem» (*Sol Ixent*, 29-3-1930, p. 6). Vegeu també els dos articles d'A. B. P. «Trobada de documents històrics. Els 22 privilegis de la vila de Cadaqués», *Sol Ixent*, n. 139 i 140, març-abril, 1929.

Són tres privilegis: un de Pere el Cerimoniós (8-7-1385) i dos del rei Martí (1402).

Privilegis concedits pel rei Pere IV el Cerimoniós a Cadaqués, 8 de juliol de l'any 1385

Fulls A. B. C. D.

Pere el Cerimoniós, anomenat també Pere IV d'Aragó i Pere III de Catalunya-Aragó (1319-1387), fou sobirà de la Corona d'Aragó. Llavors era senyor del comtat d'Empúries el comte Joan, casat amb una filla seva. A la seva mort, el 1387, el rei fou succeït per Joan el Caçador (1350-1396) el més gran dels seus fills mascles, sense descendència. En el reialme d'Aragó, Martí I, germà de Joan, fill del Cerimoniós, n'ocupà el tron (1402) en haver-se extingit la família. En ser incorporat el comtat d'Empúries a la Corona d'Aragó (1385), els reis n'havien de jurar i confirmar els privilegis antics, i fer-los costat en molts assumptes. Els cònsols de la vila hi afegiren també un seguit de millores i condicions. Segons quins temes, el rei promet estudiar-los. No totes les peticions o suplicacions dels cadaquesencs, però, foren ateses. Bona part dels privilegis confirmats o que el rei en Pere o el seu successor en Martí tenien en estudi tracten del tema del peix, de la venda de la seva pesca, i de la necessitat de poder proveir-se de sal, sense els impostos de la gabella. Calia també comercialitzar el peix directament sense haver de passar pel control de la peixateria de Castelló. El capítol CXV de les Rúbriques i privilegis del comtat de Ampúries, textos publicats per Andreu Bassas, anotava: «Tot peis (peix) qui's pren de Cap de Creus al grau del Fluvià, se ha de aportar a vendra a la pescaderia de la present vila de Castelló». També demanen, entre altres coses, que «sien alongats [concedir pròrroga] los dits habitants de tots deutes de jueus e d'usures de christians a deu anys». Que fos suprimida la batllia feudal i que el batlle, el jutge i el saig poguessin deliberar de tres anys en tres anys, com passava en altres llocs reials. El batlle elegit era nomenat batlle natural. En definitiva, els cadaquesencs volien més llibertats. Vegeu J. Roca Sastre, «Cadaqués en la Edad Media. Privilegios en el siglo XV», RdG, 18, 1962, p. 71-74.

Demanaven els «pròmens» (els prohoms) del Castell de Cadaquers, al Senyor Rei ço qui's segueix.

PRIMO, que los sien confirmats tots los Privilegis e franqueses e tots bons usos e costums. PLA [plau] AL SENYOR REY.

ÝTEM, que no puiuen esser gitats de la Corona d'Aragó, ans sien en tot temps de la dita Corona. PLA AL SENYOR REY.

ÝTEM, que la vila de Castellón no haja sacramental contra lo dit Castell. PLA AL SENYOR REY. [Sacramental: host formada pels ciutadans i habitants d'una ciutat, vila o comarca, que es reunia a so de campana o de trompeta en casos de necessitat per defensar els furs o les llibertats del país].

ÝTEM, que puiuen traure o portar tot peix que·ls homes del dit castell pendran, a vendre on se vullen menys de tota inhibició o pena. PLA AL SENYOR REY.

ÝTEM, que no haien gabella de sal [impost], ans le puiuen comprar on se vullen e metre en lo dit Castell a lur voluntat així con en lochs reials es acostumat. CERTIFICAR-SEU [posar-ho en coneixement] HA LO SENYOR REY E PUYS FARÀ RESPOSTA.

ÝTEM, que de nengun peix que venen a Castelló o en altra part del realeng, no paguen vintè ni altre dret. CERTIFICAR-SE-U HA LO SENYOR REY, E PUYS PARA RESPOSTA. [Ho considerarà]

ÝTEM, que sien alongats los dits habitants de tots deutes de jueus e d'usures de christians a deu anys. PLA AL SENYOR REY.

ÝTEM, que no paguen e ne sien tenguts pagar, nengun sensal ne nengun deuta per ells deguts així a christians com a jueus que deguen a Castelló o en altre part del comtat que per lo dit comte se detenga lo Senyor Rey. HAUT A SA MÀ [ho té a la mà] LO COMTAT, HI FARÀ TAL PROVISIÓ QUE CASCÚN DE LA LOCHS; RAHONABLEMENT SE TENDRÀ PER CONTENTS.

ÝTEM, qu'el batlle, jutge, e saig, haien de tenir taula de tres en tres anys, com en los lochs reials se acostuma a fer com lo batlle sia natural. PLA AL SENYOR REY, AB QUE NO SIA INTERÉS DE PART.

ÝTEM, que tots los censos, foriscapis e totes penes civils e criminals, sien remeses entró al dia de huy e totes manleutes sien nules. PLA AL SENYOR REY FINS EL DIA QUE FO A SA MÀ LO DIT CAS, TELL LO QUAL [tal com] HI FO A V DIES DE JULIOL PROP PASSAT.

ÝTEM, que no sien tenguts de pagar algun dret de peix que pagassen al comta. INFORMAR-SE'N HA LO SENYOR REY E PUYS FER- LOS HA RESPOSTA.

ÝTEM, que no paguen barra [impost que gravava les mercaderies] a Castelló nul temps. PLA AL SENYOR REY.

ÝTEM, que el batlle no haia per ell, sinó d'açó que de senyor haurà. PLA AL SENYOR SEY SENS PERJUDICI DE PART.

ÝTEM, que nengun habitant o habitador del dit castell no puixa esser marcat nengún deute, ne interessos en que sien tenguts per qualsevol rao en nengun loch del reialenc [reialme] per deure del comte. PLA AL SENYOR REY, SI DONCS ELLS NO Y EREN OBLIGATS COM A PRINCIPALS.

ÝTEM, que com lo comte en tamps passats haia fet pagar al dit alguns interessos los quals fehien a hòmens de Gerona, que nols haien a pagar altra vegada com ell los haia volguta haver per força. LO SENYOR REY HI FARÀ JUSTICIA.

ÝTEM, com lo dit comte hagués dada reculleta [casa fortificada, refugi per a la gent d'armes] en temps de guerra o de necessitat del dit loch, an Pin, an Albert, an Johan de Çafangal, an Pera Fita, an Johan Rasola, an Andreu Sanç, an Johan Rovallosa, an Berenguer Ramon, en Pera Sala e an Guillem Riba, demanan los dits promens per çó, com son de la reculleta de Roses, que la hagen del dit castell de Cadaquers. PLA AL SENYOR, SALVAT PERIUDICI DE ROSES.

ÝTEM, que de tots los capítols sia feta carta pública, franc de dret de segell. PLA AL SENYOR REY.

Amb data del 8 de juliol de 1385. Signat pel rei Pere. (Arxiu Corona d'Aragó – Registre Cancelleria núm. 945, fol. 156)

Privilegi concedit pel rei Martí a Cadaqués, 11 de febrer de 1402
Fulls 2 i 2g.

Martí l'Humà, també anomenat Martí I d'Aragó (Perpinyà, 29 de juliol de 1356 – Barcelona, 31 de maig de 1410), fou sobirà dels territoris de la Corona. El 2 de gener de 1402, Martí fou nomenat comte d'Empúries, amb el comtat unit definitivament a la corona. Martí era fill segon de Pere el Cerimoniós, i adquirí d'altres títols posteriorment, com el de comte d'Empúries (1402, 1407-1410). Com era de consuetud, Martí va haver de jurar i fer guardar els privilegis, llibertats, usos i costums del lloc. Va modificar i complementar privilegis anteriors, va donar un nou impuls a les estructures administratives de la vila, i les va dotar de funcionaris. Va equiparar el règim heretat de Pere el Cerimoniós (havien passat ja gairebé vint anys) a la resta de poblacions del Principat. Els cònsols, agrupats en un Consell que manava fins un cert punt amb un grau d'autonomia, podien elegir 12 prohoms, més endavant fins a 32 per tal de governar la vila.

El rei Martí era conscient que el castell de Cadaqués era un lloc difícil i apartat: «Està situat enfront del mar i en els seus litorals a una i altra banda dels quals la naturalesa posant abruptament contra el mar obert les montanyes rocoses i els bronzirs dels vents apartant la ràbia d'allí, i feu un salutífer port ab les profunditats del mar». Va manar que es fessin respectar els privilegis i les jurisdiccions del lloc.

I

1402. 11 de febrer

En nom del Senyor, Nos Martí, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, València, Mallorca, Serdenya i Còrcega, i Comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya. Volent de grat des de el començ de nostre domini envers vosaltres fidels nostres, honrats homes i universitat del nostre Castell de Cadaquers, del comtat d'Empúries, per que juntament ab tot lo comtat predit a la mort dels seus comtes últimament difunts, ab motiu de la substitució i unió, i ab altres justes i l·legítimes raons, pa[s]seu al domini reial, i desitjant concedir-vos totes les coses a fi de que creixi i prengui increment el castell predit, qui està situat enfront del mar i en els seus litorals a una i altra banda dels quals la naturalesa posant abruptament contra el mar obert les montanyes rocoses i els bronzirs dels vents apartant la ràbia d'allí, i feu un salutífer port ab les profunditats del mar; per tenor del nostre present privilegi valedor per tots los temps.

Concedim perpètuament a vosaltres honrrats homes, i a cada u dels de dit castell, que el procurador general o son assessor, lloctinent, jutje i administrador del comtat predit, i també el jutje i batlle de dit lloc i a altres qualsevulga oficials, igualment presents com futurs del mateix comtat, que exerceixin alguna jurisdicció, ans que en el predit lloc i sos termes en contra la universitat i singulars de la mateixa puguin exercir alguna jurisdicció, o gosin dels oficials d'ells, tinguin i sien tinguts

de jurar i jurin de fet, de tenir i servir els privilegis, franqueses, llibertats, usos i costums de dit lloc, que tenien ans de la unió abans dita, en el qual lloc o sos termes, supradits, no puguin ni vulguin exercir jurisdicció, ni usar de la mateixa contra la universitat i sos singulars predits, fins que de fat hauran jurat tenir i servir els privilegis, franqueses, llibertats, usos i costums predites. Per que d'obrar en contra els traurem tota potestat.

Manem doncs per aquesta mateixa concessió, al sereníssim Princep Martí, Rei de Sicília i dels ducats d'Atenes i duc de Neopàtria, caríssim primogènit nostre i, si Déu plau, després de Nos, tant de bo per llargs dies, pròsper successor en tots nostres regnes i terras i també Governador de General de Catalunya, al Procurador General, al seu assessor, Lloctinent, jutje i Batlle del Castell mentat i a tots els demás i cada un dels oficials presents i futurs, a fi de que d'aquesta manera nostra privilegi i cada una de les coses que en ell se contenen, tinguin fermament i observin i perpètuament facin observar i no las contrafacin ni permetin per cap motiu que algú les contradigui.

En testimoni de la qual cosa, manem per aquesta escriptura amb el sagell de nostra agestat «independenti».

Signe de Martí per la Gràcia de Déu, Rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrcega, i Comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya.

Són testimonis, Jaume de Prades, Berenguer Arnau de Cervelló, Pere Cardenal de Catalnia, [Catània] Pere de Fonollet vescomte de Insula, Olf de Próxida militar camarleng.

Signe Guillem Pons, secretari del predit Sereníssim Senyor rei d'Aragó, qui per manament del mateix feu escriure i cloure aquest document, amb les seves correccions: en la ratlle V, *probis hominibus*; i en la VII, *usus et conseutudines dicti loci que habebatis ante vinculum supradictum*.

Per manament reial, i a presencia del Rei,
Guillem Pons.

(Arxiu Corona Aragó – Cancelleria Reg. 2.199, fol. 2)

II

1402. 11 de novembre

Fulls 3, 3g, 4 i 4g.

En aquest segon document, altra volta, s'insisteix en la llibertat que han de tenir els naturals del lloc per comercialitzar el peix pescat: «Que tots los habitants del dit Castell e son terme, presents e esdevenidors, púxan tot temps, tot pex que pescaren on se vullen vendre e fer vendre, traer e fer traer, e portar e fer portar a qualsevulla personas, o en qualsevolran lochs, menys de tota inhibició e pena e penes posades o posaderes».

Nos Martí, per la gràcia de Déu, Rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrcega, i comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya, hem vist certs capítols

presentats a nostra exelència per part dels honrats homes i universitat de nostra Castell de Cadaquers i son terme, del comtat d'Empúries que contenen ço que segueix:

A la molt alta e molt excelent, e poderosa Senyoria de Vos molt exelent e poderós e senyor, supliquem humilment, ab tanta reverència com poden los missatgers del Castell de Cadaquers, e los singulars de aquell, qui novellement venen per gràcia divinal, a la Senyoria e mercè vostra, quens plàcia Senyor, e si a vostra mercè consentir e donar a la universitat del dit Castell e singulars d'aquell, así en singular com en general, graciosament e benigna, los privilegis, provisions e gracies següents: Primerament, que tots los habitants del dit Castell e son terme, presents e esdevenidors, púxan tot temps, traer e fer traer, e portar e fer portar a qualsevulla personas, o en qualsevolran lochs, menys de tota inhibició e pena e penes posades o posaderes. **PLAU AL SENYOR REI SENS PERJUDICI D'ALTRI.**

ÝTEM, que algun batlle, o jutje o saig, o altre official no puxa usar en lo dit Castell, ne en son terme, sinó tres anys e sien tinguts tenir taula axí com en los lochs reyal, per constitució de Catalunya, es ja ordenat. **PLAU AL SENYOR REI.**

ÝTEM, que la vila de Castelló, los habitants de aquell presents e esdevenidors no puxen haver, ne fer sacramental nul temps contra los habitants del dit Castell ne de son terme. **PLAU AL SENYOR REY.**

ÝTEM, que hajan sobreposats, axí com la vila de Castelló. **PLAU AL SENYOR REY.**

Car per tenor de la present considerem que seria convenient i conforme a la raó, el gaudir de la gràcia i llibertats noves, entrant de nou domini, segons i humil suplicació de vosaltres nostres fidels Joan Marés i Guillem Bartolí, missatgers del Castell ja dit de Cadaquers, alabem, aprovem, i us concedim i donem els capítols preinscrits i cada un dels mateixos, i totes i cada una de les coses en ells i qualsevol d'ells compresa segons l'ordre i tenor dels mateixos, amb tal que no perjudiquin als drets que ens pertoque en el dit comtat d'Empúries per raó de l'unió de la substitució feta a nosaltres o a nostres predecessors, per l'Infant Ramon Berenguer de grata memòria, per quin motiu el mateix comtat dou [deu] novament retornat al nostra domini, o no perjudiquin a les Constitucions de Catalunya, als usuaris de Barcelona o al dret alié en manera alguna.

Y per major corroboració, prometem tindre els mateixos preinserts capítols, i totes i cada una de les coses en ells i qualsevol d'ells contingudes, i inviolablement observar inalterablement i contra ells no obrarem ni procedirem en cap de les maneres o causes.

Per la mateixa manem, al Sereníssim Princep Martí Rey de Sicília, i dels ducats d'Atenes, i duc de Neopàtria, caríssim primogènit nostre i després de Nos, si Deu Plau, feliçment llegítim successor en tots els nostres regnes i terres; Al Governador General de Catalunya, a l'administrador del comtat mentat, i a tots i cada un dels demes officials i subdits nostres presents i futurs, i dependents de dits officials a fi de que fermament tinguin i observin i fasin tenir i observar inviolablement les presents confirmacions i concessions per tothom i no la contradiguin ni permetin que algú per cap motiu las contradigui.

Per la qual cosa hem manat fer aquest testimoni i certificant-lo amb el nostre segell «pedenti». Dat en Tortosa, a 11 de febrer de l'any de la Nativitat del senyor 1402, del nostre regnat, el setè.

Per manament del Senyor Rei que ho ha presenciât,

Guillem Pons

(Arxiu Corona d'Aragó – Cancelleria Reg. 2.199, fol. 3g.)

[1602] Privilegi reconegut á la universitat y singulars de la vila de Cadaqués per dona Joana Folch de Cardona comtesa de Ampurias

Aquest privilegi fou publicat parcialment, tocat i molt arranjat per Josep Pla en el seu llibre Cadaqués (1970, segona edició, p. 62-64). Ignoro on va consultar el document, possiblement de la mà del seu amic Víctor Rahola. Segueixo l'edició precària que va fer Frederic Rahola d'aquest pergami, conservat a l'Ajuntament de Cadaqués. Pla deia que en moments que a penes hi havia llei ni fe aquests privilegis no deixaven de ser una garantia mínima.

Joana d'Aragó i de Cardona (Sogorb, 1543 – Barcelona, 12 d'agost de 1608), comtessa d'Empúries (1572-1608), era filla del duc Alfons d'Aragó i de la duquessa Joana de Cardona. La suplicació que la Universitat [Ajuntament] presenta a la comtessa deixa entreveure els problemes que llavors hi havia al poble, «en lloch stèril y montanyós y sens socorro», amb els antics privilegis de la vila gairebé tots cremats. Els enumerem breument: a) la lluita contra el turc que sovint assetjava els murs de la vila, d'uns dos-cents habitants. També demanen poder tenir consell, elegir trenta-dues persones de dita vila (els ho va atorgar), el batlle que administrava les rendes i el patrimoni del seu senyor, tenir mostassaf, poder viure de la pesca, i comprar la sal necessària per mantenir els negocis de la salaó. També que el poble pogués tenir i fer els preceptius arrendaments de fleca, de la taverna i carnisseria, tenir botiga de forment, el que volia dir que la Universitat recaptava uns diners en forma de lloguers arrendats. Els atacs dels turcs havien malmès les muralles de la vila. Calia reforçar-les, comprar municions, armes i peces d'artilleria. El Consell també volia recuperar els diners que havien deixat de rebre en forma de censos i foriscapis, i tenir la facultat de manllevar diners en forma de crèdits. Algunes de les normes dictades per Joana Folch de Cardona tenen la seva aplicació pràctica en el Llibre del Consell de la Universitat (1623-1660).

Nos Dona Ioana Folch de Cardona, olim de Aragó per la gràcia de Déu, Duquessa de Cardona y de Segorb, Marquesa de Comares y Pallars, Comtesa de Ampurias y de Pradas, Viscomtesa de Vilamur, señora de les baronias d'Arbeca y Juneda, etc., viuda relictâ del Excelentíssim Señor Don Diego Hernández Ramon Folch olim de Cardona gran Condestable de Aragó. Com sia cossa dessent als señors dotar a ssos vassalls de algunas gràties, privilegis y mercès particularment als que ab amor y fidelitat acudexen ales cosses de llur servici. Per tant essent-nos estat suplicat per part de la Universitat y singulars de la nostre vila de Cadaqués del

Comtat de Ampúrias fossem servida de otorgarles les cosses contengudes en una supplicatió nos han presentada, nos ha aparegut condescendre al que en ella nos esta demanat si y segons en cada capítul esta representat, declarat y decretat la qual es del tenor següent:

Excel·lentíssima Señora: la Universitat y singulars de la vila de Cadaqués del Comtat de Ampúrias de molts anys a esta part continuament han suportats grans gastos y treballs en lo reparo y deffensa de la dita vila y habitants en los masos y vehíns [de aquella] per incurs de molts vaxells de turchs enemichs de la santa fe cathòlica que moltes vegades han sitiāt los murs de dita vila y procurat ab gran numero de gent que llensaven en terra debellar y péndrer la dita vila y ab tot que lo siti de aquella sia casi de dos-cents vehíns, poch mes o manco, y en lloch stèril y montanyós y sens socorro, se és sempre per la gràtia del señor defensada encara ab molt gran offensa dels enemichs que a llur pesar y ab pèrdua de molt gent los fou forçat retraurer-se'n ab set galeras que Morat Arrays en lo any mil sinch cents vuytanta-hu y après al cap de tres anys, ab vint y hun vaxells que lo Rey de Alger y dit Morat Arrays aportaren. E com per ninguna causa les terres són mes poblades que si aquelles son adornades ab moltes llibertats e privilegis, y per lo incurs de dits enemichs antigament los privilegis de dita vila sían estat en molta part d'ella cremats, que sols se són conservats ab lo us y observàntia de aquells. Per tant, y altramen la dita Universitat de Cadaquers y per ella monseyor Pera Serinyana, síndich de dita vila a l'excel·lència humilment suplica sia de son servey concedir y otorgar a la dita universitat de Cadaquers y singulars de aquella los següents privilegis, llibertats e immunitats.

Primerament concedir y otorgar a la dita universitat de Cadaquers e singulars de aquella que puga tenir consell y elegir trenta dos personas de dita vila, als cònsols ben vistes, y fer quiscun any en lo día de la circuncisió del Señor extractió de quatre persones en cònsols y regidors de dita vila per temps de un any durador y aquells tràurer arodolins de quatre boses ço és, bo[s]sa en cap, segona, tercera y quarta en les quals y en quiscuna de aquelles posen y posar puguen, vuyt persones, les quals entre totes fassen nombres de trenta dos persones de consell. Plau a sa excel·lència.

ÝTEM, li plàtia concedir y otorgar als dits cònsols y universitat de dita vila de Cadaqués que quiscún any y en lo dia de la circuncisió del Señor y après de haver feta dita extractio de sònsols fassin y fer puguen nominatió de dos persones del Consell de dita vila en Balla per temps de un any de aquella y altres dos per lo offici de mostasaf de dita vila de les quals vostra excel·lència é lo governador general de vostra excel·lència de la vila de Castelló o altre official preminent per absèntia de vostra excel·lència Exa és dit governador general hajan de elegir una de dites persones per dits consols anomenades en balle y altre en mostasaf de dita vila. Plau a sa excèl·lencia.

ÝTEM, li plàtia concedir y otorgar a la requerexen promtitut y los demás vehíns de dita vila visquen del exercici de la pesca y lo demás temps estiguen fora de ses cases, puguen, en tal cas, dotze hòmens de dit consell adames dels cònsols,

determinar, dessidir y clòurer qualsevol cosa per bé y utilitat de dita vila de Cadaquers y singulars de aquella. Plau a sa excel·lència.

ÝTEM, supplica la dita Universitat a la vostra excel·lència li plàtia concedir y otorgar que quansevol habitant de la dita vila de Cadaquers pugar comprar y tenir en ella qualsevol sort o quantitat de sal axí de les barques que venen y arriban en lo port de dita vila, com encara en qualsevol altre part o platja de dit Comtat y vendre aquella liberament y sens destorb ni contradicció ab algun official de vostra excel·lència y que ningun barquer, ni mercader, ni alguna altre persona pugua esser impedida de vendre qualsevol quantitat de sal als habitants y singulars de la dita vila de Cadaqués. Plau a sa excel·lència que puguen comprar, tenir botiga o botigues de sal ab que aquella se vena entre ells matexos, entés que puguen també vendre de dita sal als forasters y altres persones quin hauran menester per salar lo peix compran en dita vila y terme o en les cales ahont dits habitants acostuman de pescar dit peix.

ÝTEM, li plàtia concedir e otorgar a la dita Universitat que pugua tenir y fer los arrendaments de fleca, taberna y carniceria. Plau a sa excel·lència ab que del provehir de dits arrendaments hagen de donar compte los cònsols que exiran als que entraran y que en dita reddició [rendició] de comptes, asistesquen quatre persones, una de cada bo[s]sa les quals sien extrectes lo dia de la extractió dels Cònsols y après de esser feta la extractió de dits cònsols quals quatre hòmens y hoydors de comptes é que dits hoydors hagen y deguen prestar jurament dit dia de la extractió.

ÝTEM, que puguen fer hu ó mots vintents, axí per reparar les muralles de dita vila y fer y tenir botiga de forment o farina per los habitants en dita vila y per comprar armes, pòlvora, pilotes y altres bastiments y municions. Plau a sa excel·lència a ques puguen fer los dits vintents ab que servesquen per las coses demanades y no per altre effecte.

ÝTEM, li plàtia remetre a dita universitat de Cadaquers y singulars de aquella tots los censos, foriscapis y qualsevol agresos (sic) y altres drets dominicals que fins assí per quansevol causa ho rahó la dita Universitat y singulars haguessin deixat de pagar ni deguessin á vostra excel·lència o a llurs predecessors. Plau a sa excel·lència a remetre'ls fins de vint y set de juliol de mil sis cents y hu.

ÝTEM, plàtia a sa excel·lència a concedir y otorgar a la dita universitat que en ningun temps treguen gent de dita vila per anar á guardar á Roselló, fora de Comtat per quant necessita la dita vila socorro de altre gent per ser guarda y amparo de dit comtat. Plau a sa excel·lència.

ÝTEM, plàtia a sa excel·lència concedir y otorgar a dita Universitat pugua enmanllevar dinés per al menester de la vila axí per donatius com per adobar murallas, comprar artilleria y altres coses a esta vila necessaries. Plau a sa excel·lència que pera dites causes puguen manllevar fins en mil lliures moneda barcelonesa y si la necessitat serà urgent per haver de manllevar maior quantitat que sia aconeguda de sa excel·lència o de son governador ab que hagen de donar-me compte los consols que exiran als que entraran com en altre capítol esta expressat y declarat que en manar-ho vostre excel·lència a axí provehir y despachar ho trobara dita Universitat per mol singular gràtia y mercè.

Totes les quals coses es nostre voluntat concedir y otorgar a la dita vila de Cadaquers y singulars si, e segons com esta dit specificat y declarat en lo decret de cada capítol y en elles volem sían mantinguts y conservats ordenant al Governador, veguer, assessor y manant als balles, cònsols y altres quansevols oficials y subdits nostres en lo dit Comtat de Ampúrias constituïts y constituïdors que lo present privilegi y tot lo en ell contingut tinguen y guarden inviolablement y en ell no contravinguen ni algú contravenir permetan o consentan per ninguna causa o rahó si la nostre gràtia tenen per chara y desitjen no incórrer a la pena de sinch-cents florins de or de Aragó dels béns de quansevols contrafahents aquells a qui tocara exigidors y a nostra cambra y fisch immediatament aplicadors.

En testimoni de tot lo cual avem manat despachar lo present privilegi de nostre pròpia mano, firmat ab lo nostre sagell enpendent sagellat y per lo nostre secretari infrascrit refrendat, en la ciutat de Barcelona á setze de abril de mil sis-cents dos. —Joana.— Por mando de su excel·lencia. Tonio Villalta.

(Còpia d'un pergami existent a l'Arxiu Municipal de Cadaqués).

(Vegeu RAHOLA I TRÈMOLS, Frederic «Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus», dins *Memoria leída en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 13 de junio de 1903*. (Barcelona: Imprenta de la Casa de la Caridad, 1904, 37 p.) [extret]. Rahola va publicar aquesta suplicació a l'apèndix, a més d'altres privilegis: **I. SÚPLICA FETA AL SECRESTADOR DEL COMPTE DE EMPÚRIES PER LOS CÒNSOLS DE LA VILA DE CADAQUÉS, ASERCA DE PODER FER VUITENTS, TRENTENTS Y ALTRES IMPOSICIONS SOBRE DELS HABITANTS DE DITA VILA FETA L'ANY 1599 PER SEBASTIÀ CAPELLA, NOTARI DE BARCELONA.** — **II. PRIVILEGI DEL INFANT ENRICH D'ARAGÓ DAT ALS HABITANTS DE LA VILA DE ROSAS PER ANAR A PESCAR Á TAVALLERA.** — **III. PRIVILEGIOS CONCEDIDOS AL CASTILLO Y VILLA DE CADAQUÉS POR EL CONDE HUGO DE AMPURIAS).**

APÈNDIX II: CRÒNICA DE RAMON MUNTANER

Transcripció parcialment dos capítols de la *Crònica* de Ramon Muntaner (Peralada, 1265 – Eivissa, 1336), en què se'ns expliquen un fets polítics dels nostres comtes reis, a l'època de Pere el Gran, en els quals Cadaqués va jugar un paper important quan hi hagué la invasió francesa del segle XIII. El cònsol de la vila en Gras, ajudat per dos nebots seus, van ajudar, fent feines d'espionatge, a guanyar la batalla naval per als catalans. Ramon Marquet i Berenguer Malloll menaven l'esquadra catalana, en lluita contra la francesa, comanada per l'almirall Guillem de Lodève, al golf de Roses. Són extrets de l'edició feta per Ferran Soldevila de les *Quatre Grans Cròniques* (Barcelona, Selecta, 1971, p. 786-791).

Crònica de Ramon Muntaner

Capítol CXXIX

E així, com lo senyor rei d'Aragón veé que així bé havia ordonada la frontera, e veé que el fet de la guerra era un bon estament, e que la ciutat de Gerona era així forts e bé establida de bones gents, e que assats daria què fer a sos enemics, e anà-se'n en Barcelona, e, con fo en Barcelona, féu-se venir En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, e dix-los:

—Prohòmens, què havets fet?

Resposeren ells:

—Senyor, trobarets armades dotze galees e quatre llenys armats, ço és a saber, les deu galees noves que vós manàs fer, e dues velles que n'hi havia, que havem fetes adobar.

E lo senyor fei dix:

—Bé havets fet. Ara ens digats: ¿què entenets a fer ab aquestes galees?

—Senyor —digueren ells—, nós vos ho direm. Veritat és que nós havem tengudes e tenim nostres espies a Roses e a Cadaqués, que cadascun d'aquestes llocs tenen franceses; e així mateix ne tenim a Sent Feliu. E havem sabut per cert que les galees del rei de França són cent quaranta, de les quals ha ordonat l'almirall del rei de França que ab ell ensems ne romanen a Sent Feliu seixanta armades, e ab lo seu vece-almirall van e vénen ab vianda cinquanta de Sent Feliu a Roses, que als no fan mas carregar ab viades moltes, ab moltes barques e llenys que vénen ab elles de Roses a Sant Feliu e puis hi tornen ab ells. D'altra part, n'ha cinc a Narbona e Aigüesmortes e a Marsella per fer venir viandes; que no vaguen de venir les naus e els llenys per neguna raon. E les romanents vint-e-cinc romanen a Roses, al port, bé armades e bé aparellades, per guardar-lo; e és-ne capità un bon cavaller de Proença per nom En Guillem de Loderva. E així, senyor, són ordonades les galees per l'almirall, e aparellades. E nós havem pensat que si vós, senyor ho volets, que ab aquestes dotze galees nostres e quatre llenys nós n'anàvem, e metrem-nos en mar, e con serem en la mar de cap de Creus, de dia estarem defora en mar, en roda, e la nit acostar-nos hem a Cadaqués. E a Cadaqués jo he ordonat ab En Gras, qui és lo mellor hom de Cadaqués, qui per dos nebots que ha, qui es són nodrits ab mí, que totes nits me sien a la punta de Portlligat, e aquí jo hauré llenga d'ells; que jo he ordonat ab En Gras que tenga quatre hòmens que no facen sinó anar e venir de Roses a Cadaqués, que tots dies li diguen tot ço que s'hi fa. E nós sabem que les cinquanta galees són partides de Sent Feliu per anar a Roses bé ha quatre jorns; e con són a Roses, dins sis jorns, al pus llarg, hi són espeegades; e tantost que nós sapiam que hagen passades les Medes de Torrella, nós entrarem e'l golf de Roses, e en alba de dia nós ferrem en les vint-e-cinc galees qui estan a la punta del port, e ab la voluntat de Déu e ab la bona ventura vostra, nós les haurem o hi romandrem tuit. Que per cert sapiats, senyor, que ab aquest cor anam: o que nós tuit ni roman-gam especejats, o nós les hajam; que la misericòrdia de Déu és tan gran, e el bon dret que nós, senyor, e vós mantenim, que per res no havem fe que ens fallesca, ans

abatrà l'ergull e la malvestat d'aquella mala gent. Per què a Déu, senyor, nos comanats, e lleixat-nos anar, que demà hic puscam partir.

E lo senyor rei fo molt pagat de l'esforç tan bo que aquests dos prohòmens havien, e veïa que tot era obra de Déu, que no paria que ells fossen hòmens que tan gran cosa se deguessen metre en cor. E ab bona cara e rient ell los repòs, e dix:

—Prohòmens, nós nos tenim molt per pagats de vosaltres e del vostre bon seny e ardiment, e plau-nos que així es faça con vosaltres havets ordonat. E així hajats tota hora vostra fe en Déu, e Déus traurà'n a honor nós e vosaltres d'aquest fet e d'altres, con àls no és mas lo poder de Déu [...]

Capítol CXXX

E així, la galea e els dos llenys se recolliren e preseren comiat del senyor rei e de llurs amics, e cascun hac ses cartes. E cascun féu la via que li feu donada, e anaren-se'n ab la gràcia de Déu. E con se foren partits, que null hom no sabé per què anaven, salvant lo senyor rei e En Berenguer Maiol, e En Ramon Marquet, e el canceller e l'escrivà qui féu les cartes, e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol se recolliren en les onze galees qui els eren romases e dos llenys, e podets dir que anc negun temps, d'hòmens de mar sens cavaller, que no hi hac negun, ne son fill, no fóren onze galees tan bé armades, ne de tan bon hom de mar. E preseren comiat del senyor rei, qui el senyà, e els beneí e los comanà en la gràcia de Déu; e recolliren-se, e a remes meteren-se en redon en mar que parec que feessen la via de Sicília.

E com se foren recollits, e es foren meses en mar en guisa que de la Catalunya no els pogués hom veer, e l'embat se fo més d'un bell garbí, e donaren les veles, e feeren la via de Cap de Creus. Què us diré? Que entre la nuit e el dia e l'endemà, ells foren en la mar de cap de Creus, entrò a vint milles en mar sobre lo cap. E con lo sol fo post, ab les veles acostaren-se a la terra, e feeren la via de Cadaqués; que el ventijol era defora, a l'eixaloquet, sí que a hora de bona paraula foren a dues milles prop del port de Cadaqués. E tantost En Ramon Marquet, ab la un dels llenys armats, féu posar a la punta de Portlligat dos cosins germans d'En Gras qui ab ells eren. E aquells havien ja posta ab En Gras quin senyal farien con vendrien ab los dos nebots seus. E açò En Gras podia-ho fer, que ell era senyor e major de Cadaqués estat per lo comte d'Empúries, e així mateix se tenia per lo rei de França; e ço que ell feïa, feïa per manament de son senyor lo comte d'Empúries. E així, qui és cap e major d'una vila o d'un castell, a sa volentat pot fer de nuit e de dia, per què sos nebots e aquests dos parents seus qui eren venguts ab En Ramon Marquet, tot segurament podien fer llurs afers, que res no els calia dubtar. E con aquells cosins d'En Gras foren venguts a Cadaqués e hagren fets llurs senyals, tantost los dos nebots d'En Gras eixiren ab ells ensems a En Ramon Marquet e a En Berenguer Maiol. E així, con Déus vol endreçar los afers del senyor rei d'Aragon e volc destruir l'ergull dels francesos, foren així venguts a punt, que no hi hac mester més ne menys; que tantost con En Ramon Marquet veé aquests dos criats seus, dix-los:

—Barons, ben siats venguts. Què ens direts de nostres enemics?

—Senyor, siats certs que jamés nulls hòmens no pogren venir en mellor saó con vosaltres sòts venguts. Sapiats que hir matí partiren les cinquanta galees de Roses ab moltes barques e llenys, e ab l'oratge passaren les Medes de Torrella, e nós veem-los tots passar, e puis tot lo dia hagren del treball; e ells ab l'oratge erense meses en la mar, e ab l'altinell mudaren; e hir tot dia navegaren, sí que nós los fem que han passat lo cap d'Aiguafreda.

—Ara -dix En Ramon Marquet-, què ens contarets de Roses?

—Sènyer -dix la un d'aquells dos germans, nebots d'En Gras-, jo fui hir a Roses, e con les cinquanta galees foren partides, no hi romaseren mas vint-e-cinc galees, qui segurament són bé armades, e de cavallers e d'hòmens de peu e de mar, e de bona gent, e estan en guàrdia del port; e és-ne capità un noble hom de Proença, per nom En Guillem de Loderva.

—Ara -dix En Ramon Marquet- digats-me con la nuit estan.

—Ab palomeres llargues; e així estan entrò que el sol és eixit l'endemà; e així estan tots dies. E aquesta regla tenen, que jo he jagut en les galees més de deu nits, per partides, ab coneixents que hi he, e tota vegada veig que tenen un ordonament.

—Doncs, prohòmens, què consellats que façam?

—Què us pregam que si lla devem anar, e us volets combatre ab ells, que us plàcia que muntem ab vosaltres, que per cert, si en cor vos ho metets, tots són vostres, ab Déus qui us ajudarà, e la bona ventura del senyor rei d'Aragon.

—Barons -dix En Ramon Marquet-, assats hi ha que aquests dos cosins germans vostres sien ab nós, e vosaltres no és bo que desemparets vostre avoncle. En Gras; e siats certs que si Déus nos en fa ben e mercè, que n'haurets mellor part que si ab nós érets. E així anats a la bona ventura, que nós al matí serem ab ells, ab l'ajuda de Déu qui serà ab nós. E saludats-nos vostre avoncle.

—Senyor -dixeren ells-, molt nos fèrets major gràcia que ens llevàsets.

E dix En Ramon Marquet:

—Per cert no ho fariem, que en les batalles no hi neixen hòmens. E així no volem que per res lo prohom En Gras pogués de vosaltres veer sinó ço que son plaer fos.

E ab aitant ells los comanaren a Déu, e los dos nebots contaren a En Gras tot lo fet, què havien fet ne havien dit; e el prohom En Gras dix:

—¡Ah, senyor ver Déus beneit, qui sòts veritat e justícia! Ajudats-los, e los dats victòria, e els defenets de tot mal.

E con açò hac dit, los dos nebots preseren vint sirvents, e marina marina anaren-se'n per veer la batalla.

E les galees pensaren de vogar, e alba de dia ells foren davant les vint-e-cinc galees. E dos llenys, qui estaven en guàrdia, d'en Guillem de Loderva, hagren vista d'ells e comptades les galees, e tantost anaren-se'n a ell e dixeren-li:

—Sènyer, via sus! Fèts armar vostra gent, que veus ací davant que vénen onze galees e dos llenys; e per cert aquestes són les onze galees e dos llenys d'en Ramon Marquet e d'En Berenguer Maiol de què havem haüdes noves que són partides de Barcelona.

E tantost En Guillem de Loderva féu tocar les trompes e les nàcares, e féu armar tothom. E entretant lo jorn se féu, e les unes galees veeren les altres; e En Guillem de Loderva féu donar volta a les palomeres, e féu la via de les onze galees. E les onze galees estaven ben fora, per ço que no fossen prés de terra. E En Guillem de Loderva venc a les onze galees ab quinze de les sues, enfrenellades, davant; e hac ordonat que les deu galees los venguessen per popa, e així que les tendrien enmig, en guisa que no en pogués neguna escapar; e segurament ordonà-ho sàviament. E En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol feeren [metre] en frenells llargs les galees, e metre tots los remes en frenells, per ço que los enemics no es poguessen entre ells metre. E con ells se volguessen, que es donassen los remes de llarg, e que los ballesters en taula los canscassen, e con veurien que els haurien ben canscats, que no donassen los remes de llong, e que s'acostassen a manés: e així se féu.

E per cert vull que cascun sàpia, e diu-vos-ho aquell qui en moltes batalles ho ha vist, que els ballesters en taula s'emporten les batalles pus les galees meten remes en frenell. Per què tots temps, qual que sia almirall o capità de galees de catalans farà que savi que no port terçols en les galees, mas que els ballesters estien en taula; que els ballesters en taula van reposats e ab llurs ballestes. Que els ballesters catalans tots són tals, que de nou sabrien fer una ballesa, sí que cascú sap atersar sa ballesa, sí que cascú sap atersar sa ballesa, e sap fer una vira, e un matràs a corda, e encordar e lligar, e tot ço qui a balleser pertany; que catalans no entenen que sia balleser negun si no sap, del començament tro a la fin, tot ço que a ballesa pertany. E així porta tot son arreu en caixa, con si havia a tenir obrador de ballesteria, e negunes altres gents açò no han; que els catalans ho aprenen ab la mamella e'l queix, e les altres gents del món no ho fan; per què los catalans són los pus sobirans ballesters del món. Per què los almiralls e los capitans dels estols de catalans deuen donar tota avinentesa que aquesta bondat sigular que en altres gents no és, no lleixassen e facen obrar. Per què no és mester que ballesters aitals voguen terçols, que si ho fan, tantost perden la gràcia de la ballesa. Encara los ballesters en taula fan altre ben: que con veuran que aquell planer o postisser qui voga e'l seu trast, serà ujat e volrà beure e menjar, que el balleser vogarà el seu rem per delit, entrò que aquell haja fet ço que ha a fer. E així los ballesters van reposats e frescs e fan anar la xurma frescs e reposats. No dic que en un estol no sia bo que no hi haja deu galees per centenar ab terçols, per ço que aquelles pusquen encalçar galea o lleny qui els vengia davant, e així basta que n'hi haja, a vint, dues e no pus.

E així los prohòmens En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol havien d'açò tastat, e jugaren segons que jugar devien galees de catalans. E així les galees estaven proa per proa, e les altres deu qui eren de popa, e no podien entre ells entrar per los remes qui estaven ben enfrenellats. E en les proes e en les popes veérets llances e dards trer, qui eixien de mans de catalans; que així eixien temprades les llances e los dards, que tot quant aconseguien, tot n'ho menaven; e entretant los ballesters jugaven, que sol treta no en pecaven. E aquells de les galees d'En Guillem de Loderva estaven ab l'espaa o bordó en la mà, que als no podien fer; e con n'hi havia alcun qui prenia llança o dard, sabien-ne tant, que tantost donaven de l'aristol com del relló.

E així la batalla durà tant, que En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol veeren que les cobertes de llurs enemics eren gran res escombrades per los balles-
ters, qui els havien règeament nafrats; que d'aquells mateix qui eren sobre coberta,
qui eren hòmens de vergonya, hagren major mester que es feessen metjar que no
combatre. E con açò hagren vist, van fer tocar la trompeta de la llur galea, qui era
senyal emprès que tantost com la trompeta de la galea d'En Ramon Marquet e d'En
Berenguer Maiol tocaria, que tothom donàs rem de llong e que investissen llurs
enemics de llong. Així es féu; e con les galees se foren mesclades, veérets estocs
de bordons e colps d'espas e de maces donar, e els ballestes en taula lleixaren les
ballestes estar e lleixaren-se córrer a manés a llurs enemics.

Què us diria? La batalla molt cruel fo, e forts, pus foren acostats; mas a la fin
los catalans, ab l'ajuda de Déu qui era ab ells, venceren, així que totes les galees
hagren. E per cert tota hora moriren en la batalla, de la part d'En Guillem de Lo-
derva, més de quatre milia persones, e dels catalans hi moriren tro a cent e no pus.
E així, con hagueren vençuda la batalla, e pres En Guillem de Loderva e d'altres
cavallers als uns, e pocs qui en romangueren vius, e malament nafrats tots, e En
Guillem de Loderva e los altres, tragueren les galees defora, e con foren ben for a,
vengren a una punta qui és prop Cadaqués, e aquí eixí la gent en terra, e refrescaren
ab gran goig e ab gran alegre, e gran guany que hagren fet. E los dos nebots d'En
Gras, ab los sirvents, vengren a ells, e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol
amagadament trameteren a En Gras mil florins d'or, e altres mil que en donaren als
dos nebots seus; e açò es féu per tal que negun d'aquells vint qui ab ells eren venguts
no en saberen res, ans, con a ells s'acostaren, se feeren així assegurar con si null
temps no els coneguessen; e açò es féu per ço que negun d'aquells vint qui ab ells
eren no els ne poguessen acusar. E los llurs cosins germans qui eren en les galees,
hagueren molt guanyat; mas ultra lo guany que havien fet, los donaren En Ramon
Marquet e En Berenguer Maiol, a cascun, dos-cents florins d'or e d'altres coses. E
així los nebots d'En Gras anaren a Cadaqués alegres e pagats, e donaren a llur avon-
cle los mil florins d'or e li contaren tot lo fet. E lo prohom hac-ne gran goig e gran
alegre, mas no en gosà fer semblant negun.

APÈNDIX III: TREBALLS QUE INTERESSEN PER A LA HISTÒRIA DE LA TOPONÍMIA I DE LA LLENGUA DE CADAQUÉS I CAP DE CREUS

Assenyalo treballs i articles que considero interessants, malgrat que alguns puguin
tenir moltes imperfeccions, per a l'estudi de la toponímia de Cadaqués i del cap de
Creus, els noms de lloc, alguns aspectes històrics i socials de la vila. També pel que
fa al vocabulari, els ditxos i el refranys, noms i cognoms de les principals famílies
que, en un món tancat i endogàmic, vivien en altres èpoques al poble.

[1787 / 1789-1873]. *Derrotero general del Mediterráneo redactado en el de-
pósito hidrográfico con presencia de los documentos de más crédito nacionales y*

extranjeros. Tomo I. Comprende el Estrecho de Gibraltar, la costa de España e Islas Baleares, y la septentrional de África... Madrid, Depósito Hidrográfico, 1873.

Es tracta d'una de les reedicions del llibre *Derrotero de las costas de España en el Mediterraneo y su correspondiente de Africa: para inteligencia y uso de las cartas esféricas*. Presentadas ... por ... Antonio Valdés ... ; y construidas ... por ... Vicente Tofiño de San Miguel ... Madrid: en la imprenta de la viuda de Ibarra, hijos y compañía, 1787-1789, 2 volums.

En aquesta edició de 1873, que és la que tinc a mà, es tracten en forma d'articles les veus següents (p. 438 i següents): Puntas Figuereta, Ossalleta y Calanaus. — Puerto de Cadaqués. — Islotes Cucurucú y Cebollas. — Los Esculls. — Fondeadero de Cadaqués. — Faro de Cadaqués. — Reconocimiento de Cadaqués. — Punta Oliguera. — Port-Lligat. — Islas de Masina. — Cabo de Creux. — Faro del cabo de Creux. — Reconocimiento del cabo de Creux. — Reconocimiento del cabo de Creux [totes les cales, platges i accidents costaners]. Aquesta és una font bibliogràfica prou desconeguda, malgrat que molts topònims hi apareguin desfigurats pel castellà.

[1903]. Topònims recollits per Frederic Rahola, a *Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus: memoria leída en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 13 de junio de 1903* (Barcelona, Imprenta de la Casa de la Caridad, 1904). Por si puede aprovechar a algún erudito, allí van los nombres que hemos recogido de lugares de la costa, desde la salida de Rosas hasta el Puerto de la Selva.

El Calis. — Monjoy. — Calitjar. — La Pelosa (derivará de Ampalusia?). — Cap de Nofeu (de'n Orfeu). — Joncos (algunos escriben Jonculs). — S'espunya. — Rovallosa. — La Cruilla. — La Reparada. — Torrambó. — Sabolla (algunos dicen la Sabolla). — Calanans. — Cucurucuch. — Peni. — Saranella. — S'Oliguera. — Cayalls. — Sa Debesa. — Salcaria. — Junquet. — Sas Yellas. — S'Afreu. — Masadoro. — Cudera. — Culip (serà Kalip?). — Cullaró. — Tudela. — Galladera. — Cala Prona. — Bracós. — Talabra. — Gumea. — Safangal. — La Birba. — Camallaris. — La Farnera. — Francalus. — Cala Sarena. — El Trayrar. — L'Ussella. — La Brama (declivio del mar a cierta distancia del Cabo de Creus). — Es Ubertins. — La Cativa. — Portaló. — Cala Prona. — La costa de Mayadeu. — p. 476.

[1930]. Joaquim Guitert, a *Notes per a la història de Cadaqués*, ens va donar els 100 noms i cognoms, amb alguns oficis, de la gent que l'any 1630 formaven el Consell de Cent de la vida de Cadaqués (Consols i Consell). Vegeu *Sol Ixent*, 15-4-1930, p. 3. En aquella època unes quantes famílies amb els mateixos cognoms, producte de l'endogàmia, manaven a la població, i es repartien els càrrecs.

[1949]. Enric Guiter dir., *Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales*, París, CNRS, 1966. El professor Guiter va visitar personalment Cadaqués l'octubre de 1949. El seu informant fou Lluís Pichot, un músic del poble.

[1987]. *Mapa de cap de Creus; Cadaqués...* de Lluís Miquel i Lluís Bofill, impremta Altés, Barcelona. Cadaqués, 1987.

[1988]. *Costa Brava-II. Cadaqués*. Editorial Alpina, Granollers. Guia cartogràfica. En el mapa topogràfic i turístic plegat a dins se'ns ofereix abundant informació dels accidents de la costa i de la ubicació dels masos interiors del cap de Creus.

[1990]. Ernesta Sala, «Toponímia de la mar d'Avall. Des de cap de Creus, a l'extrem nord, fins a Calanans, extrem sud de la badia de Cadaqués», *Butlletí Interior de la Societat Onomàstica*, XL, 1990, p. 26-33. Sala transcriu el topònims del terme marítim, acompanyats de la seva transcripció fonètica, del terme enunciat en el treball. Amics pescadors de l'estudiosa la van ajudar a verificar les dades publicades.

[1992]. Jaume Fàbrega, *La cuina de Cadaqués* (Barcelona, Empúries, 1992). Vocabulari de termes culinaris, ingredients, procediments, (p. 269-273).

[1996]. Arnald Plujà Canals, *Vocabulari toponímic, etimològic i geogràfic del cap de Creus i la Balmeta (costaner de Portbou a Roses)*. Repertori establert l'any 1996.

Aquí només hi figuren entrats el títol dels mots que fan referència a Cadaqués i zona del cap de Creus, com una mena de diccionari d'autoritats. Prescindim dels articles i altres sufixos.

Agalla. — Àguila. — Agulles. — Aiguadolç. — Alfaras. — Alguer. — Alirons / Alirans — Alls. — Alqueria. — Altar i es Pal·li. — Anella. — Arenella / Arnella. — Arxipèlag. — Aucelleta.

Bac. — Baldiri. — Balena. — Ballesta. — Baluard. — Banc si-no-fos. — Barba. — Barba-Rossa. — Barraca. — Barril. — Bartolo / Bartolí. — Batlle. — Salt d'en Batlle. — Bau. — Bau de la Torre. — Bau de sa Creu. — Bergantí. — Bisbe / Bisbot. — Blanc / Blanca. — Boc. — Bofill. — Bol. — Bombarda. — Bona. — Boquelles. — Borromà. — Botiga. — Brama. — Burro.

Cabanya. — Cabra. — Cadaqués. — Cagots. — Caials. — Cala. — Calders. — Caló. — Camallerís. — Cambra. — Camell. — Camisa. — Canó. — Cap de Creus. — Capella. — Capellà. — Carbó. — Carbonerola. — Carolina. — Cisternó. — Claveguera. — Cluell. — Còdol. — Colom. — Comuna. — Conca. — Confit / Confitera. — Conillet / Conillera. — Corb. — Corba. — Corball. — Corral. — Cossi. — Costa / Costet / Costau — Costa de fora. — Costa de la Reparada. — Costa de s'enrocada. — Costa de Tudela. — Costa del Claper. — Coua / Cova. — Coua d'en Guero. — Coua d'en Tassana. — Cova de l'Infern. — Coua del Cavall. — Coua del Gall Marí. — Crostonet. — Cua. — Cucurucuc. — Cudera. — Cueta. — Culp. — Culleró. — Cuques.

Dalí, germans. — Dàrsena. — Deulovola. — Devesa. — Dofi. — Dolça. — Domingo. — Dormidor. — Duana. — Duc. — Duran.

Eixugador. — Emplatejada. — Encalladora. — Encenedor. — Enclusa. — Entina. — Escars. — Espunya. — Esquena / Esquenassa. — Estenedor. — Estrevioli.

Faldilles. — Fama. — Far de Calanans. — Far de la llum de la fi del món. — Far del cap de Creus. — Farnera. — Fermín. — Ferradura. — Ferriol. — Figuera. — Firmo, l'avi. — Forcat. — Forn de calç. — Fornàs / Fornassos. — Forques. — Francarlos / Francalós. — Freda / Fredosa. — Freu. — Fullola. — Fural·lons / Farallons.

Gabarra. — Galladera. — Gambina. — Garbí. — Garotes. — Garrell. — Gavià. — Gneis. — Guillola. — Guilloa / Guineu. — Guiules. — Guixos.

Home.

Ielles. — Illa de Culleró. — Illa de Massa d'Or o sa rata. — Illa de Messina. — Illa de Portaló. — Illa de Portlligat. — Illa de S'Arenella. — Illa des Sortell. — Illa Encalladora. — Infern. — Isidre.

Janet. — Jangina. — Jaubert de Paça, Francesc Manuel (Paça, 1785 – Perpinyà, 1856). — Joncar. — Joncos (Cadaqués) / Jóncols. — Jonquet. — Jugadora.

Llambusquera. — Llané. — Lleterasses. — Llevant. — Lloro. — Llúdriga / Lludri. — Lluert.

Mallorca. — Malrasa. — Mamelles / Mamellots. — Mar d'Amunt. — Mar d'Avall. — Martí. — Massa d'Or. — Massana. — Matilde. — Matiner / Matinera. — Mediterrà, Club. — Mero / Nero. — Messina. — Miranda. — Moles. — Molí. — Mollu. — Montjoi, en. — Morena. — Morera. — Moro. — Mort. — Mullat. — Música.

Nans / Nansa. — Nau. — Neganta. — Negre / Negra. — Ner. — Nini. — Ninola Valenta, SA. — Norai. - Noraix. — Noues. — Noues / Noves / Novas.

Oliguera. — Olivera. — Orella. — Orgue / Orgues. — Pàgre. — Palicornia. — Pampà. — Pamperris. — Panser. — Paquela. — Paradís. — Parió. — Pas / Passa. — Passatge.

Paua. — Pebre. — Pedregar / Pedreguet. — Pelegrí. — Penya-Segat. — Pere / Pereta / Perefet. — Pesca a l'encesa. — Pescall. — Petit / Petita. — Pi. — Pianc. — Piló. — Pitxot. — Pla de Tudela. — Planassa. — Plom. — Poal. — Podoia / Podeionc. — Polla — Port Doguer. — Portal. — Portaló. — Portell / Portella. — Portitxó / Portitxol. — Portlligat. — Pou d'en Garrell. — Prima. — Punta dels tres frares de Galladera. — Purritja.

Raban. — Frederic Rahola i Trèmols. — Víctor Rahola i Trèmols. — Ranxo. — Rata / Rates. — Raval. — Real. — Rector. — Riba. — Ribes altes. — Rocassa. — Rodó / Rodona. — Roig. — Roig / Roges / Roja. — Ros. — Sabolla. — Safareig. — Sala. — Sanés. — Sant Antoni. — Sant Lluís. — Sant Pere. — Sant Pius V. — Saragà. — Saragossa — Sarassa. — Seca. — Sepulcre. — Serp. — Sortell. — Surada.

Tabac. — Taballera / Tavellera. — Tamariu / Tamariua. — Tatxa. — Tonaire. — Torre. — Torrentbo. — Trairar. — Traire. — Trajo. — Tramuntana. — Trencacolls. — Turment.

Vailet. — Velloso. — Viver.

Xàvega. — Xiulet.

Obres de **Firmo Ferrer Casadevall** en les quals figuren, al final, llistes de localismes, paraules i refranys.

[1986]. *Coses de Cadaqués. Unes escenes de la vida a Cadaqués en un temps passat*. Firmo Ferrer (Montagud Editores, Barcelona, 1986).

Paraules i refranys o dites populars. Ferrer no els ordena alfabèticament.

A. No et fiïs de l'aigua embassada, que la que corre ja es veu.

B. Baixar amb 39 de colla. — Banasta. — Becaven. — Bigós. — Boires a Pení, bonítols a Guillola. — Els volen bons per anar al bou! — Buc.

C. El negoci d'en Robert amb les cabres. — «El caldo de l'un no l'adobaria el caldo de l'altre. — Mal camí, passar-lo prest. — Ja en portarà de capellans a l'«enterro» — Capes. — Carrer de l'Embut. — Carull. — Cavall. — Records sense cistell, me'ls passes pel clatell. — A cobrar a can Ladis. — Qui ha fet el cogombre que se'l tingui a l'ombra. — Corbella. — Crespells. — Quan li veu el cul diu que es femella.

D. Poc val una cosa, si no val un «demanar». — Qui té les dents tan a prop del camí, no es recorda del veí. — Quan de mal procedir ve l'anyell, el dimoni s'emporta la pell. — Saupa i dona tot l'any és bona.

E. Empastre. — Empeltat de magraner. — Empreonar. — Engís. — Escagarolat de por. — Si res li escau, posa-li blau. — Estuva.

F. De la família en voldràs dir però no en voldràs sentir. — Flac d'escaldum. — Fleca. — Fotamanyagues. — Fràgil, fregalls. — Futarro.

G. Els gats no surten les urpes fins que els convé. — Ja ha passat es gos — Gropada. — Guillejar.

H. Qui ha hagut sempre hi queda.

J. En J. Joan de Narbona.

L. Liues. — Llampar. — Lloreia. — Para lloses.

M. Els manaments de la llei de Déu són 10, si trobeu llenya feta no la feu. — Maia. — A mamella de monja. — Mancava. — La mar quan més té més brama. — Qui és en mar navega i qui és en terra judica. — Marsu.

N. Quan serà Nadal, padrina!

O. L'Oliveriu crema viu.

P. A la casa que no hi ha pa, el dimoni hi balla. — De quin pa fa rosegons! — Paga, que és gata. — Quien te hizo palangrero, siendo tu padre pastor! — A Palau cornen, a Tarragona manxen i a Reus enganxen. Passanelles. — Patuleia. — Es peix, quan hi és desclava'l. — Mentre piquen es hora. — Sa Plaça. — Plaga. — Plou i fa sol les bruixes es pentinen.... — Tant com plou, en Pere no es mou. — A

casa del pobre qui res no hi porta res no hi troba. — De porc i de senyor se n'ha de venir de mena.

Q. Quico.

R. Rebostadores. — Qui menja hores, caga rellotges. — En rentabotes. — La romana no trei més.

S. Sallar. — Soguer o sogué.

T. Està tocat de l'ala. — Tramostera. — Trot.

V. Deu tenir vinya als «surers»!

X. Tan bo, tan bo, vol dir «xambó».

Frases i personatges (p. 79-82). Persones del poble que per la seva manera de fer o de dir van marcar una generació: Dites: «Plourà més que el dia que van enterrar en Fei». «Bon temps molt, però quarto cap». «Una filla, una bota de vi agre». «Obrir un paraigua dins de casa porta malastrugança». «És més vago que en Ramon de l'Hermosa». «Si a casa tens un test amb julivert, no casaràs la noia». «Si fas rodar una cadira, et pixaràs al llit».

[1999]. 4. *Topònims de Cadaqués*, de Firmo Ferrer i Casadevall (Arts Gràfiques Cantalozella, Santa Coloma de Farners 1999).

Cadaqués. — Sa Riera. — Es Portal. — Riba Nemesi Llorenç. — Punta des Baluard. — Port Alguer o Portdoguer. — Riba Pitxot. — Carrer del Dr. Bartomeus. — Llaner. — Sa Coua dels Capellans. — Rec de Sant Pius V. — Sa Sebola. — Mas de sa Sala. — Sa Cruilla. — Pení. — Carrer d'Eduard Marquina. — Carrer Nou. — Carrer de la Pruna. — Carrer de la Trilla. — Carrer del Tro. — Carrer del Llampec. — Carrer de Guillem de Bruguera. — Carrer de Narcís Monturiol. — Carrer de la Figuera. — Carrer dels Horts. — Carrer des Portal d'Amunt. — Plaça de la Creu. — La Torre des Bois. — Carrer des Call. — Carrer del Dr. Callis. — Sa Plaça. — Carrer de sa Plaça. — Carrer de Silvi Rahola. — Carrer de sa Bretxa. — Carrer des Cotxe. — Carrer des Vigilant. — Carrer des Portal de la Font. — Carrer de la Font Vella. — Carrer de Lluís Tasis. — La Felipa. — Sol de l'Enrigol. — Turó de les Creus. — Carrer de Pablo Ruix Picasso. — Carrer Puig Vidal. — Carrer Palau. — Carrer de ses Flors. — Carrer de l'Embut. — Carrer de l'Amargura. — Carrer de l'Hort d'en Sanés. — Carrer de la Miranda. — Carrer del Duc. — Carrer de ses Oliveres. — Camí d'en Pampaconills. — Platja de ses Oliveres. — Avinguda del Dr. Pérez del Pulgar. — Platja del Ros. — Illa de s'Arenella. — Sa Plaja Confitera. — Es Cucurucuc. — Avinguda de Víctor Rahola. — El Colom. — Es Puig. — Carrer des Puig. — Es Pont d'en Rahola. — Plaça i Platja des Poal. — Carrer des Poal. — Carrer de la Caseta. — Es Portixó. — La Plaja. — Plaça Major. — Plaça de ses Herbes. — Pla de Senyor Llorens. — Es Carrions. — Mas de la Perafita. — Carrer de Miquel Roset. — Portlligat. — Illa de Portlligat (o Illa del Correu). — Plaja des Calders. — Plaja de Sant Antoni. — Es Cau de sa Guineu. — S'Alqueria. — Jonquer. — Guillola. — Sa Plaja d'en Noves. — La Paua. — Cala Torta. — Ses Ielles. — Cala Jugadora. — Sa Fredosa. — Sa Popa des Vaixell. — Coua des s'Infern. — Cap de Creus. — Sa Clavaguera. — La Blanca o s'Encailladora. — Illa Massa d'Or (sa Freu). — Culip. — Tudela. — Portaló. — Punta de

Tres Frares. — Gumeia. — L'església. — La Torre de les Creus. — L'Hospital. — El Far de Cap de Creus. — El Pont. — Caserna de la Guàrdia Civil. — CAP (Centre d'Atenció Primària). — El recinte emmurallat. — Cròniques. Pera Antoni Moret.

[1999] 5. *Contraban a Portlligat*, de Firmo Ferrer i Casadevall, Figueres (Brau edicions, 1999).

Assenyala a la fi de la novel·la el significat d'alguns mots que es troben en el text.

A. Arjal. — Assocada.
 B. Bolda.
 C. Capa. — Caramell. — Cesta. — Corbella.
 G. Gropada.
 LL. Llargada.
 N. Nen — Nial.
 P. Pal. — Pardal. — Pastera. — Patotxo.
 Q. Quiti.
 S. Senó. — So'n.
 T. Tinard. — Trajo. — Travessera.

[2002]. Firmo Ferrer dins *Cadaqués contat per...* Cadaqués (Associació UNESCO, 2002) [Hi va publicar, a les pàgines 37-38, una llista de noms i cognoms, motius que s'han anat extingint i desapareixent de la vida local].

[2011]. *Mots i dites que es deien a Cadaqués*, de Firmo Ferrer i Casadevall. Centre d'Estudis Cadaquesencs. Edició a cura de Montse Gallart i Sanfeliu, Barcelona, Argra, 2011, 139 p. [Recull de més de 500 paraules amb el seu significat].

[1998]. Vicenç Cànovas i Delclós, *Dites i refranys cadaquesencs*. [Cadaqués?]: l'autor, DL 1998.

[2004] Enric Carreras i Vigorós, «Les referències de Cadaqués i el cap de Creus segons la Marca Hispànica», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 37 (2004), p. 63-83. Al meu entendre és, fins ara, el treball més rigorós i més ben documentat sobre l'origen del nom de Cadaqués i del cap de Creus, amb abundant bibliografia i documentació. El llibre sobre *La Marca hispanica....* de Pierre de Marca (1594-1662) es publicava a París l'any 1688, per François Muget, litògraf del rei i de l'arquebisbe de París, i fou editat per Etienne Baluze (1630-1718).

[2006]. *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia*. [edició a cura de Joan Veny]. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006.

[2006]. Marcel Pujol i Hamelink, «Lèxic marítim», dins D. A., *Les ordinacions de la Pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*, Fundació Promediterrània per a la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim, Palamós, 2006, p. 95-100.

[2006]. Montserrat Adam Aulinas, «Cadaqués, entre el rossellonès i el gironí en l'àmbit lingüístic de la morfologia», *Randa*, 56, 2006, p. 157-182.

[2010]. Montserrat Contos, *Ditxos a Cadaqués*; il·lustracions: Ramon Moscardó, Cadaqués, Bar Boia, DL 2010.

[2011]. Rosa Català Marticella, «La toponímia de Cadaqués i el cap de Creus a l'obra de Josep Pla», dins *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. Annex. Secció 12. Disponible a www.gencat.cat/llengua. BTPL. ICOS 2011.

[2011]. Núria Busquet Isart, *El parlar salat: descripció, àmbit geogràfic i ús*, Barcelona: Abadia de Montserrat, Mallorca, UIB: Institut d'Estudis Baleàrics, 2011. [*El parlar de Cadaqués*, p. 129-148].

[2018]. Rafael Tirado, *Cadaqués de portes endintre* (Efadós, El Papiol, 2018). A la fi del llibre hi podem llegir una «Traducció al català normatiu de les paraules en salat i cadaquesenc que apareixen en aquest llibre», p. 317-318. La majoria són conegudes, però aquí no apareixen tractades i tenen un valor filològic escàs.

APÈNDIX IV: SOBRE UN CONCURS PÚBLIC PER SALVAR ELS MOTS DIALECTALS CADAQUESENCs (1952)

El senyor Joaquim Gay Vilar, sobre el qual, malauradament, no puc aportar gairebé cap dada biogràfica, era ciutadà de Barcelona (1906- ?), enginyer d'ofici, amb avantpassats i interessos a la vila: la seva mare era de Cadaqués. El 25 de febrer de l'any 1952 entrava al registre de l'Ajuntament de Cadaqués, una instància en castellà, adreçada a l'alcalde del moment, en la qual raonava que, alarmat per la pèrdua i la progressiva desaparició de trets i modismes dialectals en la parla dels naturals de Cadaqués, es comprometia, per tal de preservar-los, a crear i a finançar un concurs públic, amb uns premis en metàl·lic per al guanyador i accèssits, al qual podia participar la gent del poble. Es tractava de recollir com a mínim 500 mots i un centenar de frases o modismes recollits a Cadaqués, sense fixar-se gaire si l'ortografia i la redacció eren més o menys correctes, per no desanimar els cadaquesencs amb pocs coneixements de lletra. Com en tots els concursos en què hi ha premis, aquests es concedien prèvia deliberació d'un jurat que ell mateix havia designat. En la instància, afirma que adjunta 90 exemplars de les bases, cap model de les quals no es troba en l'ofici que hem consultat a l'Arxiu Municipal, àrea de Cultura, la qual

conté un annex –fet una mica barroerament, cal dir-ho– que publico i que explica, amb exemples, com s’havien de recollir els mots i les expressions.

Aquell primer concurs el va guanyar el senyor Josep Manuel Rahola, encara que malauradament no he pogut consultar la llista de paraules que en va sortir guanyadora. Hi ha alguna institució o un particular que conservi aquest treball o bé tots els altres presentats? Sabem que les llengües varien en funció del temps, de l’origen social i geogràfic dels parlants, i dels contextos. Per això seria molt útil recuperar aquesta informació en cas que existís, elaborada en un moment del franquisme en què en català només tenia estatus de llengua col·loquial. Hi afegeixo que, fins fa quatre dies, aquestes varietats locals eren considerades, pels més fabristes que Fabra, empobrides i secundàries. Els estudis sobre la parla col·loquial i dialectal, a través de totes les seves varietats geogràfiques, han estat menystinguts o fustigats per alguns normativistes estrictes.

Llevat dels excel·lents treballs científics publicats per Ernesta Sala sobre el dialecte cadaquesenc, basats la majoria en informacions recollides oralment, de parlants del lloc (familiars, mestresses de casa, pescadors, pagesos, comerciants, botiguers, etc.), i les llistes de mots que Firmo Ferrer i altres escriptors locals transcriuen i incorporen a les seves publicacions, poca cosa més s’ha fet. Encara avui hi ha les restes de tot un cabal lèxic en vies de desaparició per raons demogràfiques, culturals, educatives, per l’arribada del turisme, per la fixació d’un estàndard escrit poderós, per la uniformitat de costums, la interferència del castellà, la implantació de potents mitjans audiovisuals forans) que, dia a dia, arraconen aquestes particularitats dialectals, producte d’un aïllament secular, que donaven personalitat a la gent de Cadaqués. Aquest registre o estil col·loquial, aquests procediments expressius tan característics de la parla popular, el llenguatge salat, els renecs, els eufemismes, ara ja només són patrimoni, amb excepcions, de la gent gran del lloc. Cada dia hi ha menys informants que conserven una certa memòria del passat. També hi ha gent del lloc que davant d’un foraster amaga aquests trets. Caldria, doncs, impulsar més estudis sobre aquestes particularitats en el camp de la lingüística catalana, aquestes varietats o registres que presenten una sèrie de trets lingüístics que s’aparten de la norma.

Un camp poc explotat que ben segur enriquiria el registre dialectal cadaquesenc es troba encara en la transcripció i en l’anàlisi de la producció local escrita, en la llengua de les «patacades», els refranys, etc., que Ernesta Sala no va acabar de tractar. El despullament de la revista *Sol Ixent* de la primera època, dels articles i llibres publicats per Frederic i Víctor Rahola, entre molts altres, donaria moltes sorpreses.

Text de la instància

Barcelona, 25 de febrero de 1952

*Sr. Alcalde Presidente del Magnífico Ayuntamiento de la villa de Cadaqués
Muy distinguido Sr. mío:*

Desde mi juventud me llamó poderosamente la atención la forma dialectal del catalán que se hablaba en Cadaqués como resto del lenguaje que los primeros pobladores de esa villa utilizaron y que por tradición se transmite de padres a hijos desde tiempo inmemorial, con las inevitables pérdidas y neologismos.

Pero me sobresaltaba una duda: ¿Llegaría algún día a desaparecer este dialecto tan rico casi como la misma lengua madre al correr del tiempo? Lo más probable fuera que sí; y ya entonces sería de lamentar que el caudal de voces y modismos de este lenguaje de los nativos cadaquesenses se extinguiera antes de incorporarlos al catalán y antes de crear el vocabulario correspondiente, lo más extenso posible, al fin de immortalizarlo como idioma-isla de la Península de Cabo Creus, que es donde se halla localizado exclusivamente.

Desde luego comprendí que habría pérdidas irreparables en cuanto a vocablos, frases y costumbres, pues la vida moderna ha desterrado el uso de aquellas a pesar de la sonoridad, elegancia y tipismo de las arcaicas, pero era preciso salvar lo que todavía sigue latente en la juventud de Cadaqués que lleva el ímpetu del renacimiento y en los venerables de la vieja solera que aún conservan palabras, formas expresivas, frases, etc., vivas aún en el presente.

Y es esa la misión que me ha encomendado mi cariño hacia esa villa donde nacieron mis antepasados; y esta misión de resucitar su lenguaje, aunque es ímproba y difícil, me la he propuesto desde luego, esperando la colaboración de todos los residentes en Cadaqués, y con este objeto le propongo la convocatoria de un concurso entre ellos y exclusivamente para ellos, deseando se recopilen el máximo de datos, que servirán de base a posteriores aportaciones.

Supongo merecer la aprobación y el apoyo del Consistorio de esta Villa y de las condiciones que públicamente deben exponerse para que todos puedan contribuir. A saber:

1º.- Se abre un concurso entre todos los residentes y nativos de la Villa de Cadaqués y exclusivamente entre ellos con el objeto de que presenten un vocabulario de palabras, modismos, frases típicas y costumbres de dicha Villa.

2º.- El vocabulario deberá comprender, como mínimo, 500 palabras y 100 frases o modismos empleados exclusivamente en Cadaqués.

3º.- Dicho vocabulario contendrá nombres de cosas, animales, peces, plantas, piedras, utensilios, juegos, bailes, costumbres, accidentes geográficos, etc., etc., y los verbos, nombres, frases hechas, modismos, etc., etc., del país.

4º.- El vocabulario se presentará ordenado y además de acuerdo con el formato del ejemplo adjunto y siguiendo la norma que se desprende de él. Irá en sobre cerrado dirigido al Tribunal Calificador del Concurso del Vocabulario de Cadaqués con un Lema. En sobre aparte y cerrado con la misma dirección y lema irá en el interior el nombre y señas del autor citando el mismo lema con objeto de mantenerlos secretos.

5º.- No es esencial, ni se considerará falta de mérito, la ortografía. El concursante escribirá a su modo y entender las palabras, pues lo fundamental es el significado y también la forma aproximada de la escritura para que pueda ser interpretado el uso por el Tribunal Calificador a los fines de aceptarlas.

6º.- *Se concederán los siguientes premios: 1º.- 1.000 pesetas. 2º.- 500 pesetas. 3º.- 250 pesetas, pero el tribunal se reserva el derecho a aumentar o suprimir si los trabajos se hicieran acreedores de mayor o menor mérito.*

7º.- *Los trabajos deberán presentarse por todos el día 25 de mayo próximo a las 12 horas, en la Secretaría del Ayuntamiento de Cadaqués, y se conocerá el veredicto el día de Pascua Granada (1º de junio) o sea Pascua de Pentecostés, haciéndose el reparto de premios el día 2 de junio próximo en el lugar y forma que previamente se anunciará.*

8º.- *El Tribunal Calificador estará compuesto por el Presidente Don Joaquín Gay en calidad de promotor de este concurso, por el Vocal don José Roch en calidad de asesor filológico, y otro Vocal, en calidad de nativo y representante de la Villa que designará especialmente el Ayuntamiento.*

Muy agradecido de antemano a su atención, queda respetuosamente affmo., amigo q. l. e. s. m.

DICE: JOAQUÍN GAY

Nota: acompaño 95 ejemplares.

Quadre ideat pel senyor Gay, sense gaire criteri filològic, en el qual mostra com hauria de ser, al seu criteri, la recollida ideal dels mots i expressions amb els aclariments pertinents. Respectem la peculiar ortografia del català.

	EJEMPLO DE PALABRAS		
Palabra cadaquesense	Traducción aproximada al español	Traducción aproximada al catalán	Aclaraciones
cucacela	juego del escondite	joc de toca i fet	Ejemplo: joguem a cucacela
marrofiar-se	hacerse terrón el azúcar		
marrofi	terrón de azúcar	terroç de sucre	-----
gresala	jofaina	gibrell	-----
guiula	?	juliola	Pez semejante a la sardina con rayas rojas y azules o pardas y amarillas
ametlloner	almendro	ametller	-----
gat feixí	gato montés	gat mesquer	-----
embuti	abundancia	a balquena	Ejemplo: tot va a embuti. Otro ejemplo: té el jornal i embuti.
pultrigar	pisar	trepitjar	-----
calistresa	indigencia	misèria o pobreza	Ejemplo: quan hi haurá sa calistresa
xilobit	silbido	xiulet	-----
fer el dalenc	bucear	nedar sotaigua	Ejemplo: anem a fer de dalenc
jo hi pari lloses	lo pongo en duda o en cuarentena	ho poso en dubte	-----
némun	vámonos	aném-s'en	Ejemplo: némon que es fa tard! Procede del italiano <i>némone</i> .

el temps va de mala volta	el tiempo tiende a empeorar	el temps es posa lleig	se dice cuando el tiempo tiende a empeorar
jo me l'ingrenyi	tanto se me da!	tant se val!	también se dice en el sentido de cohabitar
fer-se la poliola	acicalarse	entirolar-se	Ejemplo: me'n vaig a fer la poliola

APÈNDIX V: DIETARI DE L'EXCURSIÓ FILOLÒGICA A CADAQUÈS I CAP DE CREUS (1906)

Antoni Maria Alcover Sureda (Manacor, 1862 – Palma de Mallorca, 1932) fou autor del «Dietari de l'excursió filològica», conjuntament amb el doctor Schädell de cap a cap del Pirineus Catalans (31 juliol – 13 setembre de 1906). (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, tom III, 1906-1907.). Estampa de N'Amen-gual y Muntaner, Ciutat de Mallorca. Vegeu també l'edició moderna de Maria Pilar Perea, Antoni M. Alcover, Dietari de l'excursió filològica (Barcelona, Proa, 2006, p. 218-221).

Bernhard Schädell (Gießen, 13 d'octubre de 1878 – Hamburg, 9 de setembre de 1926) va ser un filòleg, fonetista i dialectòleg alemany, col·laborador d'Alcover. Home de caràcter, molt laboriós, va influir en els filòlegs catalans contemporanis, en l'organització del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en la creació de l'Institut d'Estudis Catalans i en la redacció del *Diccionari Català-Valencià-Balear*. El *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* era la base de dades, per dir-ho en termes actuals, de les eixides filològiques d'Antoni Maria Alcover i Sureda. La redacció es va passar en 75 quaderns de camp. El *Bolletí* fou la primera revista filològica de la península ibèrica. Respectem la llengua i l'estil dels redactors de l'imprès. Ignasi Fages, advocat i propietari, Alexandre Maria Pons, estiuejant al poble, i Frederic Rahola els van ajudar des del territori. Rahola va anar a buscar deu alumnes de l'escola del poble perquè contestessin les enquestes que Alcover i Schädell els havien preparat. En aquest treball no indiquen els noms dels nens entrevistats, com bé feien en altres localitats visitades. Els van fer conjuguar una colla de verbs (matí del dia 11-9-1906) per seguir-ne la flexió. L'enquesta es va fer amb una certa rapidesa perquè van estar al poble poques hores. Ben segur que també els va ajudar en Rahola. Van dinar amb la família d'Alexandre Pons i van marxar.

Assenyalen el predomini de l'element mariner que llavors configurava la personalitat del poble. Alcover va arribar a elaborar un corpus que conté la conjugació de 75 verbs que l'autor va recollir en les seves excursions filològiques. Cadaqués fou la darrera destinació de la seva primera excursió filològica.

Alcover i Schädell descriuen les característiques principal del dialecte cadaquesenc:

Entre altres coses, conserven l'article "es" y "sa", en lloch d'"el" y "la". Lo que hi ha, que la gent que vol parlar fi, s'escusa d'usar aquells articles; els-e consideren com a comuns y ordinaris. El dialecte de Cadequés se decanta prou del de l'Ampurdà y del dels altres pobles d'aquexa muntanya, amb els quals ben poques relacions tenia altre temps; comunicava amb el mon, no per terra, sino per mar. Vetassí d'on surt la gran importància que revest dins el llenguatge l'element mariner.

Setembre. Dia 11.

Cap a Cadequés. – Estudi del dialecte de Cadequés. – D. Alexandre M.ª Pons y D. Federich Rahola. – Tornada a Castelló y a Figueres. – Fi de l'escursió. – Comiat del Dr. Schädel.

Mos axicam abans de les cinch. Com bot del llit, not qu'estich millor del genoll, gracies a Deu, mos n'anam a pegar una ullada a la veneranda esglèsia parroquial, glòria de l'arquitectura catalana. ¡Quina joia més alta de punt! ¡Qui tengués un dia per estudiarla y ensaborirla de prim conte! [Amb cura, atenció].

Mos aficam dins la tartana, y de d'allà per un camins ben passadors, y casi tot pla, y corre qui corre. Mos n'hi anam ben atacats. [Caminant de pressa]. Passam per devant Roses, y ¡hala cap envant! dins el gargal (nor-est). Al punt comensam la pujada de les estribacions estremes de la serra pirinenca que separen Roses de Cadaqués, y ¡hala per amunt y per amunt! Y ¡venga marrada y altra marrada y voltera y altra voltera! Colombran [veure confusament per la distància o per l'escassetesa de claror]; a dins la tremuntana els turons de Sant Pere de Rodes, y més enllà dins un fondal Selva de Mar; seguim cap a llevant encara més amunt, fins que comensam la baxada, bordetjant uns costers plens d'oliveres y altres arbredes, y per avall; al punt destriam la mar, tan xalesta, tan delitosa per tots els qui son naturals d'una illa. Feya estona que no l'haviem vista, de dia 8 d'agost, feya més d'un més; es molt de temps per un mallorquí.

Com mos ne temem, som a Cadaqués, a n-el port, que fa una mica d'arenal. L'esglèsia està demunt un turó a la dreta del port, y la vila, arredossada bax de l'esglesia. Devora la playa hi ha la fonda aont anam a posar. La trobam tota ocupada. Mon respectable y benvolgut amich D. Alexandre M.ª Pons y tota la seua apreciable família hi son fa dies, y tenen a conte seu tota la fonda; però, com mos veuen, surten a rebre-mos y mos fan quedar amb ells y mos conviden a dinar, posantse en tot y per tot a la nostra disposició. Al punt comparex l'altre bon amich, el benemèrit de la Pàtria y diputat regionalista per Barcelona, En Frederich Rahola. ¡Quines dues topades més agradoses per nosaltres! Els esplicam el nostre objecte, van a cercar nou o deu noys de l'escola, y les mos menen molt exerits y ben playents. Amb una mica d'esplicació que'ls-e feym de la nostra tasca, se'n fan càrrech, y ja son partits a conjujar verbs a la vela, y nosaltres escriu qui escriu. A forsa de trompitxar, devers les dotze feym el val-Deu. Aquests noys son de l'ull del vent [molt llestos]; mos han prestat un gros servey.

A conseqüència de l'aïllament de Cadequés y del predomini de l'element mariner, el dialecte d'assí resulta molt interessant y característich. Entre altres coses, conserven l'article *es* y *sa*, en lloch d'*el* y *la*. Lo que hi ha, que la gent que vol parlar fi, s'escusa d'usar aquells articles; els-e consideren com a comuns y ordinaris. El dialecte de Cadequés se decanta prou del de l'Ampurdà y del dels altres pobles d'aquexa muntanya, amb els quals ben poques relacions tenia altre temps; comunicava amb el mon, no per terra, sino per mar. Vetassí d'on surt la gran importància que revest dins el llenguatge l'element mariner.

El Dr. Schädel amb En Fages y En Rahola pugen a la vila; jo no'm moch de la fonda, per consell d'un metge d'assí, cosí d'En Rahola, que'm diu que'm convé'l repòs. Concech qu'estich molt millor, gràcies a Deu.

Dinam amb D. Alexandre y la seua família, conversant coralment de les nostres empreses literàries, y devers les dues, donant mil gràcies a n-aquests bons senyors y a n-els Raholes, que tant y tant han fet per obsequiar-mos, mos aficam de bell nou dins la tartana, y p'el metex camí mos ne tornam a Castelló, aont arribam, fosca negra.

Aquí mos dexe N'Ignaci Fages. Li donam a ell y a la seua senyora milions de gràcies per lo magníficament que'ns han tractats, y amb la seua tartana y un criat d'ells li estrenyem cap a Figueres, aont arribam prop de les nou del vespre.

Sopam, aclarim contes amb la fonda.

Som a les acaballes de l'escursió. Hem correguts el Pirineus catalans de cap a cap, per totes les vessants catalanes. Prou que voldríem haver pogut fer lo metex en tot el territori de la nostra llengua; però'l temps mos comanda. Jo necessit esser a Mallorca dia 13, demà passat; el Dr. Schädel seguirà l'escursió per Girona, Barcelona, Vich, Tarragona, Tortosa, Castelló de la Plana, Valencia y Alacant, fins a Mallorca, per atènyer una idea general de la nostra fonètica. Cal separarnos anit perque el tren ràpit de París cap a Barcelona qu'he de prendre, passa per assí devers les cinch, y ell du són enrera. Tota separació es trista, y més quant un se separa d'una persona tan estimada com el Dr. Schädel. Ja l'estimava molt abans d'aquexa escursió; però ara, després de coranta dies d'anar plegats, de no dexarmos un moment, més l'estim encara, y més agradable y amatent me resulta. Som dos amich corals, com si hu fossem de tota la vida. La comunitat d'idees y d'entusiasmes es un gros motiu de simpatia y d'amor... ¡Ventura que la separació será sols de setze o desset dies! ¡Quin *a-reveure* y *amb Deu siau* més íntim y de tota l'ànima que mos donam amb el doctor! Els cossos se separen els cors no.

Acabam per anar-mos-ne a jeure.

APÈNDIX VI: TRES ARTICLES DE FREDERIC RAHOLA, ÀNGEL TRÈMOLS I IU SALA

I

[1906] *Paisatge de tardor* és una bella evocació de la vida al poble, una estampa tardoral. Aquí els homes es barregen amb la naturalesa, embolcallats en un

vel de tristesa. De sobte el dia es torna rúfol i advers. La mestralada triomfadora, la mar grossa, concentra encara més la malenconia de la gent que treballava a les hortes, olivars, al mar quan els temps encara no havien mudat els ritmes de la vida. Abans a l'Empordà tenien aquesta bonica dita: «A la tardor, el dia porta esparde-nyes»: és a dir, era curt i la gent s'havia d'espavilar si volia feinejar. Frederic Rahola (Cadaqués, 1858-1919) fou un distingit polític, economista i escriptor. Respectem la llengua de l'original, amb algunes correccions fetes sobre puntuació, majúscules i minúscules, accentuació, etc.

Text:

La mar és calma i blanquinosa; sembla talment que hagin escampat oli en sa planura, on serpegen petites ombres blaves produïdes per lleus onades somortes. En l'horitzó la calitja vermelleja sobre la línia clara del mar.

Vols de centenars de gavines s'apleguen vora la costa, gronxades com barquetes de paper sobre les minúscules ones.

La gent omple'ls olivars, recollint les negres olives escampades per les travesseres. La fortor de l'oli nou s'espargeix pels carrers i places, eixint dels trulls, qui treballen dia i nit.

Els pescadors aprofiten el bell dia per anar a cercar grotes i a pescar calamar-sos.

Una nuvolada cendrosa tot d'una treu el cap per la muntanya, i en un moment cobreix el cel; les ànimes de gat sotils y lleugeres passen per l'aire i es posen sobre el mar; allà lluny, a l'horitzó, una ratlla de vent pinta d'un color moradenc l'aigua, i algunes ratxes perdudes, vora en terra, clapegen amb taques fosques sa blancura que, ja ha enterbolit la nuvolada.

La ratlla llunyana del vent avança. Com un espectre es veu sortir de la punta el pailebot qui ha passat de bon matí vers el Cap de Creus, semblant una au espantada buscant refugi a dins del port.

Més enllà, les parelles del bou venen del bordo cap en terra, i el vol de gavines s'agita pres d'estranya frisança arran de les ones.

Els bots dels pescadors giren cap i cua, i a força de rem, de pressa, de pressa, venen cap a la costa.

En la llum del cel, en les remors de l'aire s'endevina el mal temps qui s'acosta amb marxa furienta. Ja comencen els barberols a arremolinar la pols, y giravolten per l'espai les fulles grogues dels ceps, les daurades papallones de la tardor.

Cau un petit ruixat de fredes gotes missatgeres de la neu de la muntanya, y al rostre s'hi sent com la impressió d'una mà gelada qui vos tirés enrere. Es la gropada qui arriba, retrunyint com un tro i fent tremolar la terra com un terratrèmol.

En un moment s'ha apoderat de tot; núvols de pols y caragols de fulles l'assenyalen enlaire; les onades qui retorcen llur escuma, anant-se'n cap enfora, la fan veure en el mar, i els arbres qui es dobleguen i senten esqueixar-se llurs branques tendres, des de lluny la mostren en la muntanya.

Se sent el galop de sos esquadrons desbocats, i un batement furiós de portes i finestres, mentre cau de per tot el calçobre, i s'aixeca de la terra el pedreguet com si fos sorra.

Tot just toquen al mar les rabentes ratxes, arrenquen plomeralls d'aigua polsejada, qui més enllà són vels finíssims qui voleien sobre les ones, i, mar endins, agombolament de núvols transparents i irisats, pols de granet de vidre volador o fum blanc i lluminós amb brills d'escuma. Tot és una fumera, com diuen els mariners. Els esculls de la entrada de la badia no es veuen, coberts pel teló d'impalpable glassa qui s'alça contínuament de la masegada planura líquida.

És la mestralada triomfadora, qui des de els alts cims baixa a apoderar-se del mar, i s'ensenyoreix de Catalunya, del Rosselló i de la Provença, lligant-los i fent batre llurs cors amb el mateix ritme. El cel s'és fet blau, intensament blau, al pas del vent dominador, del mestral qui regna en nostra terra des de que la conegueren els homes, i qui ha vist passar pobles, desfer-se races y desaparèixer nacions, mentre que ell sempre dura. Son alè imprimeix senyal a tot quant toca; els homes i les encontrades reben el segell de son domini. Està renyit amb la feblesa i cal ésser fort per a resistir ses fermes embestides. Quan vol, com avui, gosa del mar tot sol, fent fugir a tothom com un aimant gelós de sa estimada.

La gent torna de pressa dels olivars, on el vent arrenca arbres d'arrel, i tothom cerca aixopluc. Molts bots han tingut de quedar-se per les platges més properes. Una parella del bou, qui no ha pogut entrar al port, ha cercat el redós de la costa d'enfora.

Passen pel cel, verament desbocats, núvols grocs i cendrosos, color de ventre de conill, núvols esqueixats qui, al passar, deixen caure els bufaruts qui fan trontollar tot el poble.

Toquen a morts. Ha clucat per sempre més els ulls un jovenet qui patia del pit; ha sigut arrabassat i haginat [apilonat, castellanisme] com les fulles seques i encarcerades qui esperen el vent de la tardor.

El pailebot ha donat un cap a la costa, puig amb les estrebades son vell patró tem restar sens àncora. I quan està segur, baixa a terra i se'n va a saludar als mariners retirats, reunits en un davall emblanquinat, qui ostenta en ses parets els retrats d'en Pi Margall, d'en Robert [Robert, Robert (Barcelona, 1830 – Madrid, 1873), d'en Verdaguer, d'en Salmerón i d'en Krüger. [Stephanus Johannes Paulus Kruger, Paul Kruger (1825-1904), líder de la resistència bòer contra el Regne Unit i president de la República Sud-africana].

Allí estan jugant al solitari, aixecant de quan en quan els ulls pera veure els barcos qui passen. Avui els posseeix per complert la mestralada; tots són ulls pera veure com s'entornen foragitats del golf els vapors qui gosen intentar sa travessia.

El vell patró hi entra com sol entrar-hi sempre que el mal temps el porta per aquí. Fa anys que des de Tarragona porta el vi del Priorat a Portvendres, per a fer-ne aperitius que després nosaltres bevem com cosa forastera.

Tots s'aixequen pera saludar-lo, i al encaixar li pregunten:

— ¿Com és mussiu Vidal?

— Ja ho sabeu — respon sense treure's la pipa de la boca. — Com sempre: esperant l'hora. Cada matí, al obrir els ulls, me prenc el pols i quan sento que bat, llavors dic: — Cal llevar-se, mussiu Vidal: encara et toca un dia mes de càrrega. —

Tots se posen a riure de l'acudit, que ja coneixen per haver-lo dit altres vegades, i el fan seure en un tamboret, al costat de la taula on n'hi ha un qui fa el solitari i sis qui l'ajuden.

A fora se sent xiular el vent enfurismat i, de tant en tant, arriben remors qui creixen i minven, semblants a la cridòria del poble revolt en la plaça pública.

(Publicat a la revista *Joventut*, Barcelona, 31-12-1906, p. 837-8)

Dues proses publicades a *Sol Ixent*

II

[1927]. **Elios** [pseudònim d'Àngel Trémols]. Treball premiat amb un diploma d'honor en els Jocs Florals d'enguany del Felibritge celebrats pel juny a Montpeller. Es tracta d'una prosa noucentista de caràcter poètic o estilístic. Encara que l'estil, a voltes, enfarfegui, és interessant per la seva riquesa toponímica i mitològica. Les negretes són a l'original. Àngel Trémols era nascut a Cadaqués. Fou fundador i redactor de *Sol Ixent*. Signava com a Neptú. A Figueres tenia una botiga, un comerç on venia, entre altres coses, farina de peix (*Atlàntic*) per al bestiar. (S. I., 15-8-1927, p. 18-19).

Text

Elios. El guaita gegantí de **Cap de Creus**, dret damunt del ciclopí roquissar que sorgint de les ignotes regions submarines de **Cala Fredosa** s'enfila a poc a poc fins soldar-se amb el no menys alterós que de l'altra costat s'enlaira després de salvar-se de les escumoses aigües de **Camalleris**, sempre atent i defugint els afalacs de les goges de **Culip**, les quals enamorades d'ell, van apropant-se al seu mirador, obra i tanca rítmicament les seves parpelles reflectant, al lluny, vivíssims raigs, per tal de senyalar i il·luminar la ruta que han de seguir les naus qui solcant el **mare Nostrum** fan via a França i a Itàlia, i així no s'atansin als embreixats encalladors on les sirenes estenen durant la nit llurs xarxes amoroses per tal que els vaixells, en tocar-les, s'enfonsin i puguin, llavors, maridar-se amb els seus mariners.

El mantell immens que en tardejar desplega **Latona** damunt la **Terra** per à que pugui reposar amb són reparadors dels diürnals treballs que **Ceres** li encomana per tal de donar vida a la humanitat la cobreix encara, i parpellegen al palau d'Urà milions d'estrelles, ses filles bellugadisses i capricioses, les quals s'emmirallen voluptuoses en l'amplíssim espill de **Neptú**.

Diana, de Letona eixerida i entremaliada filla, tot joguinejant a la falta d'**Atlas** (sic) s'entreté estirant les puntes del mantell estès damunt la dormida terra per tal que es deixondi i pugui fruit el moment més solemniat i majestàtic que ha de

tenir lloc al regne de **Neptú** i a l'ensem per poder ella, esplaiar-se amb la seva passió, la caça per la qual es frisa.

Finint aleshores la festa nocturna al palau d'**Urà**, els estels afadigats van aclucant ses parpelles per a dormir-se quietament i dolça.

Al cambril de **Massadoros** company inseparable del gegant de **Cap de Creus** se desvetlla amb un somris de nena mimada l'emporprada **Aurora** i apropant-se a l'immens i nítid espill mediterrani, s'hi emmiralla presumida i coquetona i deslliga ses esplèndides trenes, les quals rossolant per la seva espatlla nua, cauen en cascades d'or damunt la Terra.

Aquell somris, el guaita afadigat de la llarga vetlla i confiant ja en què els vaixells no deixaran la bona ruta i sabran fugir de les bruixeries de les sirenes que estén encara en la **Cova de l'Infern**, **Punta de s'Esquena**, **Illa de Clavaguera i Camallerís**, se n'entra a la cambra de cristalls per a reposar-hi i acluca del tot ses parpelles enrogides per la fadiga.

Abillada **Aurora** amb son mantells de porpra, puja a la barca d'argent construïda per **Vulcà** rossegant sa finíssima i gairebé impalpable cabellera, per damunt d'aquelles rissades i verdes aigües que al seu contacte van tornant-se bellament carmesines i es dirigeix al **Gou de Lleó**, per tal d'obrir les portes al palau de l'**Occeà** al deu **Elios** en les fantàstiques i encantades cambres del qual, ha reposat al llarg camí de l'anterior jornada.

En arribar al **Gou**, salta de la barca, lleugera com una daina, essent rebuda als braços alabastrins de les nàiades gentils que l'acompanyen a l'horitzó, alba porta del palau dels deus on **Neptú** i **Urà** es saluden confonent-se amb estreta abraçada, i obrint-la de bat a bat, mils **de titants** del regne de **Vulcà** apareixen i solden fermament, amb foc que fan sorgir de les entranyes de la immensa farga on treballen, la maragdyna plana mediterrània i l'excelsa volta d'atzur perquè pugui **Elios** remuntar-se més còmodament.

A l'ensem flames de vius colors se barregen llengotejant, tantost estenent-se per la planúria immensa, tantost enfilant-se serpejant pel firmament com si un ruixat d'or fos caigües a l'horitzó en el moment que **Elios**, amb corona de deu de la llum, ix del palau submarí, assegut al seu carro aurífic i sostenint amb mà ferma les regnes dels alats cavalls de narius ardents i flamejants, i dirigint son superb esguard a **Atlas**, projecta raigs vivificadors a la mare **Terra**, la qual agraeix l'ofrena amb les cantúries de tota l'ocellada, i amb les flaires de les tendres i gràcils filles de **Flora** que es desvetllen plàcidament.

Precedit de bon tros, per la gentil **Aurora**, la qual va catifant de roses el seu camí i escampant a faldades, brillants robins damunt la prada i la boscúria i les plantes camperoles, mena sa quadriga envers l'amplíssima ruta de la volta endomassada, i en apropar-se a la cambra de cristalls de guaita de **Cap de Creus**, cobreix amb son mantell irisat les dormides cales i platges de **Gentils**, **Colleró**, **Culip**, **Pla de Tudela**, **Cala d'Agulles**, **Portaló**, **Tavallera** i els **Tres Frares**.

En les espadades roques llossades pels temporals i esmolades pel salobre en jorns de tramuntana i de llevant, s'hi veuen brillar, a l'esguard de l'astre-rei,

espurnes del talc i de mica, de cristalls i d marbres dels més variats colors, que les fan encara més fantàstiques.

Seguint **Elios** el seu camí triomfal, va despertant les encantades **Cova de l'Infern** i **Cala Fredosa**, i contempla la colossal **Popa del vaixell**, **Es Clot de l'Isidre**, **Els forcats** i la meravellosa **Roca Roja**, la qual distingeix de les seves veïnes pel seu especial color.

Visita **Cala Jogadora**, el **Pàlit** i l'**Endaurada**. En arribar a aquesta, escolta amb gaudi sempre creixent les harmonies de **ses Orgues** i s'embaladeix amb l'**Estufadora** a roca de cinc metres, sobre la qual el llevant sovint hi cavalca.

Daura en passar l'**Illa de ses Hielles**, i escalfa les manyagoies aigües de **Cala Bona**, **Ribas Altas**, **Cala Seca** i **Cala Torta** i submergint els seus raigs al profund de les aigües braves, fa albirar la punta de **Bau de la Creu**, roca submarina de gran extensió.

Passa dels **Furallons de Cudera** i entrant pel **Salt d'en Batlle**, s'encisa amb **La Paua**, encén la **Punta del Gabià** i amanyaga la **Platja de Guillola** per a desvetllar-la.

Seguint per la **Punta del Cardaire** entra a les caletes de **Sant Lluís**, d'en **Nouas** i de **Jonquet**, i així pot veure el **Cap d'en Roig**, **S'Alqueria** i estendre, majestuosament son irisat mantell a **Port-Lligat**, damunt dels **Caldés**, el **Bau d'en Bofill**, la **Punta de s'Oliguera**, i fins la **Platja dels aials**, matisant amb els colors de l'Arc de Sant Martí les retallades serres d'aquella contrada freturoses de banyar-se en sos aurífics raigs.

Entra després al **Passatge de s'Aranella** esguardant la coquetona **Illa d'en Rahola**, i asseca les marrofiades ametlles de La platja Confitera, treballades en nit de lluna plena per les ondines que tenen son palau de nacres i coral·lines al si d'es **Cucurucuc**.

Caldeja, a l'ensem, les platges d'en **Parafet**, d'en **Ros** i de les **Oliveres**, daurant amb polsim aurífic les manyagues aigües del **Port**, del **Pianc**, del **Poal**, del **Port-ditxós** i de la **Platja**, i fent galopar els seus ardots corsers per damunt del vigilant cloquer del xamós Cadaqués, les cases del qual, com un esbart de tendres i blanques gavines rumbegen la seva albor damunt l'arena, acota sa testa coronada per a encisar-se amb les sirenes de poble i del grup estiuejador que a la mar de sa **Cueta** i del **Llané** se capbussen joiosament i joguinejen damunt i dessota d'aquell tros de mar safiri amb els faunes forçuts i nedadors, fent elles, gelosia, amb la bellesa dels seus cossos i amb la voluptuositat dels seus moviments, a les filles de Neptú que s'esmunyen, vergonyoses, mar endins.

Tramunta després la verda volta de les oliveres, dels brucs i dels pins, i dirigint sa quàdriga afadigada pel galopar intens de tota la jornada, envers **Pení**, que apar s'encén amb viu incendi, arriba als **Simonets**, on, tantost, s'hi atura, s'obre a la rogenca porta d'**Occident**, recull son mantell aurífic per tal que les randes emporprades no s'esparrequin en les serrades roques, i treient-se l'àuria corona que, en tocar les penyes espadades les encén amb rojors de diverses tonalitats fins que **Latona**, tornant a desplegar son mantell dormidor les apaga, i els estels comencen a parpellejar i a glatir per tal de fruit de la nocturna festa que dona Urà, davalla a

les aigües de **Juncus** on l'espera la barca construïda per Vulcà, la qual ha de portar-lo a son llit de perles, nacres i coral·lines del profund de l'Occeà (sic) per recomençar l'endemà i repetir-lo l'altra i sempre, l'eterna ruta eixint d'Orient.

III

[1927] *Una nit d'ensesa a Cadaqués* de Cantarell (Iu Sala). Anècdotes casolanes. XXV de la Costa Brava. Premiat amb una menció honorífica en els Jocs Florals del Felibritge a Montpeller (S. I., 10-12-1927 i 31-12-1927). Iu Sala recrea, com si d'una narració es tractés, el funcionament de la pesca de l'ensesa, a la fi del segle XIX. Els diàlegs i l'ambientació, la vida ínfima i esclava d'aquests pescadors, ens recorden la prosa marinera d'en Ruyra.

Text

Una nit d'ensesa a Cadaqués

Acabàvem el mes de novembre de l'any 1888.

La temporada d'ensesa havia estat dolenta però en la nit anterior s'havia conegut peix en les cales de la *mar de munt* i com que ens tocava Cullaró, calia anar-hi a despit del fort vent de mig-jorn que des del matí havia anat refrescant movent grossa marejada.

D'allà del cap de Creus i a redós de la costa, la mar és bona ça amb aquest vent, podent treballar-se bé, i cas de deixar la cala que per dret ens tocava en aquella diada, no mancaria qui vetllés la nostra absència per tal d'ocupar-la amb esperança de bona pesca.

—Res —deia l'avi Bunosi i a en Tries— tenim d'anar-hi; fes avisar la gent i sortirem després d'haver dinat, puix com que els dies són curts i el temps dolent, no convé que la fosca ens atrapi pel camí.

En Tries feu que el noi avisés a tota la tripulació amb encàrrec d'ésser abans de les tres de la tarda a la platja del Pianc preparats per sortir a l'ensesa.

Entre els nostres pescadors, una ensesa és un grup de tres embarcacions, dites llaguts, les dues més petites, proveïdes de grans focus de llum per acompanyar el peix que troben al lloc on la més gran espera amb el *bolitx* o xàvega per donar-li volta i tirar-lo a terra en un lloc determinat de la Costa, conegut per l'eixugador.

Els llums dels llaguts petits, que avui són producte de l'acetilè, petroli o gasolina, en aquell temps es produïa encenent estelles, de teia en el fasté, gran teiera que sortia per la popa produint grans flames per tal de resistir les ventades. La tarda d'aquell dia, en ésser vora les tres, amb l'indumentària apropiada a la feina i el cabàs a l'espatlla amb les provisions de la boca indispensables, els qui formaven la tripulació ensesa, anaven tot xano xano vers la platja d'es Pianc, on després d'un canvi d'impressions respecte el temps, embarcaren les pedres necessàries per llast

i després de prendre dos rissos¹ a la vela els dels llagut gros, avararen de fusa² i acomiadant-se amb un 'ja ens atrapareu' empengueren la marxa.

En Tries féu el mateix amb el llagut de foc; nosaltres, després de preparar també la vela i llast del Vulcano, quedàrem esperant en Patete, qui era un dels tripulants i no havia comparegut encara.

El temps amenaçava i convenia que hi fóssim tots, per fer millor feina.

—Noi, que no has avisat en Patete? —Sí. —Doncs triga molt. —Allà ve. — Efectivament, en Patete, barreja de músic i pescador, venia per la riba amb el cornetí sota el braç assabentant-nos en arribar a nosaltres, que en aquell dia tindria assaig i no podria venir. Allò era un contratemps gran; els altres llaguts ja estaven absents i no es podia perdre temps cercant qui el substituís, i després de molt parlar assolírem de convèncer l'home, qui s'embarcà deixant amb molta cura dipositat el cornetí sota la proa.

El Vulcano era un llagut que tenia fama d'anar molt bé a la vela, i si amb vent fresc era l'admiració de tothom, el timoner que portava encara més.

Això feia que amb el fi d'admirar i comentar la sortida, la gent no es movia del pont, davant del Casino.

Avarem i ja tots a bord, — Issa la vela— diu l'avi Busoni tot armant el timó.

Que Déu la vegi! —fem nosaltres tot hissant lleugers.

—Assota la trossa!³ — Carrega davant i caça escota!⁴

I el Vulcano en sentir-se de l'embranchida recalçà sobre estribor i empengué la via arruixant i tallant a mar.

Del bord, al Llané, vira,⁵ i dins la platja del Ros. Tornant a virar, remuntem la punta de la Conca, i en tornar-hi ja passem es Cucaracuc (sic). — Arria davant!

—Cobra del orsa⁶ — pop, —i ja anem en popa rodó.⁷

Com corria el Vulcano lliscant sobre l'escuma dels cops de mar amb l'empremta del vent!

Passem allunyats per tal d'apartar-nos dels romponents de la Devesa.

Rancant⁸ i brandant, tombem la Punta de s'Oliguera i passant de terra l'illa de Messina arribem prompte a través de sa Punta de s'Esquena, —Llestos per

¹ Tros de cordeta que, juntament amb altres de consemblants, cosits a la faixa de rissos, serveix per a aferrar un tros d'una vela llarga, és a dir, exposada al vent, reduint-ne l'extensió (DCVB).

² Impuls que es dona a una barca fent-la lliscar fins que queda surant dins la mar (DCVB).

³ Corda folrada de cuir i doblegada formant com una anella, que manté unida amb l'arbre l'antena de la vela llatina.

⁴ Cap de corda, o aparell de corda i botons o quadernals, que, enganxat al puny baix de sotavent d'una vela, serveix per a caçar-la. *Caçar*: Portar cap als seus penols els punys baixos de les veles quadres estirant els escotins, o estirar per sotavent l'escota de qualsevol altra vela.

⁵ Gira.

⁶ Navegar contra la direcció del vent, fent anar la proa cap al vent, sia girant el timó, sia també afegint veles a popa i traient-ne de proa. *Orsa!*: crit d'orde al timoner perquè posi la canya a sotavent. *Canya del timó*: barra que surt horitzontalment del cap del timó d'una embarcació i serveix per fer-lo girar.

⁷ Amb el vent exactament de popa.

⁸ Navegar a la torta.

tombar!⁹ — crida l'avi des del timó posant popa a la mar per prendre el vent a fil de roda.¹⁰

Issa¹¹ una mica per tal de passar les entenes!¹² Volta a la roda! —Passa la troça i després l'escola!— Canvia i allarga!¹³

Tal com se manava s'anava fent, i llestos ja anàvem de l'altra volta embocant¹⁴ el passatge de s'Encalladora sobre tres cops de mar que ens deixaren a recés.

Calmada la marejada al redós de la costa, passàrem la badia de Culip amb el vent fresc, i en arribant al passatge de Cullaró ja entrada la nit, arriàrem la vela trobant-hi en Mau i en Tries amb sos respectius llaguts que ja ens hi esperàvem. Desalferírem posant la vela sota la proa i les antenes a les forquetes¹⁵ amb el pal després de desalborat.¹⁶ Una vegada llestos d'aquestes maniobres, sempre ràpides, allargàrem¹⁷ per tal de carregar el fasté¹⁸ i encendre tot seguit les teies.

La rogenca resplendor del foc il·luminant els vessants d'aquelles costes properes de roques negres i blanques, produïa un efecte fantàstic i espatarrant per entre les tenebres de la negra nit. L'observador a popa esparpellava¹⁹ els ulls per tal d'es-corcollar minuciosament el fons del mar amb l'esperança de bona pesca.

L'aigua restava tranquil·la, el vent minvava ràpidament i el temps semblava abonança. A la poca estona d'esperar, avall, avall, es veu una bellugadissa de petits peixos. No és possible distingir de quina mena; més als rams de bolla²⁰ grossa, descobreixen que és sorell.

La mata de peix es va espesseint i avisem en Tries perquè encengui la seva teiera. El temps és bo i cal aprofitar-lo. El Lleó està adormit i ens cal aprofitar el seu son, perquè quan desperti ens caldrà fugir. Procurem arrimar-nos a caladó per tal de veure d'agafar el peix que portem i alo alet²¹ anem fent via vers la cala. Arribats al lloc, l'avi des dels remes crida als del llagut gros que porta l'art —Caleu! I a poc a poc va sentit-se entre el silenci de la nit el xip-xap cautelós dels remes de l'altre embarcació que va allunyant-se de l'eixugador.

⁹ Girar, canviar de direcció.

¹⁰ Quan el vent es rep per la proa.

¹¹ Fer pujar una cosa estirant la corda o altra matèria on aquella va penjada.

¹² Antena. Verga que sosté la vela llatina.

¹³ Allargar, estendre una vela al vent.

¹⁴ Embocar: Girar una cosa amb la boca o sortida cap a cert lloc.

¹⁵ Forqueta: Bastó acabat en dues puntes que serveix per a sostenir alguna cosa, com els braços d'un carro desjunyit, la botavara d'una embarcació.

¹⁶ Desarborar: Llevar els arbres o pals a una nau o a una altra embarcació.

¹⁷ Allargar: Anar-se'n una nau, allunyar-se de la vorera o d'una embarcació.

¹⁸ Fester.

¹⁹ Obrir-los.

²⁰ Cada un dels regruixos esfèrics situats un a cada extrem del cep de ferro d'una àncora.

²¹ Variant de xino-xano.

Escalo!²²— crida el que va arriant del bòltx²³ — Primera!... Segona... Gola!²⁴... indicant amb aquestes veus la feina que es va fent, perquè el que porta els rema vagi prenent les mesures per tal que el foc quedi al centre del rotllo que a l'aigua van dibuixant els suros de l'art. La mola de peix haurà descobert el parany que se li posa, perquè en aquests moments pega fuada i desapareix de cop. Moment d'ansietat. El qui està a la popa avisa de tornar-se'n a veure quelcom i lleugerament s'acaba d'arriar de l'art. Descalços i arremangats de cames i braços a la rogenca llum de la teiera, com espectres en estrambòtica dansa, damunt les roques de l'eixugador, aquells homes tots a una tirant de l'art anaven empetitint el cercle a mesura que l'anaven acostant en terra.

Els peixos enclosos es van suspenent del fons fins arribar a flor d'aigua fent-se nosa uns als altres mentre va limitant-se el tancat i disminuint la fondària.

Sortim de l'art i encara n'hi ha una ruixada! —diu en Patete. Això fa rependre amb més afició els que tiren, convençuts que no han de fer marçó.²⁵ — Associat²⁶ i obert el maià²⁷ preguntàrem [a] en Mau. ¿Què hi hà? —Quinze quintans de sorell—, contesta amb la seguretat de qui ja l'hagués pesat. —Doncs ens entornem a encén-drer, per si en podem conseguir altres tants ja que la nit s'aguanta bona.

Tornem a fora pel tal de rependre la pesca passant a la vora d'en Tries qui ens feu avinent de veure també nadar alguns peixos afonats.²⁸ Bona senyal que fa re- viure l'esperança de millorar la pesquera.

Afarat²⁹ el fasté amb noves teies no havia passat gaire estona d'estar abocats damunt l'orla³⁰ esperant descobrir novament els primers peixos, quan va semblar-me sentir lluny, molt lluny, un retruny esmorteït per la distància que em feu l'efecte d'un tro llunyà; vaig advertir-ho als de bord i tots els caps s'aixecaren consultant el firmament.

El cel estava serè i els horitzons ben clars. —D'on vols que surtin els trons, si no es veu un núvol al cel? —diu l'avi. I convençut de que tan sols m'ho havia semblat, reprenc les meves observacions submarines, quan als pocs minuts, sense deixar el dubte, se sentia molt més clar i el retrunyiment d'un altre tro.

Tornem a inspeccionar l'espai, i per damunt de l'Albera veiem aixecar-se rà- pidament un negre nuvolot que s'atansava vers la nostra direcció. —Apaga i fugim,

²² Arribo.

²³ Art de pescar, de la mateixa forma que l'art de bou, però més petit i de malla més estreta.

²⁴ Obertura d'un art de pescar, per on el peix entra.

²⁵ Tornar de la pesca sense haver agafat res.

²⁶ Estrènyer bé una corda (DCVB, sense documentació). Tesar (un cap) i lligar-lo ben fort perquè no s'amolli.

²⁷ Cadascuna de les obertures quadrangulars formades pels fils d'una xarxa; la porció de fils que limiten cada obertura; el teixit o conjunt de fils de la xarxa (DCVB).

²⁸ Caiguts, que se'n van a fons.

²⁹ Abrasar.

³⁰ Barana d'un vaixell o altra embarcació, o sia, la part dels costats que sobrepassa el ras de la coberta.

abans de la tramuntana—, diu l'avi Bunosi bo i cridant en Trias perquè fes el mateix.

Prest foren complertes les seves ordres, tant cap a terra com els del llagut gros encara estaven embarcant l'art i als qui també ordenà: Enllestiu de pressa i anem-s'en que s'apropa el mal temps: —Amb tot això i d'una manera ràpida s'havia anat ennuvolant per complert. El cel s'havia tornat d'una negror esfereïdora.

Llampecs i trons a mesura que s'apropava la tempesta sovintejaven més i es tornaven més feréstecs i esgarrifosos.

El lleó s'havia despertat i calia fugir abans no ens arribés amb les urpes. En el passatge de Cullaró ens reunirem els tres llaguts convenint després d'un canvi d'impressions seguir acomboiats procurant no perdre'ns de vista en previsió que mútuament poguéssim convenir-nos per l'estat de tempestat que s'anava accentuant cada vegada més fort, i després de repassar els estrops³¹ per tal de tenir-los de confiança, tornem a armar els rem i ... a vogar fort. En sortir fora l'estret les fortes ratxades ja ens feien anar esgarriats. —Planta peu³² i apremem dels rem per sortir-ne aviat abans no vingui la marejada grossa! —cridàvem procurant encoratjar-nos els uns als altres. Davant la badia de Culip, la tempesta desencadenà amb tota la seva fúria. Una granissada horrorosa acompanyada de llampecs i trons que en retrunyir entre les penyes es multipliquen indefinidament, fa impossible obrir els ulls per guiar-nos entre la completa obscuritat de la nit.

A les palpenes, busquem els capots impermeables per encapillar-nos-els³³ damunt del cap i protegir-nos la vista malgrat les dificultats que ens hi oposava la força del vent, el no poder afluixar el rem, i l'angoixa de no conèixer la situació dels altres companys perduts entre les tenebres.

L'avi Bunosi, amb la intuïció pròpia del que s'ha passat tota la vida entre els perills del mar, guiat pel soroll de les onades en batre les roques, i per la direcció del vent, està convençut que va a rumbi,³⁴ per tant, que enfilirà el passatge de la Clavaguera sense contratemps. Mes, i els altres companys ¿faran el mateix?

L'oportuna intervenció d'un llampec amb l'immediat seguici de formidable tro que retrunyia entre les muntanyes, ens permeté entreveure la perillosa situació d'aquells, puix mentre l'un es dirigia dret als furallons³⁵ de Culip, l'altre anava sobre els romponents de s'Encalladora, trobant-se ambdós en perill immediat de no adonar-se'n a temps.

Tots llancem un crit d'angoixa. Esforcem les nostres veus que no podien ésser oïdes en aquella mar turmentosa. ¿Com avisar-los perquè esmenessin el rumb? Neguitosos, amb el dubte de si s'haurien fet càrrec del perill imminent, se'ns acudí una idea. Patete; el cornetí. I en Patete, que vogava a proa, deixà ràpidament el rem,

³¹ Tros de corda entollat pels seus dos caps, a manera d'anella, que serveix per a enganxar un aparell, una àncora o un altre objecte qualsevol.

³² Posar el peu ferm.

³³ Posar-nos el capot al cap.

³⁴ A bon rumb.

³⁵ Esculls a mig de la badia.

i fent-se càrrec del que d'ell s'esperava, allargà la mà, buscà la capsa, i al cap d'un moment, llençà entre la negror de l'espai, les notes més vibrants i agudes del seu cornetí esmerçant-hi tota la força de sos pulmons. No es feu esperar un altre llampec el qual ens permeté entreveure com les dues barques companyes havien esmenat el rumb i mercès a la intervenció del cornetí entraren darrere nostre per la Claveguera, esquivant el perill. Apropats davant la Maria Blanca, joiosos de l'ocurrència, comentàrem el fet i l'avi Bunosi recomanà seguir avant, tot dient-nos: sortint d'aquí, trobarem la mar arborada per la força del contrast i la correntada.

Devant el perill d'una molt probable escalaixada,³⁶ convé no allunyar-nos l'un de l'altre per si fos precis ajudar-nos mútuament i com que en la foscor de tant mala nit, es fa impossible l'ovirar-nos, el cornetí d'en Palete, indicarà la nostra situació i posareu atenció per tal de seguir-nos.

Així convinguts, tornàrem apretar els remes tant pel que ens convenia a fi de sortir aviat d'aquell mal pas, com per evitar que el fred s'apoderés de nosaltres amb el mal temps i la mullena que dúiem damunt. Tombàrem la punta de l'Esquena amb la mar grossa i vent fresc de tramuntana, tal com estava previst; mes la pluja anava minvant, la qual cosa ens facilitava anar a la vista l'un del altre. Devant de Cala Jugadora i una miqueta al redós, pretenien els més temorencs entrar en ella per deixar passar la tementa, imposant-se el bon criteri dels més assenyalats que s'hi oposaren demostrant la impossibilitat d'arribar a casa a peu per causa dels mals camins i la foscor de la nit i de pretendre restar a terra inactius, el fred s'apoderaria d'ells i podrien ésser pitjors les conseqüències. En canvi, continuant per mar, el pitjor ja estava passat i vogant fort, a més de conservar calor al cos, ben prest podien arribar a Port-lligat.

Tornem-hi doncs!, — ferem varies veus a l'unison esforçant el rem. Voga que voga quan pels rompens compreguérem haver remuntat els furallons de Cudera, veiérem de nou refer-se el xàfec. Barbarols³⁷ del vent que sortia de la badia de Guillola ens aplastaven novament amb fúria les espesses gotes d'aigua contra la cara obligant-nos a tancar les parpelles contribuint amb la foscor de la nit i del xàfec a què ens fos impossible albirar la costa d'es Gat.

—Voga fort i a ell! Cridàvem animant-nos mútuament. De sobte, deixem de veure el rastre fosforescent dels companys. Som al través de sa Llosa i convé novament advertir-los del perill, pel que repetim a una: —Patete, es cornetí! I aquest torna a retrunyir amb més força que mai.

Per la bonança de la mar i del vent, endevinàrem a la poca estona trobar-nos al redós del Cau de sa Guineu.

—Avant, fins embestir sa morena! Crida el patró i continuem avant fins quedar avarats³⁸ damunt de l'alga. Tirem el ruixó³⁹ a la mar per si omplien les aigües.

³⁶ L'escuma d'una onada escalaixada.

³⁷ Torb o remolí de vent que sol venir de tramuntana i és perillós per a les barques (DCVB, sense documentació).

³⁸ Varats.

³⁹ Àncora petita, de tres o quatre grapes i sense cep, que s'usa en les barques de poca grandària per a

El cornetí no para fins comparèixer les altres barques. Tots en quedar-se en sec donen fons, i tots, sens ni descalçar-se es tiren a l'aigua precedits d'en Patete que continua tocant el cornetí fins arribar a la font. Allí férem el recompte; tots hi érem sens novetat, i enfilant la costa, la pujàrem comentant els incidents de la jornada i convenint que no havia tingut majors conseqüències mercès a l'oportuna intervenció d'es cornetí d'en Patete.

Una vegada a les Herbes, cada qual va anar-se'n a casa seva per treurer's la mullena i trobar l'escalf que li mancava, citant-nos perquè quan el dia fos clar tornar a Port-lligat amb les dones precises per tal d'aprofitar la pesca.

En sortir el sol, envaint les tenebres d'aquella nit tan borrascosa i malastruga que la tramuntana ensem havia anat aclarint, tornàrem a les barques per fondejar-les convenientment i posar el peix en coves, el qual repartit a raó de dues robes⁴⁰ a cada dona i mitjançant sis rals de jornal com estava establert en aquella data, foren portats al Port de la Selva. El peix adinerà⁴¹ bé i encara feren una bona jornada aquells braus pescadors que tants treballs passen en la seva lluita per l'existència. D'aquella nit, servà sempre la tripulació el record que deixen en la vida les grans emocions viscudes i de la qual se sortí bé mercè a l'oportunitat de trobar-se a bord en Patete i el seu cornetí.

APÈNDIX VII: REFRANYS Y DITXOS DE GENT DE MAR. FREDERIC RAHOLA

«**Refrans⁴² y ditxos de gent de mar**» (Frederic Rahola, *Catalana*, Barcelona, 25-8-1918, p. 33-36.

Després de la publicació de l'excel·lent llibre de Montserrat Contos *Ditxos a Cadaqués* (Cadaqués, 2010), amb textos preliminars de l'autora, d'Ernesta Sala, de Firmo Ferrer, d'Heribert Gispert i de Xavier Hernández, no em volia estar de publicar aquesta nota de la mateixa corda, d'un altre cadaquesenc il·lustre: Frederic Rahola i Trèmols (Cadaqués, 1858-1919), economista, publicista, polític de la Lliga Regionalista, formació de la qual fou diputat i senador al servei del país, recull que ha passat per malla, publicat l'any 1918, a la revista setmanal *Catalana*, de Barcelona.

Frederic Rahola, que estimava profundament aquesta població, recull en un dia d'hivern, en boca d'un pescador experimentat, amic seu, que li feia companyia

fondejar, per a enganxar i treure coses del fons de la mar, etc.; cast. rezón. En els gussis és freqüent que el ruixó sigui fet d'un tros de tronc o branca amb tres branquillons, revestit de plom en el forcat perquè s'enfonsi (Empordà) (DCVB).

⁴⁰ Arrova. Unitat de pes equivalent a 10,400 quilograms, o sien 26 lliures (DCVB).

⁴¹ Vendre a bon preu.

⁴² El Diccionari Alcover-Moll (DCVB), afirma que «refran», seria una forma menys correcta de «refrany». Josep Carner, «Els refrans catalans» dins *Escrips inèdits i dispersos de Josep Carner (1898-1903)*. Transcripció i estudi per Loreto Busquets. Volum II. Prosa, Editorial Barcino, Barcelona, 1984, p. 47.

a l'escalf del braser, mentre el mar es revoltava, un col·lecció de refranys i ditzos sentenciosos, lligats al calendari. L'escriptor en glossa i en comenta alguns particularismes, les causes que els determinen. Les llargues vetllades hivernenques que obligaven a refugiar-se a casa, amb poques oportunitats per al lleure, sense televisió ni mòbils, ajudaven a desplegar-los en la memòria. El treball de Rahola no deixa de ser un calendari més o menys líric sobre el curs de l'any. Els nostres avantpassats vivien els mesos d'una altra manera: representaven una certa llei i un ordre sagrat. Aquesta contemplació gratuïta del món, encara que fos més dura, es vivia molt diferent. Homer ja cantava al matí, a l'aurora, de la qual descrivia els raigs del sol ixent com si fossin dits de color rosa. Per als medievals, la bellesa era forma i llum, una *consonantia claritas*. El famós *Calendari del pagès* no deixava de ser una visió ordenada d'aquesta il·lusió de la vida que passa any rere any. Avui dia, contemplar el pas dels mesos amb un cert lirisme no deixa de ser una operació anticomercial.

Els refranys, proverbis i ditzos, molts dels quals procedeixen del grec i el llatí, no deixen de ser un retrat del poble que els ha afaiçonat, mantingut, amb les modificacions que els canvis de temps hi feren. Erasme de Rotterdam ja deia que els proverbis eren una expressió útil per al comportament vital, tenyit d'una certa obscuritat, que conté en si un gran profit. Com expressava en una ocasió Josep Carner: "En els refranys catalans s'hi retrata, -segons un conegut escriptor de la nostra terra- un poble actiu, pràctic, aimant de lo seu i curt de paraules, gens amic d'idealismes desguitarrats ni d'abstraccions estèrils; s'hi veu una llengua formada, no per una aristocràcia literària que ha aplegat i plega les frases per l'ús adoptades, sinó per un poble treballador que conrea tota llei d'indústries i d'elles ne treu metàfores que donen precisió i relleu a l'idioma".

Pel que fa a la procedència, Rahola n'ofereix de singulars al costat d'altres que són coneguts amb variants arreu de tot el nostre domini lingüístic. És normal que en llocs aïllats com la zona del Cap de Creus constituïssin un recer favorable per a la seva divulgació i conservació. Les parèmies, refranys, proverbis, amb què són recitats i coneguts, són termes sinònims. La majoria són textos autònoms, condensats, amb un cert alè poètic, que van carregats d'intuïció, d'experiències, de la cultura del treball, d'ensenyances de la vida. A grans trets representen la memòria cultural d'un poble per les nombroses referències al subconscient col·lectiu. La pagesia tradicional, les feines artesanes i manuals també són un món en vies de desaparició.

Un excel·lent mitjà conductor dels refranys eren els pescadors, mariners, menestrals, pagesos que els difonien en un moment en què, en el treball, durant la vida quotidiana, arreu dominava una cultura oral poderosa. Les feines, l'esplai, eren un recurs de valor incalculable per observar i ajustar conductes, maneres d'obrar, precisions a l'entorn del treball, del lleure, la religiositat, el sexe, etc. La impremta, els fulls de calendari, la religió, l'escola amb el mes de Maria, per exemple, també ajudaven a divulgar totes aquestes sentències, la majoria d'aire vulgar.

No cal dir que molts d'aquests refranys han perdut actualitat, certesa. Els avenços, la pèrdua de les feines tradicionals, els canvis en les experiències comunes han abocat a l'oblit moltes d'aquestes fórmules brevíssimes. Són útils i divertits de

llegir, però, per refrescar la nostra memòria cultural. Cada proverbi va acordat amb les coses i els temps en el qual fou dictat.

Respecto, en la transcripció, algunes particularitats de la llengua i de l'estil de F. Rahola, que avui no serien normatives.

Text

Estava nevant; el port era curull de barcos que havien derribat⁴³ del Golf, molt enverinat, i bufava ferma la tramuntana. Darrere dels vidres, animat per l'escalf del braser, contemplava el remolí impetuós de les volves de neu, que em recordaven l'escampall de flors d'ametller, que pocs dies abans espargia follament la gropada.

Me feia costat un vell pescador, bon home de soca-rel, coral amic que tinc sempre a prop en mes alegries i mes tristeses. Enraonant sobre el temps, va deixar caure un refran i se m'acudí aleshores aprofitar aquella estona en què teníem que estar tancats a casa, per recollir alguns refrans i ditzos de la nostra terra, propis de la gent de mar.

Per natural suggestió foren els primers els que tenien a veure quelcom amb la neu:

*La neu pel gener
s'hi assenta com un cavaller.*

És ben cert: la neu al gener s'encavalla en les serres i resta allí ferma com un genet experimentat i resistent.

*La neu per febrer
fuig com un gos llebrer.*

Generalment les neus de febrer no duren; tantost blanquegen una muntanya que tot d'una desapareixen com un gos caçaire, que tan aviat se veu com se perd de vista.

Arreu va dir-me el vell pescador tots aquells que fan referència als mesos de l'any:

*A despit del gener
floreix l'ametller.*

Realment, en mig del fred, dels dies curts i del sol baix, la gaia flor de l'ametller pareix una intrusa que crida contra les branques seques i el color gris:

*Pel gener
s'emprenya l'oliver.*

L'arbre nostre, per excel·lència, la joia del mar llatí, l'olivera de fulla eterna, rep sa fecundació al cor de l'hivern com les aimades que es mariden als encontorns de Nadal:

*Pel gener
ses xarxis as galliner.*

⁴³ Derribar: «Girar-se un vaixell fins a prendre el rumb oposat al que portava». Verb que apareix sense documentar al Diccionari Alcover- Moll (DCVB).

Al port de la Selva, diuen:

Pel gener

*les xàrxies a joguiner.*⁴⁴

Parlant amb el pescador, me deia que això es diu perquè al gener no s'agafa un sol peix amb les armellades, i per lo tant cal desar-les.

A mon entendre, també pot significar que al gener més podem comptar amb les gallines que amb els peixos:

Pel febrer

*jornal enter.*⁴⁵

Sabut és que al mes de desembre i gener solen suspendre's les obres i els correus per ser el temps dolent i els dies curts. Al mes de febrer, ja es poden treballar vuit hores quan menys:

Sol de març crema les dames a palau.

Durant aquest mes tan variable, de vegades crema el sol tant o més tard que el mes d'agost:

Març ventós i abril plujós

fan esser al pagès orgullós.

Vol significar que asseguren la collita i que per lo tant enriqueixen al pagès.

Se correspon al refran castellà:

Marzo ventoso y abril lluvioso

hacen un mayo florido y hermoso.

És molt curiós el següent refran, conegut bastant a la costa i a l'Empordà:

Març, marçot

tusta'm el cul que al cap no pots.

*Bril,*⁴⁶ *deixa-me'n un, deixa-me'n*

dos, deixa-me'n tres,

*un que jo tinc faran quatre.*⁴⁷

les ovelles de la vella farem pernabatre.

Així el diuen a Cantallops. Al Port de la Selva és un xic variat:

i un que jo en tinc són quatre,

que les ovelles de la vella vull pernabatre.

La primera part, per mi simbolitza el bon temps que ve de cara, en contrast amb el mal temps que deixem a l'esquerre. En quant a la segona part, se diu amb els dies que anomenem emmanlevats, que són l'últim de març i els tres primers d'abril. Quan algú en aquells dies exclama: «Ja som al bon temps», solen els pagesos i mariners de l'Empordà respondre: «espera't, que encara som als dies emmanlevats». Aqueixos dies són els fatals molt sovint, aquells en què l'hivern s'aprofita

⁴⁴ Destinades només per jugar o entretenir-se com si fossin joguets.

⁴⁵ Al Gironès deien: «febrer, mes jornalier». La pagesia, els jornalers, podien treballar matí i tarda.

⁴⁶ Entenem «abril».

⁴⁷ Aquest refrany figura copiat al DCVB: «Aleshores el març que és un mes de trenta-un dia, no satisfet encara, demana manllevats unes dies a l'abril perquè segueixi fent mal temps». Abans d'aquest mes deien: «El març té trenta dies i tres-centes fesomies».

encara per fer llurs últimes malifetes . El refran indica, doncs, que si l'abril ens assegura la bondat dels tres primers dies, una vegada guanyat lo darrer jorn de mes, podem fer ja pernabatre a l'hivern.

Són de per tot arreu, els coneguts ditxos:

Per l'abril,

cada gota en val mil.

Pel maig

*cada dia un raig.*⁴⁸

Fou per mi inèdit el següent:

No hi ha mes de maig

que els cavalls no tremolin a l'estable.

Aquest refran dona a entendre que en ple maig sempre hi ha algun jorn fret.

Molt expressiu és el que es relaciona amb el mes d'agost:

Per l'agost

bull el mar i bull el most.

El mes d'agost és el mes de les marinades que tenen el mar constantment remogut, i de la fermentació dels raïms⁴⁹ és un més de trànsit.

Per fi rajaren els refrans meteorològics:

Lluna que porti estrella

no et fiïs d'ella.

Lluna dreta, mariner ajagut.

Aquest indica que la lluna dreta s'acompanya del mal temps, que obliga al pescador a restar a casa. Lo contrari de:

Lluna ajaguda,

mariner dret.

Mai plou de tan bona gana

com quan plou de tramuntana.

Parlant d'un home afortunat, li apliquen el següent refran:

Amb tot temps li plou.

Quan se tracta d'un home espavilat, diuen:

És fi com un sard,

que per lo vist és un dels peixos més vius de la mar:

Dofins a fora, peixos a terra.

Amb tal ditxo, acrediten el fet de què la presència dels dofins fa arrambar el peix a la costa. Les grans agafades d'anxova acostumen a fer-se quan salten els dofins a la vora de la costa:

Aquell refran que trobà nostre amic Toda⁵⁰ a Sardenya, en aquell indret on se parla encara català, que es com segueix:

Vinya vora camí,

⁴⁸ Una altra variant és: «D'abril i maig surt el raig».

⁴⁹ Recordem: «Migdia d'agost emborratxa més que el most».

⁵⁰ Eduard Toda i Güell (1885-1941), diplomàtic i escriptor.

*part vora ribera
i dona finestrera,⁵¹
tots tres fan mala fi,
té el seu parió. Diu així:
Vinya vora de carretera,
hort vora de ribera,
i dona finestrera
no t'agradin gaire.*

La bona feina té els seus refranys propis:

*Dolent feiner,
de lluny veu venir el cavaller.*

Així s'expressa la poca adició amb què alguns treballen, distreient-se amb tot lo que passa pel camí:

*Un malfeiner
cap eina li va bé.*

No hi ha res pitjor que les poques ganes de treballar per no avenir-se a les eines.

I acabaré amb un que és pou d'experiència popular:

*Qui arriba primer al molí
és el primer que mòlt
si el moliner vol.*

Cadaqués, 2 de març 1918

APÈNDIX VIII: ALGUNES CANÇONS RECOLLIDES A CADAQUÉS

I

«**Presa de pirates**» (Joan Amades, *Folklore de Catalunya, Cançoners*, núm. 2.317) Cantada per Lucrècia Raban, de Cadaqués (1925). Publicada també per Milà i Fontanals al *Romancerillo Popular*, 257). La presència de moros que segrestaven persones a les costes del cap de Creus ben segur que va propiciar la popularitat d'aquesta cançó, que alguns pescadors i gent de mar se sabien de cor.

Volta, barqueta,
voltaràs mar,
veuràs la platja
que allunyant-se va.
—Me duràs en terra

⁵¹ Aquí té el sentit de xafardera. Tenim un altre refrany misogin que diu: «dona finestrera, o puta o xafardera».

on mon pare està.
Mon pare, el meu pare,
moros me venen,
só per vendre encara;
com no em quitau?
—Ma filla, per quant anau?
—Per cent escuts
vostra seria.
—Ma filla, per cent menuts
no us quitaria.
Volta, barqueta,
voltaràs mar,
veuràs la platja
que allunyant-se va.
—Me duràs en terra
om mia mare està,
Mare, la mia mare,
moros me venen,
só per vendre encara;
com no em quitau?
—Ma filla, per quant anau?
—Per cent escuts
vostra seria.
—Ma filla, per cent menuts
no us quitaria.
Volta, barqueta,
voltaràs mar,
veuràs la platja
que allunyant-se va.
—Me duràs en terra
on mon germà està?
Germà, per pare i mare,
moros me venen.
só per vendre encara;
com no em quitau?
—Germana, per cent menuts
no us quitaria.
Volta, barqueta,
voltaràs mar,
veuràs la platja
que allunyant-se va.
—Me duràs en terra,
on el meu bé hi està.
Estimat, mai tant com ara,

moros me venen,
 só per vendre encara;
 com no em quitaui?
 —El meu bé, per quant anau?
 —Per cent escuts
 vostra seria.
 —Tots cent escuts jo els daré
 perquè sigues lliure, aimia.
 que, de vida i de diner,
 sense tu, jo què en faria?

Cantada per Lucrècia Raban, de Cadaqués (1927).

II

«**Cançó de les mentides**» (Joan Amades, *Folklore de Catalunya, Cançoner*,
 núm. 2.287) Cantada per Lucrècia Raban, de Cadaqués (1922). Segons Amades la
 cantaven els pescadors del cap de Creus i del Maresme mentre pescaven peixos
 roncadors.

El pare se'n va al mercat
 a comprar una vaca cega,
 rau rau.
 Li talla els quatre peus,
 la vaca arrenca a córrer.
 Saltava pels terrats
 pels terrats i les vinyes.
 Ja en troba un cirerer
 tot carregat de figues.
 N'agafa un bastonet
 i en fa caure una oliva.
 Li cau l'oliva al peu,
 li fa sang a l'orella.
 La sang que en va rajar
 fa córrer set rieres.
 La varen mesurar:
 una avellana plena.
 Pel mar corren conills,
 per la muntanya anguiles.
 Aquesta és la cançó,
 cançó de les mentides.
 Qui la vulgui saber
 té de córrer tres dies.

III

«**La Vilana**» (Joan Amades, *Folklore de Catalunya, Cançoners*, núm. 2.821, Milà, *Romancerillo*, p. 229) Cantada per Teresa Raban, de Cadaqués (1922). Amades comenta que era una cançó de salar peix. En altres èpoques, per tal de fer més suportables moltes feines mecàniques, es feien cantant cançons (espellonar blat de moro, carrar taps, esclovel·lar, etc.). La feina de netejar, escaparrar o esganyar anxoves (treure'n el cap i les vísceres) per després salar-les s'acompanyava de cançons cavalleresques com ara aquesta:

La Vilana se'n passeja
 amunt i avall de sa cambra,
 pentinant sa cabellera
 i rentant sa hermosa cara.
 Un serpent de vius colors
 Al seu davant se li aparta
 —Ai, valga'm lo Déu del cel
 i la Verge sobirana!
 La meva vida s'escurça,
 la meva vida s'acaba.
 —Un rei encantat ne só;
 no t'espantis, la Vilana.
 Si regalada vols viure
 ne seràs tu ma estimada,
 seràs reina de Castilla
 i princesa de Granada.
 Mes si per cas no ho vols ser
 Moriràs envenenada.—
 —Més val honrada morir
 que no viure deshonorada.—
 La reina, la maleïda
 amagada s'ho escoltava;
 una crida n'ha fet fer
 per tot Sevilla i Granada.
 Tots els cavallers i comtes
 que vagin a presentar-se
 i també el comte Floris,
 aquest que no hi faci falta.
 Quan arriben al palau
 troben la taula parada,
 quan ne són a mig menjar
 mala vianda els han dada.
 La reina és la que, a tots ells,
 així mateix els hi parla:

—Tots els cavallers i comtes
 tenen la muller honrada.
 Menos el comte de Floris,
 que és casat amb la Vilana.—
 —No en digueu pas això, reina,
 que és honrada, la Vilana.—
 La reina ja se n'aixeca
 per dar-li una bufetada.
 —És veritat lo que he dit;
 no em desdic de ma paraula.—
 Quan el comte sent això
 prompte davalla l'escala,
 mentre davalla alterat
 així mateix ell parlava:
 —Quan arribo, ma muller
 sempre em dóna una abraçada.—
 La seva muller, que el sent,
 l'espera al peu de l'escala.
 —Fuig d'aquí, mala muller,
 fuig-me d'aquí, deshonrada,
 que avui al palau del rei
 per culpa teva em befaven.
 Que ets la maca del rei,
 me n'han dit mentre dinàvem.—
 —Si el rei és el que ho ha dit,
 a la veritat faltava.
 —Tant si mentia com no,
 has de morir de ma espasa.
 —Mata'm si vols, mes abans
 t'haig de dir que estic prenyada.
 Prenyada de set mesos,
 que és lo que més desitjàveu.—
 —Si per lliurar-te ho has dit,
 encar més t'has condemnada.
 Moriràs ara mateix;
 a Déu i als sants encomana't,
 que si paries un fill
 no en fóra jo lo seu pare.
 Si una filla haguessis tu
 ne seria una mundana.
 —Mata'm, comte, mes abans
 deixa'm demanar una gràcia.
 De tres filles que jo tinc,
 a la més gran fes que parli.—

Quan la filla té al davant
li fa una bona abraçada.
—Filla meva del meu cor,
ai, filla de mes entranyes!,
quan el comte m'hagi mort
i m'hagi deslliurat l'ànima,
el meu cap agafaràs,
el rentes amb aiga clara,
posa'l dins la tovallola
aquella que jo en brodava
quan a mi el comte de Floris
per esposa em demanava.
Quan n'estigui el rei dinant
vas i l'hi portes a taula.
Li parlaràs com se deu
a les testes coronades,
que conegui ja amb el dir
que ets filla de mare honrada.
—Bon profit us faci, el rei.
—Benvinguda sies, infanta.
—Aquí us vinc a fer un present
de la muller més honrada.
—Destapeu-lo, bon filla;
destapeu-lo vós, infanta.
—Destapeu-lo vós, el rei,
que a mi el cor no m'hi basta.—
Destapa la tovallola,
veu el cap de la Vilana.
—Per lo menut de les dents,
aquest cap és de ta mare.
Aquesta mort, qui l'ha feta?,
esta mort, qui l'ha causada?
—La n'ha causada la reina
i l'ha feta lo meu pare.
—Ton pare serà penjat
i la reina aparedada,
i després, casant-te amb mi,
seràs reina i coronada.

Cantada per Teresa Raban, de Cadaqués (1922).

IV

Una cançó nadalenca. [La Pastora]

Aquesta nadala, encolada a les guardes d'un llibre de la parròquia de Cadaqués, possiblement copiada per un rector del poble, mostra la popularitat del gènere nadalenc, molt lligat a la religiositat popular, a la fe en les tradicions cristianes i a la curiositat per la seva arreplega i conservació. Aquests tipus de composicions animaven les festes nadalenques.

En aquest cas es tracta de la transcripció, respectant la llengua de l'original, d'una versió no gaire afortunada d'una peça ja coneguda, divulgada en variacions en edicions del cançoner de caràcter popular, cantada amb melodies tradicionals. Si més no, deixem constància de la seva existència. La pastora és una enamorada del nounat, a qui graciosament vol servir. S'ofereix de franc a la família santa per bressolar-lo, i fer de minyoneta ja que és voluntariosa. Sap cuinar, pastar, fer la bugada, etc. [La Pastora] Arxiu Parroquial de Cadaqués. Text a les guardes del *Llibre primera comunió 1866-1927*. Còpia dels segles XVIII-XIX. En l'edició, s'ha regularitzat l'accentuació i la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules, les abreviatures, etc. Segons Joan Amades, *Folklore de Catalunya* (Cançoner, B. Selecta, 1979, p. 235-236) aquesta cançó s'entonava per qui feia de pastora en les adoracions de pastors que es feien en algunes esglésies de pobles, sobretot a muntanya. Amades n'ofereix una versió més acurada que la que avui reproduïm.

[L'adoració dels pastors. La pastora]

Déu vos quart, Josep
la vostre senyora;
me han dit que ha parit
un noy que no plora.

Resposta

*Ai, Josep
aqueix xich me enamora;
tant petit;
tant petit y no plora.
Tant petit!, etc.*

Si m voleu llogar,
jo só una pastora
que he vingut de nou,
no hi ha molta estona.

Ai, Josep, etc.

Bressolaré al Noy,
i l'i daré sopas;
si em voleu llogar,
no feu cerimònias.

Ai, Josep, etc.

També sé pastar
y fer la olla bona,
lo caldo també
per la vostra esposa.

Ai, Josep, etc.

No vull guañar res
ni que em doneu cosas;
sols restar ab vós
me tinch per ditxosa.

Ai, Josep, etc.

Jo no tinc parentas
ni algú que'm socòrria.
Vinch del Orient,
a buscar señora.

Ai, Josep, etc.

També sé cosir
tela fina y bona;
fer puntas, no sé,
ni só brodadora

Ai, Josep, etc.

Sé també filar
seda fina y bona,
y lo cànem o lli
millor que las borras. [teixit groller]

Ai, Josep, etc.

Las mitjas se fer,

igualment las gorras;
se fer los casquets
per los de corona, etc. [corona, els que porten tonsura clerical, capellans]

Ai, Josep, etc.

En ordre a fer lo llit,
no só peresota; [no tinc peresa]
escombros molt bé
que és propi de donas.

Ai, Josep, etc.

Diguau vos, Josep,
a vostre senyora,
que quan me convé
no só dormidora.

Ai, Josep, etc.

V

[L'any mil vuit-cents-i-cinc]

Cançó política, possiblement lligada a les guerres al nord de l'Àfrica (Trípoli). L'any 1805 un tal Francisco Palau, ben segur un comissari militar, s'arribà fins a Cadaqués per tal de reclutar gent per a la milícia, i per cobrar impostos als patrons que navegaven. Anava acompanyat d'un notari de l'Armentera a més d'altres espies, sis «llucifers». Un cronista anònim, ben segur del poble, explica en clau de romanç els patiments de la gent, de les famílies, en no voler que els seus fills anessin al servei militar forçós a l'armada, que llavors durava de set a deu anys, a Cadis, sobretot. Els futurs soldats de marina foren embarcats davant la mare de Déu del Portal. Fou un dia de dol per al poble. A canvi de diners, de suborns («Mireu de portar diners / que son [us en] tornareu a casa»), de fer-se passar per invàlid, més d'un candidat es va lliurar dels patiments d'haver d'anar al servei. Tampoc no es van respectar certs lligams familiars i de parentiu. Aquests tipus d'accions militars sovint anaven acompanyades de destrosses, violències, tancaments de cases, etc. Poema extret del manuscrit 75 de la Biblioteca de Catalunya. El poema va ple de referències a personatges locals difícils de poder contrastar, dels quals s'ha perdut la memòria. Versió lleugerament retocada pel que fa a la llengua, per tal de fer-la més llegidora.

L'any mil huit-sens y 5. Cansó noba se la dictada.

L'any mil vuit-cents-i-cinc
cançó nova se ha dictada
de la gent de Cadaqués
que els han fet anar en campanya.
Adéu, Francisco Palau,
te n'has portada la fama,
no has volgut mirar parents
sinó per destruir cases.

Gran ventura han tingut
de fer en Palau comissari
per fer pagar dinés
als patrons que navegaven.
Portant un home per altre
vint-i-cinc durus robava.
Adéu, Francisco Palau, etc.

De l'Armentera vingué
un senyor que era el notari.
Vingué a envantar-se [vantar-se]
lo que els altres no gosaven.
Déu del cel lo ha castigat,
s'és cremat amb un cigarro.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Ara venen los patrons,
ja venen de presentar-se.
Uns amb altres s'han fet mal.
També los cou la butxaca
per donar menjar a Tabern.
Pair no puga, Déu fassa.
Adéu, Francisco Palau, etc.

De Palamós va venir
qui es volia posar envàlid
que anés a trobar a Botet,
que és amic del comissari.
Mireu de portar diners
que son tornareu a casa.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Quan forem a Cadaqués

la papaleta entregarem.
 Lamuela ha romiat
 i Despasat, cirujano.
 Ells ho han fet per trenta-vuit
 i jo amb la meitat sols passava.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Lo dia 5 de juliol
 el comandant era a casa
 per portar-se'n los papers,
 però els marxants ho aturaren.
 També hi havia alguns patrons
 que parlaven per gafar-ho.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Sis Lucifers han vingut
 a casa. A Palau posaven
 per fer pagar diners.
 A la gent matriculava
 pues així l'han disposat
 a Cadaqués los canalles.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Déu del cel ja ha volgut
 que m'arribat altra vegada
 Palau i Joan Francesc,
 dos espies provades.
 També hi és lo hereu Clapés
 i el senyor Jeroni Cases.
Adéu, Francisco Palau, etc.

El doctor també hi té part;
 a casa Palau anava
 a parlar amb el Talern
 per fer tancar las cases.
 Començarem per los rics
 que la cosa era pastada. [disposada convenientment]
Adéu, Francisco Palau, etc.

Haguésseu vist la crueltat,
 com anaven per les cases
 i anaven per los minyons,
 se agafaven ab los pares.
 Agafaven las mullers

i a la presó los portaven.
Adéu, Francisco Palau, etc.

La vila de Cadaqués
hi era molt afectada
per agradar a n'an Tabern,
com si fossem uns canalles.
Se n'han portat los diners
i a casa en Palau Xalades.
Adéu Francisco Palau, etc.

També hi van allí apuntats,
cosa que el Rei no ho demana,
perquè los van espiar
al Papa i altres canalles.
També hi és el Papa, i
perquè té soldats a casa.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Aqueixa és dels terresans,
volen que anem a la ermada,
que no poden vendre res
que lo comersà és plagada. [és a dir, que el comerç ha plegat]
Deú del cel ho ha volgut
que el vi los ha tornat agre.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Haguésse-ho vist el dol que feu
el dia que ens embarcaren
devant la Mare de Déu
del Portal anomenada.
Molta gent de pietat
en ploraven per les cases.
Adéu, Francisco Palau, etc.

Qui ha treta esta cançó
no pensa fer cap agravi
sinó que diu la veritat
de tot lo que se passava.
I ara tots ho pagarem
les injúries que em causades.
Adéu, Francisco Palau, etc.

(Ms. 75 de la BdC. *Poesies devotes i amatòries*. Primer terç del segle XIX. Col·lecció factícia. Poema 5, p. 13).

VI

Marià Aguiló i Fuster va transcriure a Queralbs, en ple Pirineu, aquesta cançó amorosa, la protagonista de la qual és una noia cadaquesenca que no vol correspondre al seu galant perquè sap que aquest ha de marxar. La relació de dos promesos sense poder tractar-se físicament no portaria a res de bo. No té futur. Vegeu Josep Massot i Muntaner, *Inventari de l'Obra del Cançoner*, vol. IV, fascicle I (Abadia de Montserrat, 1993, sèrie A-8, LIX, títol a la p. 81 del llibre editat. Cançó manuscrita provinent d'aquest fons).

Bé n'ets anomenada

Bé n'ets anomenada [Be't tinch]
vila de Cadaqués,
no per or ni per plata,
per or ni per argent,

sinó per una cosa
que val molt més que l'or,
per una minyoneta
que em té robat lo cor.

Nit i dia jo hi pensi
quant li poré parlar.
Un dia de ventura
amb ella vatx ballar.

Donem un tom per plaça
enraonant los dos.
Lo que us suplic minyona
que em deu lo vostre amor.

Jove, lo galant jove,
jo no us le'n pug donar
perquè m'han avisada
que vós n'havau d'anar.

Abans d'anau-se'n jove
deu-me'n un bon consell.
Lo consell que jo us dono

n'és que no m'oblideu.

Sigau senyora tan bona,
no us faltará jovent,
sigau sempre tan bona
anc que no us vegi més.

VII

La malcasada al Rosselló

Del 14 de juliol al 22 d'agost de l'any 1928, els folkloristes i musicòlegs Joan Amades i Joan Tomàs, provinents de Figueres, van visitar diversos pobles de l'Alt Empordà, de la plana, mar i de muntanya, per encàrrec de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, entitat fundada l'any 1922 a Barcelona, per Concepció Rabell i Cibil, patrocinada entre altres per l'Orfeó Català, dedicada a salvaguardar el patrimoni musical dels Països Catalans. Recollien lletra i música de cançons, balls, danses, tonades, jocs, respectant fidelment els textos literaris que anotaven de boca de gent de poble (pagesos, menestrals, mariners, mestresses de casa, mainada, capellans, etc.), francs, oberts, que tinguessin bona memòria i ganes de cantar. Els recitaven textos de diversa factura i interès, inèdits i coneguts amb variants: religiosos, profans, apresos en ambients familiars, a l'escola, provinents del món del treball, de la festa, de l'oci, etc.

En aquesta sortida visitaren Cadaqués acompanyats del seu amfitrió Víctor Rahola i Trèmols (1866-1952), escriptor i metge, germà de Carles Rahola, que els facilità contactes amb cantaires, gent que no tinguessin vergonya i volguessin compartir el que sabien. En aquesta vila, Alberta Penya, dita la Sanés, de 58 anys, pescadora, adobadora de xarxes a la platja, entre d'altres, els va arribar a cantar 55 cançons diferents, entre les quals n'hi havia moltes que servien per a les Patacades de Carnestoltes. A voltes també s'usaven per a la festa de Sant Joan. Segons expliquen els dos responsables a les memòries de missions de recerca, n'Alberta Penya encara es va reprimir i no els va cantar molts versos indecorosos que sabia del lloc.

Una noia malcasada perquè els seus pares la van casar amb qui ella no volia es queixa de la seva sort i de la vida que duu, encara que, com podem llegir, tampoc no perdia el temps. Entre altres coses, menjava bé i anava ben vestida.

Meus pares m'han casada,
m'han dada amb un pastor.
L'estiu s'està a muntanya,
l'hivern al Rosselló,
que la dundeta,
l'hivern al Rosselló

que la dundó.

Es pensa que dormo sola,
no dormo sola no:
una nit amb el vicari
l'altra el senyor rector.

Quan aquests dos són fora
amb l'escolà major.
Ell beu de l'aigua fresca
i jo vi del millor;

ell menja sopa d'oli
i jo caldo de capó.
Ell dorm amb sa xamarra,
jo amb llençols de cotó;

ell calça espardenyeta,
jo sabata amb taló.
Com se ve el sant dissabte
baixa el maldit pastor,

me'n pega garrotada,
Déu te guard de pi[t]jor,
que la dundeta,
l'hivern al Rosselló
que la dundó.

Usada pel ball de la Patacada. Cantada per n'Alberta Penya de Cadaqués.
Cadaqués, platja de s'Arenella, 18 d'agost de 1928.

A continuació dono la versió de la mateixa patacada retocada per Iu Sala (*Sol Ixent*, 31-7-1926, 75), poc fidel a l'esperit primitiu de la composició. Fou alterada i reescrita per a l'ocasió, del tot descafeïnada.

La ben casada. Cançons de la Patacada (XIX)

Un dia que passejava
tot a la voreta del bosc,
vaig trobar una pastora
que va robar-me el cor.
que la dondeta,
que va robar-me el cor
que la dondó.

Jo li dic — pastoreta
me'n voleu dar l'amor? —
—L'amor vos en donaria
Però donat ja el tinc jo.

Mon pares m'ha casada,
m'ha dada a un pastor,
l'estiu s'està a muntanya,
l'hivern al Rosselló.

Ne vesteix calça curta
de pell porta el sarró,
jo devantal de seda,
i de sarja el gipó.

Ell dorm amb sa xamarra,
jo amb llençols de cotó;
ell calça espardenyeta,
jo sabata amb taló.

Ell menja sopa d'oli,
i jo caldo de capó,
ell beu de l'aigua fresca
jo bec del vi millor.

Ell pensa que l'enyora
i no l'enyoro no,
que tinc per companyia
el notari i el doctor.

Ell diu que em vindrà a veure;
si no puc anar-hi jo;
jo li dic que no torni,
sense ell estic millor
que la dondeta,
sense ell estic millor
que la dondó.

APÈNDIX IX: TEXTOS D'ALGUNES CANÇONS UTILITZADES PER AL BALL DE LA PATACADA

La tria ha estat feta a partir dels textos que Iu Sala periòdicament publicava a la

primera època de la revista *Sol Ixent*. L'any 1931, abans de morir, tenia el projecte d'editar-les, i confiava aplegar-les totes musicades en forma de llibre. Malauradament no va poder ésser així. Amades considerava que les cançons publicades per Sala eren massa retocades, i que s'hi veia la mà d'un hàbil arranjador, amb dots d'estilista. Per contra, Amades donava més valor folklòric a les improvisades, cantades per humils pescadors i remendadores, perquè eren més genuïnes. Moltes de les lletres de les patacades són conegudes, amb variants, a bona part del domini lingüístic. Vegeu el nostre treball «Les patacades: un ball parlat, un cant ballat cadaquesenc», dins Francesc Massip, Pere Navarro i Montserrat Palau (eds.), *Teatralitat popular i tradició. II Congrés Internacional de Balls Parlats*, Catarroja, Editorial Afers, 2015, p. 307-321.

Cançons i follies del ball de la patacada

I

Glosa

Eren en Cabretu
i la Juliana,
fóren a pescar
sota s'Enrrucada.
Tocant es flaviol
pescaven la canya
tocant es flaviol.
Es cistell guarnit,
plena sa carabassa,
un crostó de pa,
cucas de tinyassa.
Tocant es flaviol,
etc, etc.
Amb sa canya a coll
pega relliscada;
ha sortit tot xop,
xop d'aigua salada.
Tocant es flaviol,
etc, etc.
Sobre d'es llusà
primera calada,
ha picat un tort,
se n'ha dut s'escada.
Tocant es flaviol,

etc, etc.

A sota d'es bau
fan altre calada,
s'ha clavat un sarc,
li ha romput sa canya.

*Tocant es flaviol,
etc, etc.*

Amb es cistell buit
tornen a sa casa
mut es flaviol
un pop, i sens canya
mut es flaviol.

7 / 1 / 1925

II

El petit vailet

El petit vailet
dematí es llevà,
agafa l'arada
i a llaurar se'n va.
*Treballa, treballa,
i treballarà;*
*ara, mai més dones,
no l'han d'enganyar.*

Aquest camp que llaura
s'ha de conreuà.
La mestressa jove
li portà esmorzar
Treballa, treballa, etc.
Un tupí de sopes,
un crostó de pa
i una carbasseta
per a xerricar.
Treballa, treballa, etc.
— Vine ençà vailet,
vine ençà a esmorzar—
— No pot ser mestressa
tinc de treballar—
Treballa, treballa, etc.
— Aquest camp que llauro

l'amo vol sembrar,
i si no m'hi afanyo
me despatxarà—
Treballa, treballa, etc.
— A eix camp que llaures
una font hi ha,
que els qui van a beure
s'han d'agenollar.
Treballa, treballa, etc.
Vora la fonteta
podrem esmorzar,
i a sobre l'herbeta
ningú ens hi veurà—
Treballa, treballa, etc.
El petit vailet
a la font baixà;
l'endemà el seu amo
el va despatxar.
*Ara no treballa
ni treballarà;
per un altre dona
es va deixar enganyar.*

III

La Caterina

La Caterina se'n pentina,
tinc, tan amorosa,
amb una pinta d'argent,
tinc, tan amorosament.

Cada cabell que se'n trenca,
tinc, tan amorosa,
se li veu el sentiment,
tinc, tan amorosament.

La cabellera desfeta,
tinc, tan amorosa,
s'allarga sobre el seient,
tinc, tan amorosament.

Pel damunt de les espatlles,

tinc, tan amorosa,
com un mantell se va estenent,
tinc, tan amorosament.

Els cabells que van trencant-ne,
tinc, tan amorosa,
cap al cel se'ls enduu el vent,
tinc, tan amorosament.

Els galans que se n'adonen,
tinc, tan amorosa,
s'hi moren d'enyorament,
tinc, tan amorosament.

IV

La filla del marxant

La filla del marxant
diuen que és la més bella;
no és la més bella no,
d'altres n'hi ha sens ella.

La van rondant

a la donzella,

la van rondant.

Si l'han treta a ballar
a la plaça novella,
el ballador li diu,
el ballador li deia.

La van rondant

a la donzella,

la van rondant.

Amb l'aire de ballar
veig que aneu pesadeta;
la cintura vos creix
i el davantal curteija.

La van rondant

a la donzella,

la van rondant.

El cotilló vermell
d'un pam no toca a terra
i porteu sense cordar
vostre gipó de seda.

*La van rondant
a la donzella,
la van rondant.*
Balla que ballaràs,
un infant ne cau per terra,
la filla del marxant
s'ha perdut per massa bella.
*La van rondant
a la donzella,
la van rondant.*

V

De cacera

Una matinada fresca
l'un farolero lerololaina
el doncell se va llevà
l'un farolero lerololà.
N'agafa l'escopeta
per veure si pot caçar.
No troba perdiu ni guatlla
per poder-li tirà
sinó una nina dormida
a l'ombra del alzinar.
La nina n'és tan bonica,
no l'en gosa despertà.
Ne collí un ram de violes,
sobre el pit las hi posà.
Les violes n'eren fresques,
La nineta es despertà:
— Què busqueu aquí, bon jove,
què és lo que penseu trobar?
— El vostre amor, doncelleta
si me'l voliau donar.
— Demaneu-lo a n'el meu pare
que sols ell pot disposar
i si el meu amor vos dóna
per mi ben donat serà.
El doncell ne feu caçera
l'un farolero lerololero,
amb la nineta es va casà
l'un farolero lerololà.

VI

Cadaquesenca

Sa barca d'en Manel Nyanca,
ix com ranca!, ix com ranca!
Amolla escota, no orsis tan,
arria davant.

Hem sortit de Cadaqués,
poca vela i ben trempada;
amb el terserol del mig,
hem atracat a l'Escala.

Les ninetes de la vila
quan ens veuen arribar
totes tiren d'es palanquí
ajudant-nos a varar.

Quan sortiu vora la platja
per volgueu-hi emmirallar,
¡qui pogués ser tramontana
per venir-vos a abraçar!

Desmarrem i donem fusa
que va vol entra's llebeig;
si voleu vení a sa barca
no vos espanti's trepeig.

Passarem es golf de Roses
amb es ventet a garbí.
Del Caragol i la Puncella
ens en podrem despedir.

De Norfeu i s'Osselleta
passarem a prop, a prop
i allà tombarem la vela
per entrar millor a n'es port.

Mes, durant la travessia
vostres ulls heu de tencar,
que amb el foc de les mirades
ens podriau marejar.

Adeu-siau escalencas,
ja que no voleu vení,
que si s'entorna la barca
nostres cors quedan aquí.

Oh!, issa la vela
i fem rumbo a Cadaqués!
L'enyoransa i el record
no ens deixaran mai més.

Sa barca d'en Manel Nyanca,
ix com ranca!, ix com ranca!
Amolla escota, no orsis tan,
arria davant. (Iu)

Nota d'Iu Sala: «Per aquesta cançó, el distingit músic, amic nostre, en Ricard Pichot s'ha compromès a fer-hi música que al seu dia esperem també publicar».

VII

Glosas per jugar a bitlles

[Tot jugant a bitlles]

Tot jugant a bitlles
a n'és Podritxó,
va passar la Flàvia
per anar a la font.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

A n'es cap portava
eixerida es doll,
i, a la dreta es canti,
per omplir-ho tot.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

En tornar de l'aigua

va aturar-se al joc
tot mirant el garbo
dels nens jugadors.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

Allavors sortia
l'hereu Miqueló,
qui amb ben mala sombra
va tirà es billot.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

Va tocà la Flàvia,
va trencar-li es doll,
i en mig de la cara
li va fer un bussot.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

D'aquestes resultes
l'hereu Miqueló
a sa nena Flàvia
tingué de da el nom.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

Perquè, qui a una nena
fa mal de debó,
té de maridar-s'i
tan si vol com no.
*És un joc les bitlles
comprometedó;
qui no sap jugar-hi
deu deixar es billot.*

VIII

Glosas. La Guenya

La Guenya està malalta,
fa suca la muca, la Guenya,
malalteta al seu llit
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà
malalteta al seu llit.

Ningú no l'en va a veure,
fa suca la muca, la Guenya,
sinó lo seu marit
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà
sinó lo seu marit.

Envia a busca'l metje,
fa suca la muca, la Guenya,
que s'afanya a vení
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà
que s'afanya a vení.

A la primera visita
fa suca la muca, la Guenya,
li ha quitat el vi
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà
li ha quitat el vi.

Si el vi li quita'l metge,
fa suca la muca, la Guenya,
no ho podrà resistí
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà
no ho podrà resistí.

Quant la deixan soleta
fa suca la muca, la Guenya,
li entra por de mori
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà

li entra por de morí.

Se'n va sota l'aixeta
fa suca la muca, la Guenya,
i s'hi fa a trot de tupí
que fa cic, cic,
per ensà, per enllà
s'hi fa a trot de tupí.

I quant hi torna el metge
Ni suca ni muca la Guenya,
La troba estesa allí,
no fa cic, cic,
per ensà, per enllà;
la troba estesa allí.

IX

A la vila d'Olot
si n'hi ha un ermità
que té un maleït ventre,
mai se veu fart de pa.
Porta vianda, vianda,
porta vianda, escolà.

Se'n menja tretze lliures
tan sols per esmorçà,
tres-centes arengades
sens beure demanà.
Porta vianda, vianda,
porta vianda, escolà.

D'una quartera de nous
clova no en va quedà,
d'una samal d'olives
pinyol no en va deixà.
Porta vianda, vianda,
porta vianda, escolà.

Dotze dotzenes d'ous
coll avall li van passà,
de catorze fors de cebes
una no en va sobrà.

*Porta vianda, vianda,
porta vianda, escolà.*

A l'ermitana li crida
que li porti més menjà;
la barra de la porta
li don per rossegá.
*Porta vianda, vianda,
porta vianda, escolà.*

Demana la soldada
perquè se'n vol aná;
té por que se la mengi
a l'hora de sopá.
*Porta vianda, vianda,
porta vianda, escolà.*

X

En Pere Joan

Una vella, vella, vella
passada dels seixanta anys
se'n pentina, se'n clenxina
com les noies de quinze anys.
*Pere Joan de la Maria,
Pere Joan de la Maria galan.*

El matí se'n va per vila
per si troba algun galan,
el primer galan que troba
n'és un jove estudiant.

Estudiant si tu volies
te'n faria un ric marxant,
te'n donaré la meva bossa
i tindràs tots mos cabdals.

L'estudiant ja no vol llibres
i abandona a sos companys;
amb la vella n'ha fet fira
i vol esser un ric marxant.

Se'n van a la Rectoria

i me'ls tiren trona avall;
el diumenge van casar-se
i el dilluns ja l'enterrán.

L'estudiant feia el seguici
sense el bussot i plorant;
ja li pot anà al darrera
amb un flabiol sonant.
Pere Joan de la Maria,
Pere Joan de la Maria galan.

XI

El narongé

A l'horta del meu pare
un narongé hi ha
carregat de naronges;
altre fruita no hi ha.
Ai, baixa la boira, boira,
ai, baixa la boira va,
ai, de la que serà meva
ai, de la que meva serà.

N'agafo la cistella,
les claus a l'altra mà,
colliré les madures,
les verdes deixaré estar.

Mentre que les collia
un traginer passà
—La set que jo en pateixo
Vós l'en podeu curar.

Allargo la cistella
perquè puga triar.
—La més assaonada
la més dolça serà.

—Jo en pendré donzellea
la que em voldreu donar,
la mel de vostres llavis
la poden ensucrar.

—Les naronges són verdes,
dolça l'he de menjar;
parleu amb el meu pare
per si la voleu guardar.

—Adéu-siau donzelleta
que el traginer tornarà,
parlarà amb vostre pare
així que es púgan menjar.
Ai, baixa la boira, boira,
ai, baixa la boira va,
ai, de la que serà meva
ai, de la que meva serà.

XII

Sota

Sota es mas Ventós
anirem al llit Roseta;
sota el mas Ventós
anirem al llit tots dos.

*

Apretau Micolau
que la mula va al darrera,
apretau Micolau
que la mula va si us plau.

*

No me reca s'anxova
sinó es suc d'es tupí,
que la dondeta!
Sinó es suc d'es tupí
que la dondí!

*

És segurall i sa ventrada
es segurall.

*

Es pinzell d'en Cruanyes
n'és un pinzell molt fi,
que la dondeta!
n'és un pinzell molt fi
que la dondí!

*

Fa caure sa Salenca
per l'ala del Pení,
que la dondeta!
Per l'ala del Pení
que la dondí!

*

Un, dos, tres,
les manyes del meu pare;
un dos tres,
les manyes un pagès.

*

L'orga de baix,
l'orga de baix de la capella,
l'orga de baix.

IU.

XIII

Minyonetes d'aquest vol

Minyonetes d'aquest vol,
minyonetes d'aquest vol,
busqueu-se un jove tot sol,
dom-deta
balla la fulla de l'olm
dom-dom.

Que jo me n'he buscat un,
que jo me n'he buscat un,
tres voltes me'n dóna el torn
dom-deta.

Una al matí, l'altre al mitjorn,
una al matí, l'altre al mitjorn,
l'altre a la posta del sol
dom-deta.

El dilluns passa farina,
el dilluns passa farina,
el dimarts passa segon
dom-deta.

El dimecres la pastera,
el dimecres la pastera,
el dijous posa el pa al forn

dom-deta.

El divendres vol la llesca,
el divendres vol la llesca,
i el dissabte vol crostons
dom-deta.

El diumenge tot lo dia,
el diumenge tot lo dia
va buscant els rosegons
dom-deta.

I això tota la setmana.
i això tota la setmana,
no parem de donar tombs
dom-deta.

Perquè m'estima i l'estimo,
perquè m'estima i l'estimo,
anem donat voltas al torn
dom-deta.
balla la fulla de l'olm
dom-dom.

XIV

El mercat de Tolosa

Era un home pobre, pobre,
pobre com un drac;
no n'era pas massa pobre
lo cígalo, cígalo,
que era jove i molt trempat
lo cígalo çaç,
cic...çaç.

De tan pobre que n'era
estava desesperat,
el dimoni l'en tentava
perquè fes un disbarat.

Una vella, vella, vella
un consell li n'ha donat.

L'endemà serà a Tolosa
n'és dia de gran mercat.

Quan a Tolosa arribava
tot i trobar-se cansat,
ne passaren tres ninetes
totes l'han mercadejat.

A la grandeta no li agrada
perquè diu que es massa llarg,
i en veure'l la segona
petitet li n'ha semblat.

Mes, arriba la tercera
i a la mida l'ha trobat,
se l'emporta a casa seva
la misèria s'ha acabat.

Aquell que era pobre, pobre.
pobre com un drac,
ara no serà més pobre
amb pubilla emmaridat.

L'home que n'és jove i pobre
no s'espanti si és trempat,
que la sort n'és a Tolosa
lo cígalo, cígalo
tots los dies de mercat,
lo cígalo, çaç,
sic...sac.

XV

La vella bouera

Pobre bella bouera
l'en fan anà a guardà
per no veure les faltes
que a casa seva hi ha.
Adéu, adéu Francisqueta,
flor de Vilabertran,
a cavall de l'euga blanca
les penes que passaran.

L'hereu fa matinada,
la jove al llit s'està,
els mossos gandulegen,
dejuna el bestiar.

El vi se'n va a mitjots,
l'oli es gasta a mallals;
quan ve la setmanada
no es paguen els jornals.

El blat a la garbera
s'hi queda abandonat,
el gra queda per l'era
per l'aviram del veïnat.

La farina per coques,
el pa sec i tirat,
formatges i tocino
tot perdut i llençat.

Dels ous vianda bona,
bons talls i caldo bo,
empenyada l'hisenda,
perduda casa i tot.

Pobra vella, a tot hora
amb els bous per el bosc
soleta plora que plora
no veu remei enlloc.
*Adéu, adéu Francisqueta,
flor de Vilabertran,
a cavall de l'euga blanca
les penes que passaran.*

XVI

L'anxovet

Un dia passant p'es Puig
vaig sentir-ne molt de bruit.
*L'Anxovet i l'Anxoveta
tira peixet*

tira peixet, quina brometa.

L'Anxovet ho ha sentir
del sallé d'on treia el vi.

Tot seguit se posà alerta
deixant-ne l'aixeta oberta.

Va corrent amunt i avall
que és aquest terrabastall!

L'Anxoveta ha fet un pet
n'ha fet caure la paret.

Com el sostre era de canya
va passar una cosa estranya.

L'Anxovet anà a sortir
sota la bota del ví.

Va trobar-hi l'Anxoveta
no donant abast l'aixeta.

I volent-lo aprofitar
tots dos s'hi van amarrar

fins que es varen adormir
la cançó s'acaba aquí.

sense vi, sostre ni paret
l'Anxoveta i l'Anxovet.

*L'Anxovet i l'Anxoveta
tira peixet
tira peixet, quina brometa
tira peixet.*

XVII

L'espina

Jo me n'aní al bosc,
floretes collia,

volent lligar el ram
me'n clavo una espina.
Saltem, ballem, brinquem,
saltem amb alegria,
saltem, ballem, brinquem,
saltem alegrement.

En faig un gran crit:
ai, la mare mia!,
galan m'ha sentit
de dalt de la vila.

Burxant son cavall
al bosc se'n venia,
volava es pot dir
millor que corria.

El crit que he sentit
l'ha donat m'aimia,
què haurà succeït
oh, Verge Maria!

Arribant al bosc
ella defallia.
—Què ne teniu vós
l'estimada mia? —

—Punxa m'he clavat
dintre la carn viva,
no traient-la vós
s'acaba ma vida.

Ab agulla d'or
arranca l'espina,
amb altre de plata
tanca la ferida.

Besant-la en el front
la deixa guarida;
del bàlsam d'amor
retorna la vida.

Les que aneu al bosc
alerta amb l'espina,

si manca galan
que pugna guarir-la.

*Saltem, ballem, brinquem,
saltem amb alegria,
saltem, ballem, brinquem,
saltem alegrement.*

XVIII

Llers, terra de bruixes

Llers, terra de bruixes
Ai! vosaltres gent de Llers
i del voltant de la vila
tot són bruixes i bruixots
donats a la mala vida.
*Fum, fum, fum
amunt s'enfila;
fum, fum, fum
per ximeneia amunt.*

Enfilant-vos com els gats
quan la nit ja n'és vinguda
salteu parets i teulats
portant-ne la malastruga.

Al bell cim del Canigó
negre missa n'heu oïda,
acudint-hi en reunió
quan la mitja nit arriba.

I per la plana escampant
abans que no vingui el dia,
la malura aneu sembrant
per tot casal i masia.

Ai! vosaltres gent de Llers
no passeu per nostra vila
que la gent de Cadaqués
té la vida molt tranquil·la.

Sense bruixes ni bruixots

ni altre gent de mala vida
amb tres creus als Bufadors
perquè fugin desseguida.
Fum, fum, fum
amunt s'enfila;
fum, fum, fum
per ximeneia amunt.

XIX

Es xabèc d'en Toniotus

Es xabèc d'en Toniotus
ja vol sortí,
si entra sa tramuntana
farà camí.
Glin, glin, fan les cadenes
passant per l'escovenc;
glin, glin fa lo meu cor
si enyora l'amor seu.
Adéu siau la meva barca
ella se'n va,
jo no sé si l'amor meu
si tornarà.

.....
En començaré una randa
al meu coixí,
tot mirant per la finestra
si'l veig venir.

.....
Si la randa n'és llarga
l'enyoraré,
i en faré les estovalles
per el Roser.

.....
Posant-les com prometença
en son altar
quan vùlgan Déu i la Verge
podens casà.
Glin, glin, fan les cadenes
passant per l'escovenc;
glin, glin fa lo meu cor
si enyora l'amor seu.

XX

Balla-la bé

Perquè surtin les veïnes
cantarem una cançó,
ballarem la patacada
que és el ball que sé millor.
*Balla, balla, balla-la bé,
balla-la bé la patacada,
balla-la bé,
balla bé que ja s'acaba
balla-la bé.*

*

Cridarem a la Taveras,
cridarem a la Tresó,
en Pifet i la Marieta,
l'Ulari de la Guidó.

*

La senyora Reparada
que sempre demana sota
diu que passa sa bugada
i que es cossi li degota.

*

Amb compares i comares
esperant el dijous gras
ballarem la farandola
contra-punt i contra-pas.

*

Farem sota i apretant
ara va de bo, si no m'enganyes
vinga es pincell d'en Cruanyes
es mill, i es peu polidó.

*

I fins que estarem cansats
i veiem que ha arribat l'hora,
cada u se'n irà al llit
amb la seva balladora.
*Balla, balla, balla-la bé,
balla-la bé la patacada,
balla-la bé,
balla bé que ja s'acaba
balla-la bé.*

Any V

Cadaqués 30 de Abril de 1927

Núm. 98

Preu d'aquest n.º extraordinari 0'60 ptes.

TAULA

Presentació, <i>de Dani Vivern</i>	3
Uns mots previs entre roquissars	5
<i>Paraulari de Cadaqués</i>	13
Clau bibliogràfica	191
Sigles	193
Bibliografia. Autors i obres. Tria principal	194
Apèndixs	199
Apèndix I: Privilegis concedits a la vila de Cadaqués	201
Apèndix II: Crònica de Ramon Muntaner	210
Apèndix III: Treballs que interessin per a la història de la toponímia i de la llengua de Cadaqués i cap de Creus	215
Apèndix IV: Sobre un concurs públic per salvar els mots dialectals cadaquesencs (1952)	222
Apèndix V: Dietari de l'excursió filològica a Cadaqués i Cap de Creus (1906)	226
Apèndix VI: Tres articles de Frederic Rahola, Àngel Trèmols i Iu Sala	228
Apèndix VII: Refranys y ditzos de gent de mar. Frederic Rahola	240
Apèndix VIII: Algunes cançons recollides a Cadaqués	245
Apèndix IX: Textos d'algunes cançons utilitzades per al Ball de la Patacada	260